

düşünen şehir

SAYI 22 • HAZİRAN 2025 • ISSN 2564 - 6354

6

ŞEHİR VE
ÇOCUK

105

RAFADAN TAYFA
YAPIMCISI İSMAİL FIDAN
İLE RÖPORTAJ

148

İNCİR'İN İNCİLİ

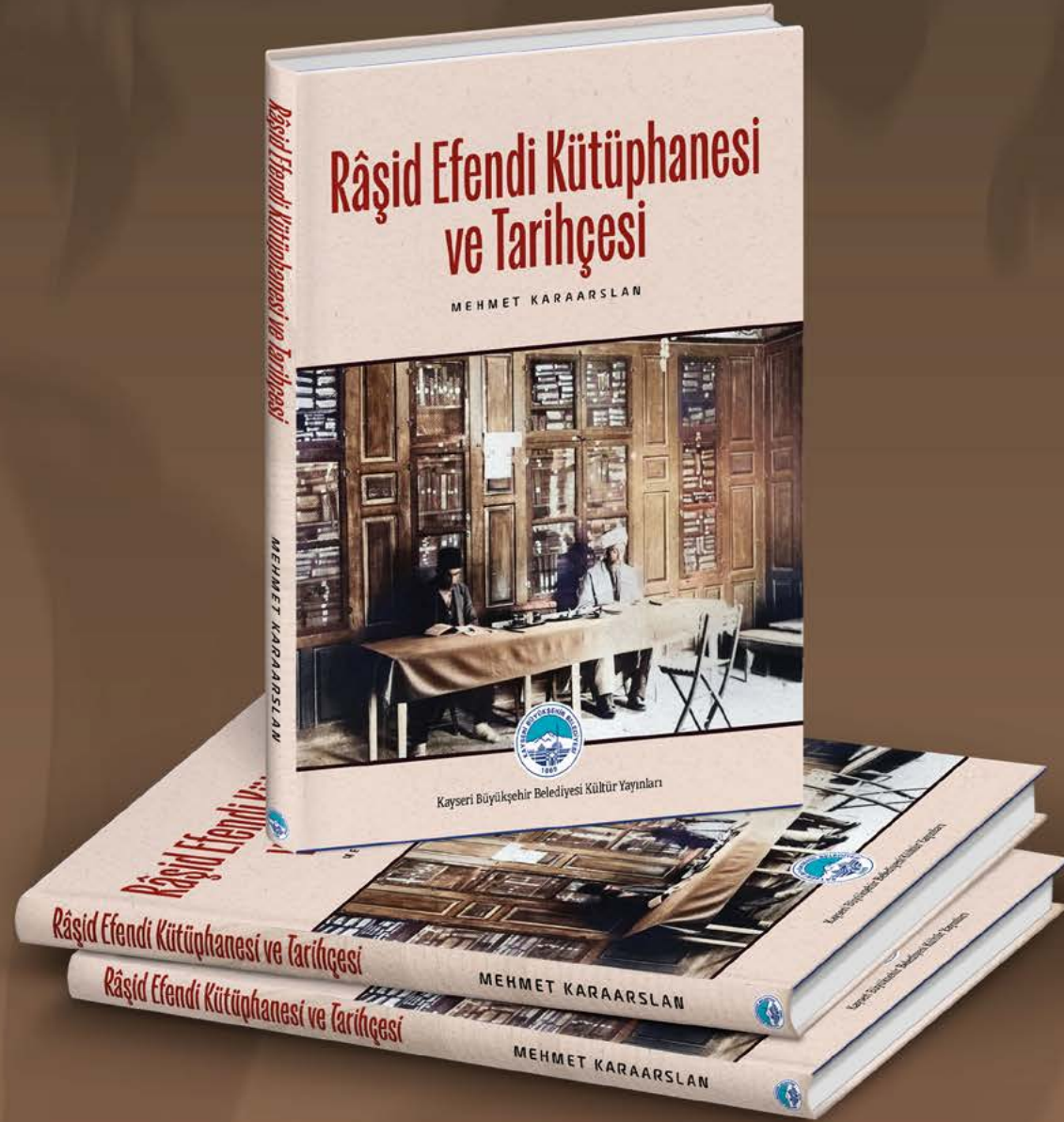
KAYSERİ
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ

www.kayseri.bel.tr

Râşid Efendi Kütüphanesi ve Tarihçesi kitabı Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınlarından çıktı

www.kayseri.bel.tr/e-kitaplarimiz adresinden
dijital olarak ulaşabilirsiniz.

DÜŞÜNEN ŞEHİR
Haziran 2025 Sayı: 22
Ücretsizdir
Yerel Süreli Yayın
ISSN: 2564-6354
E-ISSN: 2564-7121

İMTİYAZ SAHİBİ
Kayseri Büyükşehir Belediyesi adına Kayseri
Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreteri
Hüseyin Beyhan

**GENEL YAYIN YÖNETMENİ VE SORUMLU
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ**
Yusuf Yerli
yusufyerli38@gmail.com

YAYIN KURULU
İlyas Aslan
Dr. Ahmet Baş
Dr. Süheyla Hale Bayırbaş
Prof. Dr. Celaleddin Çelik
Dursun Çiçek
Doç. Dr. Can Deveci
İsmail Doğu
Mustafa İbakorkmaz
Doç. Dr. Faruk Karaarslan
Salih Özgöncü
Doç. Dr. Ahmet Erdem Tozoğlu
Yusuf Yerli

HAKEM VE DANIŞMA KURULU
Prof. Dr. Muharrem Akoğlu
Prof. Dr. Yunus Apaydın
Prof. Dr. Hakkı Büyükbaş
Doç. Dr. Aynur Erdoğan Coşkun
Mehmet Çayırdağ
Prof. Dr. Celaleddin Çelik
Dursun Çiçek
Prof. Dr. Ayhan Çitil
Doç. Dr. Abdulkadir Dağlar
Doç. Dr. Can Deveci
Prof. Dr. Muhittin Eliacık
Prof. Dr. Alev Erkilet
Prof. Dr. Fatih Ertugay
Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu
Doç. Dr. Yonca Gençoğlu
Fatih Gökdağ
Prof. Dr. Tahsin Görgün
Doç. Dr. M. Fazıl Himmetoğlu
Leyla İpekçi
Semih Kaplanoğlu

Doç. Dr. Faruk Karaarslan
Fikret Karakaya
Prof. Dr. Atabey Kılıç
Prof. Dr. Turan Koç
Erkan Küp
Prof. Dr. Yurdağül Mehmedoğlu
Ayşe Önder
Prof. Dr. İlhan Özkeçeci
Prof. Dr. Osman Özsoy
Prof. Dr. Ali Uzun Peker
Prof. Dr. Selahattin Polat
Gürkan Senem
Prof. Dr. Şefaettin Severcan
Prof. Dr. Lütfi Sunar
Prof. Dr. İhsan Tokar
Prof. Dr. Ömer Türker
Prof. Dr. Nur Urfaloğlu
Doç. Dr. İbrahim Halil Üçer
Yusuf Yerli
Hasanali Yıldırım
Dr. Ali Yıldız

TASARIM
Ahmet Deniz Doğan

REDAKSİYON
Rumeysa Ersözlü

İLETİŞİM
Milli Mücadele Müzesi
Tacettin Veli Mah. İnönü Bulvarı No. 72
38050 Melikgazi / KAYSERİ
t: (0352) 220 70 50 - 90
sehir38@kayseri.bel.tr

KAPAK FOTOĞRAFI
Shirley Baker
Bir sokak lambasında sallanan
kızlar, Manchester, 1965.

**BU SAYIDA KATKIDA
BULUNANLAR**
Gülsüm Sezgin Türkel
Ahmet İşcan
Harun Sönmez

BASKI
Önder Ofset Matbaa
Yenidoğan Mah., 1. Cad., No:32, Kocasinan, Kayseri
+90 352 331 44 00

Düşünen Şehir Kayseri Büyükşehir Belediyesi'nin altı ayda bir yayımlanan dergisidir.

Bu dergide yer alan yazı, makale, fotoğraf ve illüstrasyonların elektronik ortamlar da dahil olmak üzere çoğaltılma hakları yalnızca Kayseri Büyükşehir Belediyesi'ne aittir. Yazılı izin olmadıkça makul alıntılar dışında bir kısmının ya da tamamının çoğaltılması yasaktır. Yayımlanan yazıların hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergimiz TÜRDEB-Türkiye Dergiler Birliği üyesidir.

Başkan'dan

Şehir ve Çocuk: Geleceği Birlikte Yeşertmek

Sevgili Okurlar,

Şehirler, yalnızca binaların, yolların ve köprülerin değil; aynı zamanda hayallerin, umutların ve ortak yaşam kültürünün mekânıdır. Bir belediye başkanı olarak inanıyorum ki bir şehrin en büyük zenginliği, o şehirde nefes alan çocuklardır. Onların gözündeki ışık, bizim geleceğe dair en güçlü rehberimizdir.

Bugün “Şehir ve Çocuk” dosya konusuyla çıktığımız bu sayıda, sizleri bir soruyu hep birlikte düşünmeye davet ediyorum: *Çocuklarımız için nasıl bir şehir inşa ediyoruz?*

Bir Şehir Düşünün Ki...

- Parklarında koşarken düşen çocuğun dizini taşlar değil, çimenler yaralsın.
- Sokakları, oyun oynarken güvende hissettirsin.
- Kütüphaneleri, meraklı zihinlere sınırsız dünyaların kapısını aralsın.
- Ulaşımı, okula giderken bir maceraya dönüşmesin.

Şehir planlaması, yalnızca teknik bir mesele değil; aynı zamanda bir *etik sorumluluktur*. Çünkü çocuklar, şehrin en kırılgan ama en dürüst eleştirmenleridir. Bir çocuğun “Burada bisiklet süreceğim yer yok!” sözü, aslında bize verilmiş en değerli geri bildirimdir.

Yapabileceklerimiz: Adım Adım Umut

- 1. Oyun Her Yerde:** Parkları çoğaltmanın ötesinde, sokak aralarını bile oyun dostu hâle getirebiliriz.
 - 2. Katılımcı Projeler:** Çocuk meclisleri kurarak, onların fikirlerini şekillendiren değil, onların şekillendirdiği bir yönetim anlayışı benimseyebiliriz.
 - 3. Doğa ile Bağ:** Betonlaşmayı azaltıp okul bahçelerini küçük botanik bahçelerine dönüştürebiliriz.
 - 4. Güvenli Okul Yolları:** Yaya öncelikli, gölgeli ve renkli yürüyüş yolları tasarlayabiliriz.
- Unutmayalım: Çocuklar için iyi olan, aslında *hepimiz* için iyidir. Onlara bırakacağımız en büyük miras, sevgiyle dokunmuş bir şehirdir.

Bu sayıda, akademisyenlerden mimarlara, ebeveynlerden çocuklara kadar birçok sesi bir araya getirdik. Umarım bu yazılar, hepimize ilham olur ve yeni sorular sordurur.

Geleceği birlikte büyütmek ve el birliği ile imar etmek dileğiyle...

Saygılarımla,

Dr. Memduh Büyükkılıç
KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANI

DOSYA: ŞEHİR VE ÇOCUK

FATMA SEMA SEKBAN
Şehir ve Çocuk
6

NİLÜFER TAKTAK
Çocukluğun Keşfi ve Çocukların Çokluğu
18

YASEMİN ERDİNÇ
Hayatta Kalmak Yetmez: Anlam
Arayışında Çocuk ve Şehir
24

AYŞE SALİHA EMON
Çocuğu Mahalle Büyütür
28

CIHAD MERİÇ
Kuşlar, Çocuklar ve Mahalle
34

FERDA SAYIN
Çıkmaz Sokağın Ardındaki Masallar
38

MUSTAFA ÖZEL
Çocuk Roman Kahramanları
42

ÖMÜR NİHAL KARAARSLAN
Modern Kent Tasavvuru ve Çocuk: Momo
50

SUAVİ KEMAL YAZGIÇ
Roman Aynasında Şehir ve Çocuklar
58

GÜLİZAR SİNEM ÖN
Savaş, Göç ve Mülteciliğin Türk Çocuk
Edebiyatındaki Yansımaları
62

EROL ERDOĞAN
Yetişkinlerin Çocuk, Şehir, Oyun Üçlüsüne
Dair Düşündükleri ve Perspektif Önerisi
68

GÜLÇİN DURMAN
Yeni Bir Öğrenme Mekânı Olarak Müzeler
74

HARUN AYDIN
İsim-Şehir-Çocuk
78

MURAT BOZKURT
“Okulsuz Toplum” Filmleriyle İzleyicinin
Sisteme ve Şehre Entegrasyonu
82

DENİZ KURTYILMAZ
Çocuk, Mekân ve Şehir: Bebek Fırarda
92

AHMET ERCAN
Çizgi Film Asla Sadece Çizgi Film Değildir
98

HARUN SÖNMEZ
Rafadan Tayfa Yapımcısı İsmail Fidan ile
Röportaj
105

ADEVİYE ÇOPUR
En Geleneksel Çocuk
114

BAHTİM KURT
Osmanlı’da Çocuğun Sosyalleşmesi: Âmin Alayları
120

ENES AYATA
Akabe’de Büyümek
124

DERYA EVGİN
Çocuk ve Kent: Kayseri’de Çocuk Olmanın Dönüşümü
128

FERİDE SÖNMEZ
Çocuk Edebiyatının Nahif Kalemi: Mevlâna İdris ve
Şehirdeki Ayak İzleri
134

KİTABİYAT

DURSUN ÇİÇEK
Agamben ve Yalçın Koç Bağlamında Yeni Bir Dilin
İmkânı
140

DÜŞÜNCE/DENEME

YUSUF YERLİ
İncir’in İncil’i
148

MUSTAFA KARAOSMANOĞLU
Çocuk ve Şehir
155

EYYÜP AKYÜZ
Kapitalist İdeolojinin Ürettiği Kentlerde Çocuk Olmak
161

ŞEHİR ve ÇOCUK

Fatma Sema Sekban

Dr. Öğretim Üyesi, Samsun Üniversitesi
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Çocuk yüreğinle sen kurarsın

Köprüleri alanları kuleleri

Panayırları ve çocuk bahçelerini

Çiz haritaların en güzel yerine

En güzel günleri ve geceleri

Afşar Timuçin

Bir şehri şekillendiren unsurlar arasında coğrafi özelliklerinden iklim koşullarına, nüfus dinamiklerinden ekonomik ve politik yapıya kadar pek çok değişken yer almaktadır. Ancak, bu unsurların merkezinde ve etken konumunda, şehrin esas öznesi “insan” bulunmaktadır. İnsan, yalnızca yapıları ve sokakları inşa etmekle kalmamakta; aynı zamanda mekânın anlamını, kimliğini ve hafızasını da üretmektedir. Böylece özne ile nesne arasındaki ilişki, tek yönlü bir inşa sürecinden ziyade, karşılıklı etkileşim içinde şekillenen, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde anlam kazanan bir dünya inşasına dönüşmektedir.

GİRİŞ

Bilge mimar Turgut Cansever’in, “kendisine hediye verilen ve onda işaretler bulunan tabiatla ilişki kuracak insanların bu muhtemel arayışlarına çeşitli imkânlar sunan şehirdir” tasviriyle anlatmaya çalıştığı *ufkî şehir*,¹ usta şair Sezai Karakoç’un “Biz çocuklarla büyükler arasındaki fark / Bir yanda şehir bir yanda kiraz bahçeleri” dizelerindeki şehrin devamı niteliği taşımaktadır. Şair, “Bahçe Görmüş Çocuklar” şiirinde² çocukluğunda deneyimlediği ve hafızasında yer eden inşa edilmiş bir yerleşimi hatırlamaktadır. Tıpkı Karakoç’ta olduğu gibi çocuklarda da yaşadığı şehirle/yerleşimle kurdukları bağ sayesinde aidiyet duygusu ve mekânsal hafıza gelişmektedir. Çocuklukta gelişen bu özellikler, yetişkinlik evresinde şehri ve mekânsal hafızayı koruma arzusuna dönüşmektedir. Cansever

Cansever ise hafızasında canlılığını koruyan çocukluk şehirlerinden ilham alarak *ufkî şehir* tasavvurunu inşa etmiştir. Geçmişin insan ölçeğinde mekân anlayışını günümüz çocuklarının yoksun kaldığı bir değer olarak görmüş, insan merkezli bir şehirde yaşamanın hak olduğunu vurgulamıştır.

ise hafızasında canlılığını koruyan çocukluk şehirlerinden ilham alarak *ufkî şehir* tasavvurunu inşa etmiştir. Geçmişin insan ölçeğinde mekân anlayışını günümüz çocuklarının yoksun kaldığı bir değer olarak görmüş, insan merkezli bir şehirde yaşamanın hak olduğunu vurgulamıştır.³ Çocuklara mekânla kuracakları anlamlı bir ilişkiyi yeniden kazandırmayı amaçlamaktadır.⁴

Günümüzde şehirler üzerine yapılan eleştirilerin temelinde, insan ve anlam odaklı bir anlayış yerine yalnızca fiziksel mekânlar inşa eden rantçı yaklaşımların sonucu yatmaktadır. Oysaki şehir yalnızca binalardan ibaret değildir; aynı zamanda bireyin aidiyet geliştirdiği, hafızasını ve kimliğini inşa ettiği bir yaşama alanıdır. Bu nedenle bu yazı; geçmişten günümüze çocuk ve şehir ilişkisini incelemekte, tarihî şehirlerin eski mahallelerinden modern kentlere uzanan dönüşümü⁵ sorgulamakta

¹ Turgut Cansever görüşlerinden *ufkî şehir* kavramına doğru tanımlama için bakınız: Düzenli, H. İ. (Ed.). (2019). *Ufkî şehir: Turgut Cansever’in izinde*. Esenler Belediyesi. <https://esenler.bel.tr/wp-content/uploads/2019/12/ufki-sehir.pdf>

² Karakoç, S. (2006). Bahçe görmüş çocuklar. *Gün doğmadan* (s.151). Diriliş Yayınları, İstanbul.

³ Turgut Cansever, 99 depreminden sonra öncülük ettiği İstanbul Deprem Çalışma Grubu’yla seri toplantılar gerçekleştirmiştir. Deprem Çalışma Grubu’nda yer alan ve “Çocuklara Karşı Aslî Görevimiz Dünyayı Güzelleştirmektir” başlıklı çalışmaları Turgut Cansever’le birlikte yürüten Mustafa Ruhi Şirin, Cansever’in vefatı sonrasında da “Çocuk ve Şehir” odaklı çalışmalara devam etmiştir.

⁴ Can, A., & Doğan, M. (2015). *Bir şehir kurmak*. Klasik Yayınları, İstanbul.

⁵ Şehir ve kent kelimeleri arasında kullanımdan kullanıma farklılıklar ve bu doğrultuda tercihler olabilmektedir. Kent kelimesi Sogdça kend, kant kelimelerinden türetilmiştir. Taşkent, Semerkant gibi eski şehirlerde bu kelimenin kullanımına rastlanmaktadır. Kand, kalesi olan yerleşim birimi manasında kullanılmaktadır. Farsça kökenli şehir kelimesi TDK’ya göre Türkçede kent kelimesine karşılık gelmektedir. İslamiyet sonrasında kullanılan şehir kelimesi hâkimiyet, devlet anlamına gelmekte, modernite sonrasında şehir kavramsal olarak kente evrilmektedir. Aslantürk, A. Y. (2022). Şehir ve Kent Dikotomisini Kavramlar Üzerinden Okumak. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 14 (26), 177-189. <https://doi.org/10.38155/ksbd.1110206>

ve savaşların yıktığı şehirlerde kaybolan çocukluklara kadar geniş bir perspektiften bakmaktadır.

ESKİ ŞEHİRLERDE ÇOCUK OLMAK: OYUN, HAFIZA VE AİDİYET

İnsanın mekânla ilişkisi ve etkileşimi erken dönem çocukluğuna dek uzanmaktadır. Çocuk, “bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yönden gelişimini henüz tamamlayamamış ve tam olarak yetişkinlik aşamasına gelmemiş birey” olarak tanımlanmaktadır.⁶ Batılı araştırmacılar, Antik Çağ’da çocukluğun hayatın herhangi bir evresi, genel bir kavram olarak ve yeterince önem verilmeksizin ele alındığını ifade etmiştir.⁷ Orta Çağ’da çocukluk tanımına kavram olarak rastlamayan araştırmacıların tespitlerinden; araştırma evrenlerindeki toplumların çocukla ilgili değer yargıları bulunmadığı, çocukluğa özgü niteliklerin farkında olunmadığı bilgisine erişilmektedir.⁸ “Çocuk” ve “çocukluk” kavramlarının yoksunluğuna rağmen, tarih öncesi dönemlerden itibaren çocukların oyun oynama

pratiğinin varlığı, arkeolojik ve kültürel araştırmaların sunduğu bulgularla desteklenmektedir.⁹

Top oynayan çocukları tasvir eden Roma dönemi mermer rölyef¹⁰

Çocukluk kavramının tarihsel süreçteki algılanış biçimi ve çocukların mekânla kurduğu ilişkisinin dönüşümü, şehir morfolojisi bağlamında da önemli bir karşılık bulmaktadır. Şehir morfolojisi, toplumsal yapının mekân üzerindeki etkisini açıkça ortaya koyan bir gösterge olarak kabul edilmektedir.¹¹ Oyun pratiği her dönemde varlığını sürdürmüş ve mekânsal düzenlemelerle doğrudan etkileşim içinde olmuştur. Tarih boyunca kentler; çocukların oyun alanları, keşif düşleri ve toplumsal hafızanın merkezleri olmuştur. Antik Yunan’da agora; sadece yetişkinler için değil, aynı zamanda çocukların toplumsal hayata katılıp oyun oynadığı, dünyayı merakla öğrendiği bir mekân

olagelmıştır. Agora, Yunan şehir devletinde toplum yaşamının odak noktasıydı ve pazar yeri, politik toplantılar, kültürel etkinlikler gibi çeşitli amaçların yanı sıra çocukların da var olduğu bir mekân olarak kullanılmaktaydı.¹²

Osmanlı şehirlerinde ise insan ölçeğinde düzenlemeler ve doğayla kurulan güçlü bağlar çocukların şehirle bütünleşmesini sağlamaktadır. Dar sokaklar, avlular ve çıkmaz sokaklar, çocuklar için güvenli oyun alanları sunmaktadır. Bu mekânlar, çocukların hem fiziksel hem de sosyal gelişimlerine katkı sağlamakta, aynı zamanda toplumsal hafızanın inşasında önemli rol oynamaktadır.¹³

Cansever, Osmanlı şehirlerini farklı kültür ve toplumların inşa ettiği şehirlerden başka bir yere koymaktadır. Bu şehirleri üstün kılan yönün, doğa ile kurulan bağın insanın ürettiği yeni bir düzen ile kurduğu uyumda olduğunu savunmakta; bu nedenle Roma, Bizans ve Avrupa şehirlerinden farklı olduğunu iddia etmektedir.¹⁴ Burada, doğaya hükmetme amacıyla inşa edilmiş şehir yerine doğa ile uyumlanan mimari bir üslup ve inşa kültürünün oluşturduğu şehirden bahsetmek mümkündür. Sonuç olarak, insan ölçeğine uygun, doğaya saygılı bir kent yapısı ortaya çıkmakta, dolayısıyla toplumun parçası olan çocuklar da bu uyum ve uygunluktan doğrudan faydalanmaktadır. Böyle bir

Çocuk dendiğinde tarih boyunca oyunun akla geldiği bilinmektedir. Ancak evin, sokağın, şehrin metalaştığı bir sürecin sonunda çocuk ve oyun da metalaştırılmıştır. Kentlerdeki çocuklar, belirli noktalarda ve tek tip bir endüstriyel ürün olarak tasarlanmış parklarda sınırlandırılmıştır.

¹² <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-512/agora/>

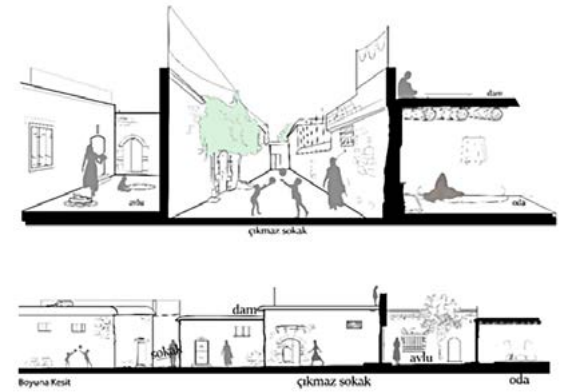
¹³ Solak, İ., & Çomruk, S. (2024). Osmanlı’da Çocuk Olmak. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21 (1), 291-300. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.1423814>

¹⁴ Cansever, T. (2010). *Kubbeyi Yere Koymamak*, İstanbul: Timaş Yayınları, 4.b, 145, 385; akt. Keskin, E. B., (2019). Turgut Cansever Düşüncesinde Şehir ve Aile. *Sosyal Bilimlerde Yeni Araştırmalar-II* (pp.225-235), Ankara: Berikan Yayınevi.

¹⁵ Kalak, Mazlum & Kalak, Doğan. (2021). *Geleneksel dokuda çıkmaz sokak oluşumu ve koruma sorunları: Siverek*. IKSAD Publishing House, s. 20. <https://iksadyayinevi.com/wp-content/uploads/2022/01/GELENEKSEL-DOKUDA-CIKMAZ-SOKAK-OLUSU-MU-VE-KORUMA-SORUNLARI-SIVEREK.pdf>

¹⁶ Kalak, Mazlum & Kalak, Doğan. (2021). *Geleneksel dokuda çıkmaz sokak oluşumu ve koruma sorunları: Siverek*. IKSAD Publishing House, s. 3-15. <https://iksadyayinevi.com/wp-content/uploads/2022/01/GELENEKSEL-DOKUDA-CIKMAZ-SOKAK-OLUSU-MU-VE-KORUMA-SORUNLARI-SIVEREK.pdf>

yerleşim düzeninde kapsayıcı tasarıma ihtiyaç olduğu söylenemez, özellikle Anadolu coğrafyasında.

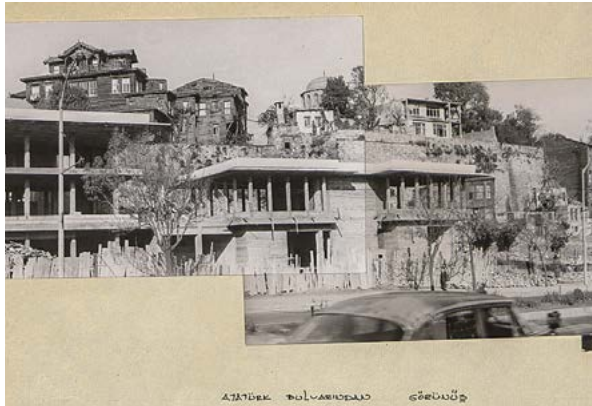
Konut, çıkmaz sokak ve sokak ilişkisini gösteren kesitler¹⁵

Geleneksel şehir dokusunda, özellikle organik olarak gelişen şehirlerde, sokaklar genellikle kamusal alandan ziyade özel alanlar gibi işlev görmektedir. Doğu şehirlerinde, sokaklar ve çıkmaz sokaklar, çocukların güven içinde oyun oynayabileceği, toplumsal yapının etkisiyle şekillenen yaşam alanlarıdır. Bu dokuda, çocuklar evlerinin avlusunda ya da sokaklarda oyun oynayabilmekte; trafikle ilişkisi kopuk olan bu açık alanlar onlar için güvenli bir oyun alanına dönüşmektedir.¹⁶ Bu durum, yalnızca fiziksel bir mekânın değil, aynı zamanda toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısının yansımaları olarak okunmaktadır.

Çıkmaz sokaklardan sokaklara, sokaklardan ortak kamusal alanlara açılan bir düzende, mahalle bir yerleşim birimi olarak karşımıza çıkmaktadır. En küçük yapı taşından büyük bir kent organizmasına doğru, geleneksel şehirde yapılaşma birimlerinde oda, ev,

avlu, sokak, mahalle ve şehir şeklinde bir hiyerarşiden bahsedilebilmektedir. Bu hiyerarşik düzen, mahalleli olmak, aynı mahallenin insanı olmak, komşuluk ilişkileri gibi aitlik taşıyan unsurlar aidiyet olgusunu biçimlendirmektedir. Mahalle bakkalının, mahalle kahvesinin, mahalle kültürünün olduğu bir düzende “mahallenin çocukları” ya da “sokaktan arkadaş” tanımlamaları, mahalle veya sokağı yalnızca bir yerleşim birimi olmanın ötesinde, bireyler arasında güçlü sosyal bağların kurulduğu, paylaşılan deneyimlerin ortak bir kültürel hafıza oluşturduğu bir yapı hâline getirmektedir. Mahallenin çocukları, aynı sokakları paylaşarak büyümekte, oyun oynayarak birbirlerini tanımakta ve ortak değerler etrafında şekillenen bir topluluğun parçası olmaktadır. Sokaktan arkadaş olmak, mekânsal yakınlığın ötesinde, ortak anılar ve dayanışma duygusuyla pekişen bir ilişki biçimi olarak mahalle kültüründe kendine köklü bir yer edinmektedir.

Ancak modernizm ve kentlerin dönüşümüyle birlikte bu geleneksel doku zedelenmeye başlamıştır. Planlı şehirleşme ve betonarme yoğun yapılaşma çocukların oyun alanlarını daraltmış, onların şehirle kurdukları bağı zayıflatmıştır. Bu dönüşüm, çocukların toplumsal hafızadan kopmasına ve şehirle olan ilişkilerinin zayıflamasına neden olmuştur. Muhtemeldir ki dönüşümün merkezinde çocuk yoktur.

SSK (Sosyal Sigortalar Kurumu) Zeyrek Tesisleri inşaatı¹⁷

İlkin sakin kiraz bahçeleridir andığım eski günlerden Şehrin çocuklara mahsus kaydıraklardan olduğu Fi tarihinde kutsal sözleri kâle almadıkları için Harap bırakılmışlar tabiatüstü güçlerle Celep’e göre¹⁸ Karakoç’un “Bahçe Görmüş Çocuklar” şiirinde canlandırdığı siyasi bilinç, günümüz Türkiye’sinde şehirlerin planlanması yöneliminin altında yatan siyasi bilinçaltını yansıtarak bu arka planın başlangıç noktasına dair önemli bir kesit sunmaktadır. Celep, şairin “çocukluk sultanlığını tanıtan ve insan onurunun dayandığı temelleri hatırlatan sahnelerle, Türkiye’deki değişen toplumsal ve ekonomik konjonktürle birlikte hızlanan yabancılaşma olgusunun yol açtığı gayri insani görüntüler” ile zamanının şartlarını oldukça net bir şekilde ortaya serdiğini vurgulamaktadır. Bundan sonrası sadece şair için değil, dönemin tüm şahitleri için görünür olmuştur. Tarihi sokakların tahribi, ahşap veya kerpiç konutların yalnızlaştırılması, ağaçların bahçesiz kalışı, merdivenlerin müteahhitler için kot farkından kat çağrışımları, çocukların kentte başına gelecek olayların ilk habercileridir.

İstanbul, Fındıklı Yokuşu’nda ahşap ev¹⁹

- ¹⁷ Salt Araştırma Harika - Kemali Söylemezoğlu Arşivi, TSOBOHo55004, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/88359>
- ¹⁸ Celep, Ali. *Sezai Karakoç’un “Bahçe Görmüş Çocukların Şiiri” üzerine yazdı*. 15 Kasım 2021. Haber Edebiyat. (Erişim Tarihi: 20 Ocak 2025). <https://haberedebiyat.com/eski/2021/11/15/ali-celep-sezai-karakocun-bahce-gormus-cocuklarin-siiri-uzerine-yazdi/>
- ¹⁹ Corboz, André. *Istanbul*. 1977. Fondo André Corboz, Iconoteca dell’Accademia di architettura Mendrisio, Università della Svizzera italiana. https://doi.org/10.24443/usi-arc-bib_FCOR.20747

Şairin tüm analizleri içinde, “Aynı zamanda estetik ölçünün dayandığı etik temelin ne olması gerektiğine dair veriler sunması bakımından da günümüze taşınmaya değer” olduğu yönündeki tespiti oldukça çarpıcıdır. Bu bağlamda şair, çocukluğundaki yerleşimler için şehir ifadesini tercih etmektedir. Ona göre “kent, itici ve zararlı bir mekân” ve “şehir, geleneksel yaşam unsurlarının egemen olduğu bir mekân” olarak birbirinden keskin bir sınırla ayırmaktadır. “Modernizmin olumsuzluklarını çağrıştırdığı” için kent sözcüğünü kullanmaktan kaçınmaktadır.²⁰

MODERNLEŞME VE SONRASI: ÇOCUKLARIN KENT MEKÂNINDAN KOPUŞU

Sanayileşme ve kentleşme ile birlikte, çocuklar için oyun alanları giderek azalmıştır. Apartman yaşamı ve trafik, çocukları dış mekândan kopararak kontrollü alanlara yönlendirmiştir. Planlı şehirlerde oyun alanları belirli parklara ve bahçelere indirgenirken, oyun mekânları kendiliğinden kaybolmuştur. Bu değişim, çocukların kentle kurduğu bağı zayıflatırken, toplumsal ilişkileri de etkilemiştir. Mahalle dayanışmasının azaldığı, komşuluk ilişkilerinin zayıfladığı yeni kent dokularında çocuklar, şehri sadece bir fon olarak deneyimlemeye başlamıştır.

1980 yılında Ankara’da bir sokakta oynayan çocuklar²¹

- ²⁰ Andı, M. Fatih (1998). İstanbul’a İki Bakış: Sezai Karakoç ve Cemal Süreyya’nın şiirlerinde İstanbul, İlmi Araştırmalar, İlim Yayma Cemiyeti, İstanbul, s. 7-34.
- ²¹ Salt Araştırma Ali Öz Arşivi, AOZHANKoo32, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/224024>
- ²² Karadoğan, Umut C. (2019). “Çocuk ve çocukluk” kavramının tarihsel süreçte değerlendirilmesi. *Çocuk ve Medeniyet*, 2019 (1), 195-226. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1335762>
- ²³ Sekban, Fatma Sema. (2019). Kentsel Kültürel Miras Alanlarında Alan Yönetimi Deneyimleri ve Yerele Özgü Koruma Yönetim Model Önerisi: Kastamonu Tarihi Şehir Merkezi Örneği, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 18.

Çıkılmaz sokaklardan sokaklara, sokaklardan ortak kamusal alanlara açılan bir düzende, mahalle bir yerleşim birimi olarak karşımıza çıkmaktadır. En küçük yapı taşından büyük bir kent organizmasına doğru, geleneksel şehirde yapılaşma birimlerinde oda, ev, avlu, sokak, mahalle ve şehir şeklinde bir hiyerarşiden bahsedilebilmektedir.

Toplumsal değişim yeni toplum yapılanmalarını doğurmuş ve bu yapılanmaların talepleri ve dahi iktidarın erkiyle fizik mekânlar yani kentler yeniden üretilmeye başlanmıştır. Sonuçta fizik mekânlar, toplumsal süreçlerin bir yansıması olarak değişime/dönüşüme uğramıştır. Modernizmle birlikte, kavramsal olarak ortaya çıkan “çocuk” ve “çocukluk” kavramlarının burjuvazi ve bilim gibi iki önemli kaynağa dayandırıldığı görülmektedir. Bu dönemde çocuklara değer atfedilmekte, çocuklar, aile ve toplum için değer görmesi gereken varlıklar olarak nitelendirilmektedir.²² Birbirinden bağımsız görünse de çocuğa ve kente ilişkin yaklaşımlar, değişimin politik kökeniyle ilişki içindedir.²³

Modernizmin yaygın kabulünden hemen sonra iki büyük dünya savaşının yaşanması, sosyalizm ve faşizm gibi keskin rejimler, sömürgecilikteki yükseliş, hayatın her alanındaki standardizasyon, küresel ısınma ve ekolojik tehlikeler modernizmin mükemmelliğe

ulaşma iddiasını başarısızlığa uğratmış ve dolayısıyla post-modernizmin doğuşuna sebep olmuştur.²⁴

Post-modernizm yalnızca modern sonrası dönemin doğuşunu ifade etmemekte, aynı zamanda modern olana radikal bir eleştiri niteliği taşımaktadır. Bu durum, bir miladın yaşandığını gösterir bir şekilde “modern-sonrası” olarak adlandırılmaktadır. Lyotard’a (1994) göre “üst anlatıların sonu/reddi” olan post-modernizm, kendini mutlak doğru olarak sunan düşünceleri, aslında modernî reddetmektedir. Toplamlar sanayi sonrasında post-endüstriyel bir döneme girmişken kültürler de post-modern bir evreye geçmiştir.²⁵ Modern toplumdaki postmodern topluma geçişte, devletlerin yönetim mekanizmalarında, planlama anlayışlarında ve dahası modernizmin ortaya çıkardığı “çocuk” ve “çocukluk” dâhil tüm kavramlara yaklaşımda değişim söz konusu olmuştur.²⁶

Modernizmin sunduğu gerçeküstü dünya tasavvuru geleneksel olanı dağıtmış ve bu dağılmanın yansıması insanı ilgilendiren her alanda ortaya çıkmıştır. Çocuk dendiğinde tarih boyunca oyunun akla geldiği bilinmektedir. Ancak evin, sokağın, şehrin metalaştığı bir sürecin sonunda çocuk ve oyun da metalaştırılmıştır. Kentlerdeki çocuklar, belirli noktalarda ve tek tip bir endüstriyel ürün olarak tasarlanmış parklarda sınırlandırılmıştır. Kamusal alanlar çocuklar için daha az erişilebilir ve tekinsiz alanlara dönüştürülmüş, odağında insan olmayan alanlar olarak yalnızca yetişkinler için tasarlanmıştır. Çocuklar, kapalı konutlarda, odalarında yalnız oynamak durumunda kalmış, oyunlardaki yalnızlık dijital dünyaya giriş için oldukça elverişli bir mazeret olmuştur.²⁷ Şehir kültürünün yerini kentleşme almış, bununla birlikte artık oyun kültürü de değişmiştir. Kontrollü parklar, planlanmış oyun alanları, bireyselleşen çocukluk yeni dünyada hızla yayılmış, sokaklardan

apartmanlara, bahçelerden oyun parklarına, geleneksel oyunlardan dijital dünyaya geçiş başlamıştır.

Çocukluğun modern kimliğini kazanma süreci ile çocukların korunmasına yönelik plan ve politikaların şekillenmesi, neredeyse eşzamanlı bir gelişim göstermiştir. Çocuğun yetişkinden farklı bir birey olarak ele alınması ve buna uygun tutum ve yaklaşımların benimsenmesi, modern çocuk algısına çocuk hakları çerçevesinde yeni bir bakış açısı kazandırmıştır.²⁸ Birleşmiş Milletler (BM), Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni 20 Kasım 1989’da kabul etmiş, 2 Eylül 1990’da yürürlüğe koymuştur. Böylece dünya, post-modernizm sürecinde modernizmin açtığı yaraları yine modern araçlarla sarmaya çalışacaktır.

ÇOCUK DOSTU ŞEHİRLER

Oyun alanlarının azalması ve trafik, güvenlik gibi endişeler nedeniyle çocuklar -bir nevi- kentten dışlanmış durumdadır. Odağında insan olmayan bir yapılaşma, yine odağında insan olmayan bir politikanın sonucu olarak doğmuştur. Dolayısıyla, kentle çocuk arasındaki ilişkinin anlaşılması ve bir sorun olduğunun fark edilmesi uzak bir zamana tarihlense de, çözüm odaklı çalışmalar henüz oldukça yenidir. 1970’ler Avrupa’sında tartışmaların başladığı bir dönemin nihayetinde, bu defa post modern dünya yeni bir kavram kazanmıştır: “Çocuk Dostu Şehirler”

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 1990’da yürürlüğe girmesinin ardından 1996 yılında BM Çocuklara Yardım Fonu (United Nations Children’s Fund/UNICEF) ve BM-Habitat (UN-Habitat) tarafından Çocuk Dostu Şehirler Girişimi (The Child Friendly Cities Initiative/CFCI) kurulmuştur. UNICEF liderliğinde yürütülen program, belediyeleri ve yerel yönetimleri çocuk haklarının hayata geçirilmesi konusunda destekleyen bir girişim olarak tanımlanmaktadır. Şehirleri çocuklar için daha yaşanabilir hale getirmeyi amaçlayan program; sivil

toplum, özel sektör, akademi, medya ve çocuklar gibi paydaşları bir araya getirmektedir. Girişim; BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme temelinde hareket ederek, Habitat II’de belirlenen herkes için yaşanabilir şehirler hedefine katkıda bulunduğunu beyan etmektedir.²⁹ Program sekretaryası, çerçeve belgesinde Çocuk Dostu Şehri tanımlarken 9 ölçüt kullanmıştır. Bunlar; çocuk katılımı, çocuk dostu yasal çerçeve, şehir çapında çocuk hakları stratejisi, çocuk hakları birimi veya koordinasyon mekanizması, çocuk üzerindeki etkilerin değerlendirilmesi, çocuk bütçesi, şehirdeki çocukların durumu üzerine düzenli rapor, çocuk haklarını bilinir kılmak ve çocuklara yönelik bağımsız savununu olarak sıralanmaktadır.³⁰

Ülkemizde ise Çocuk Dostu Şehir Girişimi ilk olarak, UNICEF ile birlikte 2006-2010 dönemini kapsayan “Ülke Programı Eylem Planı” çerçevesinde hayata geçirilmiştir.³¹ UNICEF, Türkiye’deki kentsel alanlarda çocukların yaşadıkları zorlukları minimize etmek amacıyla 2014 yılında pilot proje adı altında 10 il özelinde çalışmaya başlamıştır. 2016 yılında çalışmalarını tamamlayan UNICEF Türkiye, toplamda 40 il ve 100 belediyeye ulaşmıştır. Çalışmalar kapsamında, hızlı kentleşmenin etkileriyle mücadele edildiği, şehir içinde yaşam alanı bulmakta güçlük çeken çocuklar özelinde belediyelerle birlikte ihtiyaç analizleri yapıldığı ve eylem planları oluşturulduğu ifade edilmiştir. Çocuk hakları konusunda çocuklar, çocuk gelişimi konusunda aileler, çocuk dostu bütçeleme konusunda belediyeler eğitilmiştir. Çocukların ihtiyaçları anketler yoluyla analiz edilmiş, eylem planları oluşturulmuş ve çocuk meclisleri (9) kurulmuştur. Engelli dostu çocuk parkları

(5), çocuk kütüphaneleri (2), çocuk kulübü (2) ve trafiğe kapalı çocuk sokağı (1) yapılmıştır. Program amacının çocuk haklarının belediye politikalarına, süreçlerine, programlarına ve bütçelerine yansıtılmasını sağlamak; program büyüme hedefinin ise gelecek iki yıl içinde 170 belediyeye ulaşmak olduğu beyan edilmiştir.³²

Çeşitli kurum ve kuruluşlar, Çocuk Dostu Şehirler programı paralelinde dünyanın farklı yerlerinde çocuk merkezli çalışmalar yürütmektedir. Hollanda merkezli Bernard van Leer Vakfı’nın İstanbul, Lima, Amsterdam, Bhubaneswar, Boa Vista ve Bogota’da sürdürdüğü Kent95 programı, bahse konu çalışmalar arasında yer almaktadır. Bernard van Leer Vakfı, 2000 yılına kadar 50’ye yakın ülkede erken çocukluk dönemi çalışmalarını desteklemiş olup, günümüzde küresel programlarının yanı sıra Brezilya, Fildişi Sahili, Hindistan, Hollanda ve Türkiye’de faaliyetlerini sürdürmüştür. Türkiye’de 1989’dan beri üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, şirketler ve yerel yönetimlerle iş birliği yaparak dezavantajlı çocuklara yönelik projeleri desteklemiştir. 2015-2020 stratejisi ise **Kent95, Ebeveynler+ ve Yaygınlaştırma için Yapıtaşları** olmak üzere üç ana başlığa odaklanmıştır.³³

İstanbul95 (Kent 95 programı İstanbul çalışmaları) kapsamında, vakfın paydaşları arasında **İstanbul ilçe belediyeleri, Kadir Has Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi** yer almaktadır. İlçe belediyelerinin kapasitelerinin güçlendirilmesi üzerinde durulurken, **Marmara Belediyeler Birliği** “Urban95 Akademi” adı altında eğitim programı ve Kadir Has Üniversitesi “Kent ve Çocuk Çalışmaları” adı altında yüksek lisans programı açmıştır.³⁴

²⁹ Child Friendly Cities Initiative. (n.d.). *What is the Child Friendly Cities Initiative?* Child Friendly Cities Initiative. <https://www.childfriendlycities.org/what-is-the-child-friendly-cities-initiative>

³⁰ Kamaraj, İ., Çelik, B., Köken, C., Yağbasan, Ş. (2019). Sürdürülebilir Kentler İçin Yerel Yönetimlerin Çocuklara Yönelik Projelerinde Çocuk Katılımına Yer Verme Durumlarının İncelenmesi: İstanbul İli Örneği. *Journal of Education, Theory and Practical Research*, 5 (3), 295-306.

³¹ Avcıoğlu, Mehmet. (2023). *Akıllı Kent Anlayışında Çocuk*. KOSKİ Akıllı Kentler Sunumu. (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2025). <https://www.koski.gov.tr/uploads/sunumlar/akilli-kent-anlayisinda-cocuk.pdf>

³² UNICEF. (2017). *Çocuk dostu şehirler*. UNICEF Türkiye. (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2025). <https://www.unicefturk.org/yazi/cocuk-dos-tu-sehirler>

³³ Bernard Van Leer Vakfı. (2018). İstanbul95 programı. (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2025). <https://vanleerfoundation.org/wp-content/uploads/2018/05/BvL-Vak%C4%B1f-Tan%C4%B1t%C4%B1m-Mart-2018.pdf>

³⁴ Özbek, Ayşegül. “*Kent ve Çocuk Çalışmaları*” *Çocuğun Kent Yaşamındaki Yerine Odaklanacak*. 4 Kasım 2021. Bianet. (Erişim Tarihi: 23 Ocak 2025) <https://bianet.org/haber/kent-ve-cocuk-calismalari-cocugun-kent-yasamindaki-yerine-odaklanacak-204429>

Bernard Van Leer Vakfı İstanbul95 programının paydaşları³⁵

Türkiye’de çocukların şehirle olan ilişkisini güçlendirmek amacıyla çeşitli kurum ve oluşumlar önemli çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmalar; çocukların kent kültürünü tanımalarını, kentlilik bilinci kazanmalarını ve yaşadıkları çevreye aidiyet hissetmelerini sağlamayı hedeflemektedir. Kurum ve oluşumların “çocuk ve şehir” odaklı çalışmaları incelendiğinde farklı perspektifte birçok çalışmaya rastlanmaktadır. 1990 yılında kurulan **Çocuk Vakfı**, çocukların doğuştan sahip olduğu ve sonradan kazanılmış tüm haklarının hayata geçirilmesi ve çocuktan yana taraf olmak amacıyla çalışmalar yürütmektedir. Vakfın çalışmaları arasında ve başlangıcında çocukların şehirle olan ilişkisini güçlendirmeye yönelik çalışmalar³⁶ önemli bir yer

tutmaktadır. Vakfın çalışmalarında şehirlere ilişkin bölüm, Mustafa Ruhi Şirin ve Turgut Cansever’le birlikte 99 depremi sonrasında ağırlık kazanmıştır.

TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 2002 yılından bu yana “Çocuk ve Mimarlık” çalışmaları³⁷ kapsamında çocukların mimarlık, kent ve çevre bilincini geliştirmeye yönelik çeşitli etkinlikler düzenlemektedir. Bu çalışmalar, mimarlık kültürünü çocuklarla buluşturarak onların yaşadıkları çevreye dair farkındalıklarını artırmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda, “1000 Mimar 1000 Okulda” projesiyle mimarlar, okullarda çocuklarla bir araya gelerek mimarlık ve kent bilincini aşılamaktadır. Ayrıca, CerModern ile iş birliği yapılarak dezavantajlı çocuklara yönelik atölye çalışmaları düzenlenmektedir.

ÇEKÜL Vakfı, çocuklara kentlilik bilinci kazandırmayı ve yaşadıkları kentin zenginliklerinin farkına varmalarını sağlamayı hedeflemektedir. Özellikle “Kentler Çocuklarıdır” programı³⁸ 2003 yılından bu yana uygulanmakta olup, çocukların yaşadıkları kentin doğal ve kültürel zenginliklerini tanımalarını ve koruma bilinci geliştirmelerini amaçlamaktadır. Ayrıca “Yeni Başlayanlar İçin Kent Rehberi” projesi³⁹ ile İstanbul’da yaşayan gençlerin kentin kültürel mirasını keşfetmeleri ve özgün değerleriyle tanışmaları sağlanmaktadır.

Columbia Üniversitesi’nin İstanbul’daki araştırma laboratuvarı olan **Studio-X İstanbul**, 2013-2019 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Bu süre zarfında, çocukların şehirle olan ilişkilerini güçlendirmek amacıyla çeşitli atölye çalışmaları ve etkinlikler⁴⁰ düzenlemiştir. Özellikle kent-çocuk temalı çalışmalarıyla dikkat çeken Studio-X İstanbul, çocukların kent kültürünü tanımalarını ve mekânsal farkındalık kazanmalarını hedeflemiştir.

³⁵ Bernard Van Leer Vakfı. (2018). İstanbul95 programı. (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2025). <https://vanleerfoundation.org/wp-content/uploads/2018/05/BvL-Vak%C4%B1f-Tan%C4%B1t%C4%B1m-Mart-2018.pdf>

³⁶ Cansever, T. (1995). *HABİTAT II Konferansı için Şehir ve Konut Üzerine Düşünceler*. (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2025). https://cocukvakfi.org.tr/wp-content/uploads/2021/01/Habitat%20II.pdf?_t=1611142437

³⁷ TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi. (2025). Çocuk ve Mimarlık I Toplumsal Bir Eğitim Modeli. (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2025). <http://www.mimarlarodasiankara.org/index.php?Did=3325>

³⁸ ÇEKÜL Vakfı. (2024). *Kentler çocuklarıdır*. (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2025). <https://www.cekulvakfi.org.tr/proje/kentler-cocuklarindir>

³⁹ ÇEKÜL Vakfı. (2024). *Kent rehberi* [PDF]. (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2025). <https://www.cekulvakfi.org.tr/sites/default/files/dosyalar-projeler/kentrehberi.pdf>

⁴⁰ Arkitera. (2020). Şehir Konuşmaları I Cömertliğin Mimarisi. <https://www.arkitera.com/etkinlik/sehir-konusmalari-comertligin-mimarisi/>

2019 yılında kurulan **Şehir Dedektifi**⁴¹, çocukların sağlık ve güvenli bir çevrede yaşama hakkını odağına alarak, yaşanabilir şehirlerin ve çevresel değerlerin korunması için araştırma, izleme ve savunuculuk yapmaktadır. Tasarım araçları ve mekânsal tasarım önerileri geliştirerek çocuklarla şehir arasındaki ilişkiyi güçlendirmeyi hedeflemektedir. “Şehrin Pusulası: Çocuklar” projesi ile Ankara’da yaşayan sosyo-ekonomik açıdan kısıtlı imkânlarla sahip çocukların kent hakkı bilincinin geliştirilmesi ve kente aidiyetlerinin artırılması amaçlanmıştır. Bu proje kapsamında çocukların yaşadıkları kenti daha iyi tanımlarına yardımcı olmak için atölye çalışmaları düzenlenmiş ve “Çocuklar için Ankara Haritası” yayımlanmıştır.

2006 yılında kurulan **Superpool**, çocukların şehirle olan etkileşimlerini artırmak amacıyla projeler geliştiren bir mimarlık ofisidir. Özellikle 2022 yılında, “Sokaklar Dönüşüyor” programı⁴² ile Marmara Belediyeler Birliği ve Global Designing Cities Initiative iş birliğinde, motorlu araçlar yerine çocuk ve yayayı merkeze alarak sokakları yaşanabilir, erişilebilir, yaya ve çocuk dostu kamusal mekânlara dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Bu program kapsamında, son iki yıl içinde Marmara Bölgesi’nde 5 şehirde 10 belediye ile 10 sokak dönüştürülmüştür.

Çocuk İstanbul İnfomel Eğitim, “Kent ve Çocuk” başlığı altında, çocukların kent yönetimine gerçek katılımını sağlamayı hedefleyen programlar ve atölyeler⁴³ düzenlemektedir. Bu kapsamda, “Gelin Yakından Bakalım-Yaşadığım Yer” atölyesi gibi projelerle çocukların yaşadıkları çevreyi daha yakından tanımaları ve kent bilincini geliştirmeleri amaçlanmaktadır.

Meslek odasından sivil toplum kuruluşlarına, mimarlık ofislerinden kişisel girişimlere, belediyelerden uluslararası örgütlere ve üniversitelere kadar çeşitlilik gösteren yapılar çok çeşitli ve nitelikli çalışmalar yürütmelerine rağmen bu farkındalığa erişmiş kuruluş sayısı azdır. Azınlık olma durumu ise geniş bir coğrafya için zaman ve gayret gerektirmekteyken, kentsel dönüşüm, afetler ve savaşlar şehirleri haritadan

⁴¹ Şehir Dedektifi. (t.y.). *Programlarımız*. (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2025). <https://sehirdedektifi.org/>

⁴² Marmara Belediyeler Birliği. (2024). *Sokaklar Çocuklar İçin Dönüşüyor*. (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2025). <https://www.marmara.gov.tr/tr/sokaklar-cocuklar-icin-donusuyor>

⁴³ Çocuk İstanbul İnfomel Eğitim. (2025). *Yerel Yönetimler İçin Çocuk Katılımı*. (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2025). <https://cocukistanbul.org/yerel-yonetimler-icin-cocuk-katilimi/>

silmekte, bu farkındalığın yaygınlaşması daha da uzun zaman almaktadır.

YIKILAN ŞEHİRLERDE ÇOCUKLUĞUN VE MEKÂNSAL HAFIZANIN KAYBOLAN İZLERİ

Kentsel dönüşüm, afetler ve savaş... Bu bölümü, yazının en zorlu bölümü olarak tanımlamak tüm bir söylem içinde en yalın ve gerçeğe en yakın ifade olacaktır. Çocuğun ve çocukluğun kırılgan kullanıcı grubu olarak anılması bir yana, yüzyıllar sonrasında adı ancak anılmaya başlandığı bir zamanda kendisini ve varlığını başka tehditlerle karşı karşıya bulmaktadır. Bu noktada, yalın bir ifade için Gazzeli çocuklara ithaf edilen bir şiir tercih edilmiştir.

Gazze, Aden, Kharkiv, Uygur Özerk Bölgesi, Maraş, Malatya, Hatay ya da dünyanın neresinde olursa olsun, çocukluğunu ve yuvasını kaybetmiş bütün çocuklara ithafen:

“Yetim çocuk

Hadi bir oyun oynayalım

Hadi çadırın,

Morgun

Ve ev dediğin sokakların etrafında dönelim

Hadi oyuncaklarını, uzuvlarını

Ve senin uzun zamandır kayıp

Olan gülümsemeni toplayalım.

Evet, arkadaşların da gelebilir

Ve annen

Bizimle orada buluşacak

...

Ve bombalar bizi burada, dünyada kovaladığında

Molozların arasından

Başımı kaldırabiliyorum

Pırıltısını gör

Işığı gör

Ve biliyorum

Geceyi atlattın”

Fatimaszaid

ÇOCUKLARIN YENİDEN ŞEHİRLE BULUŞMASI: ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

Çocuk dostu şehirlerin tasarlanması, yalnızca oyun alanlarının artması olarak değerlendirilmemelidir. Çocukların kentle olan ilişkisini güçlendirecek kültürel ve sosyal yapıların da desteklenmesi gerekmektedir. Aslında sürdürülen çalışmalar incelendiğinde hepsinin cevabı bilinen ortak bir soruya yeni çözümler geliştirme amacı taşıdığı görülmektedir. “Çocukların kentleri algılayışı bir oyun alanı, bir keşif yeri olarak mı şekilleniyor, yoksa sınırlarla dolu tekinsiz bir mekân olarak mı?”

Cansever, “Türkiye geneli değerlemelerine göre, çocukların % 80’i sokaklarda oynamaktadır. Bina ve çocuk bahçelerinde oynayan bahtlı çocukların oranı ise sadece % 14 düzeyindedir. Bulgular mevcut bahçelerin sadece %5,0’inde yeşillik bulunduğunu göstermektedir. Bazı aileler de yeşillik bulunmasına rağmen çocukların oynamasına müsait olmadığı dile getirmiştir.” ifadesini kullanmaktadır.⁴⁴

Gill’e göre,⁴⁵ kentlerde yaşayan çocuklar ve onların bakımından sorumlu kişiler, kamusal oyun alanlarını birer sığınak ve dinlenme yeri, aynı zamanda komşularla buluşma noktası olarak değerlendirmektedir. Ancak bu oyun alanlarına ilişkin temelde iki problem vardır. İlki; tasarımları genellikle çocukların eğlence anlayışına tam olarak hitap etmemekte, özellikle ergenlik çağındaki ve macera arayışındaki çocuklar için yetersiz kalmaktadır. Kaba motor becerilere yoğunlaşmış parklarda, çocukların oyun dünyasının çeşitliliği ve her birinin farklı ilgi ve yeteneklere sahip olduğu göz ardı edilmektedir. Gill, ikinci problemi daha kritik bulmaktadır: Çocuk oyun alanlarının çoğu zaman kamusal alanın geri kalanından ayrıştırılmalarına yol açan sınırlandırılmış mekânlar hâline geldiğini iddia etmektedir. Şehir planlamacısı Colin Ward da onu destekler nitelikte, oyun alanlarının fazlalığının

aslında bir kentsel başarısızlık göstergesi olduğunu savunmaktadır. Çoğu mahallede bu alanlar, çocukların varlığına izin verilen tek yer olup, kent içinde doğal oyun alanlarının eksikliğini göstermektedir. Yapılan araştırmalar, trafik yoğunluğu ve sokak tasarımının oyun alanlarının dağılımından daha büyük bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

İstanbul95/Maltepe95 projesi kapsamında Zümrütevler uygulaması⁴⁶

Çocuk dostu mahalleler oluşturma yolunu; oyun alanlarını izole etmek yerine, yürüyüş ve bisiklet yollarıyla birbirine bağlanan, sosyal ve yeşil kamusal mekânlar tasarlamaktan geçmektedir. Bu yaklaşımda, mahalledeki sokaklar, okul bahçeleri ve kent meydanları gibi günlük yaşam alanlarını oyun ve sosyalleşmeye açarak çocuklar için daha davetkâr kentsel ortamlar yaratmayı hedeflemek gerekmektedir. Bazı yerlerde küçük dokunuşlarla mekânların iyileştirilmesi yeterli olurken bazı durumlarda trafiğin sınırlandırılması ve kamusal alanların dönüştürülmesi gibi daha kapsamlı müdahaleler yapılmalıdır.⁴⁷

Bu bağlamda sürdürülebilir kent kavramının, kente birey merkezli bir bakış açısı kazandırdığı söylenebilir. Bu bireylerin arasında bulunan çocuklar ise bir kent ile ilgili adım atılacağı zaman merkezde bulunmalıdır; çünkü çocuk için uygun olan bir kent, toplumun diğer

tüm kesimleri için de uygundur. Bu bakış, Çocuk Dostu Şehir girişiminin temelini oluşturmaktadır.⁴⁸ Çocuk dostu şehir olmanın yolu, mekânsal farkındalık yaratılabilmek, aidiyet duygusu oluşturabilmek ve özgür deneyimleme fırsatı sağlayabilmekten geçmektedir.⁴⁹ Yaya dostu-bisiklet dostu olma, planlı ulaşım ağına-sorunsuz trafiğe sahip olma, kadın dostu olma, herkese dost, engelsiz olma ve oyun dostu olma kriterleri⁵⁰ sadece çocuk odaklı tasarımlar için değil, kapsayıcı tasarım için de elzemdir.

Sonuç olarak, “Dünya üzerinde devam eden insan hayatının iki önemli safhası, çocukluk ve yaşlılık dönemleri”⁵¹ ise, “Her çocuk güzel bir dünyada yaşamak, dünyanın güzelliğini tanıyarak büyümek hakkına sahip olduğu gibi, her insanın bu görevini ifa edebilmesi için hayatını ilk gününden itibaren güzel bir çevrede yaşaması da zaruridir. İster fakir olsun ister zengin, her çocuğun içine doğduğu dünyanın güzel olmasını sağlamak, yani çocuklara karşı adil olmanın ilk şartını yerine getirmek yetişkinlerin üzerine düşen bir vecibedir.”⁵²

- ⁴⁸ Kamaraj, İ., Çelik, B., Köken, C., Yağbasan, Ş. (2019). Sürdürülebilir Kentler İçin Yerel Yönetimlerin Çocuklara Yönelik Projelerinde Çocuk Katılımına Yer Verme Durumlarının İncelenmesi: İstanbul İli Örneği. Journal of Education, Theory and Practical Research, 5 (3), 295-306.
- ⁴⁹ Potur, A. A. (t.y.). *Kent mekânı üzerinden çocukluğun yorumu*. Yapı Dergisi. <https://yapidergisi.com/kent-mekani-uzerinden-cocuklugun-yorumu/>
- ⁵⁰ Potur, A. A. (t.y.). *Kent mekânı üzerinden çocukluğun yorumu*.
- ⁵¹ Cansever, T. (1995). *HABİTAT II Konferansı için Şehir ve Konut Üzerine Düşünceler*. s. 37.
- ⁵² Cansever, T. (1995). *HABİTAT II Konferansı için Şehir ve Konut Üzerine Düşünceler*. s. 7.

Çocukluğun Keşfi ve Çocukların Çokluğu

Nilüfer Taktak

“Önce kadınlar ve çocuklar!”

Bu cümleyi duymadığımız bir aksiyon veya dram filmi yok gibidir. Ya da haberlerde duyduğumuzda içimizi acıtan ölümler çocuklar için ayrıca verilir. İster savaş olsun isterse kaza, çocuklar ayrı kategorilendirilir. Gündelik hayatta düşünmeye alıştığımız bu kategoriler duruma biraz mesafelendiğimizde ya da tarihselleştirdiğimizde başka bir boyut kazanır. Burada kategoriler kadın, erkek ve çocuk mudur yoksa yetişkin ve çocuk mudur? Tabii ki her durum kendi kategorilerini getirebilir ancak bir kategorileştirme, bir adlandırma ve bir çerçevelemedir. Normal gelebilen bu kategorilerin o kadar normal olmayan bir tarihleri vardır.

Madende çalışan çocuklar

Fransız yönetmen Jean-Luc Godard, “Éloge de l’amour” (Aşka Övgü) filminde karakterlerinden birine, “Çocuğu ve yaşlı insanı biliyor, görünce tanıyoruz. Ancak yetişkinlik denen şey nedir, yetişkin kimdir?” diye sordurur. Bu kategoriler üzerinden giderek Godard’ın biliyoruz dediği şeyi, çocuğu ele alıp “Çocuk kimdir?” diye sormak istiyorum. Masumlüğün simgesi midir, ulusun geleceği midir, ailenin gözbebeği midir, hakikatin temsilcisi midir?

Bu makalede çocukluğun nerede başlayıp nerede bittiğine dair olan yaş tartışmasına girmeyeceğim. Modern zamanların ayırt edici alanlarından biri olan hukukta, özellikle Anglo-Amerikan hukukunda yaş meselesinin tarihine dair Pittsburgh Üniversitesi’nden Lori Campbell’in yazdıklarına bakılabilir.¹ Ya da yaş ve gençlik fikrinin Batı düşüncesindeki yeri ve dönüşümü için Robert Pogue Harrison’ın “Gençleşme” kitabına başvurulabilir.² Benim buradaki amacım Batı düşüncesinde çocukluğun modern zamanlarda ortaya çıkışını (?) ve geçirdiği dönüşümleri ele almak ve çocuk kategorisinin taşıdığı muğlak konumu ortaya koymaktır.

Çocukluğun insanlık tarihinde ayrı bir kategori olarak ele alınmasının yeni bir olgu olup olmadığı tartışılan bir husustur.³ Ancak ne olursa olsun çocukluğun modern zamanlarda büyük bir dönüşüm geçirdiği aşikârdır. Yaşanan bu dönüşümün farklı veçhelerini düşünmek hem çocukluğa hem de çocukluğun ilişkilendirildiği

alanlara dair karşımıza çıkan sorunları daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Çocukluğun Konumlandırılması

Çocukluğa ve çocuklara dair araştırmalar çok zengin olsa da burada ele aldığımız haliyle çocukluk araştırmalarında en büyük etkiye sahip isim Fransız tarihçi Philippe Ariès olmuştur. Türkçede özellikle “Özel Hayatın Tarihi” ve Batı tarihinde ölüme karşı tavrın değişimini ele aldığı “Batı’da Ölümün Tarihi” kitaplarıyla tanınan Ariès, 1960 yılında yayımlanan “L’enfant et la vie familiale sous l’Ancien Régime” eseriyle çocukluğa ve özel bir alan olarak aile kurumuna eğilir.⁴ Ariès burada, Orta Çağ’da çocukluğun yetişkinlikten ayrı bir kategori olarak algılanmadığını, modern zamanlarda ise çocukluğun özel bir dönem olarak tanımlandığını belirtir. Ariès’e göre, Orta Çağ’da çocuklar yetişkinlerin dünyasına dâhil edilir, onlarla aynı giysileri giyer ve aynı işleri yaparlardı. Bu zamanda minyatür yetişkinler diyebileceğimiz çocukların modern zamanlarda kendilerine özgü ihtiyaçları ve özellikleri olduğu fark edilmiş ve çocukluk özel bir dönem olarak tanımlanmıştır. Sonrasında Orta Çağ sanatı üzerine çalışmalarıyla bu tezini desteklemeye çalışan Ariès’e göre, resimlerde bize garip gelen çocuklar yetişkin hatlarıyla, yetişkin çizgileriyle verilmiştir. Bunun sınıfsal doğasının yanı sıra çocukluğa dair söylediği bir şey vardır burada.

¹ Kendisi kısa bir kronolojiyi şurada sunmuştur. https://www.representingchildhood.pitt.edu/twentycent_child.htm (Erişim Tarihi 3 Ocak 2025)

² Robert Pogue Harrison, *Gençleşme – Yaşımızın Kültürel Tarihi*, çev. Merve Pehlivan, KÜY, 2016.

³ Bu tartışmanın detaylı bir anlatımı için bkz. Hugh Cunningham, *Children and Childhood in Western Society Since 1500*, Longman, 1995.

⁴ Philippe Ariès, *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*, tr. Robert Baldick, Alfred A. Knopf, 1962.

Ariès’in yaptığı çıkarımlar daha ziyade sosyal boyutla ilgilidir. Çocukluk kategorisinden ziyade bebeklik ve yetişkinlik kategorilerinin bulunduğunu, çocukların küçük yetişkinler olarak hayata dâhil olduğunu ekler. 17’inci yüzyıl öncesinde çocuklara özel bir hayat alanı ayrılmamış, onlara yönelik özel bir duygulanım geliştirilmemiştir. Ancak bugün çekirdek aile yapısı denilen aile yapısının ortaya çıkışı ve kamusal alandan ayrılmasıyla birlikte çocuk, ayrı ihtimam gerektiren ayrı bir kategori olarak ortaya çıkmıştır. Ariès’e yönelik eleştiriler de buradan gelir. Çocuklara karşı tavırlarda özel bir dönüşüm yaşanmadığını söyleyen eleştirilere göre aileler sadece bebeklik döneminde değil “çocukluk” döneminde de çocuklarıyla ilgileniyor ve özel ihtimam gösteriyordur.⁵

Bu tartışma ayrı bir yazının konusudur ancak bir hususu belirtmek gerekiyor. Ariès’in çocukluk fikri Orta Çağ’da bulunmuyor tezini ileri sürerken kullandığı sözcük “sentiment”tır. İngilizceye “idea” olarak çevrilen bu kelime aslında Fransızcada “çocukluğa dair bir duygu olduğu kadar bir çocukluk fikridir” de.⁶ Ondan dolayı çocuklara duygulara odaklanan eleştiriler bu fikir/kavram boyutunu gözden geçiriyor gibidir. Burada Ariès’in yaklaşımı çocukluk anlayışının nasıl geliştiği ve modernitenin hangi veçhelerinin çocukluğun hayatın ayrı bir aşaması olarak keşfedilişine nasıl katkı sunduğunun araştırılmasıdır.⁷

Modern Düşüncenin Kuruluşunda Çocuk

Ariès’in çocukluğun 17’inci yüzyılda keşfedildiği tezi çocukluk ve çocuk üzerine modernitenin kuruluş aşamasında yazılanlarla birlikte düşünüldüğünde daha da netleşir. Zira modern düşüncede çocuk ve çocukluk kavramı, John Locke’tan Jean-Jacques Rousseau’ya,

Immanuel Kant’tan romantik düşünceye kadar birçok düşünür tarafından ele alınmıştır.

İngiliz düşünür John Locke’la birlikte eğitim üzerine düşüncelere çocukları da dâhil eder. John Locke çocukları bir “tabula rasa” yani “boş levha” olarak kabul eder. Üzerine istediğimiz şeyleri yazabileceğimiz, ne iyi ne kötü olan boş bir levhadır insan dünyaya geldiğinde.⁸ Burada, Orta Çağ’a hâkim olan doğuştan gelen günah anlayışından kopuşu görmemiz mümkündür. Katolisizmin insanı koyduğu günahkâr pozisyondan nötr bir konuma taşır Locke.

Rousseau ise “Emile ya da Eğitim Üzerine” adlı eserinde, çocuğun doğal masumiyetine ve özgürlüğüne dikkat çekerek, “Her şey doğanın elinden iyi çıkar, insanın elinde bozulur.” ifadesini kullanır. Rousseau’ya göre, çocuk/insan doğuştan iyidir ve toplumun etkisiyle bozulur. Bu nedenle, çocuğun doğal gelişimine müdahale etmemek ve ona özgür bir ortam sağlamak önemlidir.⁹ Kant, “Eğitim Üzerine” eserinde, çocuk eğitiminin önemine vurgu yaparak, “İnsan, ancak eğitim yoluyla insan olabilir.” der.¹⁰

Barış üzerine yazdıklarıyla Birleşmiş Milletler’in fikir babası olarak adlandırılabilcek olan Kant’a göre, insan insan olmaklığı sebebiyle sahip olduğu onurun yanı sıra ahlaki eğitim sayesinde eylemlerinde o onura sahip çıkar ve içindeki ahlak yasasına uyar. İnsan “akıllı bir varlık olarak aynı zamanda kendisinin yasa koyucu olduğu yasadan başka bir yasaya itaat etmez.”¹¹ Hem özsaygıya hem de başkalarının saygısına layık olan ahlaki yetişkinlik için eğitim çocuğun aklını geliştirmeli, ona ahlaki değerleri öğretmeli ve onu topluma faydalı bir birey haline getirmelidir.

Romantik düşünce ise çocuğu doğanın bir parçası olarak görmüş ve onun duygusal dünyasına odaklanmıştır.

Romantik şairler ve yazarlar, aklın hâkimiyetine karşı çocukların masumiyetini, hayal güçlerini ve duygusal derinliklerini yüceltmişlerdir. Alman şair Friedrich Hölderlin Çocukken isimli şiirinde şöyle yazar:

*Çocukken
Çoğu kez bir Tanrı kurtarırdı beni
Bağırışlarından ve değneklerinden insanların,
Sonra oynardım güzelce ve güvenle,
Korudaki çiçeklerle,
Ve havası göklerin
Oynardı benimle.*¹²

Modernin Hegel’in devletiyle zirvesine ulaşacak olan aklına karşı Romantikler hayal gücünü, masumiyeti, doğayı ve duyguyu öne çıkarmışlar, bunun en iyi örneğini ise çocukta ve çocuklukta bulmuşlardır. Ariès’in özel aile yaşamının orta çıkışıyla başladığı süreç 18. ve 19. yüzyıllarda hem eğitim ve okullar vasıtasıyla kamusal alana taşınmış, hem de romantikler vasıtasıyla doğaya ve hayal gücüne sığınmıştı.

Modern Zamanlar

Aynı dönemlere damgasını vuran en önemli olgu ise endüstrileşmeydi. Makinelerin sahneye çıkışı diyebileceğimiz bu dönemle birlikte önce İngiltere’de ve sonrasında diğer Avrupa ülkelerinde üretim fabrikalara ve dolayısıyla şehirlere kaydı. Değişen demografiyle birlikte çocukların ve çocukluğun tarihsel gelişimi modern şehirde yeni bir boyut kazandı. Kentleşme, çocukların yaşam alanlarını, oyun alışkanlıklarını ve sosyal ilişkilerini derinden etkilemiştir.¹³

Modern zamanlarda ve şehirlerde çocuklar, Charles Dickens’in romanlarında olduğu gibi, yoksulluk, çalışma hayatı ve sosyal adaletsizlik gibi sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Nasıl ki Orta Çağ boyunca resimleri çizilen çocuklar, maliyet sebebiyle soylu sınıfın çocukları olduysa modern zamanlarda kentin sıkıntılarından çok lezzetleriyle hemhâl olan çocuklar için de sınıfsal bir durum söz konusuydu. İngiliz romancı Charles Dickens’ın çoğu romanı İngiltere kentlerindeki yoksul ve çalışan çocukların durumunu anlatır. 19.yüzyıl

Londra’sının arka sokaklarındaki kimsesiz çocukları anlatan “Oliver Twist” romanı, şehir ve çocuk ilişkisine yeni bir boyut katar ve çocuk işçiliğinin, suç oranlarının ve yoksulluğun acımasız gerçeklerini gözler önüne serer. Bir rivayete göre Kristof Kolomb’un Amerika kıtasını keşfine karşı kendisinin çocukluğu keşfettiğini iddia eden Victor Hugo ise “Sefiller” adlı romanında, çocukların toplum tarafından nasıl dışlandığını ve istismar edildiğini anlatır. Roman, çocukların haklarını savunmanın ve onlara adil bir yaşam sunmanın önemini vurgular.

Hristiyanlığın vicdanı olarak nitelendirilebilecek İngiliz düşünür ve yazar G. K. Chesterton gibi yazarlar ise çocukların masumiyetini ve yetişkinlerin dünyasına karşı direncini savunmuşlardır. Chesterton’a göre, çocuklar yetişkinlerin mantıkçı ve rasyonel dünyasına karşı, hayal güçleriyle, oyunlarıyla ve masumiyetleriyle direnirler. Çocuklar, yetişkinlerin dünyasının sıkıcılığına ve kurallarına karşı bir alternatif sunarlar. Kapitalizmin ve modern şehrin yıkımını hem çocuklar üzerinden okuyan hem de onları bir alternatif direniş noktası olarak gören Chesterton 1910 yılında yayımlanan ve eğitim ve çocuklar üzerine bir bölüm ayırdığı “Dünyanın Nesi Var Böyle” isimli kitabının son bölümünde özel mülkiyet eleştirisini bir kız çocuğu üzerinden yapar ve “Bir kız çocuğunun temiz saçları olmalıdır; temiz saçları olması için onunla ilgilenebilecek bir annesi olmalıdır; boş vakti olan bir annesi olması için faizci/aç gözlü bir ev sahibinin olmaması gerekir; bunun için mülkiyet yeniden bölüşülmelidir; bunun için de devrim olmalıdır.” der.¹⁴

20. yüzyıl içerisinde şehir ile medeniyet ve çocukların eğitimi arasındaki ilişki, Max Weber’dan Michel Foucault’ya ve Pierre Bourdieu’ya kadar birçok sosyal bilimci tarafından incelenmiştir. Weber, “Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu” adlı eserinde, şehirlerin kapitalizmin gelişmesinde önemli bir rol oynadığını ve eğitimin de bu süreçte kritik bir öneme sahip olduğunu belirtir.¹⁵ Weber’e göre, şehirler, ticaretin, sanayinin ve bilginin merkezleri olmuş ve bu sayede kapitalizmin

¹² https://www.xn--ideayaynevi-5zb.com/guzel_sanat/holderlin/siir_holderlin_cocukken.html (erişim tarihi 5 Ocak 2025)

¹³ Avrupa tarihinde kentlerin gelişimi ve sosyolojik, demografik etkileri için bkz. Leonardo Benevolo, *Avrupa Tarihinde Kentler*, çev. Nur Nirven, Literatür Yayınları, 2017.

¹⁴ G. K. Chesterton, *What’s Wrong with the World*, Ignatius Press, 1994, s.

¹⁵ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Zeynep Aruoba, Hil Yayınları, 1997.

Pieter Bruegel, Calvary Alayı

gelişmesine zemin hazırlamıştır. Foucault, “Hapishanenin Doğuşu” adlı eserinde, modern toplumların disiplin mekanizmalarıyla bireyleri nasıl kontrol altında tuttuğunu ve eğitimin de bu mekanizmalardan biri olduğunu vurgular.¹⁶ Foucault’ya göre, okullar, hastaneler ve hapishaneler gibi kurumlar disiplin yöntemleri ve toplumun düzenini temel alış biçimleri açısından farklılaşmazlar, mimari açıdan birbirine benzemeleri de bir rastlantı değildir. Eğitim de bu süreçte, bireyleri itaatkâr, çalışkan ve üretken hale getirerek toplumun ihtiyaçlarına uygun hale getirir.

Bu Çocukların Nesi Var

Pieter Bruegel’in resimlerinde çocuklar hep vardır ancak resimlerde onları bulmak her zaman kolay olmaz. Bunda en büyük etken yetişkinlerin ve çocukların dünyasını ayıran net bir çizginin olmamasıdır. 16’ıncı yüzyılın bu önemli ressamının resimlerinde yetişkinler de çocukların oynadığı oyundan oynar, onlarla aynı alanlarda var olur. Tüm dünya bir sahne gibidir.

Modern zamanla birlikte, yetişkinliğe erecek, akıllı henüz oluşmamış ama oluşacak, ahlaki olgunluğa

ulaşacak bireyler olarak konumlandırılan çocuklar bir yandan da tam da bu yetişmemişliklerinin, hamlıklarının, tam olarak insan olmamışlıklarının getirisi olarak kabul edilen hayal güçleri, doğallıkları, teklifsizlikleri için yüceltildiler. Friedrich Schlegel’in Kant ve Hegel’i takiben söylediği “Her eğitimsiz kişi kendisinin bir karikatürüdür.” ifadesinde eğitimsizler içine yetişkinler gibi tahkir edilmese bile çocuklar da dâhildir.¹⁷

Çocuk işçiler şehrin hikâyesinin yanına yazılmıştır. 1800’lerin sonu, 1900’lerin başı artık çocuk işçilere izin verilmeyeceğini belirten yasalar görülür her tarafta ancak bu olmaz tabii ki. Şehrin dertleriyle olduğu kadar kendiyile devletin ve milletin geleceğinin mirasçısı olarak da yüzleşmek zorunda olan çocuklar diğer yandan yüceltilir. Özellikle hayal dünyası ve dolaşısıyla sanat kapasitesi açısından. Doğa ve doğallık kadınlara ayrılmıştır. Pablo Picasso o ünlü sözünde, “Her çocuk bir sanatçıdır, mesele büyüyünce nasıl sanatçı kalacağıdır.” demiştir. Çocukça çizmek diye bir kavram ilk defa modern sanatta ortaya çıkmıştır. Çocukça davranmak tahkir edilirken sanatla çocuksu uğraşmak kıymetli görülür.

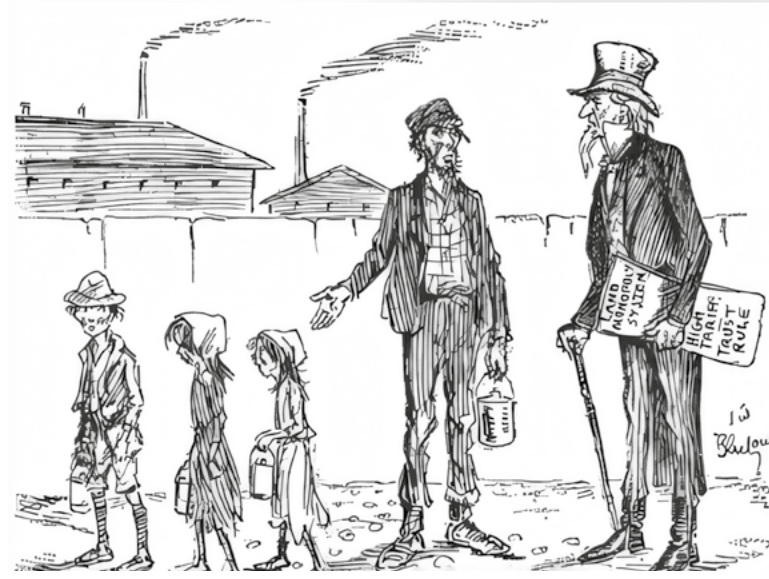
Ustaları Hölderlin ve Heidegger’in yolundan giden İsmet Özel de bir zamanlar TRT 2’de yaptığı “Şiir Türk’ün İklimi” programlarından birinde, “Üç sınıf insan gerçeği olduğu gibi söyler: Deliler, çocuklar ve şairler.” der. Bu üç zümrenin ortak yönü gerçekliği eğip bükmeden söylemeleridir. Modernin bir hayal gücü ve masumluk yuvası olarak keşfettiği çocukluk, modernin kendisine karşı bir alternatifi de kendi içinde barındıracaktır.

Sonuç

Çocuklar, modern zamanlarda ayrı bir kategori olarak düşünülmüş ve hukukun önemli bir parçası haline gelmişlerdir. Bir yandan masumiyetin simgesi olurken bir yandan hukukun öznesi haline gelmişlerdir. Foucault’nun da belirttiği gibi, modern toplumlar, çocukları hem koruma altına alan hem de disiplin altına alan bir ikili güç mekanizmasıyla yönetmektedir. Çocukların masumiyetine ne olduğu sorusu, modern toplumların çocuklara yönelik tutumlarını anlamak için önemlidir. Çocuk derken de aslında, modernin asıl mekânları olan şehirlerdeki çocuklar kastedilmektedir. Şehir; imkânların, eğitimin ve medeniyetin merkezidir. Bugün lise ya da üniversite sınavlarında şehir dışından çocuklar başarılı olduğu zaman hikâyeleri şehre ve imkânsızlığa karşı bir başarıdır. Ancak hayal gücünün ürünü olan oyunun çok olmadığı bu dünyada çocuklar sadece eğitim nesnesine dönüşmüştür.

Ancak çocuk deyince oluşan bu imge veya ödev bolluğu çocuğun kendi potansiyelinde mi mevcuttur ya da yetişkinler ve onların dünyası tarafından mı kurulmuştur kestirmek güçtür. Hayal gücü için bu kadar yüceltilen çocukların eğitim yerleri olan okulda hayal güçleri için sıkıntı yaşayabileceğini, oyun oynayabilecekleri çekirdek aile evinde uslu olmaları gerektiğini, yetişkinlerin dünyasına alternatif olduğu söylenen çocukların en basit bir alternatif sunduğunda dünyayı bilmemekle suçlanabileceğini biliyoruz. Ancak bu modernitenin ve modern zamanların keşfettiği bir şeydir. Çocuk gerçekten de o oyunların hem nesnesi hem öznesi gibidir. Ebe sürekli yer değiştirir, çocuk bir odur bir bu. Aynı anda hem hepsidir hem de hiçbir. Olabilir.

Burada çocuklara ses verdiğini iddia etmek, onlara söz vermemenin bir haline mi dönüşür? Biliyoruz ki 20’inci ve 21’inci yüzyıllar tüm bu tartışmaların yanında çocuk kitaplarının sayısının hızla arttığı ve çocuk edebiyatının kendine muhkem bir kale inşa ettiği bir dönem oldu. Aynı

Emperyalizm çağında çocuk işçiler, John Wilson Bengough

anda yukarıda çocukluğa dair kurulan tasavvurların ve kaygıların hepsini kapsayan bu kitapları çocuklardan çok yetişkinlerin okuması, böyle bakıldığında çok da garip olmasa gerek. Çünkü onlara kitapları yetişkinler olarak bizler alıyor ve ilk önce bizler okuyoruz. Burada da sözüm ona post-modern dönemin oyunculuğunun büyük önemi olduğunu düşünüyorum. Çocukların oyundan uzaklaştığı dünyada o dünya da yetişkinlerin elinde gibidir. Yetişkinler oyunlar oynar, çocuklaşırlar. Şehirler koca bir oyun parkına dönüşür, ancak çocuklar değil yetişkinler için. Böyle bakınca çocukların yetişkin hale gelmesi olarak anlaşılabilecek modern dönemin sınırında yetişkinlerin çocuklaşması diyebileceğimiz bir yere gelinmiştir. Çocukları ilgilendiren bir durum yok gibi. ■

¹⁶ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, 2019.

¹⁷ Friedrich Schlegel, *Dialogue on Poetry and Literary Aphorisms*, trans. Ernst Behler and Roman Struc, Pennsylvania University Press, 1968, 63 numara.

Hayatta Kalmak Yetmez: Anlam Arayışında Çocuk ve Şehir

Yasemin Erdinç

BÜSAM Şehir Akademi öğrencisi

Tek tek anlatıyordu hostes yapılması gerekenleri. Çıkış kapısı nerede, acil bir durumda nasıl davranılması gerekir, can yeleği nasıl şişirilir, hava maskeleri nasıl takılır? Bir detay eklenir hemen arkasına:

“Çocuğunuza yardımcı olabilmek için maskeyi önce kendinize, sonra çocuğunuza takın!”

Ne zaman kendini önceler anne baba? Çocuğu için, ona faydalı olabilmek adına.

Önce maskeyi kendine takar, ancak o hayatta kalırsa yavrusunun hayatta kalmasına yardımcı olabilecektir.

Bir bebek gözünü açtığı ilk anda pek çok yardımcıyla çevrildiğini fark eder. Önce doktorlar, babaanneler, dedeler, halalar, teyzeler derken herkesin kulağı o küçük ağızdadır. Her bir sese sıçrarlar, her arzusunu yerine getirmek için can atarlar. Birkaç güne azalır etrafındakiler ama iki kişi bırakmaz onu ömrü boyunca: Anne ve

baba. Artık en büyük gayelerinden birisi yavrularının hayatta kalmasıdır.

Fakat hayatta kalmak tek başına, hayatta olmaya yetebilir mi?

Maslow’un ihtiyaçlar piramidini hepimiz duymuşuzdur. Bu piramidin tabanında yemek, içmek, cinsellik gibi fizyolojik ihtiyaçlar vardır. İkinci katında güvenlik arayışı, üçüncü katında bir yere ait olma ve sevgi arayışı, dördüncü katta saygınlık arayışı ve son katta kendini gerçekleştirmek vardır.

Bir önceki sayımızda emanet kavramını konuşurken insan maddi olarak ne kadar çok imkân içinde bulunursa bulunsun, bunun hayatındaki kemal noktaya ulaşmaya yetmediğine değinmiştik. İhtiyaçlar piramidinde de görüyoruz ki her ne kadar birinci, ikinci kattaki değerler bizim hayatta kalmamızı sağlıyor olsa da üst kattaki yerlere ulaşmadan tam tatmin olamıyoruz. Bu ihtiyacımızın önemini Maslow şu kelimelerle ifade eder:

“İnsanoğlunun bir değerler bütününe, hayat felsefesine ihtiyacı var [...]. Gün ışığına, minerallere, sevgiye ihtiyacı olduğu kadar...”

Ebeveynler olarak bizler çocuklarımıza bu hayat felsefesini nasıl verebiliriz?

Hiç şüphesiz öncelikle bizler bir anlama sahip olarak.

“Soru sormak aklın dindarlığıdır” der, Heidegger. Soru sormak yola çıkmak, aramaktır. Biz de kendi hayat felsefemizi keşfetmeye sorularla başlayabiliriz.

Bu hayattan beklentim ne?

Tercihlerimi ne belirliyor?

Benim için iyi, doğru, güzel olan nedir?

Çocuğum için bir şeyleri seçerken sonucunda ne bekliyorum?

Gibi sorular sormak önce bizim anlam dünyamıza bazı tohumlar ekecek ve o ağaçtan dökülen tohumlar toprağımızdan başka ağaçlar doğmasına vesile olacaktır.

Soracağımız bu sorular sadece zihnimizi aydınlatmakla kalmaz. Doğruluğu kişi tarafından kabul edilmiş ve sahip çıkılmış fikirler belli bir süre sonra kişide aksiyona dönüşür. Bizim de kendi âlemimizde yapacağımız sorgulamalar hayatımızdaki tercihlerimize yön verecektir. Yaşamak için bir şehir, ev, mahalle seçerkenki kriterlerimiz değişebilir ve bu sayede desteklediğimiz projeler,

fikirler daha farklı bir yöne evrilebilir. Anne babanın bu tercihleri çocuğun hayatında büyük bir değişime gebe olur. Çünkü küçük bir çocuk su gibidir. Girdiği kabın şeklini alır. İçerisinde doğup büyüdüğümüz şehirler de bütün maddi ve manevi yapılarıyla bizi ve dolayısıyla çocuklarımızı şekillendiren kalıplardır. Burada sorularımızı şu şekilde güncelleyebiliriz: Biz çocuklarımızı nasıl bir şehrin sularında büyütme istiyoruz?

Her canlı, bir mekânda başlar hayat yolculuğuna. Sabit kalmaz, sürekli bir değişim hâlinde olur. Her değişim bir sancıyla başlar.

Anne rahmine düşen bebek oradan kucağa, sonra yere ve yeryüzüne doğru bir serüvene girer. Çocuğun içinde doğduğu şehir yukarıda bahsettiğimiz gibi hayatta kalmayı mı amaçlıyor hayatta olmayı mı? Tim Gill, çocuk dostu bir şehirden bahsederken oyun alanlarının güzelliği ve kamusal oyun parklarının yeterli olmadığından bahsederek hatanın şehir planlaması yapılırken ev yapımı, ekonomi, rahat otopark alanları gibi meselelere odaklanılmasından kaynaklandığını söyler. Bir çocuğun biyolojik ihtiyaçlarının bütün bütün karşılandığı bir şehirde çocuklar neden bu kadar mutsuz ve hareketsiz? Bir ağaca yeteri kadar su verseniz dahi güneş ışığını almadığı takdirde gelişim gösteremeyeceği

gibi, sadece biyolojik ihtiyaçlarına odaklanmış bir şehir düzeninde de çocuklar istenilen kernal gelişimi gösteremeyecektir. Her eylemin ardında bildiğimiz ve inandığımız bir değer vardır. Hayat-taki tercihlerimizi kabul ettiğimiz doğrular, yanlışlar, iyiler belirler. İnsanoğlunun kavramlarının çoğunun ilk 4 yıllık hayat döneminde oluştuğunu düşünürsek, dünyaya nasıl bir bakış açısıyla bakacağını bu kavramların belirlediğini fark etmiş oluruz. Bu kavramlar eğitim, yaşam tecrübesi ve çevrenin gözlemlenmesiyle öğrenilir. Bir arı yavrusu ona lazım olacak tüm hayati faaliyetleri bilerek başlar yaşamına. Yeni doğmuş bir bebek ise 2 yıla kadar ancak yürümeyi, yemeyi, konuşmayı

öğrenir. Yani insanın diğer canlılara nazaran kendisini bekleyen bir talim, öğrenme ve gelişme süreci var. Biz bunu yaratılışımızdan görüyoruz. Bu inşa sürecinde en önemli rolü son yıllara kadar anne, baba, aile büyükleri üstleniyordu. Günümüzde ise bu bağlardaki kopukluğun yerini sosyal mecralar aldığından dolayı çocuğun zihin inşasında yeni doğrular ve yanlışlar yer alıyor. Kendi âleminde sağlam değerleri olmayan ebeveynler de bu sürece eklenince yaşam sadece hayatta kalmak üzerine kuruluyor. Herkesin karnı tok, ancak anlayışa, anlaşılma aç.

Her eylemin arkasında bir değerler sistemi olduğu gibi, o eylemi gerçekleştirmek için zamana ve mekâna ihtiyaç duyarız. Zaman ve

yer Rabbimiz tarafından bize ihsan edilen nimetlerden biriyken, mekânı inşa ve ihya etmek insanın vazifesidir. Kişi nasıl yaşamak istiyorsa, gayeleri ve değerleri ne ise buna yönelik bir şehir kurar.

Şu an eylemlerimizi şekillendiren değerler sistemimizin nasıl olduğunu öğrenmek istiyorsak başımızı kaldırıp içinde yaşadığımız şehre bakmamız yeterli olacaktır. “Ben tek başıma koca bir şehirde değişim yapacak güçte değilim, bu benim arzu ettiğim bir şehir değil!” diyorsak o zaman da evlerimize bakabiliriz. Nitekim günümüzdeki evler de Süleymaniye Camii de taştan/betondan yapılmıştır. Mesele kullanılan malzemeden çok ona katılan manadır/hayattır.

Çocukların kalp şehri olan evlerimizde onlara sadece hayatta kalmaktan öte *hayatı yaşayacak* ortamlar sunarsak, bu belli bir süre sonra şehre de yansacaktır. Bahsettiğim değişim, binaların yapısı, yeşil alanların çoğalması ve daha çocuk

dostu bir şehir olarak olmasa bile; hayata nasıl bakacağını öğrenen bir çocuk, o şehrin içinde hayatı yaşamasını sağlayacak mekânları şehrin tarihinde bulacak ve nefes alabilecektir. Nitekim “güzel bakan güzel görür, güzel gören güzel düşünür, güzel düşünen hayatından lezzet alır” bir yaşam kaidesi olmuştur. İlk aşamada bakmayı, görmeyi, düşünmeyi ve lezzet almayı bilen bir çocuk; büyüdüğü zaman hayatındaki bu lezzeti şehrine yansıtacaktır. Belki bir mimar olarak, belki bir doktor, belki de manav... Gökdelenler, betonarmeler arasından bize göz kırpan; taşı yarararak çıkmış ince bir filiz misali... Bulunduğu yeri mutlaka yeşertecektir.

İnsan yanlış olduğunu düşündüğü şeyleri fark ettiğinde vicdanı rahatsız olur ve harekete geçmek ister. İçinden gelen bu rahatsızlık her ne kadar onu harekete sevk etmek istese de bu hareket omuzlarına büyük bir sorumluluk yükleyeceği

için genelde kişi, üzerine sorumluluk yüklenmeyeceği, ağırlık vermeyecek konularda eleştiriler yaparak fikir beyan eder. Bu şekilde hem gördüğü yanlışları dile getirmekle beraber vicdan rahatlaması yaşayacak hem de kendi üzerine düşen bir alan olmadığı için sorumluluk almadan aynı şekilde yaşantısına devam edecektir. Bu yazıda şehrin teknik yapısı üzerinden konuşup sadece hayıflanmaktansa üstümüze düşeni yapıp bir çocuk/şehir/âlem yetiştirmenin önemine değinmek istedik. O, hayatta olan/yaşayan bir çocuk/şehir/âlem tek başına dünyayı yeniden imar edebilir.

Ve unutmayalım, hepimizin içinde hayatı yaşamak için bekleyen, karnı tok, sırtı pek, ruhu aç, anlamı/ anlaşılma bekleyen bir çocuk var; önce ona kulak verelim.

“Şehri imar ederken nesli ihyâ etmeyi ihmal ederseniz, ihmâl ettiğiniz nesil imar ettiğiniz şehri tahrip eder.”¹

¹ Turgut Cansever.

Çocuğu Mahalle Büyütür

Ayşe Saliha Emon

Sosyal medyada çokça karşımıza çıkan, popülerleşmiş bir Afrika atasözü var: “Bir çocuğu büyütmek için bir köy gerekir.” Bir insanın yetişmesinde, çevrenin önemine yapılan şahane bir atıf.

Taşrada köylerin büyüyen şehir merkezlerine dâhil olmaları, ulaşım alternatiflerinin çoğalması vs. gibi sebeplerle köyleri artık mahalle statüsünde değerlendiriyorsak, bu kadim atasözünü “Çocuğu mahalle büyütür” şeklinde de ele alabiliriz.

Sözü, biraz daha evirip çevirip, bir mahalle insanın dikey olarak bir binaya yerleştiği günümüz şehirlerine getirirsek, çocuğu apartman büyütür de diyebiliriz pek tabii. Buradan da konuyu apartman çocuklarına bağlayabiliriz.

Çocukluk denilince insanın aklına ilk önce illaki kendi çocukluğu gelir. Konuyu direkt apartman çocuklarına getirmemin elbette ki sebebi bu olacak. Çünkü kişi, ister günümüzün çocuğuna, ister geçmişteki çocuğa, isterse gelecekteki çocuğa dair birtakım meseleler üzerine

kafa yoracaksa muhakkak kendi çocukluğuna uğramalı diye düşünüyorum. Ne kadar jenerasyon farkı olsun, çevresel faktörler ne kadar değişkenlik gösterirse gösterebilir her çocuğun duygu dünyası benzer limanlara uğruyor. O yüzden günümüz çocuğunu anlamanın yolu, onun temas ettiği etkenleri çözmeye çalışmaktan önce, kendimizi o yaştaki halimizle anımsayıp duygu dünyamıza bir göz atmaktan geçiyor. Misal, on yaştaki çocuğun bakış açısını çözebilmek için öncelikle kendimizin on yaştaki halini göz önüne almamız, o halimizdeki duygu dünyamızı hatırlamaya getirmemiz mantıklı bir başlangıç olabilir.

Böyle söyleyince “O zamanla bu zaman bir mi efendim” cümlesi çıkıyor karşımıza, doğru. Ama inanın bizden öncekiler de biz çocukken aynı evhama kapılmışlardı. MÖ 300’lerde yaşamış Aristoteles’in bile zamane gençlerinden, çocuklarından benzer kaygılarla bahsettiğini biliyoruz. Yeni değil, asırlardır süregelen bir çatışma bu.

Zaman değişiyor ve insan sürekli değişen zamana uyum gösterme çabasına giriyor. Fakat insan, etiyile kemiyiyle, aklı ve ruhuyla aynı insan; fitrat üzerine.

Çocuk Dünyasının Müstakil Oluşu

Bundan üç-beş sene evvel yine sosyal medyada, çocuklar ev denilince hâlâ bu resmi çiziyor diye bir görsele rast gelmiştim. Resimde, geniş bir bahçe içerisinde konuşturılmış tek katlı bir ev, evin pencere-lerinde saksılar, saksıların içinde gülümseyen pembe çiçekler vardı.

Geçmişe dönüp kendi çocukluğuma ait resim defterlerimi gözümün önüne getirdiğimde üç aşağı beş yukarı aynı konseptte resimler çizdiğimi düşündüm. Farkı, benim evlerim yüce bir dağın eteklerinde yer alırdı. Dağın yamacından sivrilen bir tepeliğin zirvesinden su kaynar, kaynayan akarsu evin yakınlarına doğru geniş bir havzaya yayılırdı. Gerçi bunun ilhamını, daima oturma odamızın duvarında yer alan bir Ahmet Yakupoğlu eserine borçlu olabilirim.

Böyle resimler çiziyordum ama işin tuhafı çocukluğum yüksek katlı bir apartmanın dördüncü katında geçti. Üstelik şehrin en işlek caddesinde, vızır vızır araçların mekik dokuduğu, tatil sabahlarında bile saat sekiz buçukta trafik polisinin “43 ABC 20 sağa çek!” türünden anonslarıyla uyanmak zorunda kaldığımız evimiz.

Eve vardığımızda, apartman kapısına ulaşmamız sıra sıra dizilmiş esnaf dükkânlarını aşmakla mümkündü. Ağaç görmek için epey uzaklara bakmamız gerekirdi.

releri hemen göze çarpıyor, kendi dünyası yine hayalinde müstakil.

Komşu Komşunun Anlayışına Muhtaç

Çocuk taşınıyor, üzülüyor; sonra hayallere dalıyor, mevcut duruma alışıyor. Çocuk yeniliyor, ağlıyor; ardından yeni bir oyun kurup, yenilgiyi önemsemeyiveriyor. Yine çocuk, değişiyor, sıçramalar, krizler yaşıyor, bir bakıyorsun kendi gündemine geri dönüyor. Ve bu da o kadar hızlı gerçekleşiyor ki insanın aklı almıyor. Yetişkinlerin baş edemediği pek çok şeye, çocuk daha çabuk uyum sağlıyor. Mesela cenaze evinde bir köşede neşeyle oyuna dalan yine çocuklar oluyor.

Çocuğun müstakil dünyası, dış dünyadan soyutlanmanın aksine, oradan gelecek temaslarla güçlenen, evirilen, dönüşen ve zenginleşen bir yapıya sahip. İşte burada da çocuğu büyüten köy, mahalle, apartman,

çevre, adı her neyse işte o, devreye giriyor.

Çekirdek ailenin etrafı genişledikçe çocuğun müstakil dünyası da zenginleşiyor. Aile büyükleri, dedeler, neneler, halalar, dayılar... ne kadar ailenin yanındaysa köklerle olan münasebet mukavemet kazanıyor. Konu komşu, eş dost akraba el verdikçe aileye, çocuk hayata karşı dirayetli hâle geliyor.

Büyüklerle saygı, küçüklere hoşgörü; eve gelip giden yahut evine gidilip gelinen insanlardan öğreniliyor. Çocuk; dinlemeyi, oturmayı, kalkmayı, gelenekleri, tahammülü, imtihanı kavlıyor. Görerek, işterek, belki çoğu zaman anlamayarak ama kaydederek, hayatla baş etmenin kodlarına sahip oluyor. Bu kodlar; televizyondan, internetten yahut kitaplardan kolaylıkla öğreniliveren şeyler değil. Frekansla, temasla, birebir elektrikle yaşanınca anlaşılacak hasletler.

Çocuk; komşu amcalardan, teyzelerden gördüğü hoşgörü nispetinde anlayışlı olma eğilimi geliştiriyor. Alt komşusuyla apartman girişinde karşılaşan anne eksikleniyor. “Olsun evladım, koşsun, çocuk o” cevabını alınca gönlü ferahlayıp bu hissini çocuğuna geçiriyor. Çocuk “Vakit geç oldu, artık koşmuyoruz” denildiğinde daha kolay ikna olabiliyor. Sınırlarını ve karşılıklı anlayışı bu şekilde öğrenebiliyor.

Epey oldu, dinlediğim bir radyo programında şair Bestami Yazgan Hoca, üst kat komşusundan gelen çocuk

gürültülerine sevindiğini, sağlıklı ve neşeli oldukları için şükrettiğini, gelecekte ülke için hayırlı bir nesil olmaları için dualar ettiğini söylemişti. Bu bakıştan hepimize lazım diye düşünmüştüm.

Tersi durumun iki tarafı da kaygılandığına, üstelik işleri daha da zıvanadan çıkardığına şahit olmuş biri olarak söylüyorum. Gelecek nesil için bir şeyler yapmak istiyorsak anne-babaları ferahlatmalıyız. Çünkü günümüz şehirlerinde bu anlamda en çok yardıma ihtiyacı olanlar onlar.

Belki artık köylerde yaşamıyoruz, pek çoğumuz mahalle kültürü diye bahsedilen olgudan fersah fersah uzağız. Fakat toplumumuzun geleceğini düşünüyorsak; market kasasında rastlaştığımız, asansör kapısında karşılaştığımız, okul servisini solladığımız, alışveriş merkezinde ağladığına şahit olduğumuz, o her yerde karşımıza çıkan çocukları birlikte büyüttüğümüzün bilincine varmalıyız. Genetik olarak bir bağımız olmasa bile toplumsal olarak mesul olduğumuz üzerine ciddi manada kafa yormalyız. Her gün yüzlerce, binlerce yüze, hâle, tavra şahit olunan şehirlerde bilhassa. Kameralardan ziyade çocuklar tarafından izlenip örneklendiğimizi varsayarak. “Çocuk gördüğünü yapar” cümlesi boş bir laftan ibaret değil.

Nostaljik Düşünceler

Doksanların çocukları için şehirde, sokakta oynayan son çocuklar deniliyor. O yılların siyasi-ekonomik şartlarına, gündemdeki olaylarına bakacak olursak; doksanlara yapılan güzellemenin o zamanın çocuklarının tatmış olduğu mahalle kültüründen kaynaklandığına inanıyorum. Bunu, doksanların çocuklarından olmasına rağmen, sokakta oynamanın tadını almamış bir apartman çocuğunun, haset içeren bir yorumu olarak ele de alabilirsiniz pek tabii. Fakat günümüz ebeveynlerinin kendi çocukluklarındaki oyun muhitleriyle çocuklarının sosyal ortamlarını kıyaslayıp umutsuz serzenişlerde bulunmasını pek yerinde bulmuyorum. Bana göre bu; ihtiyar amcaların, teyzelerin bir zamanlar televizyonlara çıkıp “Nerede o eski Ramazanlar!” ümitsizliğine girip izleyicinin yüreğini dağlamasına benzeyen bir durum.

Ne kendi ruhumuzu ne de başkalarınınkini darlamanın anlamı yok. Biz, günümüzden sorumluyuz. Üstelik çocuklar, içine doğdukları dünyada mutlu olma gayretiyle yaşıyorlar. Çocuk dünyası bunu gerektiriyor.

Çocuk dünyasının müstakil olduğunu düşünüyorum. Bu öyle bir müstakillik ki tıpkı o çizdikleri resimlerdeki gibi. Belki de yüz dairesel bir apartmanın içinde kurulmuş ama ormanın içinde ahşaptan yapılma bahçeli bir ev ferahlığında.

Müstakil dünyaları, zaten ümidi diri tutmak üzerine varlığını sürdürüyor.

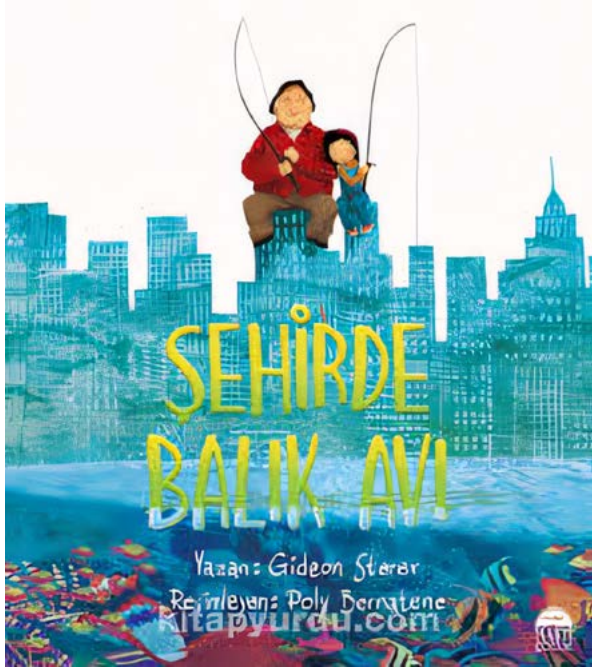
Çocuk alışıyor, kolay adapte oluyor demiştik. En basitinden yapay zekâ meselesi buna iyi bir örnek; ailelerin birçoğu yapay zekâyı bize neler edecek penceresinden görürken; çocuk, yapay zekâyla birlikte neler yapacağız diye hayallere dalabiliyor. Şehirlerde elli, yüz katlı binaları görüp şok geçiren bizleriz. Çocuk binaya bakıp “Sahiden göğü deliyor mu, çıkıp bakalım?” diye plan yapıyor. Aya erişen binaların matematik karşılığının varlığına dair kafa yoruyor.

Geçmişe takılıp “Komşuluk öldü vah vah! Oynanacak mahalle mi kaldı efendim, bizim zamanımızda şöyleydi böyleydi, zamane çocukları aman aman...” demek anlamsız. Bunun yerine mevcut düzende komşuluk nasıl dirilir, çocuk nerede ne oynar, bu zamanın çocuklarına ne aktarabiliriz, zihin dünyalarına ne katabiliriz, kültürel aktarım konusunda teknolojiyi nasıl kullanabiliriz gibi düşüncelerin peşine düşmek daha da anlamlı oluyor.

Şehirde Balık Avlanır mı?

Çocukların değişken durumlara kolay adapte oluşları karşısında, yeniliğe dirençli olan yetişkinler üzerine düşünürken aklıma bir vakit rast geldiğim resimli bir kitap geldi. Düşüncemi destekler nitelikte bulduğum için bahsetme gereği duyuyorum.

Kitabın konusu şöyleydi: İhtiyar bir balıkçı, birtakım mecburiyetlerden ötürü şehre, çocuklarının yanına taşınmak durumunda kalıyor. Olta takımını tam set yanında getirmesine karşın, şehirde ne balık tutacak imkân var, ne de yer. Hâliyle derin bir üzüntüye kapılıyor. “Neden geldim İstanbul’a...” misali bir ruh haliyle

oflayıp pufluyor. İstanbul dediysem lafın gelişi, yoksa boğazda balık çok.

Kitap Gideon Sterer isimli Amerikalı genç bir yazara ait. İsmi, Şehirde Balık Avı. Mevzubahis şehir de Hollywood filmleri izlerken tecrübe ettiğim kadarıyla New York. Tüm kaotikliğiyle orada duruyor, kitaptan okura el sallıyor.

İhtiyar dedemizin tasasına ilaç gibi gelen teselli, evin en miniği olan torunundan geliyor. Çünkü o, bu şehrin içine doğmuş. Müstakil dünyası bu çevre üzerine inşa olmuş. “Çıkar oltaları” diyor dedesine, “kuralım balkona, şehirde balık tutmak nasıl olurmuş bir bakalım.”

Balkondan hiç balık tutulur muymuş, olacak iş değil diye düşündüğünü tahmin ettiğimiz dede, şehir konusunda minik torununun fikrine güvenmek zorunda. İnat etmenin bir manası yok. Çünkü bu konuda kimin daha tecrübeli olduğu ortada.

Minik kız balıkları iyi tanıyor ama balık tutma konusunda eğitime ihtiyacı var. Dedesi ne güne duruyor. Sallıyorlar oltaları. Kâh taksiler balık oluyor kâh karşı balkonda asılı olan çamaşırlar, şu belediye otobüsü de tıpkı koca bir sazana benzemiyor mu? Böyle böyle kovaları doluyor.

Bu masal atmosferi, aslında çok gerçekçi bulduğum bir hikâye. Günümüz çocuğunun zaten alışkın olduğu düzeni, yadırgamakta olana anlatma çabası. Neticede

Çocuk alışıyor, kolay adapte oluyor demiştik. En basitinden yapay zekâ meselesi buna iyi bir örnek; ailelerin birçoğu yapay zekâyı bize neler edecek penceresinden görürken; çocuk, yapay zekâyla birlikte neler yapacağız diye hayallere dalabiliyor. Şehirlerde elli, yüz katlı binaları görüp şok geçiren bizleriz. Çocuk binaya bakıp “Sahiden göğü deliyor mu, çıkıp bakalım?” diye plan yapıyor. Aya erişen binaların matematik karşılığının varlığına dair kafa yoruyor.

de başarısı. Üstelik bunu, kendi müstakil dünyasının penceresinden kolaylıkla yapıvermesi. Genel kabulün aksine çocuğun da yetişkini eğitebileceği üzerine şahane bir güzelleme. Günümüzün aynası. Jenerasyonlar arası iş birliği.

Bu iş birliği konusu da oldukça ehemmiyetli bir mesele, kuşak çatışmasına ferahlatıcı bir merhem.

Mahalleyi de Çocuk Büyütür

Çocuğun anne ve babasını büyüttüğünü, eğittiğini düşünüyor, bunu her fırsatta dile getiriyoruz. Buradan yola çıkarak çevresini de değiştirip dönüştürdüğünü söyleyebiliriz. Aslında mahalleyi de çocuk büyütür diyebiliriz. Neden olmasın.

Bizleri zamana adapte edenlerin aslında çocuklar olduğu fikri üzerine tefekkür etmeliyiz belki de. Genç nüfusun azalıp yaşlılık oranının artmasının korkutucu bir yanı da belki budur. Çocuğun azaldığı ortamda kaygı ve uyum problemleri illaki artacaktır. Zaten uzun bir süredir dünya sinema endüstrisinde; filmlerde, dizilerde verilmeye çalışılan bir mesaj da bu değil mi?

“Çocuk umuttur” cümlesi kurulurken alt metinde onun aslında geçmişle gelecek arasında bir köprü olduğuna işaret edilmiyor mu?

Çocuklar bizleri geleceğin dünyasına hazırlamıyor mu?

Tıpkı bizim de bir zamanlar, kendimizden önceki nesli bugüne hazırladığımız gibi.

Şöyle bir hayal kursak, bu hayalde tıpkı filmlerdeki gibi zaman makinesine binmiş insanlar olsa, çok değil, zamanı yirmi-otuz yıl ileri sarsak. Vardıkları senede, karşılaştıkları manzara karşısında şok üzerine şok yaşamazlar mı? Hâlbuki o insanlar, normal akışa tâbi olup, o otuz yıllık süreci sindire sindire yaşaya yaşaya alışsalar her şey çok daha normal gözükecek. Tıpkı çalı süpürgesiyle başlayan temizlik serüvenlerini robot süpürgeyle taçlandıran günümüz ihtiyarları gibi.

Nasıl oldu peki?

Torunlar torbalar, bayramlıklar, çocuklar...

Zamanda Yolculuk Fikri

İnsan hayretle yaşıyor. Gözlemlediğim kadarıyla, yetişkinle çocuk arasındaki hayret duygusunda da önemli farklar var. Çocuğunki iflâh olmaz bir merak barındırıyor, buna heyecan eşlik ediyor. Yetişkininki de merak ama eşlik eden duygular değişken: biraz endişe, biraz şüphe, bazen de korku; heyecan da eh işte, o da herkeste yok.

Yakın zamanda okuduğum, daha önce de üzerine kafa yordüğüm, yine çocuklar için yazılmış bir kitaptan daha bahsetmek istiyorum. Mehtap Gül’ün kaleme aldığı *Kayıp 309 Gün*.

Kitabı uzun uzun anlatmayacağım. Sadece yazarın hikâyede, çocuğun yeniliğe ve değişime olan bakışına dair, çok iyi yakaladığını düşündüğüm bir yer vardı. Mağarada Ashab-ı Kehf misali üç yüz küsur yıl uyuyan çocuklar, uyanıp şehre indiklerinde zamanda yolculuk yaptıklarına ikna oluyorlardı. Bu kadar. Önce merak ediyorlar, sonra hayret ve tamam. Neden olmasın.

Yanlarında yetişkin bir karakter olsa ikna olmaları bu kadar kolay olur muydu? Bunu sorguladığımı hatırlıyorum.

Zaman Yolcuları Aramızda

Konuyu büyüdüğüm apartmana getirip orada bırakmıştım ya, kaldığım yerden devam ediyorum. Ben o apartmanda, o mahallede, o muhitte; pek çok zaman yolcusuyla tanıştım. Bazıları ben doğmadan yirmi yıl evveline, bazıları ise kırk yıl geriye gidecek kadar yaşamışlardı. Hatta bir tanesi anlattıklarına bakılırsa tam yetmiş yıl öncesinden geliyordu. Kimisi geldiği zamanı özlüyordu. Bunu da “bizim zamanımızda...” ile başlayan cümlelerinden anlamak mümkündü.

Hâsıl-ı kelam bu yolculardan pek çok şey öğrendim. Yaşantım, düşüncelerim bunu bana fısıldıyor. Çok zaman oldu, hepimizin hayatına müspet yahut menfi tesiri dokunan zaman yolcuları uğradı. Uğramaya da devam ediyor; bazıları geçip gidiyor, kalanlar da var. Hepimiz zaman yolcularıyız. Henüz yolun başındakiler için birer kılavuzuz. Onlar da yolumuza ışık tutan birer deniz feneri gibiler.

Bu kadar metafor yeter diyenler için ez cümle: Çocuğu mahalle büyütür. Mahalleyi de çocuk. Çocuğun dünyasına tesir ettikçe varız. Bizim dünyamıza tesir edenlerin bizim için var oldukları gibi. O halde, varlığımızın mahiyetini anlamlı kılma niyetiyle diyelim...

Bahsi Geçen Kitaplar:

Şehirde Balık Avı / Gideon Sterer / Martı Çocuk Yayınları / 2019.

Kayıp 309 Gün / Mehtap Gül / Beyaz Bulut Yayınları / 2024. ■

Kuşlar, Çocuklar ve Mahalle

*Çalabım bir şar yaratmış iki cihan aresinde
Bakıcak Dîdar görünür ol şarın kenâresinde
Nâgihan ol şara vardım anı ben yapıldır gördüm
Ben dahi bile yapıldım taş u toprak aresinde*
Hacı Bayram-ı Velî

Hacı Bayram-ı Velî'nin bu dizeleri, sadece coğrafi bir mekânı değil, aynı zamanda manevi bir iklimi de tarif eder. İki cihanın arasında bir köprü vazifesi gören bu şar, bakıldığında Dîdar'ın tecelli ettiği bir kenardır. İşte bu kenar, tarihin derinliklerinden günümüze ulaşan kadim mahallelerimizin ruhunu yansıtır. İnsan halife olarak yeryüzüne gönderilmiş, ailesini kurmuş, aileler bir araya gelerek mahalleleri, mahalleler şehirleri, şehirler ise devletleri oluşturmuştur. Bu silsile, şehir geleneğimizin Medine'den ve Türk örf ve gelenekleriyle yoğrulmuş şehirlerden başladığını gösterir ki, Medine'nin ilk mahallesi ve onun iz düşümü olma gayretindeki mahalleler bizler için yol göstericidir. İmar edilen şehir ve mahallelerin insanı, özellikle çocukları nasıl şekillendirdiğinin hikmetini anlamak, gelecekte daha güzel şehirler ve mahalleler kurmamız için elzemdir.

Cihad Meriç

Uzman Teknik Öğretmen Savaş Özmeriç, yazılarını Cihad Meriç adıyla yazmaktadır. Akyazı'da mesleki eğitim yöneticisi olarak görev yapmaktadır.
cihadmeric@gmail.com / www.tabiatokulu.com

MAHALLE NEDİR? BİR MEKÂNDAN DAHA FAZLASI

“Mahalle” kelimesi, sözlükte “bir yere inmek, konmak, yerleşmek” anlamına gelen “hall” kökünden türemiştir ve devamlı veya geçici olarak ikamet etmek için kurulan küçük yerleşim birimlerini ifade eder. (Mahalle, TDV) Bu tanıma göre şehirlerin en küçük birimine mahalle adını veririz. Ancak mahalle dediğimizde sadece teknik bir yerleşim birimi ismini mi anlamalıyız; yoksa kendine has ruhu olan, komşuluğun yaşandığı, insanların kendini güvende hissettiği, çocukların aileden sonra ikinci mektebi olan muhiti mi? Türk şehirlerinde gerek eski çağlarda gerek İslami dönemde ve bugün aynı şeyleri ifade etmesi yanıltıcı olmaz. Osmanlı çağındaki tanımıyla mahalle, aynı mescitte ibadet eden cemaatin aileleriyle birlikte ikamet ettikleri şehir kesimidir. (Karagöz, 2023:87). Eğer aynı mescitte ibadet edemiyorsak, mahallenin bir sokağında çocuklar güvenle oynayamıyorsa, insan kendini tek ve çaresiz hissediyorsa, **kuşlar uçmuyorsa** oraya mahalle diyemeyiz. Bu tarif, mahallenin sadece fiziki bir sınır çizgisinden ibaret olmadığını, aynı zamanda sosyal, kültürel ve hatta manevi bir anlam taşıdığını açıkça ortaya koymaktadır.

KUŞLARIN SESİYLE YEŞEREN ÇOCUKLUK: MAHALLEDEKİ AHENK

Geleneğimizde her şey bir silsilenin devamı gibidir. İyi bir çırak, iyi bir ustadan el almışsa, mahallede sadece o kişiyi bulmanız yeterlidir. Bir silsilenin devamı gibi

birbirinden el almış şehirlerde birbirine benzer bir ruh bulunur; sokaktan minareyi görmeniz bu benzerliği hissetmek için yeterlidir. Minareye doğru yürürken, cumbalı, pencereleri sardunya ve menekşe çiçekleriyle rengârenk süslenmiş aşı boyalı evler arasından bir mahallenin kalbine doğru yaklaşırsınız. Meydana gelince büyük bahçeli asmalı kıraathane ve tekke, baharat kokularının geldiği küçük çarşı ve bakkal dükkânı, mahalle mektebi ve cami insana huzur verir. Ve hepsinin bahçesinde havuz, koşturan **çocuklar**, ağaçlardaki **kuş sesleri**, hepsi öyle bir ahenk oluşturur ki o mahalleye bir sekine iner. Masum **çocukların sesleri**, **kuş seslerine** karışır. **Çocuklar, kuşlar ve mahalle** masumdu; ancak büyüklenenler, kendini her türlü ihtiyacın üstünde görenler o masumiyeti bozdu ve mahalleyi önce kuşlar, sonra çocuklar terk etti.

MAHALLENİN YİTİRİLEN RUHU: MODERNLEŞMENİN ETKİLERİ

Mahalle, “Ah! o eski bayramlar.” gibi sadece mazide kalmış bir edebiyatın, sanatın, mimarinin parçası mı sayılacak; yoksa bugün ve gelecekte yaşanabilir, sürdürülebilir, kendi kendine yeten, ölçülü bir mahalle tasavvurumuz olacak mı? Geçmişte kalmış, kendini güncellememiş, hayata dokunmayan bir mahalle yaklaşımı eksiktir. Aslında hepimizin hissettiği gibi “Bizim Mahalle”, yönetim biriminden çok daha fazlasıdır. Modernlik, demokrasi, çağdaşlık, özgürlük gibi keli-

melerin altına sığınan bazı yaklaşımlar, dinî duyguları yıkip, insanların inanma ve bir inanç doğrultusunda cemaat olma ruhundan koparmıştır. Mahalleyi ve onu oluşturan aileyi hedef alarak bilinçli ve planlı biçimde bireye korunma sağlayan, onu yetiştiren tüm kaleler bir bir yıkılmıştır. Zaten aile olmadığında mahalleden, çocuktan söz edemeyiz. **Çocuklar ekrandan kurtulup bahçeye, sokağa, mahalleye çıkamıyor.** Çıkmak isteyenlerin de oynama alanları sınırlı, büyükleri olmadan çıkıp oynayacakları güvenli sokak ve mahalle ortamı yok. Kapalı AVM’lerin oyun alanlarıyla, birkaç göstermelik oyun alanıyla hayatları sınırlı hale gelmiştir. Yeni yerleşim planları çocuklara güvenli bir ortam sağlamamaktadır. Sokaktan, meydandan ağacı keser, küçük bir yeşil alanı bile çok görürsek **kuşlar**, börtü böcek de o muhiti terk eder. Her yer beton ve asfalt olduğu için ayağımız toprağa basmaz. Bu durum sadece doğal yaşamı değil, aynı zamanda çocukların fiziksel ve ruhsal gelişimini de olumsuz etkilemektedir.

KADIM MAHALLENİN İZİNDE: YENİDEN İNŞA MÜMKÜN MÜ?

Batı toplumu dahi mahalleyi yaşanabilirlik, sürdürülebilirlik, komşuluk üzerinden güncel anlamda okuyup ders çıkarmaya, tartışmaya çalışmaktadır. Uluslararası literatürde komşulukla ilgili çalışmaların, mekânsal bağlamı yanı sıra, politik, algısal, psikolojik boyutlarıyla ve güncel dinamikler (sürdürülebilirlik, yönetim, planlama vb.) bağlamında irdelendiği görülmektedir. (Eren,2017:9) Bugün mahallelerimiz incelendiğinde yeşil alan, yaşanabilirlik noktasında Batı’nın bizden daha iyi olduğu görülmektedir. Onlar çoğunlukla bahçeli müstakil evlerde yaşamaktadır ve tarihî dokuyu koruma kültürleri bizden daha gelişmiştir. Komşuluk ise bizim şimdilik daha iyi olduğumuz bir konudur. Batı “Komşuluk Birimi” üzerinden mahalle kültürünü güncelleyerek yaşatmaya çalışmaktadır. Aklın yolu birdir, mahalleyi ancak komşulukla kurabiliriz, mahallenin diğer adı komşudur. Komşuluk da ancak aile varsa anlam kazanır. Sabah namazına, yatsı namazına mahalle camisine gidebilirsek komşumuz olur ve bir mahalleye, o sokağa taşındığımız ilk vakitte dâhil oluruz. Hatta apartmanda, metropol bir kentte bile yaşasak mahallemiz ve komşumuz olabilir. Mahalleyi kurtaracağımız ilk nokta mahalle camilerinin ihyasıdır. Çağın ihtiyaçlarına uygun yeni külliyelerimizi oluşturmalıyız. Cami mimarisi; çarşı mimarisi, mektep mimarisi, ev mimarisi gibi daha çok çalışmamız gereken

bir alandır. Ev, mahalle, şehir tasarlanırken **çocuklar**, engelliler, yaşlılar, **kuşlar** ve tüm canlılar düşünülmelidir. Ağaçlar, **kuş evleri**, zeminde taş oymalı su olukları, çıkmaz sokaklar, havuzlu bahçeler kadim ev ve mahalle geleneğimizde bazı şeylerin nasıl ince ve ölçülü hesaplandığını gösteriyor. Mahallede çıkmaz sokak, evde hayat ve taşlık dediğimiz mekân küçük ve büyük herkes için nefes alma imkânıydı.

MAHALLENİN SOSYAL VE EKONOMİK DAYANIŞMASI

Aile ve komşuluk; mahallenin yaşaması, bizim mahalle ruhunun geri gelmesi için önemlidir. Ailenin korunması adına Osmanlı’da bekârlar ya ailesiyle yaşamış ya da genelde mahalle içine sokulmamış, onlar için hanlar ve o çevrelerde evler, tekkeler, zaviyeler inşa edilmiştir. Sevgili Peygamberimizin (a.s.) kurduğu ilk mahalle de komşuluk esasına göre kurulmuştur. Önce Ensar ve Muhaciri kardeş yapmış ve birbirine komşu kılmıştır. Komşu haklarını duyanın “Komşuyu mirasçı kılacak zannettik” demesi boşuna değildir. İlk mahallenin ortasına Mescid-i Nebevî inşa edildi, mescid içine Ashab-ı Suffe mektebi açıldı. Peygamberimiz Hazreti Muhammed (a.s.) mahallenin ilk imamı, reisi ve öğretmeni oldu. Mescid çevresine evler ve pazar yeri kuruldu. Bizim mahalleden **çocuk kaçıramazsınız** ve mahallede hiçbir **çocuk aç kalmaz, donarak ölmez**. Biri evladına ballı ekmek sürdürüyse yanındaki tüm çocuklara ekmek sürer. Mahalle sadece çocuklar değil tüm mahalle sakinleri için koruyucu bir şemsiyedir. Türk evi mutfağının dönme dolabı vardır, fakir tıkladığında içine yemek konularak döndürülür, ne veren görünür ne alan. Sağ el sol elin verdiğini bilmez, yardım reklam aracı olmaz. Meydanlarda sadaka taşları vardır, herkes ihtiyacı kadar alır. Bu örnekler, geleneksel mahalledeki sosyal dayanışma ve yardımlaşma ruhunu açıkça göstermektedir.

VAKIF MEDENİYETİNİN İZLERİ: MAHALLE ÇEŞMELERİ VE SANDIKLARI

Mahalle çeşmeleri başlı başına bir vakıf geleneğidir. Peygamberimiz (a.s.), Rûme Kuyusu’nun vakfedilmesinin ne güzel bir sadaka olduğunu belirtmiştir. (Köksal,1975:183) Hz. Osman (r.a.) bu çağrıya uyarak kuyuyu vakfetmiş ve böylece kuyu kamu yararına sunulmuştur. Bu örnek, o güzel mahalle çeşmeleri-mizin tohumu olmuştur. Ahi Sandık geleneğinden öğreneceğimiz çok şey vardır. Mesela mahalle sandıkları kurulabilir. Leylekler için, tabak kıran hizmetçiler için vakıf kuran bir medeniyetin çocukları daha güzel,

tüm dünyanın problemlerini çözecek, yenilikçi, özgün işler ortaya koyabilir ve koymalıdır. Mahalle vakıfları kurulabilir; cami, köy, mahalle dernekleri daha aktif kullanılabilir. Girişimci, üreticiyi destekleyen, gençlerin ve **çocukların** kendi mahallinde okumasını, meslek ve iş sahibi olmasını sağlayan sosyal girişimci kurumlarımız mahallî düzeyde olmalıdır.

EĞİTİM VE MAHALLENİN ROLÜ: GELECEK NESİLLERİ İNŞA ETMEK

Köyün, mahallenin mektebini kapatırsanız orada **çocuk kalmaz**. Çocuk temel eğitimini mahallesinde almalıdır. Mahalle mekteplerinin merasimleri, gelenekleri, eğitim-öğretim tarzı, mimarisi, folkloru, binaları, eşyası önemlidir. (Birinci ve Kara, 2019:7) Mahalle mahalle olursa çocuğu yetiştirir. Oturmasını, kalkmasını, toplumda nasıl davranması gerektiğini, insanlarla nasıl ilişki geliştireceğini öğretir. Meslek de öğretir; ailede anne baba mesleğini, çarşıda meslek erbabı yanında yeni meslekleri de tanır. **Mahalle baskısı** çocukluk ve özellikle gençlik evresinde kötü bir durum gibi algılanıyor olabilir. Fakat insan büyüyünce iyi ki mahallenin ve ailenin büyükleri beni takip etmiş diyebilir. Onlar müdahale etmese bir sürü yanlışla sürüklenebilirmişiz dediğimiz olur. Yaşlıların kapı önünde oturduğu, köşe başını iyiliğe lider mahalle yiğitlerinin tuttuğu mahalleden tam gaz, son ses müzik açık araçla geçemezsiniz, magandalık yapamazsınız. Güvenlik yönüyle de mahalle en korunaklı kaledir.

DOĞAYLA UYUMLU MAHALLELER: KUŞLARIN GERİ DÖNÜŞÜ

İnsanlık dünyamızdan çekildiği gibi tabiat ve canlılar da şehrimizden, mahallemizden çekiliyor veya dengesi bozuk zararlı bir canlı popülasyonu ile karşılaşabiliyoruz. Sokaktan, meydandan ağacı keser, küçük bir yeşil alanı bile çok görürsek **kuşlar**, börtü böcek de o muhiti terk eder. Kimyasallarla, çevre kirliliğiyle kalan bazı canlıların da canına okuruz. Her yer beton ve asfalt olduğu için ayağımız toprağa basmaz. Bu ölçsüz yapılaşma böyle devam ederse; çölleşme, toprak ve su kayıpları devam edecektir. Bu gidişe dur diyerek yaşanabilir, sürdürülebilir mahalleler ve o mahallerden oluşan güzel şehirler kurmalıyız. Bizim evimiz üreten ve kendi kendine yeten evdir; küçük bahçesinde, bağında hane halkı genel ihtiyacının bir kısmını karşılar. Kümesinde tavuğu, damında sağacağı bir ineği bulunur. Batı’nın villa tipi, çimli, bahçeli, müstakil evlerden oluşan, markete muhtaç mahallelerinden daha iyidir. Bir şekilde

Batı’nın akliselim insanlarını da bu konuda uyarmak için kendine yeten, sürdürülebilir enerji kaynağından beslenen, tabiatla uyumlu, sokaklarından sular akan, su değirmenli örnek mahalleler kurmalıyız. **Mahallenin ihyası çocuk ve kuş seslerinin; kısaca kadim mimari dokumuzun, güzel örf ve âdetlerimizin, geleneğimizin, ağaçların sokağımıza geri dönüşüyle olacaktır.**

SONUÇ: GÜZEL YARINLAR İÇİN MAHALLE RUHU

Sözü toparlarsak; önce dosdoğru Müslüman olacağız; evimizi, ailemizi, mahallemizi, şehrimizi, ülkemizi ve tüm hayatımızı ona göre şekillendireceğiz. Tabiatla uyumlu, sürdürülebilir, çağın problemlerine çözüm üreten, insanların mutlu ve huzurlu olduğu, yaşanır, dünyaya örnek olacak mahalle ve şehirler kuracağız. **Çocuklarımızı** o güzel mahallerde kendi değerlerimize göre, gelecekte kendi ayakları üzerinde dimdik duran iyiliğe lider nesiller olarak yetiştireceğiz. İçimizden ve neslimizden çıkan iyi adamlar topluma liderlik yapacak, parmakla gösterilen örnekler oluşturacağız. O zaman her zaman olduğu gibi çoğunlukla sessiz güzel milletimiz iyiliğin ardından koşar adım yürüyecektir. Yeter ki bu güzel yürüyüş kesintiye uğramasın. Rabbim bizi güzel mahalle ve şehirlerde birbirimize komşu eylesin ve cennette de komşu eylesin. Âmin. ■

KAYNAKÇA:

Birinci, A. ve Kara, İ. (2019) Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri, İstanbul: Dergâh Yayınları.
Eren, İ. Ö. (2017). Mahalle: Yeni Bir Paradigma Mümkün Mü, İstanbul: Tuti Kitap.
Karagöz, M. (2023). Mekin’den Mekân’a Osmanlı Şehri, İstanbul: Timaş Yayınları.
Köksal, M. A. (1975) Hz. Muhammed (As.) ve İslamiyet, Medine Devri 1-2, İstanbul: İrfan Yayınevi.
Yel, A. M. ve Küçükaşçı, M. S., (2025). “Mahalle”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mahalle> (Erişim Tarihi: 11.02.2025).

Çıkılmaz Sokağın Ardındaki Masallar

Ferda Sayın

Çocukluk, bir sokağın sonundaki tulumbadan akan soğuk su gibidir; ne kadar akıp giderse gitsin, içimizde bir serinlik bırakır. Sokak duvarlarına tebeşirle çizilmiş hayaller, ezilmiş dutlar ve her köşesinde yankılanan neşeli seslerle dolu küçük bir dünyadır çocuklar için. O dünya, şehrin keşmekeşinden, kalabalığın gürültüsünden, yetişkinlerin kurallarıyla kaplı hayatlarından gizlenmiş bir sığınaktır. O sokak şimdi kalmadı. Şehirler artık griye döndü. Toprakta, otların üstünde büyüyen çocukluk, asfalt üstünde ve binalar arasında büyümeye döndü.

Çocukların seslerinin yankılandığı sokaklar; yerini boş, soğuk kaldırımlara bırakmış. Her şey daha düzenli, daha beton, ama bir o kadar eksik. O eksiklik, çocukların nefessiz kalışında, oyunlarının dört duvar arasına sıkışmasında gizli.

Şehirlerin Gri Kuşatması: Oyun Alanlarının Yitirilişi

Bir zamanlar sokaklar, çocukların özgürlük sahnesiydi. Oyunların kuralları asfaltın ortasında yazılır, dizler toprakla buluşurdu. Şimdiki çocuklar için şehir, birer engeller yumağına dönüştü. Kaldırımlar onlara “Dur”, tabelalar “Yasak”, yollar “Tehlike” diyor. Çocuklar sokağın dilini unuttuğunda, oyun da kayboldu.

Oysa biliyoruz ki oyun, bir çocuğun en doğal öğretmenidir. Oyunla düşer, kalkar, yeniden dener. Piaget’in kuramında somut deneyimler, çocuğun dünyayı anlamlandırmasında en güçlü araçtır. Bir dut ağacına

F.: Ahmet Müccen

tırmanan çocuk, sadece kaslarını değil, cesaretini de geliştirir. Taştan kuleler inşa eden bir çocuk, yaratıcılığına dokunur. Şimdi şehirler, o yaratıcılığı boğuyor.

Yüksek duvarlarla çevrili siteler, camdan kuleler, oto-parklara dönüşen avlular... Çocukların alanını daraltırken, zihinlerini de sınırlandırıyoruz. Bir ekranın mavi ışığına hapsolan hayaller, eski sokağımın taşlarına çizilmiş masalardan ne kadar uzak!

Bir Şehir Çocuğun Zihnini Nasıl Şekillendirir?

Bir çocuğun zihni, çevresinden aldığı uyarılarla büyür. John Bowlby'nin bağlanma kuramı, güvenli bir çevrenin çocuğun ruhsal sağlığındaki rolünü vurgular. O eski mahallelerdeki sokak, sadece bir oyun alanı değildi; aynı zamanda güvenli bir kucaktı. Komşu teyzelerin dikkat kesen sesleri, gözeten gözleri sayesinde, çocuk dünyasında korkuların yerini güven alırdı.

Bugünün şehirlerinde çocuklar, gözetilmek yerine yalnızlaştırılıyor. Mahalle kültürünün yerini dev bloklar, tanımadığımız yüzler ve kapanan kapılar aldı. Bir çocuk, güvensiz bir şehirde büyüdüğünde, bu güvensizlik onun tüm hayatını kuşatır. Bu, sadece bir "şehir planlaması" meselesi değil; bir çocukluk hakkı meselesidir.

Şehirler Nasıl Çocukların Yuvası Olur?

Bugün, yeniden düşünmeliyiz: Bir şehir çocuklar için nasıl nefes alınabilir hale gelir? Onlara ait oyun alanları, bahçeler, güvenli yollar sunmadan bir şehir "yaşanabilir" olabilir mi? Çocuklar beton yığınlarında değil, ağaçların gölgesinde, çiçeklerin arasında büyümelidir. Çünkü doğa, çocukluk için bir ihtiyaçtır; hayal gücünün kök salacağı bir topraktır.

Ve şehir planlamacıları için bir soruyu hatırlatmalıyız: Çocukların seslerini kaybettiğimiz bir şehirde, büyüyen yetişkinler ne kadar mutlu olabilir? Şehir, çocukların hayallerine yer açtıkça yaşar. O hayaller, bazen bir ağacın altında, bazen tulumbadan akan suyun sesinde filizlenir.

Son Söz: Bir Şehir, Çocukluğuyla Anılır

Sokaklardan bugün ses gelmiyor. Dahası neredeyse sokak kalmadı. Bahçeli evler çoktan yıkılmış, yerine gri duvarlar dikilmişti. Bir şehir, o eski çıkamaz sokağın taşlarına basarak büyüyen çocukları unutmamalıdır. Çünkü bir şehir, çocukluğunun kahkahasını kaybettiğinde, sadece binalarıyla var olur.

Oysa biz biliyoruz ki şehirler, ancak çocukların düşleri kadar insandır. ■

Modernliğin Sorgu Melekleri: Çocuk Roman Kahramanları

Mustafa Özel

Oğlum beş yaşındayken bir gün hüngür hüngür ağlayarak eve koşmuştu. İki gözü iki çeşme. Biraz sakinleşince, biliyor musunuz, bizim peygamberimiz son peygambermiş dedi. Ee ne var bunda bu denli ağlanacak, diyecek olduk. Cehaletimizin derecesine yahut hayal gücümüzün sığlığına hayret ederek ve yeniden hicrî kırıklara boğularak, “anlamıyor musunuz, ben de peygamber olmak istiyordum!” dedi. Şaşkınlık içinde anlamıştık ki, “peygamber kıssaları” çocuklarımızı tasavvur edebileceğimizin çok ötesinde etkiliyor. Onları öylesine “kreatif” hâle getiriyor ki, kıssalardan çıkardıkları hisseler yaşlanan muhayyilemize ağır geliyor.

Yaklaşık çeyrek yüzyıl sonra, “çocuk edebiyatı” uzmanlarının hazırladığı bilgince bir çalışmada şu değerlendirmeyi okuyunca, modern kıssaların da aynı kadim köklerden beslendiğini hissetmiştim. Şöyle diyordu iki mütebahhir uzmanımız: “Başlangıçta çocuk vardı.

Bilgisiz ve çaresiz, talimata ve korunmaya muhtaçtı. Ona hikâyeler anlattık: önce şifahen, sonra yazarak ve nihayet basılı kitap hâlinde. (Böylece) İkinci başlangıçta çocuk ve kitap vardı. Yetişkinler, kitabı okuyan çocuğu ve çocuğun okuduğu kitabı incelediler. Gördüler ki ikisi de madden orta yerde olmakla beraber, artık çocuk ve kitaptan ibaret değildiler. İkisinin karşılaşması doğal ile kültürel arasındaki sınırları bulanıklaştırmış; çocuk kitapları sayesinde, çocuk hem inşa edilmiş hem de inşa edici olmuştu.”¹ Anlamıştım ki tıpkı kıssaların peygamberleri gibi; Küçük Prens, Alice veya Momo benzeri “çocuk roman kahramanları” da çocuklar üzerinde “performative” bir etki bırakıyor. Onlar da ilahî elçiler gibi ve onlardan ilhamla, yaşanan hayatın saçmalık ve anlamsızlıklarını sorguluyorlar.

Bana öyle geliyor ki, çocuk romanlarının önemli bir kısmı aslında onlar için değil, “büyükler” için yazılıyor. Çünkü, yaşadığımız hayatın mahiyetine dair, büyüklerin sormaktan çekindiği en çetin soruları çocuklar soruyor, en kritik bilgileri onların saf yorumlarından süzuyoruz.

¹ Clementine Beauvais ve Maria Nikolajeva: “Introduction: Where Have We Come From? Where Are We Heading? (Nereden Geldik? Nereye Gidiyoruz?),” *The Edinburgh Companion to Children’s Literature*, ed. Clementine Beauvais ve Maria Nikolajeva, Edinburgh University Press, 2017, s. 1.

Atalarımız boşuna “Çocuktan al haberi!” dememişler. Tanınmış bir dilbilimci bu deymi aynı zamanda bir “atasözü” kabul ederek şöyle yorumluyor: “Büyükler bir konuyu işlerine geldiği gibi anlatırlar. Çocuk yalan dolan bilmez. Her şeyi olduğu gibi anlatır. Onun için haberin doğrusu çocuktan alınır.”² Bu ifadeleri “edebî söz sanatı” sayıp dudak bükecek olanlara, İslâm Ansiklopedisi’nden “haberî doğrusuna” dair kısa bir bilgi notu arz edeyim: Haber kelimesi “bir şeyin iç yüzünden haberdar olmak” manasına gelen *hubr* kökünden türemiştir. Doğru haber ya peygamber sözüdür (*haber-i resûl*) yahut *mütevâtir haber*. Yani “yalan söylemek üzere ittifak etmelerini aklın imkânsız gördüğü bir topluluğun verdiği haber.”³ İşte benim nazarımda modern çağın çocuk roman kahramanları böyle bir topluluktur. “Yalan dolan bilmez”, haberleri “işlerine geldiği gibi” anlatan büyüklerin aksine, “yalan üzerinde ittifak” etmezler. Onların dilini çözdükçe, modernliğin sırrına eriyor, başımıza gelenleri daha iyi anlıyoruz.

Küçük Don Kişotlar

Çocuk roman kahramanları, kapitalist medeniyetin sorgu melekleridir. Don Kişot’un sadık müritleri! Kitab’ın

ve Tabiat Kitabı’nın tam ortasından konuşuyorlar. Don Kişot, onu mütemadiyen “çağdaşlaştırmak” isteyen, ücret ve endüstriyel ilaç gibi “kapitalistik” fikirlere alıştırmaya çalışan Sanço Panza’ya, “Kitap’ta yerini göster!” diyordu. Mark Twain’in çocuk kahramanı Tom Sawyer da, kitapta gösterildiği gibi yapılmayan her şeyin berbat olacağına inanıyordu. Kapitalistleşen Amerika’yı sallayan (!) “Tom Sawyer Çetesi”nin minik reisi, soydukları bazı zenginleri mağaraya saklayıp fidyeleri ödeninceye dek saklamaları gerektiğini söylediğinde, küçük harami Ben Rogers’in şu masum sorusuyla sarsılıyordu: “Fidye mi? O da ne demek?” Fidyenin ne olduğunu bilmiyordu Tom, ama olması gerektiğine *inanıyordu*. Çünkü kitaplarda öyle yazılıydı! “Haramiler böyle yapıyor. Kaç kitapta okudum. Bizim de öyle yapmamız gerek, tabii ki.” İyi de, fidyenin ne olduğunu bilmezsek, nasıl yapacağız? “Üf be, uzatma artık, yapmak zorundayız işte. Kitaplarda öyle yazıyor demiyor muyum sana? Kitaplarda yazılandan başka şeyler yapıp elimize yüzümüze mi bulaştıralım, yani sence?”⁴

“Uyanık” Tom Sawyer ile “yontulmamış” yoldaşı Huckleberry Finn, çağdaş Hz. İsa temsilleyirdi. Mark

² Ömer Asım Aksoy: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II*, İstanbul: İnkılap, 1993.

³ Yusuf Şevki Yavuz: “Haber,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 14, 1996, s. 347.

⁴ Mark Twain: *Huckleberry Finn’in Serüvenleri*, İstanbul: Can, 2013, s. 17-18.

Twain'in bütün romanları, akıl adına Kitab'a cephe alan modern medeniyetin işleri nasıl eline yüzüne bulaştırdığının tahkik ve tenkidiydi. Dostoyevski'nin "Hepimiz Gogol'un *Palto*'sundan çıktık!" demesi gibi, Hemingway'in "bütün modern Amerikan edebiyatı Mark Twain'in *Huckleberry Finn* başlıklı bir tek kitabından geliyor"⁵ demesi boşuna değildi. Roman bir edebî tür olarak kapitalizmin bireyde ve toplumda yol açtığı yaraları sergilerken, çocuk roman kahramanları o yaraları acemice sarmaya çalışıyordu.

Çocukluk ve gençlik yıllarımda Don Kişot'tan Tom Sawyer'a, Robinson Crusoe'dan Heidi, Alice ve Pinokyo'ya kadar okuduğum bütün "çocuk romanları"ndan büyük zevk almış, ama galiba sadece eğlenmişim. Beni eğlencenin ötesindeki bir anlam dünyasına çeken, Fransız veli Saint-Exupery oldu. Küçük Prens; uzun yıllar bankacılık, dış ticaret ve sanayi sektörlerinde çalışmış, sonra iktisat tarihi doktorası yapmış bir yazara, kapitalist modernliğin esrârını ifşâ eden ilk ordinaryüs çocuk roman kahramanıydı! Aziz-Exupery de aslında kurguladığı çocuk kahraman kadar ilginç bir askerî pilottu. İkinci Dünya Savaşı'nda uçağıyla bir keşif gezisine çıkmış, bir daha geri dönmemişti. Belki de içinde savaş olmayan bir gezegen keşfedince, dünyaya geri dönmekten vazgeçmişti! Okuyanlar hatırlayacaktır: Romandaki anlatıcı altı yaşındayken, okuduğu bir kitaptan esinlenerek "fil yutan bir boa yılanı" resmi yapar. Ama büyüklerinden kime gösterip de korkup korkmadıklarını sorsa, hep aynı

cevabı alır: "Bir şapkadan niye korkalım ki?" Kendisine resim yapmayı bırakıp tarih, coğrafya, matematik ve dilbilgisi çalışmasını öğütleyen büyükler hakkındaki kararı kesinleşir: "Büyükler hiçbir şeyi kendi başlarına anlamıyor. Onlara tekrar tekrar izah edip durmak da çocuklar için çok yorucu." O andan itibaren, herhangi birinin anlayışlı olup olmadığını sınamak için hep o resmi gösterir ve şapka cevabını alınca da kararı kesinleşir. Yanlış anlamayın, cemiyeti terk etmez; ortalama insanın seviyesine iner sadece. "Ona briç, golf, siyaset ve kravatlardan bahsederdim. O koca adam da benim gibi akıllı uslu birini tanımaktan memnun kalırdı."⁶

Yazarın gerçekçi temsili olan anlatıcımız büyüüp de cesur bir pilot olunca, bir gün kazayla Büyük Sahra çölüne iner. Uçağını onarmakla meşgulken, gezegenler arası bir gezintiye çıkmış olan Küçük Prens çıkagelir. Ve kendisine bir koyun resmi çizmesini rica eder. O da altı yaşındayken çizdiği ve büyüklerin "şapka" demekte ısrar ettikleri resmi yapar. Cevap çarpıcıdır: "Hayır, hayır! Boa yılanının içindeki bir fili istemiyorum ben!" Böylece dost olurlar. Fakat mini misafirinin minicik gezegeni hakkında bilgi edinebilmesi o denli kolay olmayacaktır. Sonunda kendisine bir koyun resmi (!) çizdiği Küçük Prens dünyadan ayrılır, fakat pilot bu gizemli dostunu unutmaz ve onu bize muhakkak tanıtmaya ihtiyacı duyar. "Herkesin dostu olmaz. Onu unutursam, ben de rakamlardan başka bir şeye ilgi duymayan büyükler gibi olabilirim."

Resimleriyle beraber 100 sayfayı bulmayan bu ağır kitabın ayrıntılarını meraklı okuyucuya bırakarak, Küçük Prens'in büyük endişesine dönelim. "Acaba pilotun çizdiği koyun, onun evrendeki biricik aşkı olan çiçeğini yer mi?" Prens'in bu sorusunu, uçağını onarmak gibi ciddi bir işle uğraştığını söyleyerek kulak ardı edince de fırçayı yer pilot. Prens gelirken, pancar suratlı bir adamın yaşadığı gezegene uğramışmış meğer. Adam hayatında ne bir çiçek koklamış, ne başını kaldırıp bir yıldıza bakmış, ne de bir kimseyi sevmişmiş. "Toplama yapmaktan başka katiyen bir şey yapmaz. Bütün gün, ben ciddi bir adamım der, durur. Kibrinden hindi gibi habire kabarır. Fakat insan değil, bir mantar!" Çiçek yerine rakamlarla uğraşan bir adam nasıl ciddi olabilir? Pilot,

bir tek çiçeği için bu denli dertlenen küçük dostunu kucağına alıp teselli eder. Koyununa tasma, çiçeğine de bir çit çizme sözü verir. Küçük Prens'in hayattaki tek emeli çiçeğine bir cam fanus bulabilmekmiş zaten. Çünkü o tek çiçek, bütün gezegeni güzel bir kokuya boğuyormuş...

Kral Yönetir, Kapitalist Sahip Olur!

Küçük Prens'in gezegeninde "sabah kahvaltısını ısıtmada işine yarayan" iki alevli volkanı, bir de sönmüş volkanı vardır. Hem ateşli, hem de sönük volkanlarının bacalarını özenle temizler. Sonra 325-330 arası gezegenler arasında bir gezintiye çıkar. Bunların ilkinde bir kral vardır. Yorgun Küçük Prens esneyince, kral gürler: "Sana esnemeyi yasaklıyorum!" Küçük Prens hiç uyumadığı için esnemeye mani olamadığını söyler. "Öyleyse sana esnemeni emrediyorum! Haydi, bir daha esne! Bu bir emirdir." Emirden korkan Küçük Prens bu sefer esneyemez pek tabii. Anlar ki kral için asıl önemli olan iktidar egosu, yani "yetkisine saygı gösterilmesi"dir. Gezegen o kadar küçüktür ki, kralın neyi yöneteceğini akıllı bir türlü almayan Küçük Prens, yine emir üzerine sorusunu sorunca, kralın "yıldızlar dâhil her şeyi" yönettiği cevabını alır. "Peki, yıldızlar size itaat ediyorlar mı?" Evet deyince, gün batımını çok seven Küçük Prens, haydi güneşe batmasını emredin diye dilekte bulunur. Kral bocalamaya başlar. "Senin gün batımın olacak. Emir vereceğim. Fakat yönetim ilmimin gereği, şartların uygun olmasını bekleyeceğim." Cevaptan mutlu olmayan Küçük Prens, artık gitmek istediğini söyler. "Gitme, seni bakan yapayım!" Ne bakanı? "Şey... Adalet bakanı!" Gezegende ikisinden başka kimse olmayınca, bakan kimi yargılayacaktır? "Kendi kendini yargılasan. En zoru da budur."

Dördüncü gezegende bir iş adamına rastlar ve hayretler içinde kalır. O kadar meşguldür ki, Küçük Prens geldiğinde başını bile kaldırmaz. Sigarasının söndüğünü bile fark etmemiştir. "Üç, iki daha beş. Beş artı yedi, on iki. On iki artı üç, on beş. Merhaba. On beş artı yedi, yirmi iki. Yirmi iki artı altı, yirmi sekiz. Sigarayı yeniden yakmaya vakit yok. Yirmi altı artı beş, otuz bir. Öf! Demek ki beş yüz bir milyon altı yüz yirmi iki bin yedi yüz otuz bir." Küçük Prens safça sorar: "Beş yüz milyon ne?" İş adamı şaşkındır. İşinin başından

aşkın olduğunu, ciddi bir adam olduğunu, 54 yıldır bu gezegende sadece üç defa rahatsız edildiğini mırıldanır. Yirmi iki yıl önce, bir mayıs böceğinin çıkardığı "gürültü" yüzünden tam dört toplama hatası yapmıştır. On bir yıl önce de, romatizmaları tuttuğundan hareketsiz kalmıştır. Bu beklenmedik misafir ise hayatındaki üçüncü baş belasıdır. Küçük Prens ısrarla sormakta devam eder: "Neyin milyonları?" İş adamı rahat bırakılmaktan umudunu kesince: "Gökte ara sıra görülen şu küçük şeylerin milyonları" der. Sinek mi, arı mı? Hayır, hayır! "Aylaklara hayal kurduran" yaldızlı küçük şeyleri, yani yıldızları kasdediyor bu "hayal kurmaya vakti olmayan" ciddi adam. Peki, ne yapacaktır yıldızları, niçin boyuna

sayıp duruyor? "Hiç. Sahibim onlara." Küçük Prens ona kötü bir haber verir: Daha önce gördüğü kral... İş adamı öyle bir atılır ki, lafını ağzında bırakır Küçük Prens'in: "Krallar yıldızlara *sahip* olamazlar. Onları sadece *yönetirler*. Bunlar çok farklı şeyler."

Kalbin Olsun, Çocuklaş!

Küçük Prens, dünya çölüne ayak bastığında, hayatın en büyük sırrını insanlardan değil de bir tilkiden öğrenir. Kendisini "evcilleştiren" kahramanımıza, tilki hayatın en büyük sırrını öğretir! "Büyükler" için üç ayrı çeviriden yararlanıp bu sırrı çözmeye çalışalım: Bir: "İnsan ancak yüreğiyle görür. Aslolan göze görünmez." İki: "Ancak kalple bakıldığında çok iyi görülür. İşin hakikati gözle görülmez." Üç: "İnsan ancak yüreğiyle baktığı zaman

⁵ Myra Jehlen: "Banned in Concord: Huckleberry Finn and Classic American Literature," *The Cambridge Companion to Mark Twain*, ed. Forrest G. Robinson, Cambridge: Cambridge University Press, 1995, s. 93.

⁶ Antoine de Saint-Exupery: *Küçük Prens*, Çev. Cemal Aydın, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı, 2016, s. 9.

doğruyu görebilir. Gerçeğin mayası gözle görülmez.”⁷ Aslolan, işin hakikatı veya gerçeğin mayası... Bilinmeye değer olan, ancak kalple görülür.

İkinci Dünya Savaşı’nın ortasında, New York çölünde sürgün yaşayan bir Fransız aristokrat (Antoine de Saint-Exupery), bu minnacık romanla adeta Kur’an tefsiri yapıyor; Mustafa Kutlu’ya tercüman olursak, “kalbin sesine” kulak tıkayan çağdaş medeniyetin “yoldan çıkmış” olduğunu haber veriyordu. Okudukça kalbim sıkışıyor, *İslam Ansiklopedisi*’ni açarak şifâ niyetine “Kalb” maddesini inciyorum: Kur’an ve hadiste geçen *kalb* kelimesi insanın anlama, kavrama, düşünme ve şeylerin hakikatini bilme yönünü... dile getirir. İnsanın idrak eden, bilen ve kavrayan tarafı olduğu için kalb, ilâhî hitaba muhataptır, yükümlü ve sorumludur. Dinî ve insanî hayatın merkezinin kalb olduğu Kur’an ve hadislerde açıkça ifade edilmiştir: “Kalpleri var ama onunla bir şey anlamıyorlar.” (A’raf, 179), “Akletmek için onlarda kalb yok mu?” (Hac, 46)⁸

Küçük Prens, bir medeniyet muhasebesi kıssasıdır. Aristokrat yazarı Kont Antoine de Saint-Exupery, Albert Einstein’ın kelimeleriyle, “dünyayı kurtarabilecek bir matematikçi ve şair”dir. Yazdığı kitap, kimine göre, Hitler’in *Kavgam* başlıklı eserine verilmiş bir cevaptı. Kimine göreyse Fransız medeniyetinin çöküşünün, Amerikan medeniyetinin ise çürümüşlüğü’nün sergilenmesiydi.⁹ Sürgündeki yazar kendinin ve medeniyetinin açmazlarını ancak çocukça bir dille anlatabileceğini hissetmişti. Eserin New York’ta, Manhattan ve Long Island’daki sürgün günlerinde yazılmış olması bu görüşü haklı çıkaracak niteliktedir. Yazar Fransa’dan umudunu kesmiş, Amerika’da ise bağlanmaya değer bir “çiçek” görememiştir...

İş adamının gezegeninden sonra, belki de en anlamlı işi yaptığına inandığı fenercinin gezegenine uğrar Küçük Prens. Üstünde “ne insan ne de ev bulunan” çok küçük bir gezegende bir sokak feneri bekçisinin çok daha faydalı bir iş yapmakta olduğunu hisseder: “Hiç

değilse işinin bir anlamı var. Fenerini yakınca bir yıldız doğdurmuş, bir çiçek açtırmış gibi oluyor. Söndürünce o yıldız, o çiçek uykuya dalıveriyor.” Lâkin bekçi bu işi çok sık yapmakta, feneri bir yakıp bir söndürmektedir. Küçük Prens’in kısa sorgusu, her türden irrasyonel bürokrasinin muhteşem bir eleştirisidir:

— Niçin söndürdün?
— Yönetmelik böyle.
— Peki, neden yine yaktın?
— Yönetmelik böyle. Lanet bir iş benimki. Eskiden akıl ererdi. Sabah söndürür, akşam yakardım.
— O zamandan bu yana yönetmelik mi değişti?
— Yönetmelik değişmedi. İşin kötüsü de bu ya. Gezegen her yıl daha hızlı dönmeye başladı, yönetmelik ise yerinde saydı.

Küçük Prens gene de yönetmeliğe bu denli bağlı olan fenerciyi diğerlerinden daha çok sever. “Bana içlerinde gülünç gelmeyen yalnız o. Belki kendi dışında bir şeyle uğraştığından.”

Dünya Düzeninin Çocukça Eleştirisi

Nihayet, Dünya adlı gezegene doğru yola çıkar Küçük Prens. İçinde 111 kral, 7 bin coğrafyacı, 900 bin iş adamı, 75 milyon ayyaş ve 301 milyon farfara övüngenin yaşadığı bu gezegende aşağı yukarı 2 milyar “büyük” yaşamaktadır. Buna rağmen dünyanın yüzeyinde kapladıkları alan çok küçüktür. Yanyana dursalar, “dünyanın bütün insanları en küçük Pasifik adasına yerleştirilebilir.” İnsanlardan önce iki dünyalı varlıkla teması olur: Yılan ve Tilki. Yılan ona, günün birinde özlemine dayanamayıp da kendi gezegenine geri dönmek isterse yardımcı olabileceğini bildirir. Tilki ise dünya hayatının en önemli iki sırrını verir ona: Nasıl Dost sahibi olunabileceğini ve Gerçeğin nasıl görülebileceğini. Küçük Prens çölü geçerken üç taçyapraklı bir çiçeğe rastlar. Çiçeğin sözleri, muhacir insanlığımızın kaderini özetliyor gibidir:

— Günaydın, insanlar nerede?
— İnsanlar mı? Galiba altı yedi insan var. Yıllar önce görmüştüm. Ama kim bilir şimdi neredeler? Rüzgârla sürüklenmişlerdir. Kökleri yok, yaşamaları güç oluyor bu yüzden.

Sonra, dünyadaki yoluna devam ederken rastladığı bir demiryolu makasçısı üzerinden, modern çağda, “büyüdükçe” ömrümüzü kısaltmak için nasıl da düşün-cesizce çabaladığımızı resmeder:

— Ne yapıyorsun burda?

— Yolcuları bölük bölük ayırıyorum. Trenleri bazen sağa yolluyorum, bazen sola.
— Acele ediyorlar, neden acaba?
— Makiniste sorsan o da bilmez.
— Ne çabuk döndüler?
— Bunlar ilk gidenler değil, bu karşıdan gelen tren.
— Bulundukları yerden memnun kalmamışlar herhâlde.
— Kimse yerinden memnun değil.
— Bunlar ilk trendeki yolcuların mı peşinde?

— Kimsenin peşinde değiller. Ya uyuyor ya esniyorlardır şimdi... Yalnız çocuklar burunlarını cama yapıştırmışlar.
— Zaten yalnız çocuklar ne aradıklarını bilir. Daha sonra, “susuzluk giderici haplar” satan birine rastlar Küçük Prens.
— Bunları neden satıyorsun?
— Zamanın boş yere harcanmasını önlemek için. Bu haplar alınınca haftada 53 dakika kazanılıyor.
— Peki, bu 53 dakikada ne yapacağız?
— Canın ne isterse.
— Keyfimce harcayacak 53 dakikam olsaydı, ağır ağır bir çeşmeye doğru yürürdüm.

Malte Laurids Brigge ve Momo'da “Paraya Dönüşen Zaman”

Kapitalizm, devasa bir “zaman çalma makinesi”, Küçük Prens ile Momo ise bu gerçeği ifşâ eden iki iktisat sosyolojisi klasığıdır. Küçük Prens’in “zamanın anlam ve değeri” konusunda ilham kaynaklarından biri olduğunu tahmin ettiğim Rilke’nin Malte Laurids Brigge’si, 20. yüzyıl başlarının Paris’inde hayatın anlamı üzerinde düşünürken, tıpkı Bergson ve Heidegger gibi, zamanın büyük bir mesele olduğunu hissediyordu. Biri gerçek diğeri “gerçek olanın hayali” iki komşusundan “küçük memur” Nikolay Kusmiç bir pazar günü “elli yıl yaşayabileceğinden” hareketle şöyle bir hesap yapıyordu: “Düşündü ki bu yılları günlere, saatlere, dakikalara, hatta olabilirse saniyelere çevirebilirdi. Hesapladı, hesapladı ve hiç görmediği bir miktar çıktı ortaya.” Bu muazzam zaman sermayesiyle ne yapacaktı? “Başı döndü. Biraz dinlenmesi gerekti. *Zaman kıymetli* dendiğini sık sık duymuştu ve böyle büyük bir miktar zamanı olan bir insana niçin doğrudan doğruya bekçilik edilmemesine şaşıtı. Zamanı ne kolay çalınabilirdi.” Zamanını çaldırmamak için ne mi yapıyordu? “Yatıyor ve uzun şiirler okuyordu sesli olarak.” Fakat şiirleri bir büyük gibi değil, “kendilerinden şiir okunması istenen çocukların tonunda” okuyordu. Bir küçük prens gibi.

Muhayyel Nikolay Kusmiç ise zamanını çaldırmamak için keman çalıyordu biteviye. Ona öykünen, zaman tasarrufu sayesinde onun gibi kürklü olabileceğini düşleyen memur Kusmiç Pazar günlerini zamanının muhasebesini yapmakla geçiriyordu. “Birkaç hafta sonra inanılmaz derecede masraf yaptığı gözüne çarptı. Kendimi frenleyeceğim diye düşündü. Daha erken kalktı, daha çabuk ve özensiz bir şekilde yıkandı, çayını ayakta içti ve büroya çok çok erken gitti. Her yandan birazcık zaman tasarruf etti. Ama pazar günü tasarruf edilmiş hiçbir şey yoktu. O zaman, aldatıldığını kavradı. Hiçbir şey değiştirmemeliydim dedi kendi kendine. Ama şu rezil para yok mu, nasıl harcandığını bilmiyor insan.”¹⁰

Michael Ende’nin 1970’lerde kurguladığı sevimli çocuk roman kahramanı Momo’nun bu Alman-Fransız ikili mirasına dayandığını sanıyorum, doğrudan yahut dolaylı biçimde. Romanın sevimli berberi Fusi de Kurmiç

gibi “doğru dürüst bir adam” olma hayalleri kuruyordu. Fakat bunun için “bol zaman” lâzımdı. Bunları düşünürken, pat diye bir araba durur berber dükkânının önünde. Zaman Tasarruf Şirketi’nin XYQ/384/b numaralı temsilcisi hemen lafa girer: Bizde bir tasarruf hesabı açacağınızı öğrendik! Bir günde 24 saat çarpı 60 dk çarpı 60 sn eşittir 86.400 saniye var. Yılda 31.536.000 saniye yapar. Yetmiş yıl yaşasak 2.207.520.000 saniye eder. “İşte Bay Fusi, elinizdeki bütün sermaye bundan ibaret.” Berberimiz bu sermayesini ne yazık ki bugüne kadar hep çar çur edegelmiştir. Her müşterisiyle uzun uzun muhabbet, sağır annesiyle her gün bir saat sohbet, kötürüm Daria’ya her gün çiçek götürüp yarım saat takılmak, muhabbet kuşuna, sinemaya, kitap okumaya ayrılan dünya kadar zaman... Bütün bunlardan vazgeçilip, bu işlere ayrılan zaman şirkete yatırılrsa, faiziyle beraber muazzam bir birikim elde edilir. Zaman tasarrufu için kolları sıvayan Berber Fusi, ilk müşteriyi asık suratla karşılar, yarım saat yerine 20 dakikada tıraşı bitirir. “İşini böyle yapması gerçi ona hiç zevk vermez olmuştu ama bunu önemsemiyordu. ... Ara sıra günlerin ne kadar çabuk geçtiğini korkuyla fark ettiği de oluyordu ve o anlarda tasarruf için dişini daha fazla sıkıyordu.” Sadece Fusi değil, mahalledeki herkes Şirket’in ağına düşmüştü. Bir tek pes etmeyen Momo’ydu: “Zaman, yaşamın kendisidir ve yaşamın yeri yürektir” diyordu.¹¹

Memur Kusmiç’e geri dönelim. Para harcama ile zaman yönetmenin aynı kapıya çıktığının muhasebesiyle meşguldü. Hayalindeki kürklü beyden vaktini geri almak, kapıyı kilitleyip onun çaldıklarıyla sıvışmasını önlemek istiyordu. “Kâğıt para olarak, diyelim on yıl-lığına” diyecekti. “Onluk dört kâğıt ve beşlik bir, gerisi onda kalabilir, lanet olsun!” Fakat muhayyel Kusmiç’ten artık hiçbir eser yoktur; sırta kadem basmıştır. Küçük memurumuz bekledikçe sıkılır. “Ne olmuştu, Tanrı bilir, besbelli hilelerinin izini bulmuşlardır ve o kim bilir nerede tutukludur.” Sonra aklına gelir: O işe yaramaz saniyeciklerinin paraya çevrilebileceği bir devlet kurumu olmalıydı, bir çeşit Zaman Bankası. Banka varsa, sayılar da yanı başındadır. “Kendimi sayılara verdim, onlar devlet için bir araçtır, düzen hatırına. Şimdiye kadar hiç kimse onları kâğıt üstünden başka yerde görmedi.

Mesela bir kimseye bir yedinin ya da bir yirmi beşin rastlaması imkânsızdır. Bunlar düpedüz yokturlar.” Kahramanımız büyük sırrı “vakitlice” çözmüş gibidir: “Zaman ve para, sanki birbirlerinden ayrı tutulabilirmiş gibi. Zaman, evet bu, nazik bir konuydu. Ama yalnızca ona aitti; başkaları için de böyle değil miydi, onun ortaya çıkardığı gibi, saniyeler biçiminde, kendileri bilmese de? Bütün bu saniyecikleri resmen tanıyordu, hepsini aynı derecede, her biri diğerleri gibi, *ama hızlı, ama hızlı.*”¹²

Zaman bir borçtur. Kimden ve hangi şartlarla borçlandığımıza akıl erdirmedikçe, saniyeleri daha hızlı, daha hızlı sayarak ne “varoluş sırrına” erebilecek, ne de “mutluluğun resmini” yapabileceğiz! ■

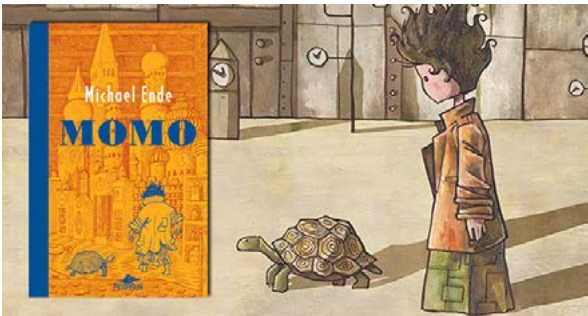
¹² Rilke, age, s. 120-22.

¹⁰ Rainer Maria Rilke: *Malte Laurids Brigge'nin Notları*, İstanbul: İletişim, 2018, s. 118-20.

¹¹ Mustafa Özel: *Roman Diliyle İktisat*, İstanbul: Küre, 2018, s. 78-80. (Michael Ende: *Momo*, İstanbul: Pegasus, 2017.)

Modern Kent Tasavvuru ve Çocuk: Momo

Ömür Nihal Karaarslan
Dr., Özel Gençlik Eğitim Kurumları.
nihalkaraarslan1985@gmail.com

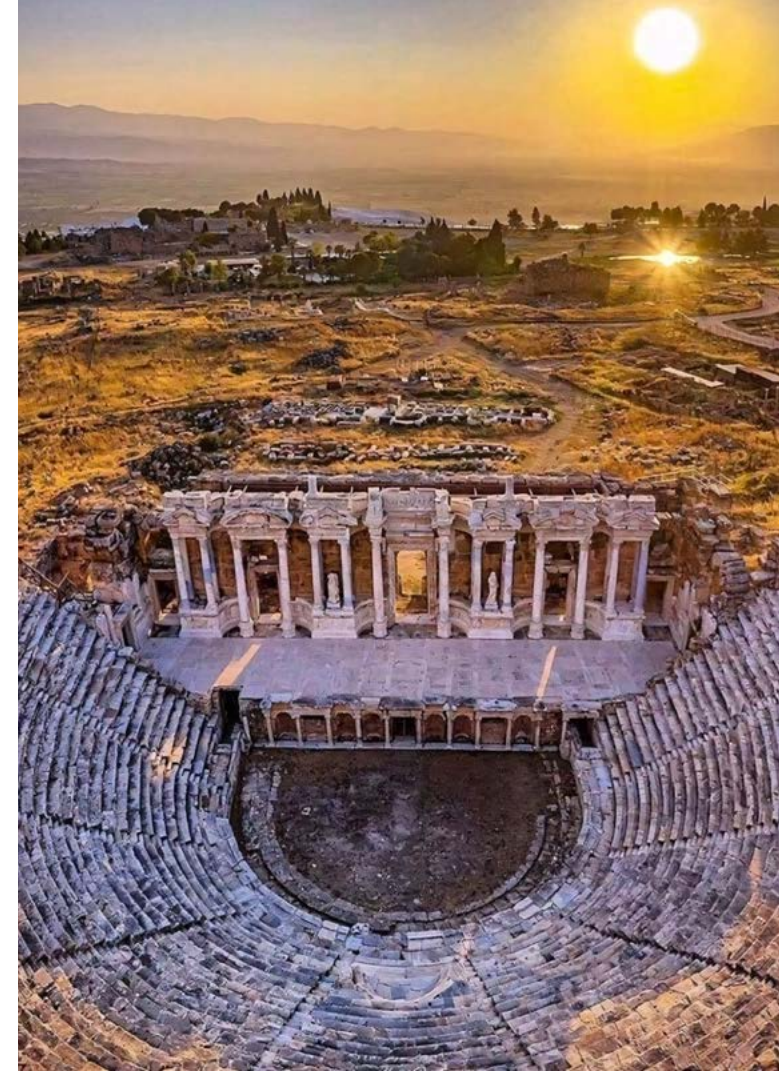
Yaşanılan gün içinde çok büyük bir sır vardır. Bu büyük sır zamandır. Onu ölçmek için saatler ve takvimler yapılmıştır, ama bunlar hiçbir şey ifade etmez. Herkes çok iyi bilir ki, bazen bir saatlik süre insana ömür kadar uzun gelirken, bazen de göz açıp kapayıncaya kadar geçip gider. Çünkü zaman, yaşamın kendisidir. Ve yaşamın yeri yürektir (Ende, 2017, 53).

İnsanlığın başlangıcından beri var olan, insanı çepeçevre kuşatan, insanın asla dışına çıkamadığı, insanı sınırlayan hatta insanın sınırı olan zaman ve mekân; hâlâ aynı sınırları ile insanlığı kuşatıcı bir boyutta mı? Aynı mekânın üzerinde aynı zamanın kuşattığı insanlık zaman ve mekânı hangi açılardan farklı tanımlamalara tabi tutmuş, hangi etkiler insanın zamana ve mekâna dair yorumunu ve algısını

değiştirmiş, hangi toplum, hangi topluluk insanları tek bir zaman ve mekâna hapsetmiş? Zaman ve mekân arasında insan kendini nasıl tanımlamış? Akıp giden ve değişen zaman ve mekân mı olmuş, yoksa insanın zamana ve mekâna dair algısı mı değişmiş?

Michael Ende de bu sorulara bir cevap ararcasına *Momo* isimli çalışmasında binlerce yıl öncenin büyük kentlerinin mekânsal tasavvuru ile romanına bir giriş yapmıştır. Binlerce yıl öncenin büyük kentlerinden bugüne gelebilmiş harabe hâlinde bir tiyatro, yazarın *Momo*'yu kurguladığı temel mekân olmuştur. Seçtiği mekânın geçmişte yapılmış olması, tiyatronun kalıntıları aracılığı ile bugün de var oluşu ve bu var oluşun mekâna kazandırdığı zamansızlık romanın ana karakteri olan Momo ile uyum içerisindedir. Geçmişte yaşayan insanların hayatlarına etkide bulunan fakat günümüze geldikçe anlamı sadece geçmişe dair izler barındırmak ile sınırlı olan tiyatro; geçmiş ile şu an ayrımını üzerinde taşıyan, mekânsal olarak bugünün insanının hayatında bir işlevi olmayan, zamanın ölümsüzlüğünü vurgulayan ve zamanın ezeli hakkında bugünün insanına mesaj veren bir özelliktir. Ende tiyatro tasviri ile zamanın kuşattığı insanın zamanı tanımlayabilmek adına bütünselliği bozduğunu, zamanı parçalara ayırarak anlamaya çalıştığını ve bu parçalı zamanın da bir şekilde var olabildiğini vurgulamaktadır. Aslında insanın etkide bulunduğu unsurların insanın da ötesinde olabileceği ihtimali roman içerisinde sık sık karşılaştığımız bir ihtimaldir.

Büyük kentlerde binlerce yıl öncesinde inşa edilen birçok tiyatro mekânı, yazarın romanında vurgulamak zorunda hissettiği bir içeriktir. Tiyatro; izleyende ve oynayan insana dair bir gerçekliği, belirlenmiş bir mekân üzerinde paylaşmaktadır. Tiyatroda sahnelenenlerin ve onu izleyenlerin gerçekliği o anın gerçekliğidir ve o an tiyatro kalıntıları ile ihtimaller üzerinden bugüne taşınmaktadır. Bugünün insanının tiyatro harabesine karşı bildiği, bir zamanlar o mekânda bir gerçekliğin inşa edilmiş olduğudur. Tiyatronun aynı zamanda sanatsal bir tarafının olması insanın kendisini tiyatro yolu ile açığa çıkarmasına imkân vermektedir. Tiyatro oyununda insanın bilinçdışının oyuna aktarılması insana dair gizli olanın açığa çıkmasını sağlamaktadır. Romanın ana karakteri ise geçmişe dair izler barındıran, döneminin gerçekliğini bugünün insanına hatırlatan bir mekânda ne geçmişe ne de bugüne ait olmayan

bir görüntü ile var olmaktadır. Ve en belirgin özelliği iyi bir dinleyici olmasıdır.

Momo sekiz yaşında bir kız çocuğu görünümüne sahip olan fakat kendisine sorulduğunda yüz yaşında olduğunu ifade eden, antik tiyatroya ne zaman ve nereden geldiği bilinmeyen bir karakter olarak kurgulanmıştır. Bir ailesi olmayan, evin neresi diye sorulduğunda antik tiyatronun evi olduğunu söyleyen Momo yırtık giysileri ve temiz olmayan görüntüsü ile geldiği dönemin şartları dışında şartlara sahip bir karakterdir. Ende'nin, verili olan zamanı farklı bir biçimde yorumlayan Momo karakteri, antik tiyatronun zamansızlığı gibi zamansız bir biçimde kurgulanmıştır. Geldiği yer, geldiği zaman ve kim olduğu bilinmemektedir. İçinde yaşanılan zamanın ötesinde bir derinliğe ve bilgelliğe sahiptir. Tiyatronun üzerinde taşıdığı binlerce yılın birikimi tiyatroyu derinleştirmekte ve mekânı anlamlı hâle getirmektedir. Mekânın üzerinde taşıdığı birikim Momo aracılığı ile yine aynı anlamlarla bezenmiş bir mekânda insanları dinleyerek insanın benliğini açığa

Zaman, kent halkının zamanı yorumlama biçiminin dışında bir algılayış ile var olmaktadır. “Hatırladığım kadarı ile ben hep vardım” Momo’nun kendisine sorulan “ne zaman doğdun” sorusuna karşılığıdır. Var olmayı hafızası ile ilişkilendiren Momo zamanı da kendisi ile ilişkilendirmektedir.

çıkarma işlevini yürütmektedir. Ende burada bilinçli bir mekân ve karakter tercihinde bulunmuştur. Kentten uzakta, insanların çok da uğramadığı kadim bir mekâna zamansız bir karakter yerleştirmiş ve bu zamansız karakter dinleme gibi kadim bir misyonu üstlenmiştir. Momo’nun çoğu zaman dinleyerek kimi zaman oyun oynayarak kimi zaman sadece vakit geçirerek üstlendiği görev, tiyatro mekânının üstlendiği misyona uygun bir özelliktedir. Tiyatro insana dair olanın açığa çıktığı, insanı özü ile yüzleştiren, anın ruhunu insanlara aktarabilen ve eğlenmeye imkân tanıyan bir yapıdır. Momo da yoksul kent halkını antik mekânda dinlemekte, onları kendileri ile yüzleştirmekte ve onların eğlenme, dinlenme gibi ihtiyaçlarına cevap vermektedir.

Zaman, kent halkının zamanı yorumlama biçiminin dışında bir algılayış ile var olmaktadır. “Hatırladığım kadarı ile ben hep vardım” Momo’nun kendisine sorulan “ne zaman doğdun” sorusuna karşılığıdır. Var olmayı hafızası ile ilişkilendiren Momo zamanı da kendisi ile ilişkilendirmektedir. Momo’nun gözünde zaman orada, o anda, farkında olunan anda başlamaktadır. Öncesi ve sonrası ile bir bütünsellik zaman için söz konusudur. Zaman tüm bütünselliği ile içerisine evrende olan her şeyi almakta ve her şey aslında var olduklarını hatırladıkları anda başlamaktadır.

İnsanın algısında başlayan zaman ve insan ile hayat bulan mekân, derinliği olan iki önemli unsurdur. İnsanı çevre kuşatan bu unsurlar aynı zamanda gündelik hayatın akışını değiştirecek etkiye de sahiptir. İnsanın anlamlandırması ile alışlagelen seyrin değişmesi zamanın ve mekânın insan üzerindeki etkisinin de değişmesi anlamına gelmektedir. Ende, bu değişimi Momo’nun yaşadığı antik tiyatro ve arkadaşları üzerinden aktarmaya

çalışmıştır. Momo yoksul kentin sakinlerinin istişaresi ile amfiteyatroyu kendisine mekân edinmiştir. Onun antik tiyatroya yerleşmesi ile kent sakinlerinin hayatında antik tiyatro bir anlam bulmaya başlamıştır. Bu anlam antik tiyatronun özüne uygun, sessiz, sakin, dinlemeye yakın, huzurun var olduğu bir içeriktedir. Momo kent sakinleri ile arkadaşlık ettikçe kent sakinlerinin ona olan bağlılığı artmıştır. Eski, unutulmuş, görmek için bir sebep bulunmayan tiyatro; arkadaşlık, sevgi ve değer kavramları gibi insanın özüne dair kadim duygular ile yeniden anlam bulmuştur. Çok eski zamanlarda, sıcak ülkelerde, kocaman ve görkemli kentlerde kralların, imparatorların yaptırdığı sarayların, geniş caddelerin yanında dar, dolambaçlı yolların da olduğu, altın yıldızlı mermer heykellerle süslü tapınakların kendisini gösterdiği, inşa edilen büyük tiyatrolarda (Ende, 2017, 11) insanların eğlenmek için vakit geçirdiği kadim gelenek; Momo ile antik tiyatrodan yeniden hayat bulmuştur. Antik tiyatro geçmişten getirdiği mekânsal rolünü tekrar üstlenmeye başlamıştır. Eskiden olduğu gibi tiyatro kalabalıklaşmıştır. Ende kadim bir geleneğin devamı olarak düşündüğü antik tiyatroyu modernizm öncesini temsilen kurgulamıştır. İnsanların gündelik hayatın akışında sevgi, arkadaşlık, dostluk, vefa, yardımlaşma gibi kavramlara ihtiyaç duyduğunun ve bunu üzerinde taşıyabilecek, yaşatabilecek ve aktarabilecek mekânların insan için bir gereklilik olduğunun altını çizmiştir. Birleştirici olması ve geçmişten getirdiği misyon ile antik tiyatro tam da böyle bir mekândır. Ancak Ende’nin kurgusunda mekân kadar onun anlamını aktarabilecek insan da gereklidir. Momo’da mekâna anlam veren, onun ruhunu içinde yaşadığı dönemin insanlarına aktarabilen tiyatro, insanları birleştiren ve birçok değer aktarılabilirdiği bir yer hâline gelmiştir. Ende burada mekâna, zamana olduğu gibi insan ile bir anlam vermektedir.

Momo diğer çocuklardan farklı olarak iyi bir dinleyicidir. Yanına gelenleri hiç konuşmadan saatlerce dinleyebilmekte ve onların sorunlarının ne olduğunu anlamaya çalışmaktadır. Kent sakinleri ne problemleri varsa Momo’ya gelip anlatmakta, Momo onları dinleyerek bir çözüm bulmalarına öncülük etmektedir. Aralarında problem olan insanlar Momo ile konuştuktan sonra aralarındaki sorunları çözebilmekte, evli çiftler bile Momo’nun kendilerini dinlemelerine ihtiyaç duymaktadırlar. Ayrıca Momo genç, çocuk, yaşlı kent

Zaman Tasarruf Şirketini anlatmak ve “zaman değerlidir onu yitirme”, “vakit nakittir boşa harcama” düsturları ile insanların zamanlarını kendi tanımladıkları biçimin dışında tanımlamalarına engel olmaktadır. Bu konuşmalarda, insanlara zamanlarını ne kadar boş geçirdiklerini sayısal veriler kullanarak anlatıyor, bu zamanları değerlendirerek ve verimli kullanarak nasıl zengin olabileceklerini öğretiyorlardı.

sakinleri ile tiyatro harabelerinde oyunlar oynamakta ve insanların ihtiyaçlarına göre yeni oyunlar üretmektedir. Böylelikle kent sakinleri Momo ile eğlenceli vakit geçirmektedir. Momo yoksul kent sakinleri içinden iki arkadaş edinmiştir. Momo’nun en sevdiği arkadaşları, Beppo adında yaşlı bir adam ve Gigi adında genç bir delikanlıdır. Elinde süpürgesi ile dolaşan ve bir temizlik işçisi olan Beppo, işi bittikten sonra Momo’nun yanına gelmekte ve onunla sohbet etmektedir. Yaşlı Beppo için Momo sohbet etmekten keyif aldığı önemli biridir. Momo’nun diğer arkadaşı olan Gigi ise konuşmaktan zevk alan, bu konuda özel bir yeteneği olan, hayal dünyası oldukça geniş bir gençtir. Gigi, Momo’yla birlikteyken hayal dünyasının daha çok genişlediğini ve konuşacak daha çok konunun olduğunu düşünmektedir ve bu yüzden de sık sık Momo’nun yanına gelmektedir.

Ende tiyatro harabelerinde Momo ile yoksul kent sakinlerinin gündelik hayatını arkadaşlık, dostluk, yardımlaşma, sevgi gibi anlamlar ile yeniden biçimlendirmiştir. İnsanların gündemi Momo’nun antik tiyatroya gelmesi ile değişmiş, insanlar arasındaki ilişki olumlu manada dönüşmüştür. Ancak yoksul kentin huzur ortamı çok uzun sürmemiş, Duman Adamlar’ın kente gelmesi ile gündelik hayat, ilişkiler ve insanlar değişmeye başlamıştır. Zaman Tasarruf Şirketine bağlı, insanlara zamanlarını tasarruf etmek adına baskı yapan, ellerinde sigara ile dolaşan, duman rengi takım elbiseler giyen bu adamlar, çevredeki insanlarla zamanları hakkında konuşmalar yapan adamlar olarak kurgulanmıştır. Duman adamların görevi yoksul kent

sakinlerine Zaman Tasarruf Şirketini anlatmak ve “zaman değerlidir onu yitirme”, “vakit nakittir boşa harcama” düsturları ile insanların zamanlarını kendi tanımladıkları biçimin dışında tanımlamalarına engel olmaktadır. Bu konuşmalarda, insanlara zamanlarını ne kadar boş geçirdiklerini sayısal veriler kullanarak anlatıyor, bu zamanları değerlendirerek ve verimli kullanarak nasıl zengin olabileceklerini öğretiyorlardı. Konuştukları insanlara; komşuları ve hastaları ziyaret etmenin, sinemaya gitmenin, insanlarla iş dışında sohbetler edip eğlenceli aktiviteler yapmanın zararlı olduğunu söyleyerek bu zararlı alışkanlıklar yüzünden zamanlarını boşa harcadıklarını, dolayısıyla zengin olamadıklarını anlatıyorlardı. Zaten fakir olan bu insanlar, zengin olabilecekleri umuduyla duman adamlara inanıyor ve onlara zamanlarını iş için kullanacaklarına dair sözler verip sözleşmeler imzalıyorlardı. İnsanların zamanı ölçülebilir ve satın alınabilir mantığı Ende’nin modern sisteme dair yapmış olduğu en büyük eleştiridir. Ende’ye göre gündelik akışın kalbi olan zamana dair anlamın değişmesi, tüm sistemin yeniden anlamlandırılması demektir. Bu eleştirideki en büyük kurgu duman

adamlardır. Duman adamlar modern kapital sistemin en büyük temsilcisidirler. İnsanların zamanlarının paraya dönüştürülebiyecek bir değer olduğu anlayışı ile yola çıkan duman adamlar, insanlardan zamanlarını çalarak kendi varlıklarını güçlendirmektedirler. Ve duman adamların etkisinde kalan insanlar zamanlarını nakde çevirebilmek için daha çok çalışmakta, daha çok kazanmayı kendilerine hedef hâline getirmektedirler. Ende duman adamların etkisi ile bir dönüşüm geçiren Fusi karakteri ile modern insanın içinde bulunduğu durumu özetlemeye çalışmıştır.

“Bay Fusi öyle pek ünlü bir usta değildi ama mahallesinde iyi tanınırdı. Ne zengin ne de yoksuldu. Kentin göbeğindeki küçük dükkânında yalnızca tek bir çırak çalıştırırdı” (s. 66). Yaptığı işin rutinliği ve maddi olarak arada kalmış durumu dışında çok fazla sıkıntısı yoktu. Bay Fusi’nin hayatı duman adamların bir gün berber dükkânına gelip onu *Zaman Tasarruf Şirketine* ikna etmesi ile değişmiştir. Daha fazla zamanın nasıl tasarruf edileceğini bilmeyen Bay Fusi’ye duman adamlar

bunu öğreterek ve Bay Fusi’yi ikna ederek yanından ayrılmışlardır:

“Önce zaman nasıl tasarruf edilir bunu bilmeniz gerekiyor! Örneğin biraz daha hızlı çalışıp gereksiz şeyleri bırakırsınız. Bir müşteriye yarım saat yerine on beş dakika ayırırsınız. Zaman alan sohbetlere dalmazsınız Annenizin yanında bir saat yerine yarım saat oturursunuz. En iyisi siz onu mutlaka bir huzurunu yatırın, şöyle ucuzca ve iyi bakılacağı bir yere. O zaman bütün bir saatinizi tasarruf etmiş olursunuz. Şu yararsız kuşu da defedin gitsin. İlle de gerekiyorsa Bayan Doria’yı iki haftada bir görün. Çeyrek saatinizi alan güne bakıştan vazgeçin; hele değerli zamanınızı öyle şarkı söylemek, okumak ve sözde dostlarınızla konuşmak gibi şeylerle ziyan etmeyin. Yeri gelmişken size başka bir öneride daha bulunayım: dükkânınıza doğru dürüst işleyen ve şaşmaz bir saat asın ki çırağınızı daha iyi denetleyebilesiniz”(s. 76).

Bay Fusi zaman tasarrufuna başladıktan sonra artık gelen müşteriler ile uzun uzun sohbet etmemeye ve

Bu modern ve mekanik sistem içinde çocuklar için adına çocuk bakım evleri dediğimiz çocuk depoları, yaşlılar için huzurevleri ve hayvanlar için de barınaklar inşa edilerek kent sistemine dâhil olmayan her unsur kentin görüntüsünden uzaklaştırılmış, mekânsal bir kapalılığa maruz bırakılmıştır. Sokaklar, mahalleler ve buralarda birlikte yürütülen faaliyetler yerini çocuk alanlarına, parklara ve dizaynı sistem tarafından belli olan bahçelere bırakmıştır.

daha çok müşteri almaya başlamıştır. Daha çok müşteri alması ile bir eleman ona yeterli gelmemiş ve yanında daha çok eleman çalıştırmıştır. Elamanlarına sık sık, boşuna vakit geçirmemeleri ve işlerini düzgün yapmaları uyarılarında bulunan Bay Fusi, daha asık suratlı ve huzursuz biri hâline gelmiştir. Sürekli çalışma ve zamandan daha çok tasarruf etme kaygısı onu işinden başka hiçbir şey düşünmemeye, sadece çalışıp daha çok kazanmaya teşvik etmiştir. Bay Fusi bu meşguliyetler içinde sürekli ilgilendiği Bayan Doria’ya harcadığı vaktin boş bir vakit olduğunu düşünmüş ve ona kısa ve kuru bir mektup yazarak vakit bulamadığı için bir daha ziyaretine gidemeyeceğini söylemiştir. Kuşuna da vakit ayırmayı boşuna zaman harcamak olarak gören Fusi kuşunu bir kuşçuya satmış ve annesini de *ucuz* ama iyi bir huzur evine yerleştirmiştir.

Bay Fusi’nin zamana yönelik algısının değişmesi ve zamanı maddi bir temelde yeniden yorumlaması, gündelik hayatının da içerik değiştirmesine neden olmuştur. Zamandan tasarruf etmek adına sevdiği şeyleri yapmaktan vazgeçen Bay Fusi, sadece zamandan tasarruf eden ve bunun karşılığında para kazanan biri hâline dönüşmüştür. Ciddi bir modernizm eleştirisi yapan Ende kurguladığı Bay Fusi’nin yaşadığı dönüşümün her aşamasını ayrıntılandırmış ve sistemin dönüştürdüğü insanı gözler önüne sermiştir.

Bay Fusi gibi kentte yaşayan diğerleri de zamandan tasarruf etmeye başlayınca Momo ile birlikte oluşan düzen farklılaşmıştır. Kent sakinlerinin birçoğu zamanı geçip giden ve kaçırılmaması gereken bir şey olarak tanımlamaya başlayınca antik tiyatro başta olmak üzere tüm kent ıssızlaşmıştır. Zaman tasarrufu yapanlar yapmayanlara nazaran daha iyi maddi şartlara sahip olmuşlardır ancak artık eskisi gibi sokaklar kalabalık değildir. İnsanlar daha mutsuz, yorgun ve keyifsiz bir hâl almışlardır. “Bayramları bile içlerinden geldiği gibi

kutlayamıyorlardı. Hayal kurmak suç işlemekten farksızdı. En dayanamadıkları şey sessizlikti. Çünkü sessizlikte gerçek yaşantılarının nasıl olduğunun farkına varıp korkuya kapılıyor ve hemen gürültüye başlıyorlardı. Tabii öyle çocuk bahçesinden gelen neşeli bir gürültü değildi bu. Kenti günden güne dolduran, sinir bozan ve huzursuz eden bir gürültüydü (s. 80).

Zamanı tasarruf etme bilinci duman adamların söylemleri doğrultusunda çalışmayı ve daha çok kazanmayı merkeze almaktadır. Çalışmak dışında olan her insani şeyi insanın zamanını boşa harcamasının sebebi olarak gören zihniyet sisteme dâhil edemedikleri yaşlıları, çocukları ve hayvanları bir yük olarak tanımlamaktadır. Zamanı tasarruf etme bilincinin kentte yaygınlaşması kente dair görüntünün de değişmesinin nedenidir. “Eski mahalleler yıkıldı, yeni evler yapıldı. Gereksiz bulunan şeyler kaldırıldı. İçlerinde oturacak kişilere uygun olup olmadıklarına bakılmadan herkes için örnek evler yapıldı. Aslında her aileye ayrı bir model yapmak gerekirdi ama tek tip evler hem ucuz oluyor hem de çok daha kısa zamanda bitiriliyordu. Kentin kuzeyinde şimdi dev gibi yeni binalarla bir mahalle kurulmuştu. Birbirinin tıpkısı olan kışla gibi dört köşe yapılar sıra sıra uzanıyordu. Evler aynı olduğu için sokaklar da birbirine benziyordu. Bu tek tip yollar çoğala çoğala ufka kadar dayandılar. Tıpkı düzgün bir çöl gibi! Burada yaşayan insanların hayatları da aynı şekilde son derece düzgündü. Çünkü burada her şey hesaplı her şey planlıydı. Her santim ve her an” (s. 92).

Zamandan kâr elde etmek adına yapılan tasarruf, yoksul kent halkının yaşadığı yerlerde de değişikliklerin olmasına neden olmuştur. Zaman üzerinde var olan tahayyülün dönüşümü, mekânın yeniden biçimlenmesini beraberinde getirmiştir. Geniş bahçeli, insanların bir arada oturup vakit geçirebilecekleri evlerin yerini; insanların farklı ihtiyaçlarının düşünülmediği yeni

evler almıştır. Her ailenin, her bireyin içinde yaşayacağı yeri kendi belirleme ve kendisi dizayn etme hakkının yerine, belirlenen ölçülerde uygun görünen dizaynda yeni yerler inşa edilmiştir. Bu, yoksul kentin yeni ve tekdüze görünmesini sağlamıştır. İnsanın kendi gerçekliğinden büyük, üst üste inşa edilen dev binalar Zaman Tasarruf Şirketinin hedeflerine uygun, gereksiz her türden ayrıntıdan uzak, tasarruf etme bilincinin açığa çıktığı binalar olarak düşünülmüştür. Tek tipleşme evlere, sokaklara ve kentin her bir köşesine sirayet etmiştir. Ende kentin tek tip görüntüsünü büyük bir

çöl tasavvurunda bulunarak tanımlamaya çalışmıştır. Sistemin getirdiği mekânsal değişimin, Ende'ye göre, içinde farklılıkların olmadığı bir çölden farkı yoktur. Ende, içinde insana dair bir anlamın olmadığı modern kent tasavvuruna yönelik yapmış olduğu eleştiride bu anlamın ekonomik sistemle de ilişkili bir tarafının olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.

Ekonomik olarak insanların daha çok kazanmaya yönelik talebi modern kentin biçimlenişinde önemli bir etkiye sahiptir. İnsanların çalışmak için evden çıktıkları ve akşam mesai bitiminde eve döndükleri bir düzen

Ende daha çok biriktirmek ve tüketmek için gündelik hayatı yeniden şekillendirdiğimiz hayatlarımıza bir çocuk gözünden tekrar bakıp değerlendirme tavsiyesinde bulunmaktadır.

içinde evin insan için anlamı da çalışmaya odaklı bir biçimde yeniden anlam bulmuştur. Günün önemli bir kısmının iş yerinde geçirildiği ve kent hayatına uyum sağlamak için karı koca çalışmak zorunda olunan düzende ev; yemek yemek, uyumak ve dinlenmek için kullanılan bir mekânın ötesinde değildir. Bunun için dış görünümünün veya dizaynının da bir önemi bulunmamaktadır. İnsanın insani tarafından arındırılmış mekânlarda, yaşam sürmesi için insana dayatılan fakat bunu onun kendi tercihiymiş gibi bir kılıfla meşrulaştıran bu mekânsal dönüşüm insanın ruhundan ve insanın anlam verebilmesinden öte mekanikleşmiş, robotlaşmış ve teknik bir içerikle bezenmiştir. Bu modern ve mekanik sistem içinde çocuklar için adına çocuk bakım evleri dediğimiz çocuk depoları, yaşlılar için huzurevleri ve hayvanlar için de barınaklar inşa edilerek kent sistemine dâhil olmayan her unsur kentin görüntüsünden uzaklaştırılmış, mekânsal bir kapalılığa maruz bırakılmıştır. Sokaklar, mahalleler ve buralarda birlikte yürütülen faaliyetler yerini çocuk alanlarına, parklara ve dizaynı sistem tarafından belli olan bahçelere bırakmıştır.

Momo'yu antik tiyatroda her gün ziyaret eden, onunla oyunlar oynayan, Momo ile dertleşen birçok kimse artık antik tiyatroya gelmemeye ve Momo'yu ziyaret etmemeye başlamıştır. Bölgede dolaşan tuhaf kıyafetli duman adamlara inanarak zaman tasarrufu yapan kent sakinleri artık daha çok çalışmanın ve biriktirmenin derdine düşmüş, çalışmak dışında kalan birçok şeyi hayatlarından çıkarmaya başlamışlardır. Sadece zaman tasarrufu yapmayı amaç edinen insanlar daha önceden zevkle yaptıkları şeylerden zevk almamaya başlamışlardır. Çocuklarına vakit ayıramayan aileler *-yalnız kalan çocukların sokaklarda başıboş gezip oyunlar oynamalarını engellemek adına-* çocuklarını çocuk depolarına göndermekte, onlara pahalı oyun-

caklar satın almakta ve onları sistemin kurallarının öğretildiği yerlere mahkûm etmektedirler.

Çocuklar dâhil kimsenin yanına uğrayacak zamanı kalmayınca Momo bu durumu düzeltmenin bir yolunu aramış ve tek tek arkadaşlarını ziyaret ederek onlara sistem dışında bir hayatın da var olduğunu hatırlatmaya çalışmıştır. Zaman bekçisi Hora Usta ve kaplumbağası “Kassiopeia” ile birlikte Momo duman adamları alt edip kent sakinlerine tekrar eski yaşamlarını kazandırmak için harekete geçmiştir. Duman adamlar ile birlikte düzenin değiştiğine inananlar ve içinde oldukları durumdan şikâyet edenler Momo'ya hak vermiş ve Momo'nun yanında olmuşlardır. Ancak duman adamlar için Momo bir tehlike olarak tanımlanmış ve Momo'nun peşine düşmüşlerdir. Momo da kaplumbağa Kassiopeia'nın üzerinde yazan işaretleri takip ederek bulunduğu yerden uzaklaşmış, *hiçbir zaman sokağında* sadece saatlerin olduğu bir yerde koruma altına alınmıştır.

Modern zihniyetin üretim ve zaman tasarrufuna olan vurgusu insanların gündelik hayatlarının bütününe mekanikleşmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Ende daha çok biriktirmek ve tüketmek için gündelik hayatı yeniden şekillendirdiğimiz hayatlarımıza bir çocuk gözünden tekrar bakıp değerlendirme tavsiyesinde bulunmaktadır. Bütün günümüzün geçtiği mekânların insanın anlam dünyasına sadece sisteme dair olanı enjekte ettiği düzende insanın gerçek anlamdan uzak, belirlenmiş bir hayat yaşadığının altını çizmektedir. Okullar, kreşler, huzurevleri, hastaneler ve birçok modern mekânın insanın gününü inşa eden tek tip monoton bir dünya inşa ettiğinin altını çizmektedir. Modern dünyayı duygulara yer bırakmayan karanlık bir yer olarak tanımlayan Ende; bir şeyin değerinin ölçülebilir bir karşılığının olmadığı, zamanın yürekten hissedildiği bir düzende her şeyin insanın yüreğinde bir karşılığının olduğu hayalî bir toplum portresi çizmektedir. Ende Momo ile toplumsal dayanışmanın, iyi olanın ve farklı olanın önemine vurgu yapmaktadır. Bireyciliği, çok olanı arzu etmeyi ve monotonluğu eleştiren Ende; bütün bunların insanın özündeki insani duyguların bir karşılık bulmasına engel olduğunu düşünmektedir. Zamanın daraldığı, hiçbir şeye vaktin kalmadığı bir düzende Hora Usta önderliğinde zamanı genişletmeye çalışmakta ve zaman algısını insanın yüreğine indirgeyerek sistemin karşısına bir öneri ile gelmektedir. Çocukça bir bakışın modern dünyada en çok ihtiyaç duyulan bir haslet olduğuna dikkat çekmektedir. ■

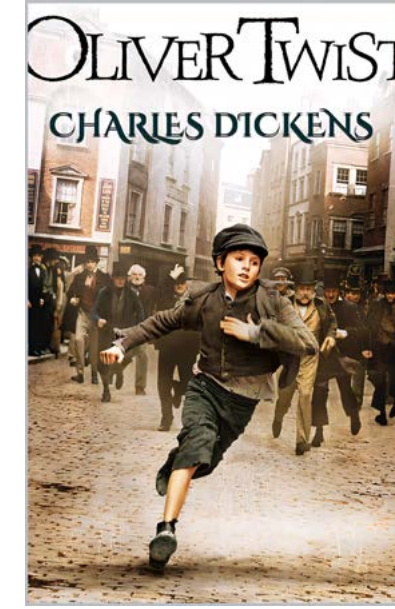
Roman Aynasında Şehir ve Çocuklar

Suavi Kemal Yazgıç

Bizim Stendhal namıyla tanıdığımız Marie-Henri Beyle, “Roman dediğin uzun bir yol üzerinde dolaştırılan bir aynadır. Bir bakarsın göklerin maviliğini, bir bakarsın yolun çamurunu görürsün. Ayna çamuru gösteriyor diye aynayı suçlamak olur mu?” demişti. Bu yazıda o aynaya yansıyan çocuklara göz atmak isterim. Çocuklar, insanın en temiz, en masum, en canavar ve en hadsiz halidir esasen. Toplum, çocuğu bir hızarın ağacı biçim verip kereste yapması gibi şekillendirir. Şehir de topluma biçim verir. Nitekim Hacı Bayram-ı

Veli de boşuna “Nagehan ol şara vardım / Ol şarı yapılırdı gördüm / Ben dahi bile yapıldım / Taş u toprak arasında” dememiş.

Çocukların başrolünde yer aldığı ve sevilen bir roman olan “Pal Sokağı Çocukları”, tam da şehir ve çocuk ilişkisini anlatan kitaplardan biridir. Macar Yazar Ferenc Molnár (1878-1952) tarafından kaleme alınan ve 1907 yılında yayımlanan roman, 1889 yılında Budapeşte’de geçer. Romanın başkahramanı Nemecsek ve arkadaşları, oyun alanı olarak kullandıkları

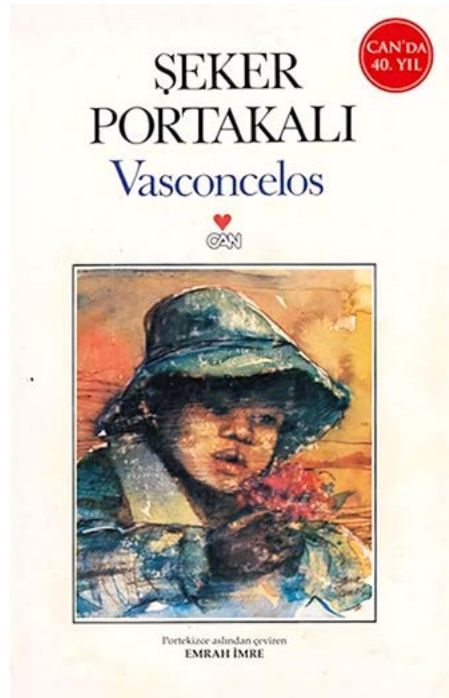
arsa için başka bir mahallenin çocuklarına karşı mücadele ederler. Pal Sokağı çocukları arsada yaptıkları savaşta kızıl gömlekliler çetesini yenilgiye uğratır. Nemecsek’in zayıf bünyesi bu mücadeleler sırasında atlattığı badirelere daha fazla dayanamaz. Romanın sonunda savaşın galip komutanı János Boka üzüntü içerisinde arsaya gider ve hızar atölyesinin bekçisi ile yaptığı kısa sohbette arsaya bir bina inşa edileceği haberini alır. Budapeşte, çocukların uğruna o kadar mücadele verdiği arsayı yutmuştur. Romanda şehrin çocuklara karşı kayıtsızlığı önemlidir. Çocuklar “büyüme”

denen ve “olgunlaşmadan” farklı olan tecrübeyi yaşarlar romanda. Şehrin kendilerine olan kayıtsızlığının bir parçası olurlar.

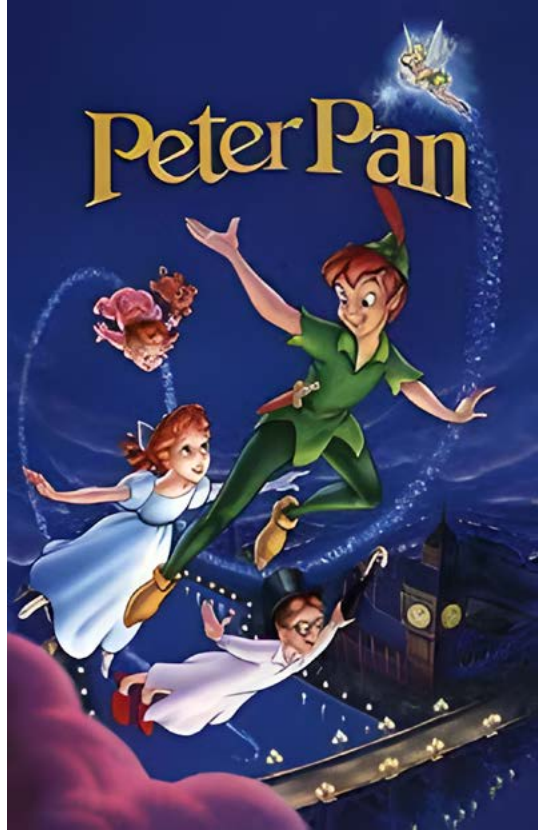
Şehir ve roman denince akla ilk gelen yazarlardan biri de Charles Dickens. Özellikle “İki Şehrin Hikâyesi”, bu bağlamda en çok atıf yapılan romanlardan biridir. Şehir ve çocuk bağlamında Dickens’ın başka bir romanına odaklanacağız. Ancak çelişkinin büyüklüğünü vurgulamamız için İki Şehrin Hikâyesi’ne de bir göz atmakta fayda var. Paris ve Londra’dır söz konusu iki şehir. Bir anlamda “Fransız İhtilali niçin İngiltere’de de yaşanmadı?” sorusunun cevabıdır İki Şehrin Hikâyesi. Londra istikrar ve düzenin damgasını taşıyan bir şehir olurken, Paris kaos ve kargaşanın kentidir. İngiliz Ampirizmi ile Fransız Rasyonalizminin çelişkisidir bu romanda anlatılan. “Oliver Twist”teki çelişki de tam da bu noktada anlam kazanır. İki Şehrin Hikâyesi’ndeki istikrar ve düzenin karanlık yüzü Oliver Twist’te ete kemiğe bürünür. Yoksul ve kimsesiz bir çocuk olan Twist, önce yetimhanede daha sonra da Londra’nın deyim yerindeyse suç dünyasında feleğin sillesini yer. Şehir, çocuğu seçmediği bir kötülükler okyanusuna can simitsiz fırlatır. Viktorya Dönemi’nin emperyalist İngiltere’si sadece dünya çapındaki kolonilerini değil kendi ülkesinin insanlarını da sömürmektedir ve yoksul İngiliz çocukları da bu sömürünün hedeflerinden biridir. Çocuklar madenlerde en ufak bir güvence ve

saat sınırı olmadan çalıştırılmaktadır. Aynı çocukların suç örgütlerinin aparatı olarak kullanılması da Oliver Twist'in konusunu teşkil eder. Twist'in suça karşı erdemi savunmasında şehrin içinde çocuğun konumlanmasına ilişkin tarihî tespitler bulunur. Modern Londra'nın karanlık geçmişindeki çocukların hıçkırıkları Oliver Twist'ten duyulabilir.

Bir başka çocuk karakterimiz ise Heidi. 19. yüzyılın ikinci yarısında İsviçre'nin yaşadığı ekonomik ve sosyal kriz döneminde geçiyor hikâye. Avrupa'daki patates krizinin sebep olduğu açlık da eklenince 1850-1888 yılları arasında yaklaşık 330.000 İsviçreli ülkeden ayrılmış, çoğu Amerika'ya gitmiş. Öksüz ve yetim olan Heidi'nin teyzesi de Frankfurt'ta zengin bir ailenin yanında hizmetçilik işi bulunca Heidi'yi Alp Dağlarında yaşayan büyükbabasının yanına bırakıyor. Üç yıl sonra teyze geri dönüp, Heidi'yi yürüyemeyen, hasta ve zengin bir genç kıza arkadaş olması için Frankfurt'a götürüyor.

Heidi'nin başına gelen esasen İsviçreli pek çok çocuğun başına gelmiş: kiralık çocuk olarak verilmek. 18. yüzyılın sonlarından 1960'ların başlarına kadar İsviçre, bu çocuk istismarı biçimini uygulamış. Bu uygulama 1981 yılına dek sürmüş ve uzun mücadelelerden sonra bu tarihte

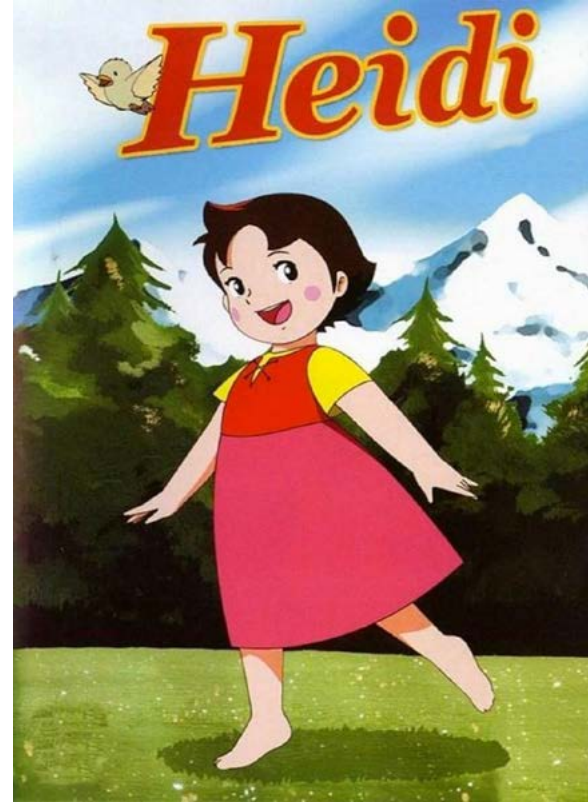

yasaklanmış. İsviçre devleti de hayatları çalınmış bu çocuklardan 2013 yılında özür dilemiş.

Heidi'de şehir, bir başka karanlık çehredir. Dede-sinin dağ kulübesindeki özgürlükleri yitiren Heidi, şehre çok zor uyum sağlar. Hele hele çok özlediği dağları görmek için evin damına çıkıp hayal kırıklığına uğradığı sayfalar çok dokunaklıdır.

Brezilyalı yazar José Mauro de Vasconcelos'un sevilen bir romanı olan "Şekerportakalı", şehirde yaşayan yoksul bir çocuğun hikâyesidir. Yoksul bir ailenin beş yaşındaki yaramaz oğlu Zeze, yeni evlerinin bahçesindeki bir şeker portakalı fidanını arkadaş edinir. Ona Minguinho ismini verir. Çok zor zamanlar yaşayan Zeze, şeker portakalı fidanının yol yapım çalışması nedeniyle kesileceği söylentisini duyunca daha da kötü olur. Zamanla iyileşse de çocukluğunu yitirmiştir.

İskoç roman ve oyun yazarı J. M. Barrie'nin (1860-1937) kaleme aldığı Peter Pan, "büyümeyen çocuk"tur ve "olmayan ülke"de yaşar. Bir gücü de uçabiliyor olmasıdır. Gücünü onun varlığına inanan, büyüyen, uçamayan ve

şehirde yaşayan çocuklardan alan Peter Pan, esasen "kaybedilmiş" bir masumiyet, yitik bir cennet hikâyesidir.

Fransız yazar ve askerî pilot Antoine de Saint-Exupéry tarafından yazılan ve resimlenen bir novellanın kahramanı olan Küçük Prens; bir göktaşında; çiçeği, volkanları ve bitkileri olan bir göktaşında yaşar. Onun, insanların B612 ismini verdiği göktaşını bir başka "olmayan ülke" olarak kabul edebiliriz. Peter Pan ile ortak özellikleri vardır Küçük Prens'in. O da büyümüş ve uçamadığı için uçak kullanan bir şehirliyle diyalog kurar. Küçük Prens'in varlığına ilişkin tek delilimiz onunla karşılaşıldığına dair inançtır. Küçük Prens'te şehir "yokluğu" ile hissedilir. Küçük Prens'in karşılaştığı her insan şehrin başka bir yönünü temsil eder. Hiçbir tebaası olmayan, sadece uyulması gereken emirler veren, örneğin Güneş'in batmasıyla birlikte Güneş'in batmasını emreden kral otorite figürüdür. Yıldızların güzelliğini görmeyen ve bunun yerine onları sonsuza dek sayan, kataloglayan ve böylece hepsine "sahip" olmaya çalışan iş adamı şehrin sermayesinin duyarsızlığını temsil eder. Hiçbir yere gitmemiş veya kaydettiği şeylerin hiçbirini görmemiş yaşlı coğrafyacı bir başka duyarsızlık alanına denk

düşer. Bilimin duyarsızlığı. Küçük Prens'le karşılaşan ve hikâyesini sayesinde öğrendiğimiz pilot ise ressamlık hayalleri büyükler tarafından ezilmiş ve büyümek zorunda bırakılmış bir çocuktur.

Romanlar, şehirlerin çocuklar üzerindeki etkisini anlatan birer ayna görevi görür. Stendhal'ın dediği gibi, bu aynalar bazen göklerin maviliğini, bazen de yolun çamurunu yansıtır. Çocuklar, şehirlerin karmaşık ve çoğu zaman acımasız dünyasında masumiyetlerini, hayallerini ve bazen de çocukluklarını kaybederler. Ferenc Molnár'ın "Pal Sokağı Çocukları"nda olduğu gibi, şehirler çocukların oyun alanlarını yutarken, Dickens'in "Oliver Twist"inde yoksulluğun ve suçun pençesine düşen çocukların trajedisini gözler önüne serer. Heidi'nin Alp Dağlarındaki özgürlüğü Frankfurt'un soğuk ve karanlık sokaklarında buharlaşırken, Zeze'nin şeker portakalı fidanı, şehrin acımasız ilerleyişi karşısında bir metafora dönüşür.

Peter Pan ve Küçük Prens ise şehirlerin büyüme ve olgunlaşma baskısına karşı bir direnişi temsil eder. Peter Pan, büyümeyi reddederek şehrin dayattığı kuralardan kaçır, Küçük Prens ise şehrin duyarsızlığına ve anlamsız otoritesine karşı saf bir sorgulama içindedir. Her iki karakter de şehirlerin çocuklara dayattığı "büyüme" kavramının aslında bir tür masumiyet kaybı olduğunu hatırlatır.

Şehirler, çocuklar için hem bir oyun alanı hem de bir sınav meydanıdır. Kimi zaman onları yutarak çocukluklarını çalar, kimi zaman da onları büyümeye zorlayarak masumiyetlerini kaybettirir. Romanlar ise bu süreçte çocukların sesi olur, şehirlerin karanlık yüzünü aydınlatır ve bize çocukluğun değerini hatırlatır. Çünkü çocukluk, sadece geçmişe dair bir nostalji değil, insanın en saf, en yaratıcı ve en özgür halidir. Şehirler ne kadar büyürse büyüsün, çocukların hayalleri ve masumiyeti, onların en büyük direnişidir. ■

Savaş, Göç ve Mülteciliğin Türk Çocuk Edebiyatındaki Yansımaları:

İBRAHİM İLE KARTOPU

Gülizar Sinem Ön

Öğr. Gör., Türk-Alman Üniversitesi
Göç ve Uyum Uygulama ve Araştırma Merkezi

Göç, hicret veya muhaceret terimleri, sözlükte farklı tanımlara sahip olmakla birlikte, genel olarak bireylerin, toplulukların veya hayvanların çeşitli nedenlerle bir yerden başka bir yere hareket etmelerini ifade eder. Göç olgusunu ortaya çıkaran başlıca nedenler arasında savaşlar, ekonomik zorluklar, doğal afetler ve politik baskılar gibi unsurlar yer alır. Bu hareketlilik, bireylerin kendi iradelerine bağlı olarak gerçekleşebileceği gibi zorunlu koşullar yüzünden de meydana gelebilir. Bu bağlamda göç, nedenlerine göre gönüllü ya da zorunlu olarak sınıflandırılır. Ayrıca, yön açısından da iç göç (bir ülke içindeki farklı bölgelere yapılan hareketlilik) ve dış göç

(başka bir ülkeye yapılan hareketlilik) şeklinde ayrılır. Göçün aktörleri ise durumlarına bağlı olarak farklı isimlerle anılır: göçebe, göçmen, düzenli/düzensiz göçmen, ekonomik göçmen, dijital göçmen, gurbetçi, expat, muhacir, mülteci, sığınmacı ve geçici koruma altındakiler gibi. Bu kavramlardan “göçmen” kelimesi şemsiye terim olarak geçer ve diğer kelimeleri içine alan bir işlev görür. Bununla birlikte “mülteci” kelimesinin konuyla direkt ilgisi olduğundan tanımını vermenin faydası olacaktır. Bu temelde “mülteci: eziyet, çatışma, saldırı veya toplum huzurunu ciddi şekilde bozan diğer durumlarda, geldikleri ülkelerin dışında bulunan ve bunun sonucu olarak da ‘uluslararası koruma’ talebinde bulunan kişidir.”

Bu kavramsal çerçeve, göç olgusunun kapsamını ve çeşitliliğini ortaya koyarken 21. yüzyılda küresel ölçekte yaşanan göç hareketlerini anlamak açısından da önem taşır. Nitekim 21. yüzyılın ilk çeyreğine bakıldığında Afganistan, Etiyopya, Filistin, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti, Myanmar, Sudan, Suriye, Ukrayna ve Yemen gibi ülkelerde meydana gelen iç karışıklık ya da devletlerarası savaşlar sebebiyle milyonlarca insanın büyük göç hareketlerine maruz kalıp yerlerinden edildiği görülür. Uluslararası Göç Örgütü’nün verilerine göre dünyada 281 milyon (135 milyon erkek, 146 milyon kadın, 218 milyondan 28 milyonu çocuk) uluslararası göçmen vardır.

Bu göçmenlerin 35,3 milyonu mülteci ve 5,4 milyonu da sığınmacı statüsündedir. Dünyadaki bu büyük çaplı göç hareketlerinin önemli bir kısmı Türkiye’yi de yakından etkilemiştir. Coğrafi konumu itibarıyla Asya, Avrupa ve Orta Doğu’nun kesişim noktasında bulunan Türkiye, tarih boyunca hem transit göç ülkesi hem de hedef ülke olmuştur. 15 Mart 2011 yılında başlayıp 8 Aralık 2024 tarihinde biten Suriye İç Savaşı, Türkiye’yi küresel göç hareketlerinin yaşandığı en önemli merkezlerden biri haline getirmiştir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Suriye’den Türkiye’ye doğru gerçekleşen bu büyük göç hadisesini 2022 yılına kadar (Rusya’nın Ukrayna’yı işgal etmesi) “yakın tarihte görülen en büyük göç dalgası” olarak nitelendirmiştir.

Türkiye, 2024 yılı itibarıyla 4 milyona yakın göçmene (mülteci ve sığınmacı) ev sahipliği yaparak dünya-
nın en fazla
göçmen
barın-
dıran
ülke-

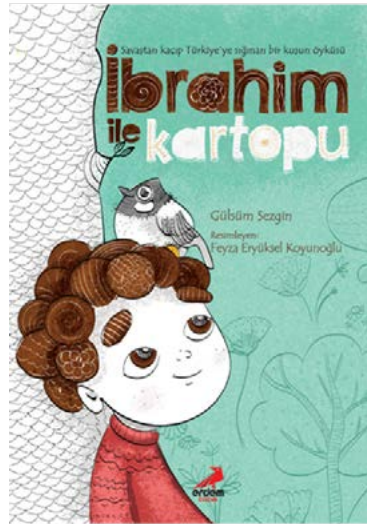
leri arasında Amerika’dan sonra 2. sırada yer alır. Türkiye’deki göçmenlerin büyük bir kısmını “geçici koruma” statüsüne sahip olan Suriyeliler oluşturmaktadır. T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığının 2025 yılının ocak ayındaki verisine göre Türkiye’de 2.880.154 Suriyeli “geçici koruma” kapsamındadır. Bunlara ek olarak, buradaki kavramsal karışıklığa açıklık getirmek önem arz etmektedir. Türkiye’deki Suriyeliler durumları sebebiyle her ne kadar “mülteci” olsa da Türkiye’deki yasal düzenlemeler, zorunlu göçle gelen Suriyelilerin “mülteci” olarak tanımlanmasını engelleyerek (Suriyelilerin “mülteci” olarak tanımlanması uluslararası arenada çeşitli yükümlülükler gerektirmektedir) bunun yerine “sığınmacı” veya “misafir” gibi terimlerin kullanılmasını tercih etmiştir. 30 Mart 2012 tarihli genelgeyle, Suriyeliler resmî olarak “geçici koruma statüsü altındaki kişiler” olarak tanımlanmıştır.

Suriye’de başlayan 2011 yılındaki savaşın ardından Türkiye’ye gerçekleşen göç dalgaları, yasal mevzuatta önemli değişikliklere yol açmanın yanı sıra birçok farklı alanda da etkisini göstermiştir. Bu alanlardan biri de edebiyattır. Yetişkin edebiyatından ziyade, Suriye’den Türkiye’ye göçü hikâye eden çocuk kitaplarının sayısından yola çıkılarak Türk çocuk edebiyatında bu göçlerin yansımalarının oldukça belirgin olduğu söylenebilir. Bu eserlerde, savaşın yıkıcı etkilerinden kaçan insanların yeni bir hayata tutunma çabaları çocukların gözünden aktarılır. Çocuk karakterlerin merkezde olduğu bu metinler, bir yandan savaşı ve göçü anlamlandırmaya çalışırken, diğer yandan da barış, dostluk ve dayanışma gibi evrensel değerleri öne çıkarır. Bu kapsamda, Suriye’deki savaşın ardından yaşanan insanlık dramı ve zorunlu olarak Türkiye’ye sığınan Suriyelilerin karşılaştıkları zorluklar, çocuk edebiyatı yazarlarının dikkatini çekmiş ve bu konulara yönelik eserler kaleme almalarına vesile olmuştur.

Çocuk edebiyatı, toplumsal değişim ve dönüşümlerin izini sürmek için eşsiz bir alan sunar. Bu tür eserlerde ele alınan temalar, karakterlerin özellikleri ve çocuklara iletilmek istenen mesajlar yalnızca bireysel hikâyeleri değil; aynı zamanda toplumun kültürel değerlerini, önceliklerini ve geleceğe dair beklentilerini de yansıtır. Aynı zamanda, çocukların dünyayı anlama, empati geliştirme ve eleştirel düşünme becerilerini de destekler. Göç ve mültecilik gibi karmaşık ve ağır temaların çocuklara uygun bir dille işlendiği metinler hem didaktik bir rol

üstlenir hem de insani bir duyarlılık kazandırmayı amaçlar. Savaş, göç ve mültecilik konuları çocukların hayatına bazen trajik şekilde dokunsa da bu tür eserler çocukların zor durumlarla baş etme kapasitesini artırarak onların duygusal zekâlarını geliştirmelerini sağlar. Ayrıca, kültürel çeşitlilik, hoşgörü ve insan hakları gibi değerlerin aşılmasında önemli bir rol oynar.

Türk çocuk edebiyatında savaş, göç ve mültecilik temalarının işlenmesi, hem geçmişteki toplumsal olayları, günümüzü hem de günümüzün sorunlarını çocuklara aktarmak için güçlü bir yol sunar. Bu bağlamda, Gülsüm Sezg’in yaşanmış olaylardan yola çıkarak kurgulayıp yazdığı ve Feyza Eryüksel Koyunoğlu’nun resimlediği *İbrahim ile Kartopu* adlı eser; savaş, göç ve mültecilik temalarının çocuk edebiyatındaki yansımalarını incelemek açısından oldukça kıymetlidir. Eser, İbrahim isimli Suriyeli küçük bir çocuğun, savaş nedeniyle yitirdiği huzur dolu yaşamını ve yeni bir coğrafyada yeniden kök salma çabasını anlatır. Metin, bir yandan İbrahim’in hikâyesi aracılığıyla mülteci çocukların yaşadığı travmaları gözler önüne sererken, diğer yandan bir çocuğun dünyasında sevgi ve umudun nasıl yeşerebileceğini etkileyici bir şekilde anlatır. Aynı zamanda, savaşın yalnızca insanları değil, hayvanları da derinden etkilediğini vurgulayarak gözden kaçırılan bu gerçeği anlamamıza katkı sağlar. Bu yönüyle hem bireysel hem de evrensel düzeyde dokunaklı bir anlatı sunar.

Hikâye, İbrahim’in Suriye’deki huzurlu hayatının savaşla alt üst olmasıyla başlar. İbrahim için “savaş” çok uzak bir kavramdır, ta ki bombalar onun mahallesini ve evini hedef alana kadar. İbrahim gibi Suriye’deki milyonlarca çocuk savaşın neye benzediğini, patlayan bombaların sesini, gökyüzünü kaplayan simsiyah dumanları ya da bir gecede evinden kopmanın nasıl bir his olduğunu aklından bile geçirmemişti: **“Savaş nasıl bir şey bilmiyordum. Daha önce hiç görmemiştim. Ama kötü şeyler olduğunu hissediyordum. Annem, babam haberleri endişe ile seyrediyordu. Bize kadar gelmez diye düşünüyordum. Bizim savaşla ne işimiz olurdu ki! Ama geldi!”** (İbrahim ile Kartopu, s. 13). İbrahim, bombalar yüzünden ailesiyle birlikte evlerinin bodrum katına sığınmak zorunda kalır. Buradaki eski püsükü eşyalar, İbrahim’i derinden etkiler. İbrahim’in eski huzurlu günleri, ışıklı arabasıyla oynadığı anılar artık ona uzak bir hatıra gibi gelir. Savaş yüzünden evlerinin sıcaklığı ve güvenliği gider, onları zorunlu bir yolculuk bekler. İbrahim’in babası, savaşın korkunç boyutlarını gördükten sonra ailesiyle birlikte güvenli bir bölgeye göç etmeye karar verir. Aile, çaresizce bu durumu kabul eder: **“Artık gitmek zorundayız.” dedi. Annem gözlerini yere indirdi, başını salladı. Ben de “Tamam,” dedim. “Gidelim o zaman.” Sanki başka bir şey diyebilmişim de bunu tercih etmişim gibi** (İbrahim ile Kartopu, s. 19). İbrahim ve ailesinin göç yolculukları başlar. Yolculuk sırasında, İbrahim, yumurta halinde bir kuşla karşılaşır. Yumurta çatlar ve içinden akyanaklı Arap bülbülü türünde kuş çıkar. İbrahim, kuşun yanaklarındaki beyaz tüyleri fark edince ona “Kartopu” adını verir. Bu isimlendirme, İbrahim’in kuşa duyduğu sevginin ve onunla kurduğu bağın bir göstergesidir. İbrahim, o küçük yaşında, kuşlar için bile savaş uçaklarıyla dolu gökyüzünde yaşamının mümkün olmadığını bilir: **“Ama öyle sevimliydi ki onu orada bırakamazdım. Gökyüzünde kuşlara yer yoktu artık. Savaş uçakları çalmıştı ne varsa. Ne güneşi görebilir ne de bulutlara uçabilirdi”** (İbrahim ile Kartopu, s. 6). Kuşlar da tıpkı insanlar gibi ya savaşın olmadığı güvenli bir yere göçeceklerdi ya da bombaların hedefi olacaklardı.

Hikâyenin temel hatlarını savaşın zorlukları, göç süreci ve İbrahim’in Kartopu ile kurduğu bağ oluşturur. İbrahim ve ailesinin ülkelerinden ayrılarak göç etmeleri, olayların yükseldiği ana bölümü şekillendirir. Bu süreç, ailenin çadır kente yerleşmesiyle devam eder. Kartopu, İbrahim için yabancı bir ülkede moral kaynağı olur. Çadır kentte yeni bir hayata alışmaya çalışan İbrahim, gazeteci İbrahim Abi ile tanışır. Belirli bir süre geçer ve çadır kentten bir apartmana taşınırlar. Ancak İbrahim’in aklını Kartopu’nun ailesini bulma düşüncesi sürekli meşgul eder. Bu amaçla ilanlar hazırlar ve mahallenin çeşitli yerlerine asar. İbrahim’in bu arayışı, hikâyeye gerilim ve merak katan önemli bir unsurdur. Gazeteci İbrahim’in yardımıyla İbrahim ve babası, Kartopu’nun ailesini bulmak için Urfa’nın Birecik ilçesine gider. Kuşun ailesinin bulunması ve doğaya salınması, hikâyenin duygusal zirvesini oluşturur. Bu an, İbrahim için aynı zamanda bir vedalaşma sürecidir. Fakat Kartopu, özgürlüğüne kavuştuktan sonra İbrahim’in evine geri döner. Bu dönüş, İbrahim’e umut dolu bir mesaj bırakmak için gerçekleşir. Kartopu ile vedalaşan İbrahim, bu süreçte kendi içsel yolculuğunu da tamamlar. Hikâyenin çözümünde, Kartopu’nun geri dönüşü ve İbrahim’e bıraktığı umut dolu mesaj, hikâyeyi mutlu bir sonla noktalar. Böylece, anlatı dostluk ve umut temalarını vurgulayarak sona erer.

Göç, fiziksel yer değişikliğiyle aynı zamanda duygusal ve psikolojik bir dönüşüm halini de temsil eder. İbrahim’in yaşadığı kayıplar, güvensizlik ve belirsizlik Kartopu ile olan ilişkisi üzerinden yumuşatılarak

anlatılır. Kartopu, İbrahim'in yalnızlığını ve travmalarını hafifletirken ona güven ve umut verir. Bu bağlamda, Kartopu sadece bir kuş değil, aynı zamanda İbrahim'in iç dünyasında bir umut ışığı ve hayata tutunma aracıdır. İbrahim'in Kartopu ile kurduğu bağ, onun yalnızlığını azaltırken aynı zamanda kaybettiği güven duygusunu yeniden inşa etmesine olanak sağlar: **“O cebimdeyken ben dünyanın en güçlü çocuğuydum. Tam kalbimin üstündeydi. Onun oradaki sıcaklığı dünyayı daha umutlu bir yer haline getiriyordu, mart ayındaydık, soğuktu ama üşümüyordum”** (İbrahim ile Kartopu, s. 23). İbrahim'in Kartopu'na duyduğu sevgi ve onun özgürlüğüne kavuşması için gösterdiği çaba, eserin dayanışma ve fedakârlık temalarını güçlendiren önemli bir unsurdur. Kartopu, İbrahim'e yalnız olmadığını hissettiren ve onun içindeki iyileşme sürecini hızlandıran bir varlıktır. Kuşun fiziksel özgürlüğe ulaşması, İbrahim'in de duygusal olarak özgürleşmesini ve geçmişin ağır yüklerinden arınmasını simgeler. Kartopu'nun İbrahim'e sunduğu güven ve umut, hikâyenin toplumsal bir boyut kazanmasını da sağlar; bu bağ, göçmenlerin de kabul gördükleri bir çevrede kendilerini daha güçlü hissedeceğine dair önemli bir mesaj taşır. Kartopu'nun özgürlüğe kanat çırpması, İbrahim'in yalnızca geçmişiyle barışmasını değil, aynı zamanda geleceğe umutla bakabilmesini de temsil eder. Böylece Kartopu, bireysel

bir iyileşme hikâyesinin ötesine geçerek bir toplumun dayanışma ve empatiyle iyileşebileceği fikrini de vurgular. Bu yönüyle, Kartopu'nun hikâyedeki rolü, bireysel bir metafordan çıkarak evrensel bir umudun simgesi haline dönüşür.

İbrahim ve ailesinin Türkiye'deki yeni hayatlarına uyum sağlamaya çalıştıkları süreçte karşılaştıkları toplumsal zorluklar; eserin yalnızca bireysel bir göç hikâyesi anlatmadığını, aynı zamanda toplumsal dönüşümleri de okuyucuya sunduğu gösterir. Bu zorluklar, farklı bir ülkede yeni bir hayat kurmanın maddi ve manevi zorluklarıyla sınırlı kalmaz; aynı zamanda kültürel uyum süreçleri, toplumun ön yargıları ve yerel halkla olan ilişkiler de bu sürecin önemli bir parçasını oluşturur: **“Çünkü eğer bir yerde yeniysen bazı insanların seni kabul etmesi zaman alıyor. Korkuyor, uzaktan uzaktan bakıyorlar. ‘Bunları neden aldık ki ülkemize?’ demek için bekliyorlar. ‘Bunlar hırsız, bunlar her yerdeler. Ülkelerine gitsin, savaşsınlar.’ diyenler de oluyordu”** (İbrahim ile Kartopu, s. 28). Özellikle komşuluk ilişkileri ve dil engeli gibi durumlar eserin karakterlerin deneyimleri üzerinden somutlaştırdığı sorunlardan birkaçıdır. Ancak bu zorluklar anlatılırken eser; dayanışma, empati ve toplumsal kapsayıcılık temalarını ön plana çıkararak okuyucuya umut veren bir yaklaşım sunar. İbrahim ve ailesi Türkiye sınırlarına

girdiği ilk andan itibaren yardımsever insanlar tarafından hoş bir şekilde karşılanıp ağırlanır. Çadır kentten bir apartman dairesine taşındıklarında komşuları ve okuldaki arkadaşları İbrahim'i dışlamaz aksine sahiplenir. Bunun en iyi örneklerinden biri, İbrahim Kartopu'nun ailesini ararken mahallelinin ve arkadaşlarının ona yardım etmesidir. İbrahim'in komşularıyla kurduğu bağlar, onun sadece kendisi için değil, ailesi ve çevresi için de bir köprü işlevi gördüğünü ortaya koyar. Diğer taraftan, yazarın toplumda göçmenlere karşı kötü tutum ve davranışlar olmasına rağmen onları kucaklayan ve kabullenen insanları da resmetmesi hikâyenin hem gerçekçilik açısından sağlam bir zemine oturtulmasını hem de toplumda olumlu bir değişimin mümkün olduğuna dair umut dolu bir mesaj verilmesini sağlar.

İbrahim ile Kartopu, savaş, göç ve mültecilik gibi zor konuları, çocukların duygusal dünyasına uygun bir şekilde işleyen ve onları bu konular hakkında düşünmeye sevk eden etkileyici bir çocuk edebiyatı örneğidir. Eser, yalnızca bir çocuğun bireysel hikâyesini değil, aynı zamanda savaşın ve zorunlu göçün, göç eden ve göç alan toplumlar üzerindeki etkilerini de yansıtarak geniş bir perspektif sunar. İbrahim'in hikâyesi, savaşın çocuklar üzerinde yarattığı travmaları ve göç sonrası uyum sürecinin zorluklarını ele alırken aynı zamanda umut, sevgi, dayanışma ve yeniden başlama gibi evrensel temaları güçlü bir şekilde işler. Eserin bu yönü, savaşın yıkıcı etkilerine rağmen insan doğasında var olan iyileşme ve yeniden inşa etme gücünü vurgular. İbrahim'in “Kartopu” üzerinden yeniden umut bulması ve yeni bir hayata tutunma çabası, çocuk okurlara zor durumlarla başa çıkma kapasitesine dair önemli bir mesaj sunar. Ayrıca hikâyede yer alan hayvan-insan ilişkisi, savaşın yalnızca insanlar üzerindeki değil, doğa ve hayvanlar üzerindeki etkilerini de gözler önüne sererek çocuklara ekolojik bir farkındalık kazandırır. Eser, Türk çocuk edebiyatında göç temasıyla yazılmış diğer metinlerle ortak bir duyarlılığı paylaşır. Bu bağlamda,

savaş ve göç gibi karmaşık meselelerin çocuklara uygun bir dil ve bakış açısıyla sunulması, çocukların empati kurma, farklı yaşamları anlama ve toplumsal konulara duyarlılık geliştirme becerilerini destekler. **İbrahim ile Kartopu**, çocuklara yönelik yazılmış bir hikâyeye olmasının ötesinde, insan hakları, hoşgörü ve barış gibi değerlerin altını çizerek gelecekte daha adil ve kapsayıcı bir toplum inşa etme vizyonuna katkıda bulunur. Bu eser, savaş ve göç olgusunun Türk çocuk edebiyatında nasıl ele alındığını anlamak ve bu alandaki genel eğilimleri analiz etmek için önemli bir örnek teşkil eder. İbrahim'in hikâyesi, bu tür eserlerin sadece bireysel travmaların anlatımıyla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda toplumsal bir hafıza oluşturma ve yeni kuşaklara geçmişin izlerini aktararak geleceği şekillendirme görevini üstlendiğini gösterir. Bu bağlamda, **İbrahim ile Kartopu**, çocuk edebiyatının toplumsal değişimlerin yansıtıldığı ve aynı zamanda bireylerin bu değişimlere uyum sağlamasına katkı sağlandığı önemli bir mecra olduğunu bir kez daha kanıtlar. ■

Kaynakça

Göç Terimleri Sözlüğü

Glossary on Migration

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı - GEÇİCİ KORUMA

Sezgin, Gülsüm. **İbrahim ile Kartopu**. İstanbul: Erdem Yayınları, 2020.

Erdoğan, M. Murat. *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.

Özçürümez, Saime, Ahmet İçduygu, *Zorunlu Göç Deneyimi ve Toplumsal Bütünleşme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020.

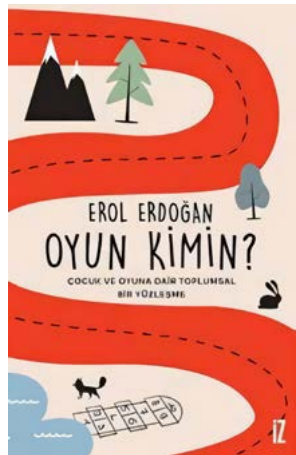
Günyüz, Melike. *Çocuk Edebiyatı Okumaları: Kök Metinler, Metinlerarası İlişkiler, Karşılaştırmalı Okumalar*. İstanbul: Erdem Yayınları, 2022.

Yetişkinlerin Çocuk, Şehir, Oyun Üçlüsüne Dair Düşündükleri ve Perspektif Önerisi

Erol Erdoğan

Sosyolog, İlahiyatçı,

MEB Bakan Danışmanı (catizozokul@gmail.com)

Anne baba, dede nine, teyze dayı gibi yetişkinler çocuk, şehir, oyun üçlüsü hakkında ne düşünüyorlardır?

Sanıyorum, yetişkinlerin bu konuda neler düşündüklerini öğrenmenin kolay yolu, onlara “Çocuk, şehir, oyun kelimelerini bir cümlede kullanır mısınız?” diye sormaktır. Yetişkinseniz, yazıyı okumaya ara verip siz de bu üç kelimenin içinde geçtiği birkaç anlamlı cümle kurabilirsiniz. Bakalım hangi cümleleri kuracaksınız?

Oyunlarla meşgul olduğum yirmi yıldan fazladır, anneler ve babalardan, içinde çocuk, şehir, oyun geçen en çok duyduğum cümle şudur: “Şehirlerde çocukların

oynayacağı yer kalmadı, her yer beton, her yer bina, her yer araç!” Bu cümleye ilave olarak son bir kaç yıldır şunu da duymaya başladım: “Sokaklar güvensiz, çocuklarımızı dışarıya çıkaramıyoruz ki oynayabilsinler!”

Yetişkinlerin sıkça tekrar ettiği bu tip cümleler; çocuk, şehir, oyun denkleminde son dönemdeki yaklaşımları, sınırlılıkları, sıkıntıları anlamamıza yardımcı olacak mahiyete sahiptir. O zaman, yazının bundan sonraki kısmında bunları masaya yatıralım.

Oyun ve Mekân İlişkisi

Oyun nerede oynanır, oyun mekânları nerelerdir? Bu sorunun kısa cevabı şudur: Çocuk neredeyse oyun oradadır. Çocuk her yerde, her zaman, her şekilde oynar. Peki, günümüz insanı, oyunun her yerde oynanabileceğini mi düşünüyor yoksa oyunları doğal veya zorunlu olarak bazı alanlara mı hasrediyor? Girişte örneklerini verdiğimiz yetişkinlerin sıkça kullandığı cümlelerden anlaşılacağı üzere, modern dönem büyükleri oyunu daha çok “sokak” ile yani “dışarı” ile ilişkilendirmektedir. Oyunların son yıllarda sıkça “sokak oyunları” diye adlandırılması da bundan dolayıdır.

Oysa çocuk neredeyse orada oyun vardır. Mesela oyun evde ve evin her yerinde oynanabilir. Masada ve yerde, halı ve kilim üzerinde, televizyon karşısında, merdivende, balkonda, terasta, mutfakta, yemek masasında, sandalye üstünde, koltuk tepesinde, kapı önünde ve bina girişinde oyun oynanabilir. Uyumak için yatağa giren çocuk orada da oyununa devam eder; yastığı ile oynar, yorganı veya battaniyesi ile oynar, çarşafın ucu ile oynar, gece lambası ve lambanın oluşturduğu gölgelerle oynar. Ulaşabiliyorsa perdeyle oynar. Aynı odadaki kardeşiyle oynar, odada uçan sinekle bile oynar.

Oyun dışarıda da oynanabilir. Okul bahçelerinde, cami avlularında, sokaklarda, parklarda, piknik alanlarında oynanacak onlarca yüzlerce oyun var. Bayramlarda ve tatillerde köylere gidildiğinde, yazları deniz sahillerinde de oyunlar oynanabilir. Köyler zaten oyun mekânı bakımından zengin: Harman yerleri, tarlalar, meralar, su kenarları, köy meydanları, avlular, bahçeler, ağaçlıklar, korular... Köylü çocuklar hayvan otlatmaya gittiklerinde zamanı oyun oynayarak geçirirler. Onlar için dere tepe her yer oyun alanı, taş toprak gibi tabiat-taki her şey oyun aracıdır. Seyahat ederken araç içinde bile oynanabilecek o kadar çok oyun var ki. Dahası var, asansörle çıkarken bile bazı oyunlar oynanabilir.

Çin’de bir ders kitabında körebe oynayan çocuklar (1912)

Bir tür top oyunu oynayan çocuklar, MS 2. yüzyıl, Roma Dönemi mermer lahit parçası, Louvre Müzesi

Her mekânın kendince oyun türü ve oynanma şekli vardır. Oyunlar esnektir, şekilden şekle girer; zamana, mevsime, iklime ve mekâna uyum sağlar. Üstelik oyun her zaman geniş mekânlar istemez, çocuğun bulunduğu yer bazı oyunlar için yeterlidir.

Bu aşamada, “Günümüzde oyun neden daha çok sokakla ilgili kabul ediliyor ve sokak oyunları ifadesi yaygınlaştı?” sorusu üzerinde düşünmeliyiz. Bunun birkaç gerekçesi var. İlk neden, oyun tanımının modern insan zihninde ve tasavvurunda tahrifata uğramasıdır. İkinci neden evde yaşamın ve aile birlikteliğinin azalmasıdır. Üçüncü neden, evin hep düzgün kalması gereken statik bir yere dönüşmesidir. Dördüncü neden olarak

Almanya’da çocuk yuvasında oynayan çocuklar (1940’lar)

da, şehirlerde planlanmış veya yapılandırılmış oyun ve eğlence alanlarının çoğalmaya başlamasını sayabiliriz.

Günümüz insanı zihin dünyasında oyunun uğradığı tahrifatı acilen sona erdirmeli ve oyun konusunda şu ilkelere yeniden dönmelidir: Oyun sadece yarışma değildir, yarışmacı olmayan oyunlar da vardır ve sayıca çoktur. Her oyunun oynanma şekli vardır ama bu her zaman sabit değildir, esnektir. Bir oyun farklı kurallarla oynanabileceği gibi yeni bir oyun da uydurulabilir. Oyun sadece sokakta değil, her yerde oynanabilir, oyunu sokakla sınırlamak yanlıştır, oyun mekân aramaz. Evde de oyunlar oynanabilir, oynanmalıdır. Oyunları “sokak oyunları” diye sınırlandırıcı bir tanıma mahkûm etmek yanlıştır, oyun diyebiliriz veya yüz yüze oyunlar diyebiliriz.

Sokak Oyunları Sokakta mı?

Peki, “sokak oyunları” denilerek evden kapı dışarı edilen oyunlar, sokakta oynanıyor mu?

Özellikle büyük kentlerde ailelerin sokaktaki çocuklarına “*Hadi eve gel, dışarıda çok durdun*” diye seslenediklerini veya sokağa çıkan çocuklarına “*Tanımadığın çocuklarla oynama, kapı önünden uzaklaşma*” diye ikazda bulunduklarını hepimiz biliyoruz. Günümüzün aşırı korumacı ve endişeli ailesi; mevsim kışsa çocuğun sokakta üşüyeceğini, yağmurluysa ıslanacağını, yollar kötüyse kirleneceğini veya düşüp incineceğini, tanımadığı çocuklarla oynarsa başına kötü şeyler gelebileceğini, apartman önünden uzaklaşırsa kaybolabileceğini, caddeden geçerse bir aracın çarpabileceğini, ağaca çıksa düşeceğini, komşuya gitse ayıp olacağını düşünür. Anne baba da zamanı olmadığı veya vaktini başka aktivitelere ayırdığı için çocuğuyla birlikte sokağa da

çıkamaz, sokakta onunla oynamaz. Böylece “ortalığı dağıtma, çık dışarda oynama” diye oyunuyla birlikte kapı dışarı edilen çocuk, sokakta da doyasıya oynayamaz. Dolayısıyla evden uzaklaştırılarak “sokak oyunu” diye tanımlanan oyun, sokakta da çocukla yeterince buluşamaz.

Bu iki hâle evin oyunsuzlaştırılması ve sokağın oyunsuzlaştırılması diyebiliriz. Sokağın oyunsuzlaştırılmasını, mahallenin ve şehrin oyunsuzlaşması şeklinde genişleterek de düşünebiliriz. Bütün bunlar hayatın oyunsuzlaşmasının aşamalarıdır. İşin özeti şu: Oyunlar sokağa atıldı, çocuk eve hapsedildi, teknoloji mecraları başta olmak üzere haricî pek çok aktör aileye vekil yapıldı. Bu bir trajedidir. Köklerden kopmak, doğaldan uzaklaşmak ve dengeyi yitirmek anlamına gelen bu trajedi günümüz insanını pek çok alanda etkisi altına almıştır. “Oyunsuzlaşma” krizimizi “Oyun Kimin?” kitabında genişçe anlattığım için, bu kadar değinmekle yetineceğim.

Ancak, modern insan, çocuğunun sokaklarda arkadaşlarıyla doyasıya oynayamamasından da rahatsız olur. Bilir ki oyun önemlidir, çocuğu geliştirir, çocuk oyunsuz eksiktir. Bu aşamada, sokağın oyunsuzlaşmasının faili olarak bir suçlu hatta bir günah keçisi bulunmalıdır. Çocukların sokakta oynayamıyor olmasının suçunun yetişkinler tarafından kime veya neye yüklendiğini “*Şehirde her yer beton, çocuklara oyun alanı kalmadı*” ve “*Sokaklar güvensiz, çocuklarımızı dışarıya çıkaramıyoruz*” tarzında sıkça tekrar edilen cümlelerinde görebiliriz.

İşin özeti şu: Oyunlar sokağa atıldı, çocuk eve hapsedildi, teknoloji mecraları başta olmak üzere haricî pek çok aktör aileye vekil yapıldı. Bu bir trajedidir. Köklerden kopmak, doğaldan uzaklaşmak ve dengeyi yitirmek anlamına gelen bu trajedi günümüz insanını pek çok alanda etkisi altına almıştır.

Betonlaşma Gerçeğinin Mazerete Dönüşmesi

Şehirlerimizde betonlaşma olduğu doğru ancak bu durum, oyunların terk edilmesine hak vermemizi gerektirmiyor. Çelik çomak gibi az sayıdaki oyun için büyük meydanlar gerekir. Eski kuşakların oynadıkları oyunların yüzde doksanı şehirlerde oynanabilecek oyunlardır. Şehir dediğimiz evdir, balkondur, terastır, kapı önüdür, sokaktır, mahalledir, çarşı pazardır, alışveriş merkezidir, parktır, okuldur, camidir, kaldırımdır, meydandır.

Bir yemek masasında oynanabilecek yirmi otuz oyun varken bunları oynamayıp sokağın hâlini mazeret göstermek yetişkin oyunbozanlığıdır. Önceki satırlarda yazdığım gibi, çocuk varsa oyun olur, oyun mekân aramaz, her yerde oyun oynanır.

“*Şehirde her yer beton, çocuklara oyun alanı kalmadı*” cümlesini sürekli tekrar edenlere “*Evinizin de mi her yeri beton?*” diye sorduğum olur. “*Oynamasını bilmeyen yerim dar dermiş; yerini genişletmişler, benim dar dermiş*” meseli sanıyorum buradaki durumu açıklayıcı bir manaya sahip.

Çocuğu ile oyun oynamayan ailelerin problemi, mekândan çok zihniyetle ilgilidir. Modern insan hafızasını yitirmiştir. Çocukluğunda en az birkaç yüz oyun oynadığı hâlde şimdi en fazla beş on oyun sayabilmektedir.

Tekrar edelim, “*Şehirde her yer beton, çocuklara oyun alanı kalmadı*” cümlesi, oyun ve çocukla arasına bir şekilde mesafe koymuş insanların kendilerini mazur göstermek için söyleyegeldikleri bir mazerettir.

Der kleine Kinderfreund isimli tonlu baskı H. Müller-Schmid, Glarus İsveç [1860]

Sokakların Güvensizliği ve Oyun

“*Sokaklar güvensiz, çocuklarımızı dışarıya çıkaramıyoruz*” mazeretine de değinmek isterim. Evet, bu cümle ciddi bir gerçeği ortaya koyuyor. Şehir ve konut mimarimiz, güvenlik politikalarımız, sokak ve semt kültürümüz, insanlarla ilişki biçimlerimiz sokaklarımızı güvensizleştirdi. Bundan dolayı sokaklar sadece çocuklar için değil kadınlar ve yaşlılar dâhil herkes için fazlasıyla riskler taşıyor. Sokakların risk içerdiğinin farkında olmakla birlikte, sokakları çocuk-suzlaştırmanın, güven eşliğini yükseltmek şöyle dursun aşağıya çekeceğinin şuurunda olmalıyız. Korkmaktan dolayı sergilediğimiz davranış, korkma nedenlerimizi azaltmayacaktır, artıracaktır.

Sokaklardaki köpeklerin gittikçe soruna dönüşmesini de bu perspektiften analiz edebiliriz. İnsanın şehir ve tabiata yabancılaşmasının tezahürlerinden biri de köpek sorunudur. İnsan, en başta çocuk, sokaktan çekildikçe, sokak kültürü parçalandı. Sokaktaki her şey (köpek, kedi, ağaç, taş, kaldırım, araç, çocuk, kadın, yaşlı) diğeriyle uyumsuz ve diğeri yabancı hâle geldi. Herkes sokakta kendine bir alan seçiyor, orayı mülkleştiriyor. Sokak ölüyor. Biz, sorunu, köpek çocuğa saldırınca hissettik. Her canlı sokakta kendi muhitini korumak derdine düştü. Oysa sorun başlayalı çok olmuştu. Henüz sorunu derinliğine de anlamadık, hissediyoruz, sonuçlarıyla karşılaşyoruz.

Çocuklarımızı sokaktan çektikçe şehirlerimiz çocuklar için daha güvensiz ve daha riskli olacak, daha neşesiz hâle gelecektir. Bir insan sokağında güvende olmalıdır, çocuk daha çok güvende olmalıdır. Bu fasit daireden kurtulmak için çocuklarımızı daha çok sokağa çıkarmalıyız, onlarla birlikte sokaklara çıkmalıyız. Çocuk sokakta oldukça, sokağın mimarisi, yönetimi, kültürü, ahlaki çocuğa göre şekillenecektir.

Pieter Bruegel'in Çocuk Oyunları isimli eseri (1560)

Mesela engelli vatandaşlarımız, bunu başarmıştır. Eskiden sokağa çıkmaktan çekinen engelli veya özel gereksinimli insanlarımız, zamanla, sokağa cesurca çıktılar, çarşıda pazarda daha çok oldular, alışveriş merkezlerine ve ibadethanelere daha çok gittiler. Bu hâl, toplumsal duyarlılığı artırdı, peşinden şehir mimarisi, ulaşımı, trafiği ve güvenliği engellilerimizi dikkate alacak şekilde revize olmaya başladı. Onlar “Sokak bize göre değil” diyerek daha çok evlerinde kalsalardı, şehirler onlar için daha riskli, daha güvensiz, daha neşesiz olacaktı. Onlar, aksine, kısır döngüyü kırarak şekilde davrandılar ve başardılar.

Günümüz Şehirlerinin Çocuklara Uygunluğu veya Uygunsuzluğu

“Şehirlerde her yer beton, her yer bina, her yer araç!” diye şikâyet eden büyükler haksız mı?

Çocuklarıyla birlikte oyun oynamamaya bu durumu mazeret göstermekte haklı değilse de şehirlerimizin

gittikçe betonlaşmasından şikâyetçi olmakta fazlasıyla haklılar. Şehirlerin insanı boğacak biçimde bu denli kalabalıklaşması ve betonlaşması yine insanın eseri olmakla birlikte buradaki esas sorumluluk şehri planlamakla ilgili yetkisi olan yöneticiler ve bu alanda çalışan meslek erbaplarındadır. Yanı sıra bireyler de sorumluluktan muaf değildir. Ancak şunu da söylemeliyiz: Günümüz insanı şehirlerin insana gittikçe yabancılaşması karşısında söylenmek ve şikâyetçi olmaktan vazgeçmeli, inisiyatif almalıdır.

Bu çerçevede şu sorular üzerinde düşünmeliyiz: Bugünkü şehirlerimiz neye göre biçimleniyor; insana, binalara, otomobillere göre? Şehirlerimiz insanı merkeze alan bir mimari anlayışa göre tasarlanıyorsa, hangi insan cinsiyeti veya hangi yaş grubu dikkate alınıyor? Şehirlerimizde ve sokaklarımızda hangi insan kendini güvende ve huzurda hissediyor?

Bu sorular, şehirleşmede nerede yanlış ve nerede doğru yaptığımızı bulmamıza yardımcı olacaktır. Sorulara

vereceğimiz cevaplar çocuklar başta olmak üzere bütün insanlar için daha iyi şehirleri nasıl inşa edeceğimize dair bir yol haritası yapmamıza da yardımcı olacaktır.

Oyunsuzlaşma, Zamansızlaşma, Mekânsızlaşma Döngüsü

Herkes şikâyetçi ama kimse bir adım geri durmuyor. Eline fırsat geçen, yasal olsun veya olmasın, hemen bir kat daha çıkmak, bir oda daha ilave etmek, bir bina daha yapmak derdinde. Birçok sokakta ağaç yok, bazı sokaklara rüzgâr giremiyor, birçok sokaktan gökyüzü gözükmüyor. Bazı yollar ve meydanlar araçlara teslim edilmiş durumda. Bazı şehirlere kışın kar bile yağamıyor, kar yüzlerce metre yukarıda eriyor. Mevsimlerin korktuğu şehirler insan için korkunçtur. Şehirleşme politikalarımız ve şehirlerimizi kullanma biçimlerimizin, sokakların oynusuzlaştırılmasında ciddi payı olduğunu da görmeliyiz.

Burada dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan biri de şudur: Oynusuzlaşma hayatın bûyün alanlarını kapladıkça, çocuğun zamanla ilişkisi ve etkileşimi azalıyor. Böylece çocuk zamanı yeterince yaşamıyor, mevsimleri fark edemiyor, öğlen ile ikindinin ayırımına varamıyor, gece karanlığı ile seher aydınlığını bilemiyor. Oysa “zaman” insanı inşa ve imar eder. Benzer şekilde mekânın da şuuruna eremiyor; sokağı, caddeyi, meydanı bilmiyor, şehrin mekânsal farklarına erişemiyor. İnsanı tanımlayan temel iki aktif unsur olan zaman ve mekân, hayattan çekildikçe, insanın anlam arayışında da boşluklar oluşuyor.

Bu aşamada kısır bir döngü devreye giriyor. Oynusuzlaşma zaman ve mekân etkileşimsizliğini artırdığı için oyunlar unutuluyor ve ruhunu bizim yoğurduğumuz çağa hitap edecek yeni oyunlar üretilemiyor. Unutma ve üretmememe hâli insanı zaman ve mekândan daha çok uzaklaştırıyor. Bütün bu eksilmeler dijitalleşmenin önünü daha çok açıyor, dün ve bugün dengesi ile fizik ve dijital mekân dengesi bozuluyor. Oysa insan, fizik ve dijital dengesini kurabildiği ölçüde kültürel, dinî ve sosyal akışkanlığını bir bütün hâlinde sürdürebilecek ve dengeyi koruyacaktır.

Şehirleşmede Çocuğa Görelik

Bütün bunların sonunda, sağlıklı bir çocuk, şehir ve oyun denklemi için “Şehirleşmede çocuğa görelik” üzerine düşünmeliyiz. Şehrin çocuğa göreliği, şehrin

mimarisi, hukuku, ulaşımı, güvenliği, kültürü ve ahlakının çocuğa uygunluğu ile sağlanabilir.

“Şehirleşmede çocuğa görelik”, sıkça karşılaştığımız gibi, şehrin birkaç yerine park ve oyun alanı yapmak değildir. Günümüzde bazı yerel yönetimler şehrin farklı noktalarında çocuklara yönelik bazı yapılar oluşturarak “çocuk dostu şehir” olduklarını iddia etmektedirler. Oysa “çocuğa görelik” bütünlüklü bir yaklaşım ve uygulama gerektirir. Şehrin bütün bir yapı olarak çocuğa uygunluğu sağlanmadan şehrin çocuk dostu olduğunu düşünmek kendimizi kandırmak olacaktır. Kaldı ki çocuklar da bize kanmayacaklardır.

Çocuğa uygunluğu yüksek olan bir şehir gençlere, yetişkinlere, yaşlılara da azami memnuniyet sağlayacaktır. Çocuk bu yönüyle, insanlık ailesinin merkezî bir konumundadır. Çocuğun sevdiği oyun, film, yiyecek, içecek de yetişkinlere sevimli gelir.

“Şehirleşmede çocuğa görelik” yaklaşımında oyun önemli bir aktör olabilir, düzenleyici ve ön açıcı bir çıpa vazifesi görebilir. Oyun hem mimari bir tasarım ister, hem güven ve güvenlik ister, hem sosyal ilişki tesis eder, hem de zamanın planlanmasında rol alır. Dolayısıyla oyun, bir şehrin çocuğa göre uygunluğunu sağlamada en önemli araçlardan biridir.

Bunun için sokak, cadde, mahalle, site, alışveriş merkezi, cami, okul, meydan gibi unsurlar tasarlanırken mimar ve inşaat mühendisi başta olmak üzere süreçteki herkes, yapı unsurunun ruh, estetik, fonksiyon olarak çocuğa uygunluğunu, dolayısıyla oyunu esas almalıdır. Zor olan bu değişimi yapabilirsek şehirlerimiz gerçekten insan dostu olacaktır. O zaman çocuk, oyun ve şehir denklemi yeniden şekillenecektir. Başarabilir miyiz? Sadece çocuklar için değil hepimiz için başarmalıyız. ■

Yeni Bir Öğrenme Mekânı Olarak Müzeler

Gülçin Durman

Hey, öğretmen, rahat bırak çocukları
Sonuçta sen de duvarda başka bir tuğlasın
Eğitime ihtiyacımız yok
Roger Waters

“İşte yol ayrımına geldik. Bakalım bu üç yoldan hangisini seçeceksiniz,” diye soruyor ses. Çocukların çoğu, kalabalığın aktığı ortadakinine doğru yöneliyor. İki kişi bulundukları noktadan en uzağına, sağdaki yola sapmak istiyor. Gruptan sadece üç kişi, sol taraftaki yolu işaret ediyor. ‘Siz, üçünüz bu işi biliyorsunuz sanki’ diyerek yeniden anlatmaya başlıyor ses. ‘Arkadaşlar, bu yol Divan-ı Hümayun’a giden yoldur. Günümüzdeki Bakanlar Kuruluna benzetebiliriz Divan’ı. Bu yolu veziriazam ile vezirler, nişancı, kaptan-ı derya, defterdar, şeyhülislam, kazasker gibi devlet görevlileri kullanabilir. Divan-ı Hümayun’a yürürken, herkes hangi görevi seçeceğini düşünsün.

Kayseri Milli Mücadele Müzesi

Kısa bir ayak divanı da yaparız belki’ diye uyarıyor ses. Çocuklar arasında hemen bir çekişme baş gösteriyor. Görevler bir türlü paylaşılamıyor. İki kişi padişah olmak için diretiyor. Ses yani öğretmen, ‘Çocuklar, Padişah’ın Divan-ı Hümayun’daki yerini görün de öyle karar verin. Hem var hem de yok gibi’ diyerek uyarıyor. Çocuklar sabırsızlanıyor, ısrar ediyorlar. Öğretmen ‘Siz önce bu yolun kenarlarındaki selamlama taşlarını bulun da. Sonra divana geçerez’ diyor. Grup yeniden hareketleniyor...”

Öğrenciyken tarih dersiyle aranız nasıldı? Ben sınıftaki çoğunluğun aksine sevenler arasındaydım. Ama bitmek bilmeyen tarihler, kişiler ve yerler arasında çokça kaybolurdum. Bilgi bombardımanına maruz kalmak yerine olaylar arasında anlamlı bağ-

Müzeler kültür taşıyıcısı olma özellikleri ile de yakın zamanlarda ön plana çıktılar. Yeni yaşam tarzlarına, cinsiyet temsillerine yönelik çalışmalar, örnek-lendirmeler anaokulu çocuklarına kadar inerek her yaş ve kesimden insana yine müzelerdeki etkinliklerle sunuldu. Müzelerin eğitim ve öğrenme mekânı olarak tercih edilmesinin pek bilinmeyen bir diğer sebebi de ulus devletlerin var olma çabalarını, güçlerini müzelerde kolaylıkla gözler önüne sunabilmeleri. Savaş, açlık, hastalık gibi nedenlerle yurtlarından ayrı kalmış mülteciler için de entegrasyon merkezi görevini üstlendi müzeler.

lantılar, ilişkiler kurabilseydim daha iyi olurdu. Yukarıdaki bölüm, Topkapı Sarayı'nda uygulanan bir müze eğitim etkinliğinden bir an. Çocuklar, olayın geçtiği yerde neredeyse yaşayarak tarih dersinden bir konuyu öğreniyorlar.

Sanki bugünleri görmüşçesine İngiliz aktivist müzisyen Roger Waters, 1979 senesinde grubu Pink Floyd ile birlikte çıkardığı The Wall albümünde yer alan “Another Brick in the Wall” şarkısında “*Eğitime ihtiyacımız yok, kimse sınıfta küçük düşürülmesin*” diyerek neredeyse haykırıyordu. Bu haykırış, dünya çapında bir hayli karışıklık da buldu. Şarkı çok sevildi, çok dinlenildi. Ancak hayata geçirilmesi pek de mümkün olmayan ütöpik bir öneriydi Roger Waters'ın bu teklifi. Şimdilerdeyse durum değişti sanki. Okulların imajı da biraz sallandı gibi. “Okul,” tarihi boyunca belki de ilk defa bu kadar sıkıntılı zamanlar yaşıyor. Çocukların okulda, sınıfta zorlandıklarına; okul dışı mekânlarda öğrenmenin daha hızlı ve daha kalıcı bir şekilde gerçekleştiğine dair araştırmalar arka arkaya ortaya çıkıyor. Üstelik bizzat eğitimciler, bu verileri doğruluyor ve destekliyorlar. Okuldan bir kaçış akımının yaşandığı bugünlerde, işte bu yüzden öğrencilere okul dışı ortamlarda bilhassa da müzelerde sık sık rast ediyoruz.

Müzelerde yol gösterici bir görevlinin bulunması gerektiği fikrinin ilk defa 19. yy. sonlarında ABD’de ortaya çıktığı sanılıyor. Müze görevlisi veya rehber olarak tanımlanan bu görevlinin yanına sonradan müze eğitmeni veya müze öğretmeni ekleniyor. Ülkemizde son yıllarda popüler olsa da müze eğitimi dünyada

uzun zamandır pek revaçta. Hatta bir bilim dalı olarak kabul edenler de var. Müze eğitmenleri, rehberden farklı beceriler edinerek çıkıyorlar sahaya. Tarih, arkeoloji ve sanat tarihinin yanına pedagoji, davranış bilimleri, eğitim, nöroloji ve iletişim becerilerini de ekliyorlar.

Öğrenme mekânı olarak müzelerin tercih edilmesinin başlıca sebeplerini şöyle sıralamak mümkün: İlki, öğrenme hakkındaki bazı bilgilerin, mesela öğrenmenin yirmili yaşlardan sonra gerçekleşmediğine dair kanının yanlış olduğunun ortaya çıkması. İnsanın yaşı kaç olursa olsun düzenli tekrarlarla her eylem ve bilginin öğrenilebileceği konusunda birleşti artık bilim dünyası. Öğrenmenin her yaşta gerçekleşebileceği fikriyle birlikte her yaşta insan için cazibe merkezi oldu müzeler. İkinci bir konu, turizm sektörünün yeni destinasyonlar bulmak konusunda zorlanması. İki binli yıllarla birlikte dünyanın keşfedilmemiş turizm noktası kalmadı. Fakat çarkın da bir şekilde dönmesi gerekiyordu. İşte bu noktada turizmciler, deneyim odaklı turizm anlayışını kurgulayıp pazara sundular. Kabul da gördü bu teklif. Bu noktada müzeler, deneyim kazandırma kapasiteleriyle birden öne çıktılar. Değişik kültür ve halkların hayatını yaşamak isteyen pek çok turist belki de ilk defa müzelere yöneldi. Müzeler kültür taşıyıcısı olma özellikleri ile de yakın zamanlarda ön plana çıktılar. Yeni yaşam tarzlarına, cinsiyet temsillerine yönelik çalışmalar, örneklendirmeler anaokulu çocuklarına kadar inerek her yaş ve kesimden insana yine müzelerdeki etkinliklerle sunuldu. Müzelerin eğitim ve öğrenme mekânı olarak tercih edilmesinin pek bilinmeyen bir diğer sebebi de ulus devletlerin var olma çabalarını, güçlerini müzelerde kolaylıkla gözler önüne sunabilmeleri. Savaş, açlık, hastalık gibi nedenlerle yurtlarından ayrı kalmış mülteciler için de entegrasyon merkezi görevini üstlendi müzeler.

Müzelerin var oluş amaçları bilim, sanat, doğa ve tarihe ait materyalleri toplamak, biriktirmek ve sergilemek olarak kabul edilse de günümüzde artık müzeler eğitimden ayrı düşünülüyor.

Sanayi Devrimi’nden sonra özel müze sayısında bir artış yaşandı. Bu dönemin müzeleri konferanslar, özel kurslar, okul grupları için öğretici sergiler ve programlar düzenleyerek halkın ilgisini çekmeye çalıştılar. Ağırıklı olarak Avrupa ve Amerika’da ortaya çıkan bu faaliyetler, zaman içerisinde çeşitlenerek bütün dünyaya yayıldı.

Yirminci yüzyılın ortalarına doğru müzeler, bekle-medikleri bir şekilde yeni görevler üstlendiler. İkinci Dünya Savaşı sırasında, öyle bir önem kazandılar ki hayatın içine kadar girdi müzeler. Sahip oldukları koleksiyonlar ve sergiler yoluyla halka çocuk bakımı, temizlik, sağlık ve beslenme gibi temel konularda bilgiler vermeye başladılar. Hatta bazı bölgelerde yok olmuş okulların yerine geçip eğitim vermeyi de üstlendiler. 1950’lerden sonraysa müzenin toplama, koruma, sergileme, koleksiyon oluşturma misyonunun yanında eğitim yönünü öne çıkaran yeni bir müzecilik anlayışı gündeme geldi. Böylece yoğun bir şekilde müze-okul işbirlikleri kurulmaya başlandı.

Ülkemize gelirsek, aslına bakarsanız Türkiye’de de müze eğitiminin tarihi pek de yeni sayılmaz. Bu alandaki ilk çalışmalar II. Meşrutiyet’e kadar uzanıyor. İlk okul müzesi, Tarih-i Tabiiye Müzesi adıyla 1868 yılında Galatasaray Lisesi’nde kurulur. Müze eğitimi kavramının gündemimize girmesinde ise Satı Bey ve İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’nun önemli payı bulunmakta. Bu iki Osmanlı eğitimcisi, 1911 senesinde pedagoji ve el işleri öğretimi konusunda incelemelerde bulunmak üzere Avrupa’yı gezerek Fransa, İngiltere, İsviçre ve Almanya’daki okullarla müzelerde incelemelerde bulunmuşlardır.

Günümüzde müze eğitim alanında farklı yaklaşım ve yöntemler uygulanmaktadır. Piaget, Montessori, Devey gibi isimlerin önerdikleri eğitim modelleri tıpkı okullarda olduğu gibi müzelerde de kullanılıyor. Günümüzde 21. yüzyıl becerilerinin kazanılması konusu da önem kazanınca, müze eğitimin etki alanı da haliyle gittikçe büyüyor.

Yıllar içerisinde pek çok yeni tarz, eğilim ve model ortaya çıkmış olsa da başarılı bir müze deneyimi için gereken koşulları şöyle sıralayabiliriz:

1. Merak
2. Güven
3. Tartışma
4. Kontrol
5. Oyun
6. İletişim

Müzede öğrenme sürecinin rahat bir şekilde gerçekleşmesi için koleksiyonun yeterliliği, mekânın rahat bir şekilde hareket edebilmeye imkân sağlayacak kapasiteye sahip olması, yeterli dinlenme üniteleri-

Müzede öğrenme sürecinin rahat bir şekilde gerçekleşmesi için koleksiyonun yeterliliği, mekânın rahat bir şekilde hareket edebilmeye imkân sağlayacak kapasiteye sahip olması, yeterli dinlenme ünitelerinin ve ziyaretçileri güvende hissettirecek bir kontrol sisteminin bulunması da son derece önemli ve gerekli.

nin ve ziyaretçileri güvende hissettirecek bir kontrol sisteminin bulunması da son derece önemli ve gerekli.

Sınırlar ne kadar belirlenmiş olursa olsun, anlık duygusal ve psikolojik değişimler söz konusu olduğu için sürprizlere de açık bir alan müze eğitim. Karmaşık ve karşılıklı bir etkileşim anı yaşanıyor bu etkinliklerde. Roller değişebiliyor, aynı anda iki taraf da öğrenen ve öğreten olabiliyor.

Müzeleri çoğumuz can sıkıcı ve yorucu buluruz. Bunun sebebi de geçmişte yaşadığımız, öğrenmenin temel prensiplerinden uzak, özensiz müze gezileridir aslında. Anlamlı, bir amaca ve temaya bağlı, kısa müze gezi-yürüyüşlerini ve ardından gelen deneyim kazanma etkinliklerini tecrübe etmediğimiz için çoğumuzun aklına bile gelmiyor semtimizdeki, yakınımızdaki müzeye uğramak. Artık buna bir son vermenin zamanı gelmedi mi? Müzeciler, eğitmenler ve aileler iş birliği yapmalı ve müzeleri hayatımızın içine dâhil etmeliler. Kim bilir belki de ülke hepimizin ihtiyacı olan bir şey, oralarda bir müze vitrininde bizi bekliyordur. ■

Kaynakça

Maccario, NK. (2002) Müzelerin eğitim ortamı olarak kullanımı. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt: XV, Sayı: 1.

Graf, M. & Güney, A. (2022) Kültür sanat yönetim. İstanbul: KETEBE Yayınları.

Burnham, R. & Kai Kee, E. (2015) Müze dersleri yorum ve deneyim. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Onur, B. (2010) Müze eğitimi seminerleri (2) Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

İsim-Şehir-Çocuk

Harun Aydın

Önce mekân vardı ve sonra olanlar oldu.
“Gören sanır ki safâdan semâ’-ı râh ederim
Döner döner bakarım kûy-ı yâre âh ederim”

Mekânlar ve olaylar yıllandıkça daha iyi fark edilir, daha çok anlam yüklenir. Yeterli mesafe daha iyi görmenin ön şartıdır zannımca. Zamanında fark edilen belki fakat idrak edilemeyen şeyler yokluğunda kıymet kazanıyor. Elden gidenin badem gözlü oluşu gibi. Ana babadan gelen insanoğlu bulduğu güzellikleri hep yaşatmayı diledi. Büyüklerdeki yaşatma sevincinin devamı belki de. Bunun yollarından biri de isim vermektir. Rastgele bir iş olmadı isim vermek bizim kültürümüzde. Bazen doğum zamanı, bazen inançları, bazen de aile büyüklerinin adı ile hitap edildi çocuklara. Ali dedi, Hatice dedi, Mahmut dedi, Emine dedi. Miraç, Ramazan dedi, gelene eklendi dünya. Gidene de eklenecek dünya diye. Sağ kulağına ezan sol kulağına kamet sonra sağ kulağına ismi okundu çocukların. Adıyla büyüsün diye dua edildi, adından bir şeyler de alsın niyetiyle. Anıla

anıla özdeşleşir adıyla insanın kaderi. Doğduğunda erkeklerin bir şeye benzetmediği çocuğa hanımefendiler aynı ... diyerek muhayyile zenginliklerini gösterdiler. Kızınca sert söylenen isimler sevince yavru-cuğum oldu ama bir ünvanı mutlaka olur/du. Muhabbet seslenmekten başladı ama onunla bitmedi. Her şeyi var edenin adıyla, sonra onun hatrına sevilenler...

Efendi dediler efendiler, hanımefendi dediler hanımefendiler oldular. Hem dua idi hem gerçek. Sözün tesiri özü değiştirir ve dönüştürür. Bir selam içimizi ısıtırken bir sitem karlı dağlara götürür ruhumuzu. Bir ömür söylenen kelimeler ya şifadır gönle yahut yara. Şimdi bağımsızlık revaçta, neyden, ne kadarsa...

Merhaba; Aleyna, Erva, Almina, Arda, Kerem, Can. Size de merhaba! Passha, Hammam, Madamm... Dükkân isimlerimiz de çeşitlendi. Kimine göre özentî, kimine göre özgünlük ama bir gerçek var ki form normu dayatır. Şekil içeriğe nüfuz eder. Kendimiz olmaktan hızla uzaklaşıp ya popüler olmanın arzusuyla boğuluyoruz ya da basitlikle sadelik arasında gidip geliyoruz.

Dükkân isimlerimiz de çeşitlendi. Kimine göre özentî, kimine göre özgünlük ama bir gerçek var ki form normu dayatır. Şekil içeriğe nüfuz eder. Kendimiz olmaktan hızla uzaklaşıp ya popüler olmanın arzusuyla boğuluyoruz ya da basitlikle sadelik arasında gidip geliyoruz.

Mekânlar sakinleriyle değer kazanır veya kazanırdı. Şimdi sakinler

mekânın adından medet umuyor gibi. Şurada yedim, şuradan aldım, şuraya gideceğim. Elbet önem arz eder ancak o yeri dolduracak bir şahsiyetle... Arzıendam etmek gailemiz mekâna bakış açımızı da değiştirdi. Her yer bir fon bize göre ve biz en iyi pozu yakalamaya çalışıyoruz. Bir noktaya kadar anlaşılabilen bu yolun kıvrımları kabre çıkar. Şehirlerimizde insanla ölüm iç içeydi. Ve tüccar malını satarken belki gözü bir mezarda fiyat veriyordu müşteriye. Akan bir çeşmenin suyu hatırlatıyordu zamanın akıp geçtiğini. Yemek yerken yemek yiyor, su içerken su

Mekânlar sakinleriyle değer kazanır veya kazanırdı. Şimdi sakinler mekânın adından medet umuyor gibi. Şurada yedim, şuradan aldım, şuraya gideceğim. Elbet önem arz eder ancak o yeri dolduracak bir şahsiyetle... Arzıendam etmek gailemiz mekâna bakış açımızı da değiştirdi. Her yer bir fon bize göre ve biz en iyi pozu yakalamaya çalışıyoruz.

Şehirde bir tur atayım, plansız, programsız kaybolayım, dediniz mi hiç? Bazen bulmak için en iyi yoldur kaybolmak. Hesap etmediğiniz şeyler bulursunuz. Burnunuzun dibindeki sarı boyalı evi, gemi şeklindeki bulutu, tarihî bir camiye ya da çocukluğunuzdan kalma bir şarkıyı... Şehrin ışıkları arttıkça daha az görür oldu insanlar birbirini. Bu tezat, aydınlanmanın ve yolculuğun esasen iç dünyada olması gerektiğini gösteriyor sanki. Gurbetin yakınlığı artırdığı çağdan yakınlığın mesafeler inşa ettiği uzaklık çağına adım atıldı.

içiyorduk. Bunları yaparken gözümüz de kalbimiz de aynı yerdeydi. En son ne zaman kuş sesini dinledik veya bir yaprağa dokunduk? Şehirde bir tur atayım, plansız, programsız kaybolayım, dediniz mi hiç? Bazen bulmak için en iyi yoldur kaybolmak. Hesap etmediğiniz şeyler bulursunuz. Burnunuzun dibindeki sarı boyalı evi, gemi şeklindeki bulutu, tarihî bir camiye ya da çocukluğunuzdan kalma bir şarkıyı... Şehrin ışıkları arttıkça daha az görür oldu insanlar birbirini. Bu tezat, aydınlanmanın ve yolculuğun esasen iç dünyada olması gerektiğini gösteriyor sanki. Gurbetin yakınlığı artırdığı çağdan yakınlığın mesafeler inşa ettiği uzaklık çağına adım atıldı. Yemek gelsin, giyecek gelsin, oyun elimde... Canım sıkılıyor, diye şikâyet etmezdi insanlar yapacak bir şeyler yokken bile. Fazlasını görmeyen azına razı idi.

Çocukluk dedim de bir mekân da orası galiba. Çilesinde bile anlamı olan, mutluluğu minik avcumuza sığdıramadığımız yurt. Oynamak için

pencere pencere arkadaş aradığımız, topun yaktığı, Arap kızının camdan baktığı, akşama baban gelince diye bir vakti olan rüya. Dünkü olayı unuttuğun ama yılların unutturmadığı kalp albümü. Çevirdikçe sen

sen oluyorsun. Saçın bir başka güzel, umudun bile bir başka. Çünkü artık ancak cennet avutur insanı. Beş dakika öncesi yoktur, diri gömülen ömrün. Bezirgânbaşı kapıyı açmaz, İstanbul'da saklanacak yer kalmaz, yere sek sek çizecek taş kalmaz, ip atlayacak neşe yoktur.

Futbolu parmağı ile oynayan çocuklar, yolları da parmakla yürüyünce sokaklar boş kaldı. Binalar altüst olduğundan bu yana avlu da kalmayınca dışarıda civıltı kalmadı. Tabiatı dokunarak, dinleyerek ve koklayarak okuyan nesil ortadan kalktı. Her an değişmekte olan bir vakte doğan bu asrın çocukları hatıraları tutmakta zorlanıyor artık. Dünle bugün arasındaki bağı gasp edilen insan, yarının çocukları ile iletişimde zorlanır.

Araçların amaç hâline gelmesi insanın zaman ve mekânla bağını gasp ediyor. Gittiğiniz yerde, gördüğünüz şeyle değil sürekli “kaldığınız”

Çocukluk dedim de bir mekân da orası galiba. Çilesinde bile anlamı olan, mutluluğu minik avcumuza sığdıramadığımız yurt. Oynamak için pencere pencere arkadaş aradığımız, topun yaktığı, Arap kızının camdan baktığı, akşama baban gelince diye bir vakti olan rüya. Dünkü olayı unuttuğun ama yılların unutturmadığı kalp albümü. Çevirdikçe sen sen oluyorsun. Saçın bir başka güzel, umudun bile bir başka. Çünkü artık ancak cennet avutur insanı. Beş dakika öncesi yoktur, diri gömülen ömrün. Bezirgânbaşı kapıyı açmaz, İstanbul'da saklanacak yer kalmaz, yere sek sek çizecek taş kalmaz, ip atlayacak neşe yoktur.

Meşgul edemediğimiz çocukluk işgal edilmeye mahkûm. Batılı kültür mecburi yön gibi. Şark için bir köşe bile yapıldı, garbı sorarsan her yerde. Gelenek veya kültür geçmiş değil geniş bir zamanın ahenk unsurları. Çağdaş insanın müze merakına kurban edilemeyecek kadar canlı ve güncel bizce.

yerdesiniz. Teknolojik aletler hayatımızı kolaylaştırdı, göreceli olarak her şeyi daha hızlı yapıyoruz ancak ân'ı kaybetmeye başlayınca tehlike arz ediyor. Çocukluk da hızlı geçiyor sanki. İstediklerine kolay ulaşan ancak bununla yetinmeyen çocuk, krallara taş çıkartıyor. Doğrusu ağlamanın ve istemenin de heder olduğu bir çağdayız. Gölge etmeyelim, interneti olsun yeter onlar için. Meşgul edemediğimiz çocukluk işgal edilmeye mahkûm. Batılı kültür mecburi yön gibi. Şark için bir köşe

bile yapıldı, garbı sorarsan her yerde. Gelenek veya kültür geçmiş değil geniş bir zamanın ahenk unsurları. Çağdaş insanın müze merakına kurban edilemeyecek kadar canlı ve güncel bizce.

Toplanalım yeniden. Kavim gardaş, isim-şehir oynayalım, yanımızda çocuk olmadan olmaz. Semada yıldız, yürekte umuttur çocuk. Şehrin sokaklarında kuş sesine eşlik eden günahsız bakışların ufkudur çocuk. Hakkında kalem kalkmış, yerde uçan kelebeğin çocuk.

İnancıyla geleneğini şehrin ışıklarıyla buluşturduğumuz çocuklar hayal ediyorum. Zihinleri işgal edilmemiş. Akıllı horozların sabahları erkenden kaldırdığı, şehrin kütüphanelerinde test çözen değil kitap okuyup dert çözen çocuklar. Sohbet meclislerinde dolunay misali yüzlerine şahit olduğumuz insanlar, yarının yaprak yaprak gülleri: çocuklar. ■

“Okulsuz Toplum” Filmleriyle İzleyicinin Sisteme ve Şehre Entegrasyonu

Murat Bozkurt
Dr., Editör

KAPİTALİZM VE MODERNİTE İLİŞKİSİ: KOLONİYALİZM

Aydınlanma düşüncesinin “parıltılı” ifadelerinden biri olan “Cogito ergo sum”ın (“Düşünüyorum, o hâlde varım.”) “karanlık” yüzünü vurgulamak için “Conqiro ergo sum” (“Ele geçiriyorum, o hâlde varım.”) der dekolonyal düşüncenin kurucu ismi Enrique Dussel. Akımın diğer önemli düşünürü Walter Mignolo ise gözler önünde olan apaçık¹ bir gerçeği eleştirel düşüncesinin merkezine koyar: “Kolonyalizm olmadan modernite olamaz; modernliği doğuran kolonyalizmdir.” diyerek modernite ve kolonyalizmi eşdeğer/ikiz görür ve şayet sömürgecilikten kopuş (dekolonyalizm) isteniyorsa

modernlikten de kopmak gerektiğini; tarih yazımının, bilgi üretiminin, kurmaca söylemlerin doğurduğu kolonyal Batı uygarlığının ideolojik işleyiş sürecini ifşa eder. Aynı gerçeği benzer ve müteradif bir şekilde İsmet Özel de dile getirir ve kapitalizmin modernliğin ruhu, modernliğin kapitalizmin bedeni olduğunu söylemeye getirir.² Kısacası modernlik veçhesiyle arzıendam eden uygarlığın çaldığı minareyi kılıfına uydurmak için kendi tarih yazımını oluşturduğu/uydurduğu, kendi hegomonik bilgi türünü uyguladığı, kendi söylemlerini uyarlayıp uygarlık pazarında sattığı artık çuvala sığmayan mızrağın ucunun açtığı delikten görünmektedir.

¹ Apaçık olduğu için gözlerin alıştığı ve fark edemediği bir düşüncedir bu.

² İsmet Özel’in dile getirdiği düşüncenin teradüf mü yoksa tesadüf mü olduğunu bilemiyoruz.

Her çağın kendi bilgi ve teknik üretiminin, aktarımının gerçekleştiği eğitim süreçlerinin “çağın ruhu”na (*Zeitgeist*’a) uygun bir formda olması elbette ki doğaldır. Norm ve form arasındaki ilişkinin doğal sonuçları, modern eğitimin ilkeleri ve yöntemlerini de belirler. İçinde yaşadığımız çağ şayet “kapitalist çağ” ise, eğitim süreçlerinin imal edeceği insan da sermayenin ya işçisi ya da tüketicisi olmaya namzet demektir. Bu iki seçenek arasındaki opsiyonların (beyaz, mavi vd. yakalar) bireyin yaşamının konforuyla ilgili detaylardan, düzenin korunması (konformizm) ya da yenilenmesi (sosyalizm vd.) ile ilgili ideolojik farklar olmaktan daha fazlası değildir. Bu noktada tüm ideolojilerin “sermaye” tarafından kullanışlı bir araç hâline geldiğini gözden kaçırmamak gerekir.

“Eğitim”in (*igit* kökünden gelen) kelimenin tam anlamıyla (hayvan veya köle) “beslemek, yetiştirmek” olduğu modern çağda, insan da “iğdiş” (*igit* kökünden) edilerek yetiştirilmektedir. Olumlu yanlarını göz ardı etmemekle birlikte fetişistik bir tavırla pazarlanan modern eğitimin (bkz. Adem İnce, *Eğitilmiş İnsanın İmali*) her şeyin şartı olduğu ve her şeyin üstesinden geleceği düşüncesi; İngiliz Aydınlanması’nın (dolayısıyla kapitalizmin ve kolonyalizmin de) öncü filozoflarından Bacon’ın, bir mütearife hâlini alan “Bilgi güçtür.” sözünün reel ve modern dünyadaki karşılığıdır.

inşasına yönelik politik/ideolojik bir “document” hâlini almıştır.³ “Belge”nin (“veri”nin) “bilgi”nin yerini

mütearife hâlini alan “Bilgi güçtür.” sözünün reel ve modern dünyadaki karşılığıdır. Bilginin ontolojik bir güç olmaktan teknik bir güç olmaya evrildiği modern dönemde “hegemonik bilgi”nin işlevi, insanın *kendine* hâkim olmasından çok *ötekine* hâkim olmaya yöneliktir. Kendi dışındaki her şeyi (doğayı vahşi, insanı yabani, toplumları berberî/barbar olarak tanımlayıp) bilmek/tanımak için değil bölmek/egemen olmak için tanımlayan Batı’ya has bu düşünce biçimi, insanı kendine ve hayata yabancılaştıran, yabani tavırlar sergileyen organizmalar hâline getirmektedir.

Modern eğitim -tüm pozitif keşiflerine ve faydalarına rağmen- bir “bilgi yığıntısı” (kümülatif veya konvansiyonel bilgi/bilim) hâlinde teknik ilerlemeye odaklanmış durumdadır. İnsanın veya insani değerlerin/amaçların değil insanın kullandığı araçların gelişmesini önceleyen

modern eğitim, bilgiyi, hayatı ve insanı kavrayacak ontolojik bir süreç olarak değil de âdeta onu kuşatacak kolonyal bir güç olarak görmektedir. J.L. Godard’ın “Artık iletişim yok, iletişim araçları var.” demesi gibi artık eğitimin değil eğitim araçlarının öne çıktığı modern dönemde bilgi, hakikatin keşfine değil gerçeğin icadına/

³ Bilgi’nin, dolayısıyla anlam’ın sabit bir zeminden mahrum olduğu iddiası felsefi açıdan G. Deleuze’ün şu sözünde ifade bulur: “Anlam asla bir ilke ya da köken değildir; anlam üretilir. Anlam, keşfedilmesi, yenileştirilmesi ya da yeniden kullanılması gereken bir şey değildir -yeni düzenekler tarafından üretilecektir.” (Bkz. Deleuze, *Logic of Sense*) Oysa sabit bir anlam yoksa mutlak bir anlam da yoktur ve dolayısıyla anlam diye bir şey de yoktur. Subutiyet kazanmış, verili, varlık mertebesi içinde anlayabileceği düzeye inmiş veya yükselmiş bir anlam yoksa insan anlamsızlık içinde boğuluyor demektir.

aldığı postmodern çağ, belge ve veri üretim araçları-
nın bilgi ürettiği bir çağdır. Eğitilmiş insanın imali gibi
imal edilmiş insanın ve makinenin imal ettiği bir bilgi
anlayışı (ki insanın dünyaya yönelik bilgisinin büyük
bölümü müşahadeye dayalı kıyası ve deneysel bilgi-
lerden oluşmaktadır) bilginin kavranabilir olmaktan
çok sayılabilir, depolanabilir ve erişime sunulabilir
bir nesne olmasını sağlamıştır. Benliğin sunumu gibi
bilginin sunumu “gösteri toplumu”nun temel özelliği
olsa gerektir. Bir bilgi depolama ve paylaşma aracı
olan X marka bir bilgisayarın yeni modelinin paket
açılımının milyonlarca izlenmesi ve beğenilmesi örne-
ğinin gösterdiği üzere, eğitimin de tüm diğer şeyler gibi
“araçsal akıl”ın hâkim kılmak istediği “yaşam tarzı”nın/
ideolojinin kontrol araçlarından biri hâline geldiğinin
“basit” bir göstergesidir. Basit olarak nitelendirdiğimiz bu
örnek aslında kan dondurucu bir örnektir zira fetişistik,
ikonografik, şamanik bir
ayın gibi gerçekleştirilen
basit bir açılım ve kuru-
lum eylemi, “çağın insanı”
olarak ilan edilen “You”-
nun medyasında/kana-
lında (yani YouTube’da)
pornografik bir şekilde
sunulmakta ve fakat bu
durum kimsenin kanını
dondurmamaktadır. (Bu
durumun kan dondurma-
ması ise kan dondurucu asıl
yönüdür.) Modern bireyin büyülenmiş/hayran bakışları
eşliğinde gerçekleşen bu basit “gösteri”, bilginin de
bireyin de gösteri toplumunun bir aracı hâline geldiğini
göstermektedir.

Gösteri toplumunda “insan” ol(un)amaz. Kelimenin
tam ve uyduruk anlamıyla “birey olu(nu)r; rakamsal,
nicel bir varlık; izleyen, tıklayan, *likel*ayan, toplam/
toplum içinde bir “birey”. Adem İnce’nin de vurguladığı
üzere zorunlu hâle getirilen modern eğitimin “dışarı”dan
dayatılması “iç”sel süreçleri de akamete uğratmakta
ve modern bireyi dış dünyaya/gösteri toplumuna
adapte olmaya zorlamaktadır. “You” aldatmacasıyla⁴
kandırılan, narsistleştirilen, egoistleşen modern birey,

bilginin iğdiş edilmiş (eğitilmiş) dijital versiyonu ve
“medium”u (ortamı) olan bilişim alanında konuşlan-
dırılmış/koşullandırılmış bir benlik (bencil bir benlik)
inşa etmiştir. Kendini sanal dünyanın merkezine koyan
ve yaşama sanal ağlarla bağlanan eklemli (arthropoda)
varlık, zayıf bir varlık alanına (örümcek
ağına) hapsedilmiştir. Eskilerin “küçük âlem/âlemin
özü” (zübde-i âlem/microcosmos) dedikleri varlık alanı
gibi “essential” (özselsel) bir varoluş biçimine değil egoist
(veya “egocentric”) bir boyuta sahip olan bu anlayış,
modern insana yutturulan “soma/tik” haplardan biridir.

Meselenin özü, Neil Postman’ın *Öldüren Eğlence: Televizyon* adlı kitabının önsözüne de dile getirdiği
gibi iki distopik roman olan *Cesur Yeni Dünya* ile 1984
romanlarındaki biçim bir yöntem meselesidir. Eğitim
dediğimiz şey, 1984’teki baskıcı rejimin bir aracı mıdır
yoksa *Cesur Yeni Dünya*’daki gibi rıza üretiminin aracı

mı? Şahsen biz de Postman
gibi hâkim olan yöntemin
Cesur Yeni Dünya’da öngö-
rülen rıza üretiminin daha
baskın geldiği fikrindeyiz.
Modern eğitim sayesinde,
bilgiyle/bilişimle güç-
lendirilen postmodern
bireyin sömürünün nes-
nesi hâline getirildiğini
görüyoruz. Postkolonyal
süreç fiziksel alanda değil,
daha çok varoluşsal (zihin-

sel, kültürel vs.) alanda işlemekte ve sadece *ötekine*
yönelik değil *kendini* de “somalaması” gerekmektedir.
Bilinçaltının işgal edilmeden bilincin (bilinç üstünün/yer
üstünün) sömürülemeyeceğinin bilincinde olan modern
dünyanın neo-liberal, kapitalist üst ideolojisi kendine
alt ideolojileri ürettiği gibi kendine karşıt ideolojileri
de üreterek herhangi bir bilinçlenme hâlini (düşünsel
ve eylemsel oluşumu) absorbe etmekte, bünyesine
katarak işlerliğini sürdürmektedir. Burası meselenin
püf noktasıdır: Yusuf Kaplan’ın “Üç tavrı: göre, karşı,
rağmen” olarak formüle ettiği durum, kişinin kendisini
veya düşüncesini “...e göre, ...e karşı, ...e rağmen” konum-
landırması demek, merkeze onu koyması ve ona göre

konumlanması, biçimlenmesi ve ona karşı/t bile olsa
o ideolojinin güdümüne girmesi demektir. Üst ideoloji,
kendi içinde meydana gelecek yarıkları, çatlakları bir
sistem arızasına dönmeden sistemin atığının/gazının
çıkarıldığı, tıkanıklığın giderildiği sindirim sistemine
dönüştürerek imkân alanlarına açmakta, *göre* ve *karşı*
ideolojilerini de kendi kontrolü altında konumlandırıp
konuşturmaktadır. Basit şekilde söylersek, sistem kendi
içinde kontrollü muhalefet üreterek etkisini ve işlevini
devam ettirmektedir.

HOLLYWOOD DAHA BEYAZ YIKAR

Bu uzun giriş, kontrollü muha-
lif ideolojilerin üretildiği (üretilen
her şey tüketilmeye mahkûmdur)
en etkili alan olan sinemanın ide-
olojik işleyişini, eğitim meselesini
ele alma tarzını örneklemek,
alternatif bir eğitim düşüncesini
sunuyormuş *gibi yapan* (muş
gibi yapmak simülasyonun ta
kendisidir) üç Hollywood filmi
üzerinden değerlendirmeye tabi
tutup bir bağlam oluşturmak
içindi. Kısaca özetleyip değerklen-
direceğimiz üç filmin de üç ortak
özellliği vardır: 1) Üçü de eğitimin
öznesi (demek isterdim ama
nesnesi olan) çocuklar üzerinden
ilerlemektedir 2) Üçü de mevcut
eğitim sistemine muhalefet eder
gibidir (*similiar*) 3) Üçü de muhalif
oldukları sisteme (ki sistem/düzen
kendini en belirgin olarak kurulu
şehir hayatında göstermekte-
dir) nihayetinde bir şekilde eklem-
lenmektedir. Bu üç
ortak özellik, bir ideoloji fabrikası olan Hollywood’un,
vurgulamak istediğimiz işleyiş biçiminin doğal bir
uzantısıdır. Yani “Bizim kontrolümüzde muhalefet et,
bizim kontrolümüzde itiraz et, bizim kontrolümüzde
olmaya devam et.” diyen Hollywood ideolojisi, kendini
merkezî (ve “medeni” bir şehir) olarak konumlandırarak
(noe-liberal, kapitalist ideolojinin en etkili aracı olarak)
karşıtına bir konum belirlemekte ve doğabilecek arıza-

ları baştan engellemekte yahut doğan arızaları bir atık
malzemesi/atık alanı gibi kullanabilmektedir. Birazdan
özetleyeceğimiz üç film de modern eğitim anlayışını
eleştirir gibi yapıp “okulsuz toplum” düşüncesine göz
kırpar gibi yapmakta; fakat nihayetinde bunun dâhice
olmadığını, hayalperest (şairane) ve fantastik (maceracı),
müstakil deneyimler olduğunu, toplumun geneline
yayılamayacağını ima (bana göre ima değil apaçık bir
şekilde izhar) etmektedir.

Sinema özü ve doğası itibarıyla simülantik bir eylem
biçimidir. Olmayan bir şeyi olmuş gibi sunar. Bu onun
teknik zaafı ve aynı zamanda imkânıdır. Fakat klasik
(ve genel biçimiyle) Hollywood
sinemasından bahsediliyorsa
meselenin teknik yapısını aşan
ve ideolojik boyut kazanan simü-
lasyondan bahsediyoruz demektir.
Hatta çağdaş örnekleri de olsa
klasik tarzdaki Hollywood sine-
masını iki kelimeyle özetleyecek
olsak; simüle etmek ve dissimüle etmek diyebiliriz. Klasik
Hollywood filmleri kurgusal ve
anlatısal olarak ya olmayan bir
şeyi varmış gibi (simüle) ya da olan
bir şey yokmuş gibi (dissimüle)
sunarak Aristocu drama yapısını
inşa eder. Sonuçta var olanı *yok*,
yok olanı *var* ederek izleyicinin
düşünce ve duygu dünyasında
kathartik bir özdeşleşme (dola-
yısıyla da sömürü için uygun bir
zemin) sağlar.⁵

Okulsuz toplum düşüncesi
Hollywood filmleri bağlamında
(unutmamak gerekir ki Hollywood sadece bir yerin değil
bir zihniyetin ve ideolojinin adıdır) hem simüle edile-
rek hem de dissimüle edilerek çift yönüyle kullanılan,
sömürülen “alternatif” bir düşüncedir. Bir yönüyle
özendirilen, bir yönüyle (ve nihai yönüyle) sakındırılan
ütopik bir hayaldir. Simüle edilerek varmış, olabilmemiş
gibi gösterilen; dissimüle edilerek yokmuş, olamaz-
mış gibi gösterilen “kontrollü bir muhalif düşünce”
hâline getirilir. Böylece kurgusal varlığıyla da kılıgısal

⁴ Time dergisi 2006 yılında “Sen’in çağın, çağın insanı Sen: Bilişim çağının kontrolü Sen’in (You) elinde; kendi çağına hoş geldin.”
diyerek manşet ve sürmanşet atmış ve bu organize aldatmacaya eşlik etmişti bir “media” (araç) olarak.

⁵ Katharsis, Hollywood söz konusu olunca “arınma” değil “boşalma” anlamına gelmektedir.

yokluğuyla da gösterilip tüketilen bu “fantazmagorik düşünce”nin özü somurulup posası tükürülür. Hollywood ideolojisinin belki de en işlevsel olduğu yönü budur: tüm ideolojileri massedip yutarak iptal etmek. İçine alıp kimyasını bozduğu, yontup biçtiği, tatlandırıcılarla/renklendiricilerle kullanışlı hâle getirdiği, raf ömrünü uzattığı, ambalajlayıp tüketime/piyasaya sürdüğü ürünü kendi metai hâline getirmek. Kısaca değerlendireceğimiz üç filmin üçünde de doğrudan veya dolaylı olarak bu işlevi gerçekleştiren sinemasal ve söylemsel kodları görebiliriz.

Bilindiği üzere Ivan Illich’in “okulsuz toplum” düşüncesinde bürokratinin kurumsallaştırdığı eğitim süreçlerinin temel ögesi olan okulların (ki okul esas itibarıyla şehirselleşmiş bir mekândır) mevcut statükoyu korumaya yönelik otoriter ve totaliter araçlar/ortamlar olduğu, kişiyi *talim* etmekten çok *terbiye* ettiği, eğitip modern ulus devletin vatandaşı hâline getirdiği, insani özü ortaya çıkarıp geliştirmek, farklılıkları beslemek yerine basmakalıp/tektip bireyler ürettiği, yaratıcı bir süreç olmaktan çok kısırlaştırıcı/körleştirici bir işleve sahip olduğu, fırsat ve imkân eşitliği yerine bölücü/sınıfsal bir yapı oluşturduğu, talep edilen bilgiden çok tavsiye edilen bilginin dayatıldığı, varlığı keşf ve inşa etmek yerine zapt ve ıslah etmeye çalıştığı, eğitsel zamanı ve mekânı genişletmekten çok daralttığı; kısacası -Althusser’den mütevellit ifade edecek olursak- okulların modern ulus devletin (yani otoritenin) ideolojik araçları/ortamları şeklinde kullanıldığı yönünde ciddi ve haklı eleştirileri vardır. Tüm bu eleştirilerin yanında çözüme yönelik alternatif önerilerde de bulunan Illich geniş bir bilgi ağı kurulmasını, mekânsal sıkıştırma ve

daraltma olmamasını, eğitimin tüm hayata yayılmasını, kurumsallaşmadan özel imkânlarla yaygınlaşmasını, diploma veya belgeye indirgenmemesini, statik bir yapı ve süreç olmaktan çıkarılıp özgür(leştirici) ve yaratıcı, dinamik bir yapı ve süreç olmasını belirtir. (Bkz. Illich, *Okulsuz Toplum*)

SİSTEMİN DEHA’SI

Yönetmenliğini Marc Webb’in yaptığı 2017 Amerika yapımı *Deha* filmi, yaşlıtlarının çok üstünde bir zekâyâ sahip 7 yaşındaki Mary adlı kız çocuğunun dayısı Frank’la birlikte yaşayışını anlatır. Film ilerledikçe karakterlerin ve geçmişte atılan düğümlerin bir bir çözülüşüne şahit oluruz. Klasik Aristocu drama tekniğiyle (olay-düğüm-çözüm) biçimlenen filmde Mary’nin (her ne kadar şu an

dayısıyla kenar bir mahallede/banliyöde zencilerle birlikte yaşıyor olsa da) annesinin ve anneannesinin “şehirli”, iyi eğitilmiş, safkan bir İngiliz ailesi/asilzadesi olduğunu görürüz. Bir matematik dehası olan annesi; anneannesinin baskıcı eğitimi altında sosyal yaşamdan uzak, âşık olduğu çocuktan annesinin zorlamasıyla ayrı düşmüş, ilişkilerinde başarısız, sağlıklı bir ilişki ve aile kuramamış, bu yüzden önüne gelen sıradan bir adamla düşüp kalkmış ve Mary’nin doğumundan kısa bir süre sonra da intihar etmiş biridir. İntihar etmeden önce kızını erkek kardeşi Frank’a emanet etmiştir. Mary’nin hamisi Frank da (her ne kadar şu an tekne tamirciliği yapsa da geçmişte) annesinin aynı disiplinli eğitim programıyla yetişmiş, ablasının ölümünden kısa bir süre önceye kadar iyi bir üniversitede asistan felsefe profesörü olarak çalışmış, hayatın gayesinden ve ontolojik bir anlamdan uzak bu teknik

eğitim yaşamını ve annesinin baskıcı eğitim tutumunu, dolayısıyla da ailesini terk etmiştir. Okul çağına gelen ve akranlarıyla arkadaş olamayan Mary’i, dayısı Frank kenar mahalledeki sıradan bir okula göndererek onun “gerçek yaşama karışmasını” ve “normal biri olmasını” ister. Okulda pek de normal olmadığı hemen anlaşılan Mary’nin durumu, önce üst kurumlara ve sonrasında hiç görmediği İngiliz asilzadesi anneannesine kadar gider. O zamana kadar onaylamadığı başarısız bir ilişkiden doğan ve görmeye dahi tenezzül etmediği torununun da kızı gibi bir matematik dâhisi olduğunu öğrenen anneanne, torunun velayetini almaya çalışır. Filmin konumuzla ilgili olmayan, dramatik, yan olayları/öyküleri dışında, anneannenin kızını (Mary’nin intihar eden matematik dehası annesini) bir tanesi hariç çözülemeyen üst düzey matematik problemlerinden birini çözmeye odaklandırıp adının (ailesinin adının) “bilim tarihine” geçmesini sağlamak istediğini, kızının ise annesinin kendi bireysel yaşamını zehreden bu tavrına karşı koymak için rastgele bir ilişki yaşayıp Mary’i doğurduğunu, o üst düzey matematik problemini çözdüğünü fakat annesine ve üniversiteye vermediğini, annesinin ölümünden sonra üniversiteye verilmek üzere kızıyla birlikte erkek kardeşine bıraktığını ve intihar ederek annesinin tutucu/baskıcı eğitsel tavrına sert bir karşılık verdiğini görürüz. Nihayetinde geçmişte atılan düğümler, filmin dramatik yapısı içinde bir bir çözülür. Dayısı ve anneanesi arasındaki velayet savaşı, geçmişin acı gerçekleriyle yüzleşilerek halledilir, Mary’nin “modern” şehir ve okul hayatına dâhil olmasıyla tatlı ve barışçıl (!) bir şekilde biter.

Tüm bu dramatik akış içinde “muhafazakâr demokrat” bir ideoloji çizgisinde ilerlediğini gözlemlediğimiz *Deha* filminde, inanç ve bilim, gelenek ve modern, otorite ve özgürlük kısmen dayı ve anneanne karakterlerinde tecessüm eder ve bu ikili arasındaki dikotomik çatışma mezcedilip barıştırılır. Okulsuz toplum düşüncesini çok belirgin bir şekilde vurgulamasa da okulun “normalleştirici” (dolayısıyla de köreltici) işlevini göze getiren filmde “mahalle okulunun” sıradanlığının vurgusu yanında; finalde yetişkin matematik dehalarının tercih ettiği okula gittiğini, banliyöden (kenar mahalleden)

ayrılıp layık olduğu “metropol”e ve “okul”a yerleştiğini, gayet uyumlu ve mutlu olduğunu gördüğümüz dayı ve yeğenin sisteme entegrasyonu kolay ve hızlı gerçekleşir. Film, kurgusal akışı içinde simüle etmek ve dissimüle etmek dediğimiz dramatik ve ideolojik gerilimi kullanarak eğitim anlayışını eleştiriyormuş gibi yaparak sıra dışı bir dehayı sisteme sokar. Dikkatli bir gözle bakmadıkça görülmeyecek ideolojik işleyişin sonunda ortaya çıkan sonuç, dehanın sisteme dâhil edilmesiyle “sistemin dehası”nı vurgulamaktır.

ANAOKULU ÖĞRETMENİ’NİN SİSTEMDEN/ŞEHİRDEN (ŞİİRE) KAÇIŞI

Sara Glengelo’nun yönetmenliğini yaptığı 2018 Amerika yapımı *Anaokulu Öğretmeni* filmi, 2014 İsrail yapımı *Policeman* filminin *remake* (yeniden-yapılmış) versiyonudur. Anaokulu öğretmeni 40’lı yaşlarında, evli, iki çocuk sahibi, düzenli ve sıkıcı bir yaşamı olan, çocuklarıyla iletişimi kopmak üzere, kocasıyla ilişkisi rutine binmiş Lisa adlı karakterin tekdüze yaşamının (veya yaşamın tekdüzeliğinin) ruhunda açmış olduğu boşluğu şiirin hassasiyetiyle doldurmaya çalıştığı bir kaçış sürecini anlatır. Şiir kursuna giden fakat bu konuda pek de becerikli olmayan Lisa, bir gün sınıfındaki 5-6 yaşlarındaki Jimmy adlı erkek öğrencisinin -bakıcısının onu almaya gecikmesiyle- irticali bir şekilde şiir söylemesine şahit olur ve hayran kaldığı şiiri hemen not alır. Jimmy’nin irticali şiir söyleyişlerine⁸ birkaç kez şahit olan ve bunun olağan dışı bir hâl/istidat olduğunu anlayan Lisa, not ettiği bu şiirleri şiir kursunda kendisininmiş gibi okur ve hayranlıkla dolu takdirlere muhatap olur. Ama asıl hayranlık, 40’lı yaşlarındaki Lisa’nın 5-6 yaşlarındaki Jimmy’e duyduğu hayranlıktır. Öğrencisini yakın markaja alan Lisa’nın bu tavrı yönetmen tarafından bazı psikanalitik/Freudyen çağrışımlar uyandıracak şekilde sunulsa da filmin odak noktası ve duygusal ağırlık noktaları dağılmaz ve ihsas edilen duygu ve düşünce üzerinden psikolojik bir gerilim/gelgit sağlanır. (Psikolojik bir saplantı gibi değerlendirilmeye teşne bu hâl estetik bir duyarlılık olarak da değerlendirilebilir.)

⁸ Gelenekte şiirin “yazılmak” yerine “söylenmek” eylemiyle ifade edildiğini; söyleyerek gerçekleşen bu eylemin “anlık” (an’a ait) bir durum olduğunu; anlam’ın an’ın hemen öncesinde anılarak ortaya çıktığını ve şiirin/şiir söylemenin böyle dinamik/canlı bir şey olduğunu belirtmiş olalım.

Lisa, Jimmy'in bir türlü iletişim kuramadığı babasının yerine önce bakıcısıyla sonra amcasıyla ve nihayetinde de babasıyla konuşarak Jimmy'deki olağanüstü hâli anlatmaya çalışır. Onlar için çok da olağanüstü görünmeyen bu durum ve Lisa'nın gösterdiği aşırı ilgi rahatsız edicidir. Hatta bizzat Jimmy de öğretmenin kendine olan aşırı ilgisinden rahatsızdır ve çocuk aklına rağmen öğretmene karşı mesafeli durmayı tercih eder. Lisa'nın şiir kursundaki hocası, Lisa'yı şairlerin katıldığı ve şiirlerinden seçkiler okuduğu bir şiir gecesine davet eder. Lisa, Jimmy'i provalar yaptırıp o geceye hazırlar. Babasının izni olmadan götürür ve şiir öğretmenin önünde şiirlerin asıl sahibini gösterir. (Böylece estetik duyarlılığını etik bir düzleme de çeker ve âdeta estetik ile etiği mezceder; ama bunu başka bir etik kuralını ihlal ederek yapar.) Öğretmeni bu duruma bozulur ve Lisa'ya bir sanatkar olamayacağını, en fazla bir sanatsever olabileceğini söyleyerek Lisa'nın

ontolojik konumunu belirler. Kendisinden habersiz şiir gecesine getirilen Jimmy'nin babası oğlunun okulunu değiştirir ve onu Lisa'dan uzaklaştırıp ayırır. Sonrasında hayatının o büyük kararını veren Lisa, Jimmy'i yeni okulundan yüzmeye götürme, dondurma yeme gibi "çocukça" bahanelerle alır (zira Jimmy bir şair olsa da çocuktur; "kemale ermemiş"tir) ve (sistem/şehir dışına) "kaçırmak" ister. Kanada sınırına doğru yola çıkarlar, göl kenarında durup yüzerler, dondurma yerler ve sonrasında temizlenip dinlenmek üzere bir otele geçerler. Jimmy kaçırıldığını anlayarak/hissederek Lisa duştayken banyo kapısını kilitleyip polisi arar. İçeride kitli kalan Lisa durumu fark edip Jimmy'i ikna etmeye çalışır. ("Sen şiirlerini söylersin ben yazırım." der.) Ama bir işe yaramaz. Lisa kafasında/ruhunda kurmuş olduğu ütöpik ve estetik sınır ötesinin (sistem/şehir dışının) çöktüğünü görünce derinden sarsılır ve ağlayarak "Bu dünyada sana göre bir yer yok. Benim gibi gölge olur gidersin." der fakat "öğretmen kimliği/ formasyonu" devreye girerek durumu da kabullenir. (Lisa sistemden kaçış ve şehir dışında bir hayat hakkının olmadığını tersten "itiraf" eder aslında.) Polisler gelir, Jimmy'i şefkatle alırlar, dondurma söyleyip arabaya yerleştirirler. Arabada bir başına oturan Jimmy'in "şiiri gelir" ama artık o şiirleri duyan ve yazan bir Lisa yoktur.

Final sahnesinde, sistemin/şehrin, biraz duyarlılığı olan insanları yutup içine çektiği, tüm enerjilerini emdiği, varlıklarını silip gölgeye çevirdiği ve sistem dışına kaçmak isteğinin olması ama bunun imkân dışı oluşu filmin ağırlık noktasıdır ve oldukça ölçülü bir şekilde verilir. Fakat "şairin" sistem dışına kaçırılma (okul ve şehir dışına çıkarılma) çabasının âtil hâle gelmesi ve polisler (şehir hayatının ve sistemin en belirgin tem-

silcisi olan polisler) tarafından "kurtarılması", sistem dışının makul ve mümkün bir "bölge" olmadığını hissederek gibidir. Zaten Lisa'nın bir hak ihlalinde bulunması (çocuk gasbına yeltenmesi) tüm iyi niyetine rağmen "anti-kahraman" olmasını sağlar ve izleyiciye bağlam bu duyguyu zerk eder. İdeolojik olarak filmde, sistem ve şehir dışına kaçış isteği simüle edilir, âtil duruma düşürülerek de dissimüle edilip sistem dışı *yokmuş gibi* (mümkün *değilmiş gibi*) yapılır. Sınırları zorlayıcı bir eylem olarak *sanat* (Jimmy) ve sanatın özünü duyumsayabilecek olan *estetik* (Lisa), sistemin içine (okula ve gözetim yerine) geri getirilmek üzere sistemin şefkatli kollarına (kolluk görevlilerine) teslim edilir. Duyarlılığın (estetik) duyusu (şiir) ile sınır dışına kaçma çabası sistemin sınırlarını tahrip edebilecek bir ihtimaldir ve psikanalitik bir tedaviye (veya Bentham'ın "gözetimine") ihtiyacı var demektir.

KAPTAN FANTASTİK'İN KONFORMİSTE DÖNÜŞÜMÜ

Matt Ross'un 2016'da çektiği ve "bağımsız sinema" örneği olarak sunulan ama ele aldığımız üç film arasında Hollywood ideolojisini en fazla yansıtan *Kaptan Fantastik* adlı filmi, okulsuz toplum düşüncesini en belirgin (hatta aşırı dramatik ve pornografik) biçimde işleyen filmidir. İsmiyle müsemma olarak okulsuz toplum düşüncesini savunuyormuş gibi yapıp "fantastikleştiren" ve böylece geçerliliğini/ ciddiyetini ilga eden film, "bağımsız sinema"nın dahi Hollywood ideolojisi diye isimlendirdiğimiz simülatik mekanizmanın bir parçası olduğunu göstermesi açısından ilginçtir.

Ben Cash, karısı Leslie ve 6 çocuğu, 10 yıldır modern yaşamdan (yani modern kentten) ve toplumdan uzak yaşamaktadırlar. Karı koca, kapitalist Amerikan kültüründen kaçıp Washington'ın dağlık bölgesindeki arazilerine (sistem ve şehir dışına) yerleşmiş; çocuklarını sosyalist, anarşist, sportif, eleştirel bir biçimde yetiştirip kendileri eğitmektedirler. Filmde bir iki rüya sahnesi dışında hiç görmediğimiz Leslie, bipolar olduğu ve şiddetli ataklar geçirdiği için hastaneye kaldırılmıştır (yani kaçtığı -daha doğrusu kaçmanın mümkün olmadığı- kente getirilmiştir). Eğitim "sektörünü" olduğu gibi sağlık "sektörünü" de kapitalist düzenin bir parçası olarak gören Ben (ki fazlasıyla öyledir ve bu konu hakkında Capra'nın, *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası* adlı kitabının bir bölümü ufuk açıcudur), nedense karısının hastaneye yerleştirilmesine karşı çıkmamıştır ama sağlık sektörü eleştirisini söylemsel düzeyde devam ettirmektedir; daha doğrusu eleştirmiş gibi yapmaktadır. Bu önemli bir detaydır zira filmin sonlarına doğru çatıdan düşüp boynunu kıran büyük kızın hastane sahnesinde modern tıp teknolojisi âdeta fetişleştirilir ve böylece filmin dissimüle ettiği modern kapitalist ideoloji simüle

edilir. Filmin reddediş *yokmuş gibi yaptığı* modern yaşama karşı simülatik tutarsızlığı burada başlar.

Leslie'den haber almak için çocuklarla birlikte kasabaya giden Kaptan, eşinin önceki akşam intihar ettiğini öğrenir. Annenin intiharı ile dağlık arazide kurdukları "sosyalist, anarşist düzen" çatırdamaya başlar. Büyük oğlanın annesiyle birlikte üniversite müracaatları yaptıkları ve Harvard, MIT gibi en iyi okullardan kabul aldığı ortaya çıkar. (Okulsuz toplum

düşüncesini savunuyor, şehir toplumunu eleştiriyormuş gibi yapan, merkezinde bu düşüncenin olduğu filmin henüz başlarında bile okula/üniversiteye fetişistik bir özendirme vardır.) Küçük oğlan annesinin ölümünden babasını ve onun seçtiği anti-modern yaban hayatını sorumlu tutar ve modern yaşama ve kente karışmak istediğini anlarız. Kaptan, çocuklarıyla birlikte karısının vasiyetini yerine getirmek ve ailesini birlik içinde tutmak için kente, cenaze törenine doğru yola çıkar. Leslie'nin vasiyeti bir Budist olduğu için bedeninin yakılması, cenazesinde eğlenilmesi, küllerinin tuvalete atılıp sifonun çekilmesidir. Fantastik ailenin yol hikâyesi başlar böylece; pek tabii her yol hikâyesi bir dönüşüm ihtimali barındırır.

Modern, kapitalist yaşama doğru yapılan bu yolculuk bir yandan fantastik (ama sadece söylemsel) eleştiriler içerirken bir yandan da (görsel) modernite güzelleme-leriyle doludur. Bunun belirgin bir örneği yolda mola verdikleri yemek sahnesidir: Aile, yemek yemek için bir restorana girer, menüye bakarlar, hepsi bu fantastik yemeklerden birini seçer ama Kaptan burada “gerçek yemek” olmadığını söyleyerek çocuklarla bir markete gider, paraları yokmuş gibi -“şirince” sunulan düzmece bir bahaneyle- marketten yemek malzemesi çalarlar. (Babanın, bunu biraz da annenin ölümünün verdiği üzüntüyü dağıtıp çocukları eğlendirmek için yaptığı bahanesi sunularak meşrulaştırılır.) Günün sonunda karnı doyan ailesini cenaze mateminden uzaklaştırıp

eğlendirmek isteyen Kaptan, “Noam Chomsky günü” kutlamalarına başlar. (Aslında modern insanı ölüm düşüncesinden ve beraberinde getireceği fikrî ve ahlaki tutumdan uzaklaştırmak demektir bu ve Kaptan karakteri eleştiriliyormuş gibi yapılan modern insanın tersten/fantastikleştirilmiş ve özendirilen bir temsilidir. Ayrıca şarapla, krem şantili pastayla “gerçek yemeklerin” olduğu bir kutlama gözden kaçmaması gereken ayrı bir detaydır, şirinleştirilmiş bir Amerikan tüketim çılgınlığının, tersten güzellemesini yapan -zira “Tüketmeyen Amerikalı olamaz”- Chomsky gibi, eleştirileriyle simülasyon evreninin gerçeklik ve geçerlilik düzeyini artıran bir “modern entelektüelin” fikirleriyle bir şekilde filme dâhil edilmesi filmin ideolojik işleyişini çözmek için önemli bir göstergedir. *Kaptan Fantastik*, Chomsky'nin eleştirel düşüncelerini ama daha da önemlisi eleştirel tavrını ete kemiğe büründüren bir filmdir âdeta. Sistemi eleştiriyormuş gibi yapıp sistemin işlerliğini sağlayan, düzenden istifade eden, sistemin tıkanıdığı yerde eleştirel söylemlerle onun gazını alıp iştahasını açan, bir “sistem eleştirmeni” olmaktan çok “sistemin eleştirmeni” olan Chomsky, *Kaptan Fantastik*'te vücut bulur (yahut *Kaptan Fantastik*, Chomsky'nin fikirleriyle ruh bulur). Tüketim ideolojisinin, karşısındaki tüm ideolojileri fantastik, egzotik, ekstrem, çılgın/ca gösterip şirinleştirmesi ile düşmanca gösterip ötekileştirmesi arasında düşünsel değil sadece biçimsel/yöntemsel bir fark vardır ve her ikisi de aynı ideolojik mantığın

işleyiş biçimidir. Kurtarıcı, koruyucu, özgürleştirici kisve altındaki militarist propaganda ile fantastikleştirilerek absorbe edilen, yutulan, her türlü kapitalist sosa bulandırılıp tatlandırılan ve tüketime hazır hâle getirilen, posası çıkarılan ideolojilerle yapılan tersten propagandanın hedefi kitlelerin bilinçaltıdır zira Wim Wenders'in dediği gibi Hollywood önce bilinçaltımızı sömürür. (Bkz. Bozkurt, *Sinema ve İdeoloji*)

Yol üstündeki ablasına uğrayan Kaptan'ın ablasıyla tartışmasının merkezinde çocukların normal, modern yaşamdan ve eğitimden mahrum bırakılmaları vardır. Bunun üzerine Kaptan, çocuklarıyla göz alıcı bir “bilgi şovu” yapar: Ablasının liseye giden çocuklarını çağırıp İnsan Hakları Beyannamesi'ni sorar. Çocuklar geveledikten sonra 7-8 yaşlarındaki en küçük kızını çağırıp aynı soruyu ona yöneltir. Küçük kız Beyanname'nin maddelerini ezbere saymaya başlar Kaptan'ın memnun bakışları eşliğinde. Kızını durdurup maddeleri saymasını değil yorumlamasını ister. (Okulsuz eğitim sürecinde önce “ezberci” sonra “yorumlayıcı” bir eğitimin de “başarılı bir performansı” sahnelenmiş olur.) Küçük kız İnsan Hakları Beyannamesi olmasaydı ifade özgürlüğünden mahrum, Çin gibi bir yer olabileceklerini söyler. (Sözüm ona dışında durulan politik ve ideolojik sistemin dibine kadar klişe söylemlerini duyarız.) Modern kapitalist sistem eleştirisi üzerine kurulmuş gibi sunulan film, alttan alta eleştirdiği sistemin güzellemesini yapmak-tan da öte o ideolojik sistemin söylemlerini yeniden üretip⁷ kullanıma sokarak aslında sistem dışı/karşıtı olmadığını ele verir. Modern eğitimi eleştiriyormuş gibi yaparken dahi hâkim ideolojik söylemin papağanlığına yeltenen filmin “Chomsky-vari karakteri” bir kez daha gün yüzüne çıkar. Çin'in insan haklarını ihlal eden komünist/sosyalist yapısı kapitalist Amerika'nın anarşist solcusu tarafından eleştirilerek hem politik (China-fobi) hem ideolojik (Amerikan imgesi ve imagosunu pekiştirici) işleyişini, simüle ve dissimüle ederek sürdürür.

Yolculuğun devamında kayınpederi ile Kaptan arasındaki gerilim/çatışma, Kaptan'ın cenaze törenindeki inançları ve dinleri aşağılayıcı tavrı, çıplaklığın/hayvaniliğin normallliği, cinsel özgürlük vurgusu vs. gibi modernitenin sosyalizme “kakaladığı” ucuz söylemlerin karikatür versiyonlarını görürüz. Nihayetinde baba ve çocukları tekrardan kenetlenip annenin vasiyetini yerine getirirler; büyük oğlan Harvard, MIT gibi büyük okulları reddedip Afrika'daki bir üniversiteyi

Tüketim ideolojisinin, karşısındaki tüm ideolojileri fantastik, egzotik, ekstrem, çılgın/ca gösterip şirinleştirmesi ile düşmanca gösterip ötekileştirmesi arasında düşünsel değil sadece biçimsel/yöntemsel bir fark vardır ve her ikisi de aynı ideolojik mantığın işleyiş biçimidir.

tercih ederek o “fantastik” tavrı kısmen devam ettirir; avcı-toplayıcı aile yapısından yerleşik tarımsal yapıya geçerek sükûna ve huzura eren aile (ki bu bariz bir şekilde gösterilir sinematografik bir dille; ışık, renk kullanımlarının tatlılığı bu sükûneti ve huzuru verir) modernliğe doğru evrilen toplumun bir prototipi olarak değerlendirilebilir. Okulsuz toplum pratiğinin yaygın olduğu modern öncesi toplum (fantastik/egzotik ama olgunlaşmamış toplum) ailenin dönüşümü (modernliğe ve yerleşikliğe entegrasyonu) ile karakterize edilir. Anarşist bir düşünce ve eylem yapısı, potansiyeli olan bir düşünce (okulsuz toplum düşüncesi), filmin ideolojik işleyiş içinde fantastikmiş gibi sunularak şirinleştirilerek âtıl hâle getirilir. Yontulup budanır, uysallaştırılır, sisteme dâhil edilir ve modernitenin konforuyla ideolojik konformizm eşleştirilir.

“SİSTEMLİ OLMAK SİSTEMİN OLMAK”

Kısaca ele aldığımız üç filmin de farklı düzeylerde, derinliklerde ve biçimlerde de olsa ortak sonu(cu) sistem dışına ve şehir dışına çıkmak, sistemin dışında kalmak veya sistemi eleştirmeye çalışırken sistem tarafından yutulmaktır. Uytulmak fiili aslında vurgulamak istediğimiz ideolojik işleyişi karşılamayabilecek asıl fiil. Doğrusu “u/yutulmak” olmalı. Zira bu tarz filmler yutulmama amacıyla/çabasıyla yapılan metinler değil, kendini böyle bir çaba içindeymiş gibi sunarak muhabatını u/yutan ve bilinçaltını sömüren filmlerdir. Unutulmamalı ki ideolojik bir sektör olarak sinemada asıl film filminden sonra başlar. ■

⁷ İdeoloji, kendini söylemler üzerinden kurarak oluşturur, dayatır ve yaygınlaştırır.

Çocuk, Mekân ve Şehir: Bebek Firarda

Deniz Kurtyılmaz

Dr., Giresun Üniversitesi, Radyo
Televizyon ve Sinema Bölümü

Çocukluk, hayatımızın en büyüğü dönemidir. Çocukken bir masa örtüsü sandalyelerden kotarılmış bir kalenin çatısı olabilir, bir sokak sonsuz bir maceranın kapısını aralayabilir, bir karton kutu bir uzay mekiğine dönüşebilir. Çünkü çocukluk, dünyaya bambaşka bir gözle bakmaktır. Yetişkinler için gri, beton dolu ve sıradan olan bir şehir sokağı (keşke böyle olmasa tabii); bir çocuk için sonsuz olasılıklarla dolu, tam anlamıyla acayip bir yerdir. Yetişkinler olarak çoğu zaman bu büyüğü unuturuz, ama o hep oradadır, geçmişimizden kalan bir tortu

olarak maneviyatımızda kalır. Hatta bana kalırsa bir yetişkin olarak hayal gücümüzü de o tortuya borçluyuz.

Böyle düşünürsek, çocukluk dediğimiz şey yalnızca bir yaş aralığı değil, bir bakış açısıdır. Daha başka bir ifadeyle; çocukluk, yalnızca biyolojik bir dönemi imlemez; o, aynı zamanda algının henüz kalıplara girmediği, dünyanın taptaze ve sürprizlerle dolu olduğu bir ruh hâlidir. Akışı bozmak pahasına da olsa söylemeden edemeyeceğim, ne mutlu onlara ki bazılarımız bu ruh halini asla kaybetmez! Bu sözümü destekleyen Jean Piaget ya da Erik Erikson gibi isimlere ve çalışmalarına -isterseniz- göz atmayı size bırakıyorum. Devam edeyim; çocuk için gerçeklik, yetişkinlerin rasyonel ve mantıklı dünyasına sıkışmış katı bir olgu değil, esnek bir yapı, sürekli dönüşen, hayallerle iç içe geçmiş ve hiç bitmeyen bir masaldır.

Bir çocuğun gözünden bakıldığında mekânlar da keşfedilmesi gereken haritalar, her tarafı sıra dışı bölgelerdir. Çocuk, mekânı sadece matematiksel bir düzlem olarak değil, yaşayan ve onunla konuşan bir organizma olarak deneyimler. Evet, neredeyse animist bir tutumdur çocuğunki. Bir yetişkin için şehir, kurallar ve sınırlarla dolu bir yer, güvenli ve müreffeh bir ömür için tasarlanmış bir yaşam alanından ibaret olabilir; ancak çocuğun mekâna bakışı pragmatik değil, neredeyse şiirseldir. Belki de bu yüzden çocukların mekânla kurduğu ilişki yetişkinlerinkinden çok daha samimi ve bu haliyle de (gerçekçi olmasa bile) hakikidir.

Bu bağlamda, her çocuğun zihninde, doğup büyüdüğü şehre dair silinmez imgeler vardır. Mahalle, örneğin, çocuğun ilk haritasıdır. Onun sokakları, merdivenleri,

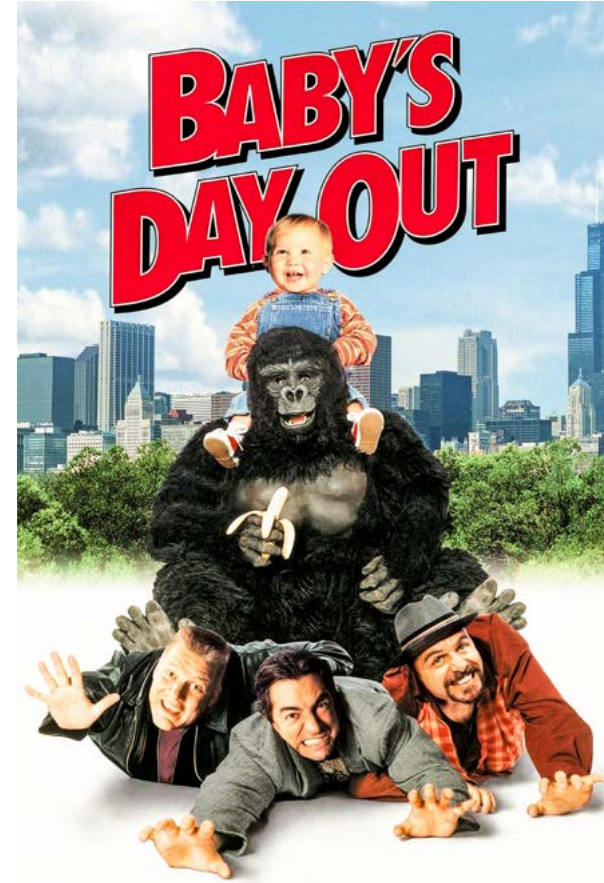
duvarları bir çocuğun büyüme serüveninin tanıklarıdır. Mahallenin köşesindeki bir ağaç her gün uğranan bir kerteriz noktası, çocukluğun küçük ama son derece önemli ritüellerinin bir parçasıdır. Her ritüel gibi, buradaki ilişki karşılıklıdır. Ritüel ifa edilirken, o da onu ifa edenleri var eder. Bir yetişkin olup da şehrimize baktığımızda içimizi ısıtan şey de budur zaten: Çocukken şehirde kendimizce bıraktığımız izlerin ve şehrin de çocukluğumuzda bıraktığı izlerin ayrılmaz biçimde iç içe geçmiş olması. Demem o ki çocuklar, oldukça bilge bir

tavır alışla, hiçbir sokağın yalnızca bir sokak olmadığını bilir, -keşke şehir planlamacıları, mimarlar ya da müteahhitler de bu hakikati akıllarından hiç çıkarmasalar, öyle değil mi?

Hâsılı, şehir, insanlık durumumuzun önemli bir parçasıdır ve insana dair her anlatıda açık ya da örtük şekilde hep var olur. Eğer bir hikâye anlatıyorsak, o hikâyenin mutlaka bir mekânı vardır ve bu çoğu zaman şehirdir. Hatta şehir, yalnızca olayların vuku bulduğu bir mekân da değildir artık; hikâyeyi biçimlendiren, karakterleri dönüştüren, olaylara yön veren faal bir aktördür. Antoine de Saint-Exupéry'nin *Küçük Prens*'inde, örneğin, gezegenler birer şehirdir ve her biri çocuğun gözünden büyük birer metafora dönüşür. Mark

Twain'in *Tom Sawyer'ın Maceraları*'nda küçük kasaba keşiflerin, maceraların mekânıdır. Ferenc Molnár'ın *Pal Sokağı Çocukları*'nda şehir, çocukların kendi kahramanlık destanlarını yazdıkları bir savaş alanıdır.

Daha yakın ve yerli bir örnek olarak Orhan Kemal'in *Sokakların Çocuğu* eserinde, şehir artık bir masal dünyası değil, hayatta kalma mücadelesinin yaşandığı

gerçek bir arenadır. Sait Faik'in muhteşem öykülerinde çocuklar İstanbul sokaklarında dolaşırken şehrin tüm ruhunu, neşesini ve melankolisini hissederler. Örnekleri sayfalarca çoğaltmak mümkün -başlı başına bir şehir kurgulamaktan ibaret olan ütopyik anlatılara değinmiyorum bile. İşin özü şudur: Çocuk ve şehir anlatıları birbirini dönüştürür. Çocuk, şehri bir maceraya çevirir; şehir ise çocuğun dünyasında salt uzamsal-matematiksel bir zemin olmanın ötesine uzanarak niteliksel ve duygu-yoğun bir anlam kazanır.

Belki malumunuzdur, bendeniz elinden geldiğince sinema üzerine çalışan bir akademisyenim ve bildiğim kadarıyla sinema da, modern bir anlatı biçimi olarak, çocukluk ve mekân/şehir ilişkisini anlatmada önemli bir araç olagelmıştır hep. Doğrudan ya da dolaylı... Hatırlayınız *Cinema Paradiso*'da küçük Toto'nun kasabadaki sinema salonu ile kurduğu bağı yahut Miyazaki'nin müthiş animasyonu *Komşum Totoro*'da iki kız kardeşin doğa ile kurduğu oyunbaz dostluğu... Bu filmler, çocukluğun mekânla olan büyümlü ilişkisini anlatır. Özellikle sokakların da en az insanlar kadar başrolde olduğu filmler, kent yaşamının çocuğun gözünden nasıl anlamlandırıldığını gösterir. *The Florida Project*'te küçük Moonee, turistik bir moteli kendi masal dünyasına çevirirken, Ken Loach'ın başyapıtı

Kerkenez'de uyumsuz Billy'nin yaşadığı kentle gerilimli ilişkisi ve boğucu olan kent ortamında doğayla kurmayı başardığı halis bağ bizi büyüler.

Belki bu saydıklarım sinemaseverlerin bilebileceği türden yapımlar. Türk izleyicisinin neredeyse tamamının aşına olduğu bir film de var: *Bebek Firarda*. 1994 yılında izleyici ile buluştuktan sonra defalarca televizyonda izleme olanağı bulduğumuz, hatta bir kuşak için nostaljik bir öğeye dahi dönüşmüş bir filmidir bu. Yapımın yönetmen koltuğunda eğlencelik işlerle adını duyurmuş Amerikalı rejisör Patrick Read Johnson vardır. Filmin senaryosu ise aynı zamanda başarılı bir yapımcı olan John Hughes'e aittir. Bir diğer ikonik çocuk filmi olan ve sanırım herkesin hayatında en az bir kez izlediği *Evde Tek Başına*'nın da senaristi olan Hughes, bu kez bir bebeği evde mahsur bırakarak değil; tam aksine, milyonluk bir metropolde oradan oraya dolaştırarak macera sunar bize.

Sanırım herkesin hatırlındadır ama âdet yerini bulsun diye filmin konusunu özetleyeyim. Henüz dokuz aylık olan Küçük Bink, sevimliliğiyle tüm ekranı ve ekran başındaki izleyicilerin kalplerini dolduran bir bebektir. Ailesi Cotwell'ler zengin ve sevgi doludur, bakıcılarıysa ilgiyle Bink'in etrafında pervane olurlar. Her şey yolunda görünmektedir. Ailesinin hatıra

fotoğraflarını çektiirmek istediği Bink, annesinin ona devamlı okuduğu hikâyelerdeki hayvanat bahçesine gitme hayaliyle yanıp tutuşmaktadır ama kimse bunu bilmemektedir. Bebek kahramanımız bir gün gerçekten hayvanat bahçesine doğru yola çıkar. Ancak ne yazık ki onu bu masalsı yolculuğa çıkaran şey, sıcak bir aile gezisi değil, fidyeye peşinde koşan ve sakarlıklarıyla filmin komedi unsurlarını taşıyan üç beceriksiz adamın onu kaçırmaması olur. Bebek Bink haydut çetesinin elinden kurtulur kurtulmasına ama gürültülü, kalabalık bir metropolde (filmde açıkça söylenmese de bu metropol Chicago'dur) tek başına bir serüvene atılmak zorunda kalır.

Filmin çekiciliği tam da burada devreye girer. Film, ilk bakışta, insana yaklaşık iki saat hoşça vakit geçirmenin ötesinde bir şey vadetmeyen vasat bir aksiyon/komedi filmi gibi görünse de derinlerde çocuk ile şehir arasındaki büyümlü ilişkiyi anlatan ilgi çekici bir aks kurmayı başarır çünkü. Şehir; bir çocuğun gözünden bakınca bambaşka bir dünyaya, bir oyun alanına dönüşüp yazının en başında söylemek istediğim şeyi hatırlatıp durur: Mekân, hassaten şehir, çocuğun hayal gücüyle bir peri masalı gibi şekillenir. Bink için de

şehir, korkutucu bir beton yığını yahut durmaksızın koşuşturan insanların selinden ziyade keşfedilecek bir macera alanıdır. Onun şehri, yetişkinlerin günlük koşuşturma içinde hiç göremediği alternatif yollarla, hoş sürprizlerle ve beklenmedik tesadüflerle doludur.

Küçük kahramanımız için parklar birer sığınak, otobüsler masal diyarına açılan büyümlü taşıtlar, dev inşaat iskeleleri de evden aşına olduğu bir tırmanma oyununun biraz daha büyükçe bir versiyonudur. Bu durum, 20. yüzyılın en ilginç ve parlak düşünürlerinden biri olan Walter Benjamin'in çocukluk ve mekân ilişkisine dair yaptığı çözümlemeleri akla getirir hemen. Benjamin'e göre çocuk, yetişkinlerin fark etmediği bağlantıları keşfedebilen bir varlıktır. Kaldı ki çocuk, mekânı bir yetişkin gibi rasyonel, ölçülü ve tehlikeli olarak görmez. Tam tersine, mekânın içinde erir, onunla bütünleşir, sınırlarını esnetir. Bu noktada film, çocukluk ile şehrin iç içe geçmiş bir uyum içinde olabileceğini gösterir bize.

Kısaca söylersek şehir, çocuk için farklı işler. Bink'in sürekli korunduğu hissi, filmin anlatısının poetik ve fantastik yapısını güçlendirir. Şehir, onun düşmanı değil, müttefikidir. Bink, devasa bir şehirde ne kaybolur ne de

yolunu şaşırır. Küçük bir bebeğin böyle bir metropolde tek başına yolunu bulabilmesi nasıl mümkün olabilir? Bu, anlatının cilvesi olduğu kadar önemli bir gerçeğe işaret etmek için kurgulanmıştır: Şehir, poetik bakımdan, tam da çocuğun düşlediği gibi bir yer, onun hayal dünyasının bir uzantısıdır da ondan. Diğer bir ifadeyle, kent, Bink için kendisinden özgü bir şey bile değildir.

Oysa Bink'e yardım eden şehir, onu kaçıran kötü kalpli haydut çetesi için tek bir anlama gelir: bitmek bilmeyen çileler silsilesi... Haydutlar için adeta bir tuzaklar labirenti olan kent başka bir yüzünü gösterir bize. Modern şehir, bizim gibi yetişkin olan kanunsuzlar için sürekli tökezledikleri, düştükleri, başlarına talihsiz kazaların geldiği bir savaş alanıdır. Çete üyeleri ne kadar akıllıca plan yaparsa yapsın her şey ters gider; çünkü şehir, bütün unsurlarıyla, düşmanca davranmaktadır onlara. Hatta filmin iyilerinden olan Bink'in anne babası için bile şehir korkutucu bir yerdir zira o, biricik bebeklerinin içinde kaybolduğu vahşi bir cangıl, çılgın bir karmaşa ve keşmekeş yığınidır.

Filmin bizi şaşırtacak ve bence üzerine daha çok düşünülmesi gereken bir numarası daha var. *Bebek Firarda*, çocukluk ve modern şehir arasındaki ilişkiyi de salt steril şekilde kurup toz pembe göstermiyor. Bunu filmde, kendisine okunan bir masalın, sonunda Bink tarafından gerçek kılınmasından anlıyoruz. Küçük Bink

annesinin okuduğu masaldaki hayvanat bahçesini adeta zihninde bir ütopya gibi canlandırıyormuş meğerse, modern şehir değil. Filmin sonuna doğru Bink'in tek amacının şehrin hayvanat bahçesine gitmek olduğunu kavırıyoruz. Bink, annesinin okuduğu çocuk kitabındaki masalın olay örgüsünü aklında tutmuş ve onları birebir uygulayarak tıpkı masalda tarif edildiği gibi hayvanat bahçesindeki gorillerin kafesine ulaşmaya çalışıyormuş.

Bink'in masaldaki hayvanat bahçesine gitme isteğindeki *medeniyet ve doğa arasındaki karşıtlık* fikri dikkatinizi hemen çekmiştir sanırım. *Bebek Firarda*, bu karşıtlığı bir anlatı olarak somutlaştırıyor. Evet, Bink'in başına gelen her şey, neredeyse bir peri masalının formülüne dayanıyor: Karakter yola çıkar, çeşitli zorluklarla karşılaşır, her zorluktan doğaüstü bir şekilde kurtulur ve nihayetinde hedefine ulaşır. Bu anlamda film, çocukluk mitolojisine dair bir anlatıdır. Ancak filmin alt metnine farklı bir gözle bakarsak, modern şehir yaşamına dair örtük bir eleştiriyi ve bir kaçış arzusunun işaretlerini de görebiliriz.

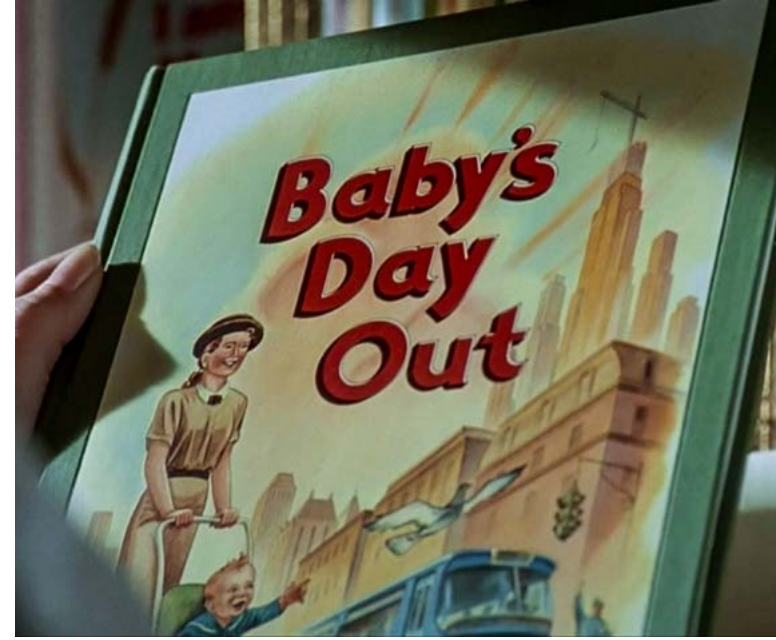
Bink'in evden kaçışı sadece gangsterlerden kurtulma çabası değil, aynı zamanda modern şehrin katı ve mekanik habitatından da kaçma arzusudur. Kahramanımızın ulaşmak istediği yer bir gökdelen yahut bir alışveriş merkezi değildir. O, doğayı temsil eden bir mekân olarak hayvanat bahçesine, hatta

özellikle gorillerin kafesine ulaşmak ister -buradaki King Kong göndermesini görmemek de zor. Hayvanat bahçesinin filmde sembolik olarak farklı anlamlara gelebileceğini, bunun bir "okuma" meselesi olduğunu kabul ediyorum. Şehirde doğup büyüyen çocuklar için hayvanat bahçesi, doğanın sterilize edilmiş bir versiyonu olarak doğaya açılan kapıyı temsil eder. Ancak bir başka açıdan bakıldığında hayvanat bahçesi bir tür hapisanedir; neticede hayvanlar burada özgür değildir, tıpkı modern insanın şehir içinde özgür olmadığı gibi.

Fakat filmin genelinden bakarsak Bink, hayvanat bahçesine ulaşma arzusu sayesinde modern kentin bütünyle yapay dünyasından sıyrılıp doğanın gerçekliğine dönüş yapan bir edebiyat karakterini hatırlatır bize. Hatta biraz abartayım, *Bebek Firarda* filmi bu perspektiften bakınca bir tür Robinsonad haline bile gelir. Ne dersiniz, *Bebek Firarda*'da Bink'in yolculuğu bu bağlamda da okunamaz mı? Bink, bir tür "şehir kaçkını" olarak ele alınmaz mı gerçekten? Elbette Bink'in şehir içindeki yolculuğu, ilk bakışta sadece tesadüflerin peş peşe geldiği eğlenceli bir macera gibi görünebilir. Ancak biraz daha dikkatle bakınca bu yolculuk, modern kent yaşamı ile doğa arasındaki o kadim karşıtlığı içinde taşır. Çünkü Bink'in yürüdüğü yol; yalnızca kaldırımlardan, metrodan, mağazalardan geçmez; aynı zamanda sembolik bir çizgiye denk gelir: Çocukluğun saf doğallığı ile şehrin yapay düzeni arasındaki farkı duyumsadığımız o çizgiye...

Demek ki film bize şu soruları sordurmak hususunda başarılıdır: Modern şehir çocuklukla ne kadar uyumlu bir yer? Çocuklar için şehir gerçekten özgürlük ve keşif alanı mı, yoksa bir tür hapisane mi? Film, şehrin bir çocuk gözünden şiirselliğini gösterirken aynı zamanda modern kent yaşamının sıkıcılığını da düşündürüyor. Bink'in hayvanat bahçesine ulaşmasıyla biten hikâyesi, aynı zamanda şehirde bir parça doğa arayışının güçlü bir metaforu olup çıkıyor. Belki de -bana kalırsa şüphesiz- hepimiz içimizde bir Bink taşırız ve bazen, modern şehrin karmaşasından doğanın huzur verici kollarına kaçmayı hayal ederiz. Bink'in filmin sonunda bir anne gorilin kollarında mışıl mışıl uyuduğunu da hatırlatırım!

Hâsılı; bir şehir yalnızca betonun, asfaltın, kaldırımların ve alt yapılarının toplamı değil; insanın hafızasının, düşlerinin ve oyunlarının içine işleyen bir organizma. Belki de artık yazının başından beri sundu-

ğum önermeyi açıkça ve net biçimde söylemenin vakti gelmiştir: Şehir bizden özgü bir varlık değil, biz neysektir. Filmin çözümlemesinden çıkabilecek en güçlü fikirlerden birinin bu olduğuna inanıyorum. Biz bir şehre ne yapıyor ve ona nasıl yaklaşıyorsak ancak onun karşılığını görüyoruz. Filmden ilhamla, biz yetişkinlere bu kadar sert hatta acımasız olan kendi şehrimize bir de bu gözle baksak iyi olmaz mı?

Bink, biz yetişkinlerin çoktan unuttuğu bir dünyada, sokakların güvenli, otobüslerin maceralı, parkların birer kale olduğu oldukça renkli bir şehirde dolaşır ve şehir de sonunda onu düşlediği şefkatli doğa ile buluşturmayı başarıyor. Aslında hepimizin istediği türden bir şehir değil mi Bink'inki? Güvenli ama sıra dışı, ama hepsinden önemlisi doğaya açılan yollarla dolu! Yazıyı şöyle tamama erdireyim; sanırım çocuklar şehirleri kurtaracak olan son masal anlatıcılarıdır ve modern kenti onların gözüyle kurmaya gayret etmenin vakti çoktan gelmiştir. ■

Çizgi Film Asla Sadece Çizgi Film Değildir Çocuklar Neden Çizgi Film İzler?

Ahmet Ercan

Psikolojik Danışman/ Bulmaca Kulesi Çizgi
Film Yönetmeni ve Senaristi

Hiç düşündünüz mü; çocuklar neden çizgi film izler? Bunun birçok psikolojik, bilişsel ve duygusal nedeni var:

1. Çizgi filmlerdeki canlı renkler, hızlı hareketler ve ilgi çekici görseller, çocukların dikkatini çeker.
2. Çizgi filmlerin basit, eğlenceli ve anlaşılır hikâyeleri, çocukların kolay takip ettikleri yapılardır.
3. Çizgi film karakterleri genellikle çocukların günlük yaşamlarındaki duygularını ve deneyimlerini yansıtır. Çocuklar böyle karakterlerle kolaylıkla özdeşim kurarlar.
4. Çizgi filmler, çocukların hayal güçlerini harekete geçiren fantastik öğelerle doludur. Çocuklar hayal kurmayı, farklı hayal dünyalarına götüren hikâyeleri severler.
5. Çizgi filmler, çocuklara gerçek hayattaki stres veya olumsuz duygulardan bir kaçış sunar. Eğlenceli

hikâyeler ve komik sahneler, çocukların rahatlamasına yardımcı olabilir. Özellikle çocuklar için zorlayıcı bir günün ardından bir çizgi film izlemek, onları rahatlatır ve duygusal denge sağlar.

6. Çizgi filmler canlı müziklerle ve dikkat çekici ses efektleriyle desteklenir. Bu işitsel unsurlar, çocukların ilgisini çeker ve hikâyeye daha fazla bağlanmalarını sağlar.

7. Çizgi film izlemek, çocuklar için günlük bir ritüel haline gelebilir. Özellikle belirli saatlerde yayımlanan çizgi filmleri izlemek, onların alışkanlıkları arasına girer ve bir rutin oluşturur. Bu, çocuklara güvenli bir ortam hissi sunar.

8. Çocuklar, arkadaşlarıyla çizgi filmler hakkında konuşmayı sever. Popüler bir çizgi filmi izlemek, çocuklara ortak bir ilgi alanı yaratarak diğer çocuklarla bağ kurma fırsatı sunar. Özellikle okul ortamında, çizgi film karakterleri hakkında konuşmak veya oyunlarda o karakterleri taklit etmek sosyal ilişkileri güçlendirir.

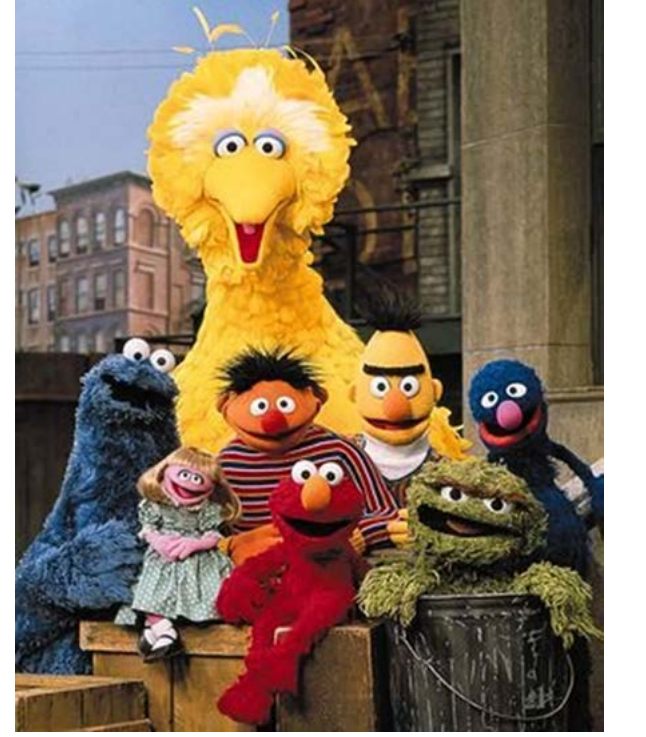
Bu maddelere bakarak, çizgi filmlerin çocukların ilgisini çekmek için “özel olarak tasarlandığını” söyleyebiliriz. Çizgi filmler bu açıdan reklamlara çok benzer. Çocuklar çizgi film gibi reklamları da izlemeyi çok sever. Sonuçta reklamlar da hedef kitlenin ilgisini çekmek için özel olarak tasarlanmıştır.

Çizgi Filmlerin Yararları

Tabii çizgi film izlemek, çocuklar için reklam izlemekten daha faydalı. Çizgi filmler çocukların zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimlerine çeşitli şekillerde katkıda bulunur. Çizgi filmlerin olumlu etkilerini uzmanlar şöyle özetliyor:

1. Eğitici çizgi filmler, çocukların temel akademik becerileri kazanmasında etkili bir araçtır. Matematik, dil becerileri ve sosyal bilgiler gibi konular, eğlenceli ve interaktif bir şekilde çocuklara sunulabilir. Örneğin, uzun yıllardır dünya genelinde izlenen Susam Sokağı (Sesame Street); okul öncesi dönemdeki çocuklara sayılar, harfler ve temel sosyal değerleri öğretmektedir. Bilimsel araştırmalar, bu tür programların erken çocukluk döneminde öğrenmeyi teşvik ettiğini ve okul başarısını artırdığını göstermektedir.

2. Çizgi filmler, çocukların hayal dünyalarını zenginleştirir. Fantastik öğelerle bezeli hikâyeler ve sıra dışı karakterler, çocukların yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmelerine olanak tanır.

3. Çizgi filmler, çocukların duygusal zekâlarını geliştirmelerine yardımcı olabilir. İyi kurgulanmış bir çizgi film ile çocuklar empati, iş birliği, arkadaşlık ve duygusal kontrol gibi becerileri modelleyebilir.

Bunlar az çok bilinen şeyler. Bu yazıda çizgi filmlerin daha az bilinen faydalarından bahsedeceğiz.

Çizgi Film ve Çocuk Oyunları İlişkisi

Çizgi filmlerdeki konuşan hayvanlar, fizik kurallarının ihlali veya fantastik unsurlar, çocukların oyun dünyasında kullandıkları “mış gibi yapma” (pretend play) tekniğiyle oldukça benzerdir. Çocuklar, çizgi filmleri bir eğlence aracı olarak görseler de aslında bu içerikleri oyun dünyalarına benzer bir şekilde algılar ve yorumlarlar.

“Mış gibi yapma” nedir? Çocukların hayal dünyasında bir şeyi gerçekmiş gibi canlandığı ve bir role büründüğü oyun türüdür. Örneğin, çocuklar bir sopayı kılıç gibi hayal edebilir veya pelüş bir oyuncakçı gerçek bir arkadaş gibi düşünebilir. Çocuklar, çizgi filmlerdeki fantastik unsurlarda hayal dünyalarının yansımasını bulur ve çizgi filmleri bir oyun gibi algılar.

Çizgi filmler, çocukların taklit etmeye eğilimli olduğu roller sunar. Çocuklar, izledikleri karakterleri

hayal ederek oyunlarına taşır. Örneğin; Bulmaca Kulesi izleyen bir çocuk, arkadaşlarıyla bu karakterlerin maceralarını yeniden canlandırabilir.

Çizgi filmler ile çocuk oyunlarının birçok ortak noktası vardır:

1. Hayal Gücü: Hem çizgi filmler hem de oyunlar, çocukların hayal dünyalarını genişletir ve yaratıcılıklarını artırır.

2. Sınırların Aşılması: Çocuk oyunlarında olduğu gibi, çizgi filmlerde de fiziksel sınırlar yoktur. Her şey mümkündür.

3. Duygusal Deneyim: Çizgi filmler ve oyunlar, çocukların farklı duyguları deneyimlemesine olanak tanır. Örneğin, bir karakterin zaferi çocukta mutluluk hissi uyandırırken, bir yenilgi üzüntü yaratabilir.

4. Kurgu: Çizgi filmler ve oyunlar, çocuğu gerçek dünyadan koparıp tasarlanmış, kurgulanmış özel bir dünyaya götürür. Bu özel dünyada gerçek olmayan roller ve olay örgüleri vardır.

Çizgi Film ve Sanat

Çizgi filmler; sinema, resim, heykel, fotoğraf, müzik gibi birçok farklı disiplin ve tekniği buluşturan, renklerin ve formların güçlü bir şekilde kullanıldığı görsel sanat eserleridir. Bundan dolayı çizgi film izleyen çocukların görsel sanat becerileri ve estetik algıları gelişir diyebiliriz:

1. Renk Kullanımı: Çocuk izleyicilere yönelik çizgi filmler genellikle uyumlu veya kontrast renkler içerir. Bu renk paletleri, çocukların estetik algılarını güçlendirir.

2. Basitleştirilmiş Formlar: Çizgi filmler, karakter ve çevre tasarımlarında minimalist bir yaklaşımla çalışır. Bu estetik seçim, resim çizen çocuklara kendi çizimleri için ilham verir.

3. Kompozisyon ve Görsel Dil: Çizgi filmler de sinema gibi görsel bir dil kullanır. Duyguları ve fikirleri, görsel metaforlar ve sembollerle çok güçlü bir şekilde ifade ederler. Çizgi filmlerdeki tüm sahneler, birer görsel kompozisyonudur. Görsel kompozisyon, bir görüntüdeki denge, hizalama, renk, odak noktası, hareket, negatif alan, orantı ve ölçek, uyum ve kontrast gibi unsurların düzenlenmesi ve bir araya getirilmesi sürecidir. Bu terim; genellikle görsel sanatlar, tasarım, fotoğrafçılık, sinema gibi alanlarda kullanılır. Görsel kompozisyon becerisi için teknik bilgiler kadar eğitilmiş bir göze ihtiyaç vardır. Sanat eseri çizgi filmleri izleyen çocukların gözlerinin eğitildiğini söyleyebiliriz. Böylece

lece hem estetik duyarlılıkları gelişir hem de görsel okuryazarlık becerileri artar.

Çizgi Filmlerin Riskleri

Çizgi filmlerin olumlu etkilerinin yanı sıra bazı riskleri de var. Bu riskleri uzmanlar şöyle özetliyor:

1. Aşırı Ekran Süresi: Ekran karşısında fazla zaman geçirmek, çocukların fiziksel ve zihinsel sağlığını olumsuz etkileyebilir. Amerikan Pediatri Derneği, 2 yaş altı çocukların ekranlardan tamamen uzak tutulmasını önermektedir. 3-6 yaş arası çocukların günde 30 dakika, ilköğretim çağına gelmiş çocukların 45 dakika, ortaöğretim öğrencilerinin günde 1 saat, lise çağına gelmiş gençlerin ise 2 saat ekranla, teknolojik araçla vakit geçirmesi en doğru yol.

2. Şiddet İçeren İçerikler: Bazı çizgi filmler, eğlence amacıyla şiddet unsurları içerebilir. Bazı çocuklar, gerçeklik ile kurgu arasındaki farkı ayırt etmekte zorlanabilir ve şiddet davranışlarını model alabilir. Bu durum, özellikle denetimsiz izleme alışkanlıklarında büyük bir risk oluşturur.

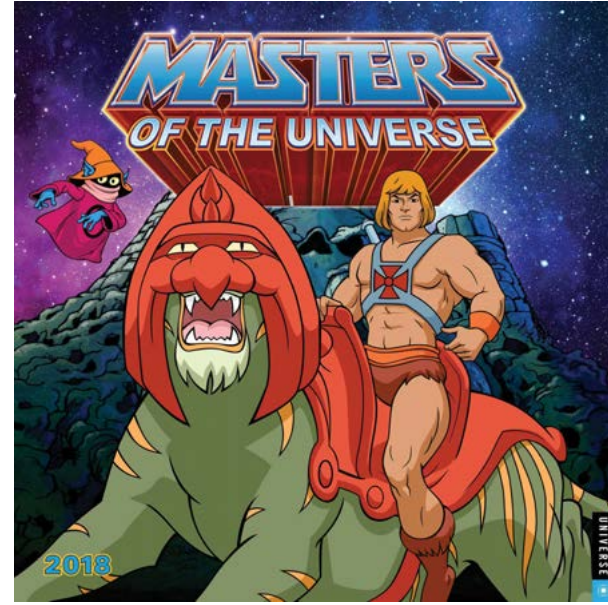
3. Toplumsal Stereotipler ve Yanıltıcı Mesajlar: Bazı çizgi filmler, toplumsal cinsiyet rolleri veya fiziksel görünümle ilgili kalıp yargılar içerebilir. Örneğin, erkeklerin güçlü, kadınların ise pasif karakterler olarak gösterilmesi, çocukların bu tür cinsiyetçi algıları içsel-leştirmesine neden olabilir. Bu nedenle, çizgi filmlerin mesajlarının eleştirel bir gözle değerlendirilmesi önemlidir.

Bunlar da az çok bilinen şeyler. O zaman çizgi filmlerin daha az bilinen risklerinden bahsedelim:

Çizgi Film ve Ticaret

1970'lerden itibaren, çizgi film stüdyoları ve oyuncak üreticileri arasında doğrudan bir iş birliği oluştu. Çizgi filmler, yalnızca bir eğlence ürünü olarak değil, aynı zamanda oyuncak satışlarını artıran bir pazarlama aracı olarak kullanılmaya başlandı. Çizgi filmler oyuncak satışlarını artırırken, başarılı oyuncak serileri de çizgi film serilerinin sürekliliğini sağladı. Bu, iki sektör arasında simbiyotik bir ilişki yarattı.

Netflix'te yayımlanan “Bizi Şekillendiren Oyuncaklar” (The Toys That Made Us, 2017) belgeseli, çizgi film ve oyuncak sektörleri arasındaki bu ilişkiyi başarılı bir şekilde ortaya koydu. Belgeseldeki üç oyuncağın hikâyesi şöyle:

1. He-Man (He-Man and the Masters of the Universe, 1983): Bir oyuncak firması, He-Man adında oyuncak figür serisi üretti. Ama çocuklar bu ürünleri almadılar. Bunun üzerine pazarlamacıların aklına ilginç bir fikir geldi. Bu figürlerin çizgi filmini yaptırıp televizyonda gösterdiler. Çizgi film çok beğenildi ve figür satışları patlama yaptı.

2. Transformers (1984): Japon Takara oyuncak serisi de satmayan bir üründü. Dünyaca ünlü oyuncak firması Hasbro, bu oyuncakların üretim hakkını satın aldı. Marvel yazarları ile anlaşıp bu oyuncaklar için bir hikâye yazdırdı. Böylece oyuncakların adı Transformers oldu. Sonra çizgi filmleri yapıldı. Tüm dünya çocukları bu çizgi filmi izledi ve milyonlarca oyuncak satın aldı.

3. Pokémon (1996): Başarılı bir çizgi film olan Pokémon'da ise işler tersten işledi. Önce çizgi film daha sonra popüler oyuncak serileri ortaya çıktı. Pokémon çizgi film ve video oyunlarının başarısı, Pokémon oyun-caklarının ve kartlarının dünya çapında bir fenomen haline gelmesini sağladı.

Precedence Research'e göre, küresel animasyon pazarının büyüklüğü, 2021 yılında yaklaşık 372 milyar dolar. Bu rakamın 2030 yılına kadar 587 milyar dolara ulaşması bekleniyor. Kings Research'e göre, küresel

animasyon lisanslı ürünler pazarının büyüklüğü 2022 yılında 35,24 milyar dolar ve 2030 yılına kadar 58,85 milyar dolara ulaşması bekleniyor. Bu verilerin büyüklüğünü daha iyi anlamamız için Türkiye'nin 2021 yılı ihracat gelirinin 225,4 milyar dolar, 2021 yılı turizm gelirinin ise 24,48 milyar dolar olduğunu hatırlatalım.

Türkiye'de çizgi filmlerin etkisini araştıran bir araştırmada¹ annelerin verdikleri cevaplar düşündürücüdür:

Anket Maddesi	Okul Öncesi Çocuk “Her zaman” ve “Sık sık”	İlköğretim Çocuğu “Her zaman” ve “Sık sık”
Çocuğum çizgi filmde gördüğü ürünleri (oyuncak, kıyafet ve diğer aksesuarlar gibi) almayı talep eder.	% 35,7	% 50,6
Çizgi filmler çocuğumun giysi ve oyuncak seçimini etkiler.	% 78,5	% 48,3
Çizgi filmler çocuğumun yiyecek ve içecek tercihini etkiler.	%72,6	% 57,3
Çocuğum, üzerinde çizgi film kahramanı bulunan eşyaları almak ister.	%51,2	%73,5

Yumuşak Güç Olarak Çizgi Filmler

Ünlü siyaset bilimci Joseph Nye, “yumuşak güç” kavramını ilk kez 1980'lerin sonlarında kullanmıştı. Peki, yumuşak güç nedir? Yumuşak güç cezbetme ve ikna etme kabiliyetine dayalıdır. Zorlama kabiliyeti olan sert güç bir ülkenin askerî ve iktisadî gücünden kaynaklanırken yumuşak güç ülkenin kültürünün, siyasî fikirlerinin ve politikalarının cezbediciliğinden kaynaklanır. Eski Amerikan Dışişleri Bakanı Colin Powell 2001 yılında “Biz bir ürün satıyoruz. Bu ürünün adı demokrasi, serbest pazar ve Amerikan değerler sistemi” derken yumuşak güce atıf yapıyordu.

Çizgi filmler, sadece eğlenceli içerikler değil, aynı zamanda devletlerin yumuşak güç stratejilerinin önemli bir parçası haline geldi. Çizgi filmler, bu stratejiye nasıl katkı sağlıyor, ona bir bakalım:

¹ Özdemir, A., & Ramazan, O. (2013). Çizgi Filmlerin Çocukların Davranışları Üzerindeki Etkisinin Anne Görüşlerine Göre İncelenmesi. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 35 (35), 157-173.

1. Kültürel Diplomasi ve İmaj Yaratma: Çizgi filmler, bir ülkenin kültürünü tanıtmanın, ideolojilerini yaymanın ve hatta ulusal değerlerini dışa vurmanın etkili bir yoludur. ABD'nin Disney ve Marvel gibi şirketleri, küresel çapta milyonlarca izleyiciye ulaşarak Amerikan kültürünü, yaşam tarzını ve değerlerini dünyaya tanıtır. Çizgi filmlerdeki kahramanlar, özgürlük, demokrasi ve bireysel haklar gibi temalar, Amerikan politikasının ideolojik yönlerini çocuklara öğretirken aynı zamanda kültürel bir etki yaratır.

2. Siyasi ve Kültürel Temalar: Çizgi filmler, gizli veya açık siyasi mesajlar içerebilir. Örneğin, Soğuk Savaş döneminde Sovyet karşıtlığı, Looney Tunes gibi çizgi filmlerde karakterler aracılığıyla yansıtılmıştır.

3. Uluslararası İlişkilerde İtibar Yönetimi: Devletler, yumuşak güçlerini kullanarak uluslararası ilişkilerde kendilerine daha fazla saygı ve etki kazandırabilirler. Çizgi filmlerde özellikle dünya çapında tanınan ve sevilen karakterler yaratıldığında, bu karakterler üzerinden bir ülkenin kültürel gücünü dünyaya duyurmak mümkün hale gelir.

4. Çocuklar Üzerinden Etki: Çocuklar, geleceğin yetişkinleri olacaktır. Yani geleceğin yöneticileri, yönetilenleri ve tüketicileri olacaklar. Çizgi filmler, çocukların bilinçaltına nüfuz ederek, gelecekteki nesillerin dünyayı nasıl algılayacağı konusunda da büyük bir etkiye sahiptir. Devletler, çocuklar aracılığıyla ideolojik ve kültürel bir etki yaratmak için çizgi filmleri kullanabilirler. Bu, ulusal kimlik oluşturma, toplumsal normlar ve değerlerin benimsenmesi konusunda etkili olabilir.

Devletlerin çizgi filmleri nasıl yumuşak güç olarak kullandıklarını bazı örneklerle açıklayalım:

1. Amerika Birleşik Devletleri: Mickey Mouse ve Donald Duck gibi karakterler, sadece eğlenceli içerikler üretmekle kalmamış, aynı zamanda Amerika'nın özgürlük, bireysel haklar ve kapitalizm gibi temel değerlerini tanıtarak Amerikan kültürünü yaymıştır. Mickey Mouse ve diğer Disney karakterleri, dünya çapında tanınan semboller haline gelmiş ve Amerikan yaşam tarzını dünya çapında temsil eden birer figüre dönüşmüştür. Bu, aynı zamanda Amerika'nın yumuşak gücünün bir parçası olarak kültürel üstünlük iddiasını pekiştirmiştir.

2. Japonya: Pokémon markası, sadece bir oyun veya çizgi film değil, aynı zamanda Japon kültürünün küresel ölçekte tanıtılmasında önemli bir araçtır. Pokémon, dünya çapında büyük bir fenomen haline gelmiş ve Japonya'nın kültürel yumuşak gücünü pekiştiren bir sembol olmuştur.

3. Çin: Çin devleti, yerli yapımlarını küresel izleyicilere ulaştırarak kültürel imajını güçlendirme amacı gütmektedir. Boonie Bears, Çin'in en popüler yerli animasyonlarından biridir ve dünya çapında birçok pazarda tanıtılmıştır. Çin hükümeti Boonie Bears gibi yapımları teşvik etmekte ve bu tür projelerle yerli kültürün dışa aktarılmasını sağlamaktadır.

4. Rusya: Rus yapımı Maşa ile Koca Ayı çizgi filmi, sadece Rusya'da değil, dünya çapında birçok ülkede de popüler olmuştur. Rusya, bu çizgi film aracılığıyla kendi kültürünü ve değerlerini uluslararası arenada tanıtılmaktadır. Maşa ile Koca Ayı, geleneksel Rus kültürünü yansıtan öğelerle dolu bir çizgi filmidir.

5. Frankofon Ülkeler (Fransa ve Belçika): Çocukların çok sevdiği Şirinler, Asteriks, Uzun kuyruk Marsupilami, Ret Kit ve Tenten gibi karakterler yalnızca bir çizgi film olarak değil, Fransız kültürünün yumuşak bir şekilde yayılmasını sağlayan bir araç olarak da görülmektedir.

Bu çizgi filmler, Fransız değerlerinin ve dilinin dünya çapında daha fazla kabul görmesini sağlamaktadır.

Son Söz

Son sözümüz anne babalara ve öğretmenlere olsun. Çünkü çizgi filmlerin olumsuz risklerinden çocukları korumak birinci dereceden onların sorumluluğu. Bu yüzden onlara birkaç tavsiyemiz olacak:

1. Çocukların ekran sürelerini takip edin. Her yaş için uygun olan süreyi disiplinli olarak uygulayınız. Kesinlikle bu konuda taviz vermeyin. Cep telefonu ve tabletler için ekran süresi takip uygulamaları kullanın. Bu aletlerin şifrelerini ara ara değiştirin. Ekran dışında zaman geçirecek alternatifler üretin; arkadaşlarıyla oyun, kutu ve kart oyunları, kitap okuma, ödev yapma, resim, yaşına uygun ev işleri gibi. Bir çocuk ekrandan uzak kaldığı için sıkılacaksa bırakın sıkılsın.

2. Çocukların hangi çizgi filmi izleyeceğine siz karar verin. Tabii bunu tek seçenikle zorlayarak değil, sizin seçtiğiniz çizgi filmler arasında bunu mu, yoksa şunu mu izlemek istersin diye seçenekler sunarak onun tercihinin bırakarak yapın. Bunun için Çiçek (Çocuk İçin İçerik) Derneği'nin www.cocukicinicerik.com web sitesini tavsiye ederiz. Bu sitede, çocuklara yönelik yüzlerce çizgi film, dizi, kitap, dijital oyun, belgesel, uygulama gibi içeriklerin incelenmesi bulunuyor. Uzman psikologlar ve editörler; bu içerikleri yaşa, olumlu temalara,

beceriyeye ve olumsuz öğelere göre tek teker puanlamış ve yorumlamış.

3. Çizgi filmleri birlikte izleyin. Ebeveynlerin çocuklarla birlikte

çizgi film izlemesi, izlenen içerik hakkında konuşmaları için fırsatlar yaratır. Çizgi filmdeki karakterler, olaylar, duygu ve düşünceler hakkında çocuklara sorular sorun. Bu, çocukların medyada gördüklerini eleştirel bir şekilde değerlendirme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabilir. Unutmayın, medya okuryazarlığı ailede başlar. Çizgi filmlerden edinilen bilgiler; kitaplar, oyunlar veya diğer aktivitelerle desteklenebilir. Bu, çocukların öğrendiklerini pekiştirmelerine ve eğlenerek öğrenmelerine olanak tanır. ■

Rafadan Tayfa Yapımcısı İsmail Fidan ile Röportaj

Harun Sönmez

GİRİŞ

2014 yılında TRT Çocuk ekranlarında yayımlanmaya başlayan *Rafadan Tayfa*, geleneksel mahalle kültürünü nostaljik bir çerçevede yeniden hayata geçiren ve toplumsal hafızayı canlandırmayı amaçlayan bir proje olarak karşımıza çıkar. Çizgi film, “Nerede o eski mahalleler?” sorusuyla şekillenen hikâyesinde, modern şehirleşmenin bireyselleşmeyi artıran ve sosyal bağları zayıflatan etkilerine karşı, dayanışmayı, aidiyeti ve paylaşımı ön planda tutan bir yaşam modeli sunar. Yapımcı İsmail Fidan da yaptığımız röportajda projedeki vizyonlarını, “Geçmişin mahalle değerlerini bugünün çocuklarına hem eğlenceli hem de düşündürücü bir yolla aktarmayı amaçladık” şeklinde özetlemiştir.

Rafadan Tayfa; izleyicilerine yalnızca geçmişin sıcaklığını hatırlatmakla

kalmaz, aynı zamanda bu değerlerin geleceğe nasıl taşınabileceğine dair bir düşünme alanı açar. Geleneksel mahalle, yalnızca fiziksel bir yaşam alanı değil, toplumsal ilişkilerin ve kültürel hafızanın şekillendiği bir mikrokozmos olarak öne çıkar. Toplumsal bellek üzerine çalışmalarıyla bilinen Maurice Halbwachs, bireylerin geçmişle kurdukları bağın toplumsal çerçeveler ve fiziksel mekânlar aracılığıyla oluştuğunu belirtmiştir. Halbwachs'a göre, her türlü kolektif bellek mekânsal bir çerçevede şekillenir ve mekân ile grup karşılıklı olarak birbirlerinden izler taşır (Halbwachs, 2018:162-174). Bu bağlamda mahalle, toplumsal hafızanın güçlü bir taşıyıcısıdır. Mahalledeki meydanlar, bakkallar ve çeşmeler gibi unsurlar, kolektif hafızanın somutlaştığı yerlerdir.

Modern şehirleşme ve dijitalleşme süreçleri, mahallelerin bu toplumsal işlevlerini zayıflatmış ve yüz yüze etkileşimlerin yerini bireysel yaşamlar ve dijital iletişim biçimleri almıştır. Ancak Rafadan Tayfa, mahalle mekânının yalnızca nostaljik bir geçmiş temsili olarak değil, aynı zamanda bireysel ve toplumsal dayanışmayı yeniden canlandıran bir model olarak karşımızdadır. İsmail Fidan, "Çocukların bir mahallede birlikte oynayarak yaşadığı o dayanışma hissini canlandırmak bizim için çok önemliydi. Rafadan Tayfa, bunu eğlenceli bir hikâye içinde sunmayı başardı" diyerek bu temanın da altını çizmiştir.

Geleneksel mahalle, yalnızca fiziksel bir yaşam alanı değil, toplumsal ilişkilerin ve kültürel hafızanın şekillendiği bir mikrokozmos olarak öne çıkar.

Çizgi film, unutulmaya yüz tutmuş mahalle dokusunu ve değerlerini günümüz izleyicisine aktarırken, Halbwachs'ın işaret ettiği şekilde, geçmişin toplumsal bağlarını yeniden canlandırma konusunda bir örnek teşkil eder. Rafadan Tayfa, nostalji ve geleceği bir araya getiren bir hikâye sunar. Nostalji, yalnızca geçmişe duyulan bir özlem değil, bugünü ve geleceği anlamlandırma sürecine hizmet eden bir duygu olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda mekân ve hafıza konularında etkili metinler yazmış olan Svetlana Boym, nostaljiyi iki kategoriye ayırır: yeniden kurucu nostalji ve düşünsel nostalji. Yeniden kurucu nostalji, geçmiş aynen geri getirme çabasını temsil ederken, düşünsel nostalji geçmiş eleştirel bir şekilde değerlendiren ve geleceğe dair yeni fikirler üretir. Boym'a göre nostalji, bireysel bir duygu olmanın ötesinde zaman ve mekân algımıza dair yeni bir anlayış sunar (Boy, 2009:20-21). Rafadan Tayfa, düşünsel nostalji yaklaşımıyla geleneksel mahalle yaşamını bugünün bireyselleşen dünyasına taşır. Yapım, geçmişten yeniden düşünerek modern toplumun sorunlarına alternatif çözümler sunar ve nostaljiyi geleceğe dair bir umut kaynağı olarak ele alır.

Bu projeyi ve ardındaki yaratıcı vizyonu daha iyi anlamak için, Rafadan Tayfa'nın yapımcısı İsmail Fidan ile yaptığımız bu röportajda, projenin hem yaratılış sürecine hem de toplumsal etkilerine ışık tuttuk. Fidan, çizgi filmin arkasındaki ilham kaynaklarını, geleneksel mahalle kültürüne duyulan özlemi ve modern toplumun çocuklar üzerindeki etkilerini bizimle paylaştı. Bu samimi söyleşi, yalnızca Rafadan Tayfa'yı değil, aynı zamanda çocuklara yönelik medya içeriklerinin taşıdığı sorumluluğu da derinlemesine ele alıyor.

Rafadan Tayfa'nın öyküsü nasıl başladı?

Rafadan Tayfa, ilk kez 2014 yılında TRT Çocuk ekranlarında izleyiciyle buluştu. Çizgi film, "Nerede o eski mahalleler?" sorusunu temel alarak, geleneksel olanı yücelten ve nostaljik unsurlarla zenginleştirilmiş bir dünyayı izleyiciye sunuyor.

Öykü, "Rafadan Tayfa" adındaki arkadaş grubunun geleneksel bir mahallede yaşadığı maceralar etrafında kurgulanmıştır. Ana karakterler Akın, Kamil, Hayri, Mert, Sevim ve Hale, mahalledeki Rüstem Abi, Basri Amca, Fatma Nine ve Saadettin Usta gibi yetişkin figürlerle birlikte dayanışma ve mahalle kültürünün sıcaklığını temsil eder.

Mahalle atmosferi, eskiye duyulan özlemi canlandıracak şekilde tasarlanmıştır ve geçmişin fiziksel mekânlarıyla ruhunu yeniden seyirciye sunar. Sokakları, bakkalları ve meydanlarıyla geleneksel mahalle dokusu, hem çocuklara eğlenceli bir ortam sağlar hem de yetişkinlere geçmişin değerlerini hatırlatma işlevi görür.

Rafadan Tayfa, yalnızca bir çizgi film olmanın ötesinde, günümüz şehir yaşamının bireyselleşen ve mekanikleşen yapısına bir alternatif sunarak, toplumsal hafızayı yeniden canlandıran bir kültür aktarım projesi olarak da öne çıkar.

Rafadan Tayfa'nın modern ve geleneksel mahalle tasvirleri arasında sunduğu denge, günümüz izleyicilerine nasıl bir toplumsal mesaj veriyor?

Modernite, toplumda dönüştürmek istediği pek çok unsur arasında mahalleyi de hedef almıştır. Sanayileşme ve kentleşme süreciyle geleneksel mahalle ya kaybolmuş ya da işlevini büyük ölçüde yitirmiştir. Bu bağlamda, mahalle kavramının yeniden ele alınması gerektiğine inanıyoruz. İşte Rafadan Tayfa, geleneksel mahalle kültürüne dikkat çekerek önemli bir rol üstleniyor.

Geleneksel mahalle, yalnızca fiziksel bir yerleşim alanını değil, aynı zamanda toplumsal hafızanın şekillendiği bir yaşam biçimini temsil eder. Meydan, mektep, cami, külliye, çarşı, çeşme, hamam ve pazar gibi sosyal mekânlar; güçlü bir aidiyet duygusu ve dayanışma ruhuyla tanımlanırdı. Mahalle sakinleri birbirlerini yakından tanır, eylem ve davranışlardan sorumlu tutulurdu. Bu yapılar, mahalleyi sadece bir yaşam alanı değil, aynı zamanda bir sosyal kontrol mekanizması hâline getirirdi; mahalle dayanışmayı, güvenliği ve işbirliğini sağlayan bir rol üstlenirdi.

Modernite, toplumda dönüştürmek istediği pek çok unsur arasında mahalleyi de hedef almıştır. Sanayileşme ve kentleşme süreciyle geleneksel mahalle ya kaybolmuş ya da işlevini büyük ölçüde yitirmiştir. Bu bağlamda, mahalle kavramının yeniden ele alınması gerektiğine inanıyoruz. İşte Rafadan Tayfa, geleneksel mahalle kültürüne dikkat çekerek önemli bir rol üstleniyor.

Modern dönemde ise mahalle kavramı radikal bir dönüşüm geçirdi. Geleneksel mahalle artık çoğunlukla

“eski mahalle” olarak nostaljik bir çağrışım yaratmakta ve kaybolmuş bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Rafadan Tayfa, kaybolan bu hafızayı yeniden gündeme getiriyor. Çizgi film, 1980’ler ve 1990’larda çocukluğunu yaşamış izleyicilerde tanıdık izler uyandırıyor; gerek mekân tasarımı, gerekse karakterleri ve toplumsal ilişki biçimleriyle izleyiciyi mahalle nostaljisine sevk ediyor.

Rafadan Tayfa’nın tasvir ettiği mahalle; yalnızca geçmişti hatırlatmakla kalmıyor, aynı zamanda modern şehir hayatının bireyselleşme ve yalnızlaşma gibi yan etkilerine karşı güçlü bir alternatif sunuyor. Çizgi film, geleneksel mahallelerin kaybolmayan değerlerini hatırlatarak, ortak bir toplumsal belleği yeniden canlandırma misyonunu üstleniyor.

Rafadan Tayfa, mahalle kültürünü başarılı bir şekilde yansıtıyor. Mahalle temasını seçmenizin özel bir nedeni var mı? Bu bağlamda, mahallenin

toplumsal hafızanın güçlü bir üreticisi olduğunu ve önemli işaretler taşıdığını söyleyebilir miyiz?

Kesinlikle. Mahalle, hem şehri besleyen hem de şehirden beslenerek onun izlerini taşıyan temel bir toplumsal birimdir. Geleneksel mahalle, yalnızca fiziksel bir mekân değil, aynı zamanda bir yaşam biçimi ve kültürel hafızanın taşıyıcısıdır. Bu açıdan mahalle, bireyler arasındaki ilişkilerin şekillendiği, ortak değerlerin korunduğu ve nesiller arası aktarımın gerçekleştiği bir yapıdır.

Rafadan Tayfa’da mahalle olgusunun merkeze alınması, toplumsal hafızanın güçlü işaretlerini barındıran bu yapının önemini yeniden hatırlatıyor. Mahalle, şehrin içinde dinamik bir mikrokozmos oluştururken, kültürel dayanışma ve aidiyet duygusunun da taşıyıcısı olur. Çizgi film, geçmişin nostaljik izlerini canlandırırken aynı zamanda mahalle kültürünün sosyal dokudaki vazgeçilmez yerini etkili bir şekilde sunuyor.

Modern şehirleşmeyle birlikte mahalle kültürünün kaybolmaya yüz tuttuğu bir dönemde, Rafadan Tayfa gibi yapımlar toplumsal hafızayı canlı tutma misyonu üstleniyor. Bu bağlamda, mahalle yalnızca geçmişin bir yansıması değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma ve kültürel devamlılığın bir sembolüdür. Çizgi filmde işlenen temalar, özellikle çocuklara kültürel değerlerin aktarılmasında etkili bir araç hâline geliyor; örneğin veresiye defteri, askıda pide, misket vurma, kornet yarışı, gazoz kapağı gibi unsurlar, geçmişin izlerini günümüze taşıyor.

Rafadan Tayfa’nın hikâyelerinde mekân nasıl bir rol oynuyor? Mahalle kültürünü canlandırırken, gelecekte nasıl bir nesil ve toplumsal bağlar inşa etmeyi hedefliyorsunuz?

Rafadan Tayfa’nın hikâyelerinde mekân, sadece bir arka plan değil, aynı zamanda olayların şekillendiği ve toplumsal değerlerin somutlaştığı bir anlatı unsurudur. Mahalle, geleneksel toplumsal ilişkilerin, normların ve değerlerin sergilendiği çok yönlü bir ağ olarak karşımıza çıkar. Bu anlamda, mahalle yalnızca fiziksel bir alan değil, toplumsal hafızanın korunmasına ve yeni nesillere aktarılmasına katkı sunan bir hafıza mekânıdır.

Günümüzde teknoloji ve modern yaşamın etkisiyle toplumsal bağların aşındığı bir dönemde, Rafadan Tayfa, geleneksel mahalle kültürünün sıcaklığına ve samimiyetine dikkat çeker. Çizgi filmde, 1980’lerin mahalle dokusunu yansıtan bir mekân tasvir edilir;

çocukların özgürce oyun oynadığı, dayanışmanın ön planda olduğu, herkesin birbirini tanıdığı ve paylaşılan değerlerin hâkim olduğu bir mahalle. Bu tasvir, sadece çocuklara değil, erişkinlere de hitap ederek nostaljik çağrışımlar yaratır.

Mahalle, geçmişten bugüne kültür, gelenek ve değerlerin taşıyıcısı olmuştur. Rafadan Tayfa, hem geçmişin toplumsal bağlarını yeniden hatırlatmayı hem de gelecekte bu bağları yeniden inşa edebilecek bir nesil yetiştirmeyi hedefler. Bu hikâyeler, yalnızca geçmişin izlerini taşımakla kalmaz; aynı zamanda modern bireylerin ve çocukların bağ kurma, aidiyet ve dayanışma gibi insani duyguları yeniden keşfetmelerine olanak sağlar.

Mekân, insan hafızasında kök salan ve bağlantı kurma duygusunu pekiştiren önemli bir unsurdur. Rafadan Tayfa, bu anlamda, hem çocukların hem de erişkinlerin hafızasında yer etmiş mahalle kültürünü bir köprü olarak kullanıyor. Çizgi film; sadece nostaljiyi hatırlatmak değil, aynı zamanda geçmişin değerlerini geleceğe taşımak için ilham vermek amacını güder. Böylece, Rafadan Tayfa, yalnızca eğlenceli bir içerik değil, toplumsal hafızanın canlı bir taşıyıcısı olur.

Rafadan Tayfa’da mahalledeki toplumsal bağlar, karakterler ve ilişkiler üzerinden hangi değerler vurgulanıyor? Bu bağlamda, geleneksel mahalle yapısının modern hayatta nasıl bir karşılık bulduğunu düşünüyorsunuz?

Rafadan Tayfa, mahalle kültürü üzerinden güçlü bir ilişki ağı sunar. Çizgi filmde, mahalle mekânı yalnızca fiziksel bir alan değil, aynı zamanda toplumsal bağların kurulduğu, dayanışmanın güçlendiği ve birlikte yaşamının güzelliklerinin vurgulandığı bir mikrokozmos olarak tasvir edilir. Burada bireyler arasındaki ilişkiler, sıcaklık ve samimiyetle örülmüş komşuluk, arkadaşlık ve kolektif dayanışma gibi değerler hikâyelerin temelini oluşturur.

Çocuklar arasındaki oyunlar ve maceralar paylaşma, güven ve birlikte hareket etme temaları etrafında şekillenirken yetişkin karakterler bilgelikleriyle gençlere rehberlik eder ve nesiller arası bir köprü kurar. Bu ilişkiler ağı, mahalleyi sadece geçmişe ait nostaljik bir değer olarak sunmakla kalmaz, aynı zamanda bugünün toplumsal bağlarını güçlendirmeye yönelik bir model oluşturur.

Çocuklar için şehir temalı programlar oluşturma amacımız, onları yaşadıkları şehirle daha derin bir bağ kurmaya teşvik etmek ve şehirlerin kültürel, sosyal ve tarihî yapısını keşfetmelerini sağlamaktır. Şehirler, çocukların yalnızca mekânı algılamalarını değil, aynı zamanda toplumsal ilişkileri, kültürel mirası ve doğayı anlamalarını da sağlayan önemli bir öğretiler.

Modern dünyada giderek azalan yüz yüze iletişim ve dayanışma duygusuna alternatif yaratan Rafadan Tayfa, mahalle mekânını bir arada olmanın, birbirini tanımanın ve desteklemenin önemli bir sahnesi olarak işler. Bu yönüyle, yalnızca çocuklar için değil, izleyici kitlesinin tamamı için ilişki biçimlerini yeniden düşünme fırsatı sunar.

Mahalledeki gündelik ilişkiler, bireylerin sosyal kimliklerini inşa ettiği bir bağlam sağlar. Rafadan Tayfa, günümüz çocuklarının çoğunlukla sanal dünyada deneyimlediği ilişkilerden farklı olarak, gerçek mekânda kurulan bağların önemine dikkat çeker. Mahalle mekânı, bireylerin birbirine duyduğu güvenin, yardımlaşmanın ve ortak değerlerin yaşatıldığı bir alan olarak hikâyelerde canlandırılmaktadır. Bu açıdan, Rafadan Tayfa yalnızca eğlenceli bir içerik değil, aynı zamanda güçlü bir toplumsal mesaj taşıyan bir yapım olarak öne çıkar.

Günümüz çocuklarının teknoloji odaklı yaşamlarında geleneksel mahalle kültürünün nasıl bir rol oynayabileceğini düşünüyorsunuz? Rafadan Tayfa, bu bağlamda çocukları hangi değerlerle donatmayı amaçlıyor?

Günümüz çocukları, hızlı kentleşme ve teknolojinin etkisiyle şekillenen bir yaşam biçiminin içinde büyüyor. Eskiden mahalle aralarında oynanan oyunlar, sokakta geçirilen saatler ve komşuluk ilişkileri gibi geleneksel

yaşam pratikleri, artık yerini bireysel aktiviteler ve sanal dünyada kurulan etkileşimlere bırakmış durumda. Bu dönüşüm, çocukların sosyal ilişkilerindeki sıcaklık ve mahalle ortamının sağladığı aidiyet duygusunun kaybolmasına neden olabiliyor.

Rafadan Tayfa'yı üretirken, tam da bu eksikliğe dikkat çekmek istedik. Çocuklara mahalle kültürünün ne kadar önemli olduğunu hatırlatmayı amaçladık. Dizide, geçmişteki geleneksel yaşamın izlerini taşıyan bir mahalle tasvir ediliyor; komşuların birbirine güvendiği, çocukların sokakta özgürce oynadığı, yardımlaşma ve dayanışmanın hayatın bir parçası olduğu bir ortam. Biz bu nostaljik görüntüleri sadece geçmiş hatırlatmak için değil, aynı zamanda çocukların paylaşma, işbirliği ve aidiyet gibi değerleri yeniden keşfetmeleri için sunduk.

Ayrıca, Rafadan Tayfa erişkin izleyicilere de hitap

ediyor. Çocukluklarının izlerini taşıyan eski mahalle atmosferini görünce hem duygusal bağlar kuruyorlar hem de bu değerleri kendi çocuklarına nasıl aktarabileceklerini düşünüyorlar. Yani, bu dizi yalnızca çocuklar için değil, yetişkinler için de önemli bir bağ kurma ve hatırlatma aracı oluyor.

Mahalle, yalnızca bir yaşam alanı değil, toplumsal ilişkilerin geliştiği ve

bireylerin kimliklerini inşa ettiği bir eğitim mekânıdır. Rafadan Tayfa, bu toplumsal eğitim modelini ekranlara taşıırken, çocuklara değerleri eğlenceli ve macera dolu bir şekilde sunuyor. Böylelikle, geçmişle bağ kurarak, günümüz çocuklarının teknolojik dünyasında unutulmaya yüz tutmuş ilişkiler ve davranış modellerini yeniden canlandırıyoruz.

Şehirdeki apartman yaşamı geleneksel mahalle kültürünü nasıl dönüştürüyor? Rafadan Tayfa bu dönüşümle nasıl bir denge kurarak hem eski mahalle değerlerini yaşatmaya hem de modern sosyal dinamikleri yansıtmaya çalışıyor?

Şehirdeki apartman yaşamı, geleneksel mahalle anlayışını oldukça etkilemiş durumda. Eski mahallelerde insanlar sokaklarda, meydanlarda ve evlerde bir araya gelir, güçlü sosyal bağlar kurarlardı. Komşuluk ilişkileri sıcak ve güvene dayalıydı. Ancak apartman yaşamı, genellikle daha izole bir yaşam tarzı sunuyor. Bu yaşam biçimi, sosyal etkileşimlerin azalmasına ve bireysel bir yaşamın ön plana çıkmasına yol açabiliyor. Çocuklar, sokakta oyun oynamak yerine daha çok iç mekânlarda vakit geçiriyor ve dijital dünyada daha fazla zaman harcıyor. Bu durum, geleneksel mahalle kültürünün sağladığı sıcaklık ve dayanışmayı zayıflatıyor.

Rafadan Tayfa, bu değişimi fark ederek eski mahalle anlayışını yeniden canlandırma amacını güdüyor. Çizgi filmde, eski mahalle hayatının izlerini görmek mümkün. Karakterler, sokaklarda birbirleriyle etkileşimde bulunuyor, dayanışma gösteriyor ve geleneksel değerler öne çıkıyor. Mahalle, yalnızca bir yaşam alanı değil, aynı zamanda bireylerin bir araya gelip paylaşımında bulunduğu, birlikte vakit geçirdiği bir sosyo-kültürel ortam olarak tasvir ediliyor.

Ancak Rafadan Tayfa, yalnızca geçmişin nostaljik bir yansıması olmanın ötesine geçiyor. Eski mahalle kültürüne ait değerler -komşuluk, yardımlaşma, paylaşma, dostluk- günümüz çocuklarına aktarılmaya çalışılıyor. Bu, apartman yaşamının sunduğu izolasyonu dengelemeye yönelik bir çaba. Çocukları daha sosyal ve paylaşımcı bir dünyaya davet ediyor. Rafadan Tayfa, eski mahalle kültürünü yaşatırken, modern şehir yaşamına da uygun sosyal dinamikler yaratmaya çalışıyor. Sosyal bağların ve dayanışmanın önemini vurgulayarak, apartman hayatının getirdiği yalnızlıkla mücadele etmeyi ve toplumsal değerleri pekiştirmeyi hedefliyor. Bu dengeyi kurarken, eski mahalle anlayışını nostaljik bir şekilde hatırlatmakla birlikte, geleceğe dair umut verici bir perspektif sunuyor.

Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe animasyon filmi, UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan Göbeklitepe ile ilgili ilk animasyon filmi olma özelliği taşıyor. Göbeklitepe ve Kapadokya gibi şehir temalı projelere yönelmenizin motivasyonu nedir? Bu projeler, çocukların geçmişle bağ kurmasını nasıl etkiliyor ve yeni nesil için bu tür kültürel miras projelerinin önemi nedir? Diğer şehirler üzerine yeni projeleriniz olacak mı?

Göbeklitepe gibi projelere ilgi duymamızın ardında, yalnızca geçmişin izlerini günümüze taşıma değil, aynı zamanda toplumsal hafızayı ve kültürel kimliği koruma arzumuz var. Göbek-

litepe, bir arkeolojik alan olmanın ötesinde, insanlık tarihinin ilk medeniyetlerinin kökenlerine ışık tutan

büyük bir simge. Bu tür projelerle, geçmişî sadece bir arkeolojik buluntu olarak değil, aynı zamanda çağdaş toplumsal bağlamda yeniden inşa etmenin mümkün olduğunu göstermek istiyoruz. Şehirler, yalnızca fiziksel yapılar değil; insanların bir arada yaşama biçimlerini, değerlerini ve kültürel miraslarını şekillendiren dinamiklerdir. Göbeklitepe gibi projelerle bu mirası günümüze taşıyarak hem geçmişle bağ kurma fırsatı sunuyoruz hem de bu mirasın gelecekteki nesillere anlamlı bir şekilde aktarılmasına yardımcı oluyoruz.

Yeni projeler konusunda da aynı motivasyonla ilerliyoruz. Her şehir, kendine özgü bir hikâye, kültür ve geçmiş taşır. Bu çeşitliliği vurgulayan projeler yapmak istiyoruz. Diğer şehirlerle ilgili projelerde de tarihî bağları, kültürel mirasları ve toplumsal hafızayı ön plana çıkaran çalışmalara imza atmaya hedefliyoruz. Bu projelerle yalnızca tarihî mirası kutlamıyoruz, aynı zamanda günümüz toplumlarını bu geçmişle nasıl ilişkilendirebileceğimizi de sorguluyoruz.

Bu tür projeler, toplumsal hafızayı canlı tutma ve kültürel bağları güçlendirme işlevlerinin yanı sıra, insanları bir araya getiren ve ortak bir bilinç oluşturan önemli araçlar hâline gelmektedir.

Çocuklar için şehir temalı programlar oluştururken hangi hedefleri güdüyorsunuz ve bu projeye çocukların şehirle olan ilişkilerini nasıl geliştirmeyi amaçlıyorsunuz?

Çocuklar için şehir temalı programlar oluşturma amacımız, onları yaşadıkları şehirle daha derin bir bağ kurmaya teşvik etmek ve şehirlerin kültürel, sosyal ve tarihî yapısını keşfetmelerini sağlamaktır. Şehirler, çocukların yalnızca mekânı algılamalarını değil, aynı zamanda toplumsal ilişkileri, kültürel mirası ve doğayı anlamalarını da sağlayan önemli bir öğretimdir. Bu projede, çocukların şehirdeki sosyal ve fiziksel çevreyi keşfederek empati, sorumluluk ve toplumsal farkındalık kazanmalarını hedefliyoruz.

Bir başka amacımız ise, çocukların şehirleri sadece modern yapılar olarak değil, tarihî ve kültürel katmanları olan, sürekli değişen ve gelişen canlı organizmalar olarak görmelerini sağlamak. Şehirlerin geçmişi, bugünü ve geleceği arasındaki ilişkiyi anlamalarına yardımcı olmak, bu farkındalığı artırmak ve toplumsal hafızayı onlara aktarabilmek çok kıymetli.

Bu projelerle ayrıca çocukların kolektif bir bilinç geliştirmelerine, şehirdeki çeşitliliği kutlamalarına

ve daha kapsayıcı, sorumlu bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlamayı amaçlıyoruz. Şehirlerdeki farklı kültürleri, yaşam biçimlerini ve sosyal yapıları deneyimleyerek çocukların hoşgörüyü, dayanışma ve ortak yaşam ilkelerini öğrenmeleri, gelecekteki şehir hayatını şekillendirmeleri açısından büyük bir fırsat sunuyor.

Yurt dışında gerçekleştirdiğiniz sunumlar ve projelerle ilgili deneyimlerinizi bizimle paylaşır mısınız? Hangi şehirlerde gösterimde bulundunuz ve projenizin gelişimi için bu nasıl bir katkı sağladı?

Yurt dışında birkaç şehirde projemizi tanıtma fırsatım oldu. Bu ziyaretler, projelerimizi uluslararası bir perspektifte değerlendirmenin ve farklı kültürlerle etkileşimde bulunmanın önemli bir fırsattı. Her şehirde, yerel kültürler ve şehir yapıları üzerinden farklı bakış açıları edindik, bu sayede projemizin evrensel bir dil ve anlatım tarzı geliştirmesine olanak sağladık.

Yurt dışındaki gösterimlerde, şehirlerin kültürel dokusuyla etkileşiminin nasıl şekillendiğini gözlemledik. Yerel halkla birlikte şehirdeki toplumsal bağları güçlendirecek projeler tasarlamak için ilham aldık. Programlarımızın çocuklar ve yetişkinlerin şehirle olan ilişkilerini derinlemesine keşfetmelerine yardımcı olabileceği öneriler sunduk.

Her şehirdeki toplumsal dinamikleri gözlemleyerek, projelerimizi global ölçekte nasıl uyarlayabileceğimizi düşündük. Yerel organizasyonlarla iş birliği yaparak, kültürel mirası ve şehir yaşamını daha kapsamlı bir şekilde ele alacak projeler geliştirme fırsatları bulduk.

Dijitalleşmenin mahalle kültürüne etkisi sizce nedir? Rafadan Tayfa bu konuda bir farkındalık oluşturuyor mu?

Dijitalleşme, özellikle sosyal medya ve dijital platformların yaygınlaşmasıyla, geleneksel mahalle kültürünü büyük ölçüde değiştirdi. Eskiden mahallelerdeki insanlar sokaklarda oyun oynar, sohbet eder ve birbirlerinin hayatlarına dokunurlardı. Ancak günümüzde dijital etkileşimler, fiziksel ilişkilerin yerini almış durumda. Bu da mahallenin toplumsal bağlarını zayıflatabilir ve yerel kültürlerin aktarılmasında zorluklar yaratabilir.

Rafadan Tayfa, bu değişen dinamiklere dikkat çekerek bir farkındalık yaratmayı amaçlıyor. Çizgi film, dijitalleşen dünyada kaybolmaya başlayan mahalle kültürünü yeniden hatırlatarak, çocuklara birlikte olmanın, paylaşmanın, dayanışmanın ve topluluk olmanın

önemini öğretiyor. Mahalledeki fiziksel etkileşimlerin, dijital dünyadaki sanal etkileşimlerden daha derin ve anlamlı olduğu vurgulanıyor.

Rafadan Tayfa'nın içeriğinde mahalle yaşamını, komşuluk ilişkilerini ve fiziksel oyunları teşvik eden öğelerle, dijital dünyadan uzak durmaya çalışan ve geleneksel değerleri korumaya çalışan bir kültürel hafıza inşa ediliyor. Bu da çocukların dijitalleşmeye dirençli, güçlü toplumsal bağlar kurabilen bir nesil olarak yetişmelerini hedefliyor.

Şehir temalı hikâyeler, mahalle atmosferini oluşturmak için hangi unsurları içeriyor? Özellikle dikkat ettiğiniz bir detay var mı?

Şehir temalı hikâyelerde mahalle atmosferini oluşturmak için birçok unsura dikkat edilir. Mahalle, bir topluluk ve aidiyet duygusu etrafında şekillenir. Bu unsurlar arasında, fiziksel mekânın tasviri, sokaklar, parklar, oyun alanları, kafeler ve dükkânlar gibi alanların betimlenmesi yer alır. Mahalledeki sosyal ilişkilerin canlı bir şekilde işlenmesi ve karakterlerin çevresiyle etkileşimlerinin derinlemesine ele alınması da atmosferin önemli bileşenlerindendir. Ayrıca, mahalledeki bireylerin birbirini tanıması, komşuluk ilişkileri ve ortak yaşamın küçük detayları mahalle atmosferini zenginleştirir.

Özellikle dikkat edilen bir diğer detay, geleneksel mahalle yapısının, dijitalleşme ve modern yaşam tarzıyla olan gerilimidir. Geleneksel mahalle yerel değerler, dayanışma ve paylaşma gibi toplumsal öğeleri içerirken, şehirleşen yapılar ve dijital etkileşimler mahalle atmosferini dönüştürür. Rafadan Tayfa gibi projelerde bu gerilim dikkatle işlenir. Çizgi filmde, geleneksel mahalle yaşamının dijitalleşmenin ve hızla değişen şehir yapısının karşısında nasıl ayakta durmaya çalıştığı vurgulanır. Çocukların oyun oynayarak, topluca vakit geçirerek ve sosyal bağlarını güçlendirerek mahalleyle kurduğu bağ, bu atmosferin güçlü bir temsilidir.

Ayrıca, mahalle atmosferi yaratırken mekânın görsel ve sessel unsurlarına da özen gösterilir. Çocukların oyun sesi, dükkânlardan gelen sesler, mahalleye özgü sabah rutinleri gibi sesler ve renkli binalar, sokak lambaları, çiçekler gibi görseller mahalleye özgü bir atmosfer yaratır. Bu unsurların bütünleşmesi, hikâyede canlı bir mahalle algısı oluşturur.

SONUÇ YERİNE

Rafadan Tayfa, geleneksel mahalle kültürünü nostaljik bir çerçevede yeniden canlandırarak, yalnızca çocuklara eğlenceli bir hikâye sunmanın ötesine geçmekte ve toplumsal hafızayı güçlendiren bir kültürel model ortaya koymaktadır. Çizgi film, modern şehirleşmenin ve dijitalleşmenin bireyselleşmeyi artıran etkilerine karşı, dayanışma, aidiyet ve paylaşım gibi değerleri merkeze alarak izleyicilere güçlü bir alternatif sunmaktadır.

Rafadan Tayfa, geleneksel ile modern arasında bir köprü kurarken, izleyicilere geçmişin değerlerini yeniden düşünme ve bu değerleri geleceğe taşıma imkânı sunar. Çizgi film, yalnızca nostaljiyi romantize etmekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal bağların ve dayanışmanın önemine dair güçlü bir mesaj verir. Bu yönüyle, modern bireyselleşme karşısında alternatif bir toplumsal model öneren Rafadan Tayfa, kültürel hafıza ve değerlerin korunması açısından önemli bir medya ürünü olarak değerlendirilebilir. Nostalji ve toplumsal hafızayı yaratıcı bir şekilde bir araya getirerek geleneksel mahalle kültürünü modern dünyaya taşıyan özgün bir anlatı sunan yapım, geçmişin yalnızca hatırlanacak bir zaman dilimi olmadığını, aynı zamanda bugünün toplumsal sorunlarına ışık tutabilecek bir kaynak olduğunu göstermektedir. Mahalle dokusu üzerinden şekillenen dayanışma, aidiyet ve paylaşma gibi değerler, bireyselleşmenin hâkim olduğu modern yaşamda güçlü bir alternatif olarak yeniden gündeme getirilmiştir. Bu yaklaşım hem çocuklara hem de yetişkinlere geçmişle bağ kurma ve toplumsal bağları yeniden inşa etme yönünde ilham verir.

Rafadan Tayfa'nın hikâyesi, kültürel mirasın korunmasına yönelik bir medya ürünü olarak, bireysel ve toplumsal düzeyde anlamlı bir rol üstlenmektedir. Geleneksel mahalle değerlerinin güncel bir yorumla sunulması, çizgi filmin yalnızca eğlenceli bir içerik değil, aynı zamanda kültürel bir taşıyıcı olma işlevi görmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda, Rafadan Tayfa, nostalji ve toplumsal hafıza arasında kurduğu dengeyle, izleyicilere geçmişten ilham alarak daha dayanışmacı bir geleceği hayal etme fırsatı sunmaktadır. ■

KAYNAKÇA

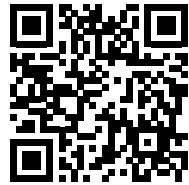
Halbwachs, Maurice, (2018), *Kolektif Bellek*, Çev.: Zuhal Karagöz, Pinhan Yayıncılık, İstanbul.

Boym, Svetlana, (2009), *Nostaljinin Geleceği*, Çev.: Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları: İstanbul.

En Geleneksel Çocuk

Adeviye Çopur

Öğr. Gör., Kayseri Üniversitesi,
Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu

Ninnileri dinlemek için kodu
telefonunuzla taratınız.

Kültür, Türk Dil Kurumuna göre “Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü” olarak tanımlanır ve aynı zamanda hars, ekin anlamlarına da gelmektedir. Tylor’ın kültür tanımında, “bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun kazandığı bilgi, sanat, gelenek, görenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür” tanımlamasını görmekteyiz.

Kültür bir yaşam tasarımı ve insanların davranışlarını koordine eden ortak anlayıştır. Sosyalleşme ile kazanılan kültür, ortak anlayışları paylaşan insanların

bir grup içindeki davranışlarının ne olması gerektiğini ortaya koyar. Ne düşündüğümüzü, nasıl davrandığımızı ve neye sahip olduğumuzu kapsayan bir sözcüktür. Hem geçmişle olan bağımız hem de gelecek için kılavuzumuzdur.

Maddi ve manevi olarak kültür ikiye ayrılır. Maddi kültür, bir toplumun üyeleri tarafından üretilen fiziksel ev, bina, yol, silah gibi maddi unsurlar; manevi kültür ise bir toplumun üyeleri tarafından geliştirilen fikirlerdir, bunlar, o toplumun inançlarını, efsaneleri, gelenek-görenekleri içerir. Manevi kültür bir toplumda geçmişte başlayıp kuşaktan kuşağa aktarılan bir miras olma özelliğine sahiptir. Ayrıca manevi kültürün toplumdaki bireyler arasında güçlü bir bağ kurmada rolü çok büyüktür.

*“Dandili dandili danadan bir kuzu doğmuş anadan
Gönlümüzü şen eden dandili dandili huuu,
Eeee..... eeeeeee
Dandili dandili day bunun tarladaki tay bunun,*

*Camilerin bülbülü bey babası var bunun.
Eeeee...”* diyor beşiğinde salladığı bebeğine elleri kınalı anası.

Bu topraklarda doğmuş, gelenekleri kendinden önce gelmiş “çocuk”; senin kaderin, doğduğun eve neşe, bereket, birlik, beraberlik, umut taşımak. Bebeğin doğması, doğduğu evde bayram olması ile birlikte hemen ardından bebek büyüklerinin geleneksel uygulamaları ile büyümeye devam eder.

Bebeğine söylediği ninniler annenin içinde biriken suskunluğunu, duygularını, umutlarını dile dökmesi ile duyulur. Ninnilerin pek çoğunda hasret, kırgınlık, kimilerinde ise umut, belki bir de anneden bebeğine ulaşan bir dua duyulur. Ve bizler o ninniler ile büyüdük ki bu kadar çok bağlıyız geleneklerimize.

Şehrimizde büyüklerimizden dinlediğimiz, hatta bizlere uygulanan birçok geleneksel uygulama ile devam edeceğim. Gelelim şimdi bu güzel yavrunun anasının karnına düştüğü ilk zamana. Kayseri’de

büyüklerimizden dinlediğimiz: “Yavrum biz gebe olunca utanırdık, bebe karnımızda oynayana kadar, aşerene kadar da bilmezdik. Karnımız belli olmasın diye de saklardık, şimdi öyle mi her şey ortada.” diyor bu dünyadan göçüp gitmiş, adını aldığım babaannem. Bebek evde bereket, mutluluk, umut ama ihtiyarlarımız, büyüklerimiz de evlerimizin bereketi, hayır duaları ile kalkan olup bizleri korumaktalar. Ne diyordu şair “Annemin duası, düşte perde ol!”

Eski geleneklerimizde; şimdiki gibi hastane, sağlık hizmetleri, ultrason gelişmediği için; kadınlar bir araya gelince gebe kadına âdet edindikleri cinsiyet belirleme yöntemlerini uygulamışlar. Kentimizin büyüklerinden derlediğimiz, en yaygın olan birkaç geleneksel uygulamaya değineceğiz. Cinsiyet tayini için, gebe kadın başka yerde iken o odaya girmeden önce oturacağı yerlere makas ve bıçak saklanıyormuş. Eğer gebe kadın bıçak saklanan yere oturursa çocuğun erkek, makas saklanan yere oturursa kız olacağına inanılmış. Kendi istatistiklerine göre %70 de tuttuğunu söylüyorlar.

Eee tabii Kayseri’imizde en önemli geleneklerden biri olan, bebeğin anneannesi tarafından hazırlanan

“Beşik Hazırlama” geleneğine çok kısa değinelim, bakalım neler yapılmış. Anneanne, bebeğe hediye örgüler, pazen kumaştan kundak, elbise hazırlamış. Aynı hazırlıkları bebeğin babaannesi de yapar, fakat makbul olan anneannenin daha fazla yapmasıymış.

Eskiden doğumlar hastanede değil evlerde olurdu diyor büyüklerimiz. Mahallenin bilinen ebelerine doğum başlayınca haber verilir. Ebe hanım gelir, gebe kadının doğum yapacağı odasına geçilir, yanında ev halkından en az iki kadın olması istenir. Bunlar genellikle gebe kadının görümceleridir (bebeğin halaları). Doğumun başladığı haberi kız tarafına verilmez, özellikle anne-anneye söylenmez; çünkü haber verilirse doğumun güç ve zor olacağına inanılır. Ebe hanım için sıcak su (doğum hijyenik olsun, elini ve bebeği temizlesin diye) ve zeytinyağı (doğum rahat olsun diye masaj yapmak için) temin edilir. Bebek doğduktan hemen sonra temizlenir ve kundaklanır, emzirmesi için anneye verilir. Bu arada evin büyükleri gelin kızın annesine müjdeci gönderir ki bebeğin doğduğundan haberdar olsunlar.

“Nennisine bilediğim, al bağıtlak (kundak bağı) doladığım,

Hak’tan kurban adadığım, ninni yavruma ninni,
Nennisine nennisine haber saldım emmisine,
Emmisinden dayısına, dayısından dedesine, dede-sinden halasına nenni yavruma nenni...”
(Kaynak: Annem, babaannem.)

Müjdeci haberi verir; karşılığında da bir miktar bahşiş ve elde olan imkânlar ölçüsünde hediyecek havlu ya da elbiselik kumaş (zamanın en kıymetli hediyeleri) müjdeciyeye verilir. Haberi alan anneanne lohusa için hemen hazırlıklarına başlar. Lohusanın menüsünü pirinç çorbası (süt olsun diye, ayrıca pirinç çok kıymetli olduğu için), kıyma börek (protein, kalori ihtiyacı karşılansın diye) ve aside (süt olsun, enerji versin diye; özellikle üzüm pekmezi ile hazırlandığı için kansızlığa da iyi gelmektedir) oluşturmaktadır. Özellikle pırzola, lohusa kadın için olmazsa olmaz yemek çeşidi olarak bilinir. Yemek ile birlikte anneannenin bin bir emek ile hazırladığı beşik ve hediyelikler de götürülür. Artık bebek doğan eve misafirler hediyelerini de alarak bebek görmeye gelirler. Hayır dualarını ve güzel dileklerini paylaşarak ziyaretlerini tamamlarlar.

Yaklaşık bir haftalık olan bebeğe bütün hayatına etki edecek “isim koyma”ya sıra geldi. Geleneksel olarak bebeğin isim seçiminde, özellikle de ailenin ilk torunu

ise, kız bebeklere babaannenin (benim gibi ☺), erkek bebeklere dedenin ismini vermek tercih edilmektedir. Dede veya aile büyüklerinden biri tarafından isim bebeğin kulağına ezan ile okunmaktadır. Adı konulan bebeğin dedesi ya da babası bebek için “akika kurbanı” olarak bilinen kurbanı keser ve bebeğin, ailenin hayrına kurban eti dağıtılır. “Akika kurbanı” Allah’a şükretmek için kesilir.

Eski geleneklerimizde bebek kundaklama uygulaması sadece Kayseri şehrimizde değil birçok şehirde yapılan en eski uygulamalardan biridir. Bebekler en az 1 yaşına kadar kundaklanır. Evler sobalı olduğu için bebek üşümesin, hareket edip uykusunu kaçırmamasın diye uygulanmış. Fakat günümüzde yapılan çalışmalarda kundaklama uygulamalarının doğru olmadığı kanıtlanmıştır. Yenidoğan bebeğin büyüme ve gelişmesi için hareketli olması önemlidir. Özellikle sıkı sıkı sarılarak abartıldığında kundaklama uygulamasının kalça çıkığı riskini artırmakta olduğu bilinmektedir. Günümüzde sağlık hizmetlerinin gelişimi ve gebe eğitimleri ile artık bu uygulama yapılmamaktadır. Hatta bu, bebek bakımında en önemli adımlardan biridir. Bunun yanında eski uygulamalardan bir diğeri de kum ile bebek bezlemidir. Temiz kum elenip, ısıtılıp bebeğine altına bağlanıyor ve bebeğin pislediği kum

atılıyor. Büyüklerimiz bu uygulamayı bebeğin gazı, sancısı olmasın diye yaptıklarını söylüyor. Sıcak kum uygulamasına bebek 1 yaşına girene kadar devam ediliyor. Günümüzde yine önemli adımlardan biridir. Artık bebeğin sağlığı açısından uygun bulunmamaktadır. “Eskiden emzik mi vardı, bebeği oyalamak için üzümü ezip, temiz tülbende sarıp emzik niyetine verirdik” diyor nurlarda yatsın babaannem. Bebek yaklaşık 1 haftalık olduğunda göbek bağı düşer. Göbek bağının çocuğun hayatını etkileyeceğine, kaderini tayin edeceğine inanılır ve bu yüzden de göbek bağı ya okul bahçesine (okusun, vatana millete faydalı büyük adam olsun diye) ya da cami bahçesine (ilimli, ırfanlı evlat olsun diye) gömülür.

Çocukluk döneminde bazı hastalıklarda yapılan sarılık için sarı tülbent örtülür ve üzerine altın takılır, şehrimizin bazı ilçelerinde ise bebeğin kundağına sıcak ekmek sarıldığı bilgisi paylaşılmıştır. Bu uygulamanın sarılığı geçireceğine inanılmış. Günümüz bakış açısı ile değerlendirdiğimizde yapılan bu geleneksel uygulamanın bebeğin sağlığı açısından herhangi bir zararı yoktur; fakat yetersizdir. Yenidoğan sarılığı yaşandığı zaman bebeği annenin sık beslemesi önerilir ve doktor gerek görürse hastane sürecinde farklı tedaviler uygulanması gerekir. Yeni doğan bebeğimizin başında konak

dediğimiz kalın tabakalı kepeklenme görülür, bunun için has zeytinyağını bebeğin başına sürüp tarama yöntemini tercih etmişler. Bu uygulama günümüzde konak tedavisinde hâlâ önerilen bir yöntemdir.

Çocuk ateşli bir hastalık geçirdiğinde ateşi düşürmek için vücudu sirke ile silinir, ateşli çocuğun başına patates bağlandığı da yine büyüklerimizin paylaşımları arasında yer almaktadır. Günümüzde sirkenin ateş düşürmede herhangi bir etkisinin olmadığı kaynaklarda geçmektedir. Önemli olan burada ıslak havlu, tülbent uygulamasıdır. Patatesin de yine kanıtlanmış bir etkisi yoktur, onun da ıslak ve soğuk tuttuğu için faydası olduğu düşünülmektedir.

Evin büyükleri bebek bakımında anneye yardımcı olurlar. Bebek, büyüklerin ona söylediği diyeçler ve ninnilerle avutulmuştur. Bunlardan bir örneği paylaşıyorum aşağıda:

*“Kızıma da kızıma telli duvak yüzüne,
Saraydaki ağalar dünür gelsin kızıma,
El değmedik elmaslar nişan gelsin kızıma,
Kızıma da kızıma telli duvak yüzüne,
Saraydaki kâtipler koca olsun kızıma,
Lastik körük tekerler koçu gelsin kızıma...” (Kaynak: Nurcan teyzem)*

Tabii bunlar benim ulaşabildiklerim. Bunlar gibi eminim büyüklerimizden bizlere kalan birçok örnek vardır.

Kırk gününü doldurmuş olan bebeğimize “kırk uçurma/çıkarma” uygulaması yapılır; babaanne 40 hamamı yapar ve akrabalarından ileri gelenler bu hamama davet edilir. Davetlilere ikram olarak çaman ekmek, patates salatası ve (yazın bağda kurutulmuş) kuru kayısı verilir. Bebek ve anne hamama herkesten sonra gelir. Ağzı tatlı olsun, vücudu sıhhatli olsun diye bal ve çörek otu karıştırılıp anne ve bebeğin tüm vücuduna sürüldükten sonrasında yıkanır. Anne ve bebeğe dökülecek suya bebeğin halası nişan yüzüğünü 41 kere batırıp çıkarır ki kırk çıkmış gitmiş olsun. Anne ve bebek iskemiye oturtulur, karşılıklı iki kişi annenin ve bebeğin üzerine havluyu tutar ve hamam tasındaki su dökülür. (40 uçurma hamamı için genellikle “Cafer Bey Hamamı ya da Kadı Hamamı” tercih edilir.) Hamam sonrası eve gelen anne ve bebek sarılıp yatırılır. Anneye hemen un kavurması ile tuzlu çorba pişer ve bu çorbaya “bulamaç” çorbası denir. Bu çorbanın yapılma

amacı annenin (hak arasında “burç” diye adlandırılan) sancısının olmaması içindir.

Tırnakları büyüyen ve ilk tırnak kesimi yapılacak bebeğimizin eli dedenin veya babanın cebine sokulur ve oradan aldığı para bebeğin hayrı için bağışlanır. Bu uygulamanın bereketi artıracığına inanılır. (Buna da halk arasında kese avuçlatma denir.) İlk saç kesiminde ise bebeğin kesilen saçı altın/gümüş ile tartılır, bebeğin hayrına bağış yapılır ve anne kesilen bu saçı saklar.

Bebek artık kırkı çıktığı için akraba ziyaretlerine gidebilir. Bebeğe ilk ziyarette çiğ yumurta ve çorap hediye edilir. Bu hediyelerin tercih edilmesi ise büyüklerimizin tabiri ile “tekneye fare düşmesin” diyedir.

Büyüyüp serpilten bebeğimiz artık ilk dişini çıkarmaya başlamıştır. Özellikle dişi ilk fark eden kişi bebeğe pazen kumaştan zıbın diker. Şu an zıbın hazır alınmakta ve bu geleneğimiz hâlâ devam etmektedir. Bebeğin dişi artık fark edildiği için başka bir geleneğimiz olan “Diş hediği (buğday)” kaynatmasına geçelim. Diş hediği kaynatma geleneği bebeğin dişleri sağlıklı olsun, kolay çıksın, dişler buğday gibi tane tane olsun diye yapılmaktadır. Hedik kaynayınca yakın akrabalara haber verilir. Kaynamış hedik, beraberinde kuruyemişle birlikte ikram edilir. Misafirlere hedikler ikram edilirken bir yandan da yere sofraya serilir, çocuk ortaya oturtulur, önüne makas (berber), kalem (okusun), para (esnaf/tüccar), iğne-iplik (terzi) dizilir. Çocuk hangisini alırsa o mesleği seçeceğine inanılır. Daha sonra hedikten bir avuç çocuğun başından dökülür ve saçında kaç adet buğday tanesi kaldıysa ipliğe dizilir, çivi ile duvara asılır. O buğday taneleri de zamanla kuruyup yok olur.

Çocukların özellikle diş çıkarma döneminde daha sık yaşadıkları ishaller hastalıklardan halk arasında “kur-bacık” olarak bilinen hastalıkta yapılan uygulamalara bakalım. Çocuk ishal olduğu için bingıldağı (fontaneli) çöker, gözleri kurbağa gibi parlar, hastalığın adı da bu belirtiden gelmektedir. Böyle belirtiler görüldüğünde büyükler hemen bunu tedavi edecek bir ocak bulur ve bebeği ona götürürlermiş. Ocak olan kadın bebeği okur, eline ekmek verir, burun köküne masaj yapar ve evine gönderirmiş. Çocuk daha ocak kadının evinden çıkmadan ekmeği yemeye başlar ve iyileşirmiş. İshal olan bu çocuğa maalesef (onların tabiri ile) “sürgün olur” diye su verilmezmiş, suyun daha çok ishal yapacağına inanılmış. Bu düşünce maalesef çok yanlış, çocuk ishal olduğunda su kaybettiği için daha çok su verilmesi

gerekir ve emmeye devam ediyor ise sık sık emzirilmesi de tavsiye edilir. Ocağa gitmeyen büyüklerimiz evde kına, şap ve sabun karışımı yaparak bebeğin başına sürer, bu şekilde tedavi etmeyi denerlermiş (Babaannemin bizlere yaptığı uygulama. Kaynak: halalarım, annem). Yaklaşık birkaç gün içinde bebeklerin sağlığına kavuştuğunu söylemektedirler. Bu karışımın fayda kısmına değinecek olursak eğer: Kınanın literatürde ateş düşürücü, antienflamatuar (enfeksiyon önleyici), ağrı kesici birçok faydası sayılmaktadır. Şap, yapısında potasyum alüminyum sülfat içermekte olan doğal bir tuz çeşididir. Kullanımına baktığımızda antik Mısır dönemlerine kadar dayanmakta olduğunu görüyoruz. Kanama durdurucu, enfeksiyon giderici etkisi literatürde yer alıyor. Sabunun ise kimyasal bileşenlerinden kaynaklı destek olduğu düşünülmektedir.

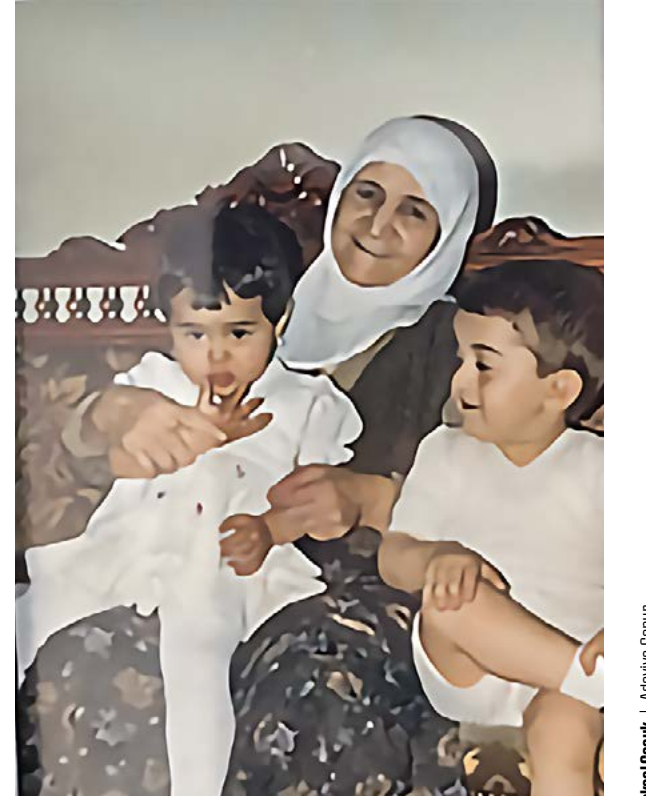
Bunların dışında daha büyük yaştaki çocuklar için de ishal ve karın ağrısı durumunda “çubuk kesme” olarak bilinen gelenek uygulanmış. Bu uygulamada üzüm asması dalı yedi boğum yapıya ip ile bağlanıp dama atılmış. Çubuk çürüdükçe karın ağrısının geçeceğine inanılmış. Çocuk yürümeye başlayıp da düşüp bir yerini incittiğinde, kırık/çıkık olduğunda Cimbişin Fadime’ye ya da Erkiletli Şaban Ağa’ya gidilip tedavi edilirmiş. “Sınıhçı” olarak bilinen bu kişiler geleneksel uygulamalar ile yardımcı olmuşlar; fakat günümüzde böyle bir durumla karşılaşınca çocuğun tedavisi için doktora başvurulması gerekir.

Bizi birbirimize bağlayan, özellikle de bizler yoluyla aktarılan bu geleneksel uygulamalarımızı, büyüklerimizin eski dönemde eldeki imkânlar ile neler yapmaya çalıştığını gücüm yettiğince, dilim döndüğünce kaleme almaya çalıştım. Çok eminim ki daha başka birçok uygulama örneği vardır. Kayseri’mizin kültürüne ve geleneklerine daha çok sahip çıkıp yaşatmamız gerekiyor. Bizler şimdiki zamanın erişkinleri, geçmişin ise en geleneksel çocuğu olarak büyüklerimize daha çok sahip çıkıp onlarla daha çok vakit geçirerek bu değerli mirasımıza hâkim olabiliriz. Daha çok birlikte olduğumuzda kültürel aktarımlarımızın daha sağlıklı olacağı düşüncesindeyim. Çocuklarımız büyüklerimizle daha çok vakit geçirsınler ki günümüz zamanı içerisinde özellikle çocuklarımızı tehdit eden birçok zararlı etkiden onları koruyalım. Dijitalden uzak, geleneksel oyunlarını unutmayıp oynayan, sosyalleşen, farklılıklara saygı

duymayı bilen, bilinçli, vatana millete hayırlı evlatlar yetiştirmek hepimizin en önemli gayesi.

Yazımızı yine büyüklerimizin paylaşımlarından aldığım ninni ile sonlandırıyorum. Sevgili Feride teyze beni kırmadı ve kendi sesi ile paylaştı bu ninniye. Hadi hep birlikte dinleyelim.

*“Taş beşikten bebeğim baktı,
Göğsümden sütlerim aktı,
Senin baban ciğer yaktı,
Nenni nenni, nenni nenni
Nenni nenni, nenni yavrum huuuuuu...”* ■

(Babaannem, ağabeyim, ben)

Osmanlı'da Çocuğun Sosyalleşmesi: ÂMİN ALAYLARI

Bahtım Kurt

BÜSAM Şehir Akademi Öğrencisi

Sizi kutlu bir zaman dilimine yolculuk yapmaya davet ediyorum bu yazımla! Osmanlı'nın o asude atmosferinde, bir çocuğun ilk mektebe adım atışının nasıl bir şölenle taçlandırıldığını hayal etmek bile ruhumu okşuyor. Kaynakların satırları arasında dolaşırken, “Âmin Alayı” yahut bir diğer adıyla “Bed-i Besmele Cemiyeti” denen bu müstesna merasimin, sadece minik yürekler için değil, koca bir mahalle için de ne denli mühim bir hadise olduğuna şahit oluyorum...

Evvla belirtmek gerekir ki bu törenler öyle sıradan bir başlangıç

değildi; bilakis, çocuklara **okul ve okuma sevgisini aşılamak** gibi ulvi bir gayeyi taşıyordu. Nitekim Halide Edip, Yahya Kemal ve Hasan Ali Yücel gibi Türk edebiyatının kıymetli isimleri de bu gelenekle ilim yolculuğuna ilk adımlarını atmışlar.

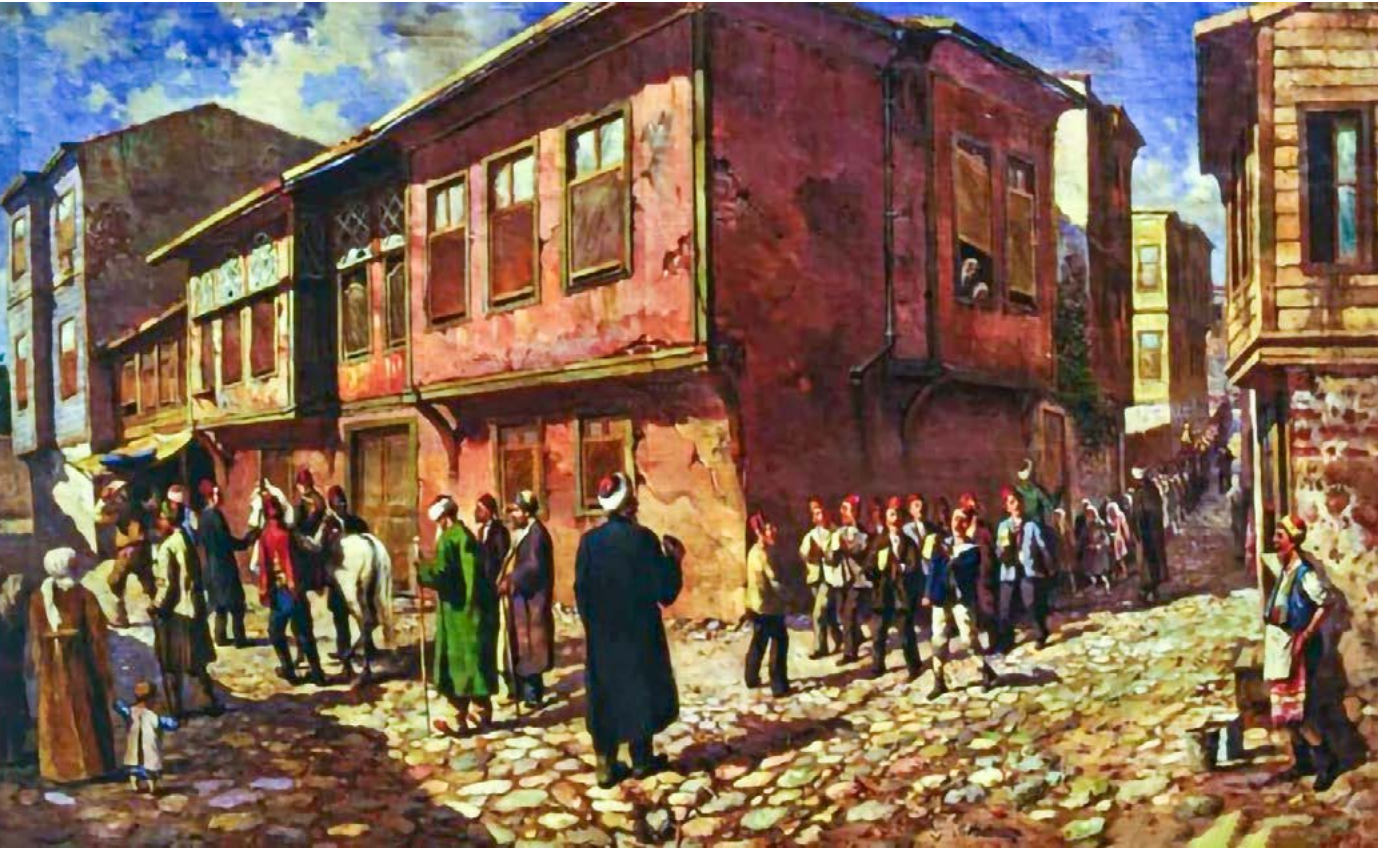
Âmin alayı, Osmanlı'da çocuklar, Kur'an ve ahlak bilgilerinin öğretildiği ilk mektebe başlarken düzenlenen merasime denirdi. Çocuk genelde 4 yıl 4 ay 4 günlük olunca ilk eğitimi olan Kur'an öğrenmeye başladılar.

Merasimin icra şekli de adeta bir zarafet timsali, medeniyet şöleniydi. Ailesi çocuğun mektebe başlama vaktinin geldiğine kanaat getirince durumu okulun hocasına bildirir ve hayırlı bir gün tayin edilirdi ki bu genellikle **kandil, pazartesi veya perşembe günleri** olurdu.

O kutlu günde hoca efendi, öğrencileriyle birlikte ilahiler ve hep bir ağızdan yükselen “**âmin**” nidalarıyla çocuğun evine doğru yürürlerdi. Evin kapısında, tertemiz kıyafetleriyle bekleyen minik öğrenci için dualar edilir ve orada bulunan herkes bu dualara içten bir “âmin” ile iştirak ederdi.

Tören bununla da nihayete ermezdi elbet. Duaların ardından çocuk özenle süslenmiş bir midilliye bindirilir ve alay yine ilahiler ve âmin sesleriyle mektebin yolunu tutardı. Bu yürüyüşte de nizam vardı; alayın önünde iki kişi bulunur, biri üzerinde çocuğun cüz kesesi bulunan atlastan bir yastığı, diğeri ise çocuğun mektepte oturacağı minderi ve rahleyi taşırdı. Onları hoca, ilahiciler, âminciler, çocuğun ailesi ve halk takip ederdi. Hatta Ahmet Rasim, hatıralarında, evden çıkmakta zorlanan yaşlıların bile bu coşkulu alayı seyretmek için sokağa döküldüğünü naklediyor. Ağızlardan dökülen ise hayırlı bir dua gibi: “Hayırlı olacak çocukların âminlerinde melekler de bulunurmuş.”

Mektebe varıldığında çocuk hocaların karşısına oturur, hoca besmele çektikten sonra elif-bâ cüzünden sadece “**elif**” harfini göstererek ilk dersini verirdi. Yahya Kemal'in aktardığı üzere, o günlerde çocuklara **şekerli mürekkep yalatmak** da âdettendi. Törenin sonunda ise çocuğun ailesi tarafından hazırlanan yemekler yenir; hocaya, yardımcılara ve alaya katılan çocuklara hediyeler ve harçlıklar dağıtıldı.

Bu merasimlerin pedagojik kıymeti de yadsınamaz. Çocuklardaki okul korkusunu giderme, onlara okuma isteğini aşılama ve arkadaşlarıyla kaynaştırma gibi pek çok faydası olduğu aşikârdır. Bugünlerde annelerin babaların en büyük derdi oryantasyon süreci. Okula ilk defa başlayan çocukların okula, öğretmene, öğrencilere alışmasını amaçlayan bu süreç, bazıları için biraz daha farklı geçebiliyor. Bazı çocuklar okula hızla adapte olabilirken bazılarında süreç uzayabiliyor. Sırasında ağlayan çocukları okul önünde bekleyen veliler bu konuya bir çare arıyorlar. Tarihin sayfalarını karıştırdığımızda ise aslında benzer süreçlerin hep olduğunu, ancak daha farklı uygulamalarla bu durumun çocuk için keyifli hale getirilmeye çalışıldığını öğreniyoruz. Bed-i besmele töreni yani halk arasındaki adıyla âmin alayı da bunlardan biri. Bu tören çocuklardaki okuma sevgisini artırırken, okula ve öğretmene de daha kolay adapte olmalarına yardımcı oluyor. Türk edebiyatının önemli isimlerinin birçoğu da bed-i besmele töreniyle

okumaya başlamış. Onların hatıralarından bu törenin ayrıntılarını öğrenmek mümkün.

Mehmet Akif Ersoy'un Safahat'ında âmin alayında yürüyen çocukları **“Küçük adımlı yaman bir tabur”** olarak tarif etmesi, bu geleneğin ne denli önemli görüldüğünü bir kez daha ortaya koyuyor...

Bed-i besmele törenleri 20. yüzyılın başlarına kadar devam etti. O günleri eserlerinde anan isimlerden biri de Yahya Kemal. Yazar bu merasimi hatıralarında şöyle anlatıyor: “Mektebe başlayışım yapılagelen geleneğe tamamıyla uygun oldu. Erkenden birinci öğretmen Sabri ve ikinci öğretmen Gani Efendiler bizim selamlığa geldiler; çarşıdan bana salavatlı bir divit, boyundan geçirilir, sırmalı bir cüzdanlık alınmıştı. Gani Efendi kalem açtı, divitin mürekkebine batırdı. Bir ‘Rabbi Yessir’ yazdı. Sonra üstüne şeker döktüler, bana o yazının mürekkebinin şekerli şekerli yalattılar. Dışarıda, bahçede, meydana bekleyen mektep çocuklarına birer külah şeker dağıtıldı. Nihayet bu çocuk kafflesi, ‘Şol cennetin ırmakları’ ilahisini beraberce söyleyerek yola düzöldüler.

Davetliler vardı, onlar şerbet içtiler, kuşaklarını ve ceplerini şeker külahlarıyla doldurdular, o aralık galiba ürkemeyeyim diye beni bir araba ile ayrı bir yoldan mektebe iletiler. Annemin hazırlamış olduğu bir şilteyi, muallim Gani Efendi'nin hoca makamı olan kavis, mihrabımsı yerin arkasına koydular. Eğitim dünyasına girişimin ilk günü budur.”

Halide Edip de bed-i besmele töreniyle okul hayatına başlayanlardan. Altı yaşında okula başlayan Halide Edip'in o günü anlatan satırlarından tören öncesinde evde yaşanan tatlı telaşe karşısında çocukça bir sevinç duyduğu anlaşılıyor. İpekli entarilerle, “elif” ile başlayan okuma serüvenini ise şöyle anlatıyor: “Ablama da bana da gayet süslü, ipekli entariler giydirdiler, başımızı örttüler. Sonra bizi köşedeki hocanın önüne oturtttular. Hoca, rahlenin üstünde duran az yapraklı bir kitabın ilk sahifesini açtı. Şehadet parmağını sahifenin başını kapayan, karışık bir sayfanın üstüne koydu. Biz de bu kalın sesini takip ederek ‘besmele’ ve ‘elif’ dedik. Ablam değil amma ben ilk defa o gün okumağa başladım. Çünkü o daha evvel mektebe gittiydi.”

Kültür ve siyaset adamı Hasan Ali Yücel de “Geçtiğim Günlerden” adlı hatıratında bed-i

besmele törenini anlatıyor. Yücel ilk hocasına duyduğu saygıyı anlatırken, “En küçük bir hayal kırıklığına uğramadım. İlk hocam bana her zaman şeyhülislâmlardan daha üstün göründü” diyor. O günü ise şu sözlerle anıyor: “Babam: ‘Âli, öp Hoca Efendi Hazretleri'nin elini, müsaade buyururlarsa ondan “besmele” diyeceksin.’ Hemen kalktım; yine yüzü gülüyordu, elini uzattı, yumuşacık bir el, öptüm. ‘Berhudar ol, evladım. Âli Efendi'yi ne zaman bana teslim edeceksiniz, beyefendi?’ diye sorunca babam ‘Yarın’ cevabını verdi. ‘Yarın salı değil mi efendim? Onu iki gün sonra lütfedip getirseniz. Perşembedir mübarek gündür. Alışmak için daha iyi olur. O da inşallah hem-nâmı gibi büyük âdem olur.’”

Ne hazindir ki günümüzde bu güzel gelenek, o eski ihtişamıyla yaşatılamıyor. Ancak bazı belediyeler ve özel eğitim kurumları 1. sınıfa başlayacak tüm çocuklar için toplu törenler düzenleyerek bu anlamlı mirası yaşatmaya çalışıyorlar.

Rabbim bizlere, kültürünü ve tarihini bilen şuurlu nesiller yetiştirmeyi nasip eylesin. Âmin. ■

Akabe'de Büyüümek*

Enes Ayata

Çocukların hayali, büyüdüklerinde babaları gibi olabilmektir. Benim hayalim de babam gibi olmağı. Aklımın erdiği günlerden itibaren babamla birlikte dükkâna gelmek benim için en büyüğü, en gizemli, en güzel olaylardan biriydi. Boyumdan büyük raflara hayretle ve merakla bakardım. Çocuk kitaplarını kurcalardım. Akabe'nin müdavimleri de yaşıtlım çocuklarıyla birlikte gelirlerdi. Onlarla çekingin bir

* Bu yazı; baskı aşamasına gelmiş olan, Enes Ayata'nın editörlüğünü yaptığı "Sahabiye'de Bir Kitapçı Dükkânı" isimli çalışmanın sunuş yazısından alıntılanmıştır.

İnsanlar çeşitli vesilelerle çocukluklarını hatırlar. Bir mekân, bir yemeğin tadı, bir koku... Kitapların kokusu beni çocukluk anılarına bağlar. Kitap kokusu benim çocukluğumdur.

şekilde tanışır, arkadaş olurduk. Ortak noktamız babalarımızın kitap sevgisi, birbirleriyle arkadaşlıklarıydı. İnsanlar çeşitli vesilelerle çocukluklarını hatırlar. Bir mekân, bir yemeğin tadı, bir koku... Kitapların kokusu beni çocukluk anılarına bağlar. Kitap kokusu benim çocukluğumdur. Her biri Akabe'nin müdavimi olan babamın arkadaşlarıyla aile gezmeleri de yapardık. Babalarımızın tanışmaları yıllar içerisinde müşteri-mekân sahibi ilişkisini aşmıştı. Çoktan köklü bir ahabplığa dönüşmüştü. Bir adım ötesinde annelerimizin de bulunduğu ev toplantılarıyla aile dostlukları kurulmuştu. Babalar, anneler ve çocuklar... Akabe'nin atmosferi, hepimizi adeta büyük bir aile yapmıştı. Hiç unutmuyorum, bazen anneme, bari pazar günü dükkânı açmasanız da adamlar evde otursalar diye takılan teyzeler olurdu.

Ama şunu bilmiyorlardı, eğer Akabe akşamları da açık olsaydı, birçokları evlerine bile gitmezdi. Ya da eve gidip geri dönerlerdi. Çünkü Akabe’de öyle derin, bazen öyle hararetli sohbetler olurdu ki günlerce, aylarca süren konular ortaya atılırdı. Kimse bırakıp gitmek istemezdi. Babam bu sohbetlere, tartışmalara hiç katılmazdı. Çaylarını söyler, içeride kendi işlerine bakar, rafları yerleştirir, gelen müşterilerle ilgilenirdi. Anlamazdım. Yaz aylarında kapının önünde, taburelerin üzerinde; kış aylarında Akabe’nin küçücük ofisinde kalabalık ve dışarıdan bakanın anlam veremeyeceği gürültülü bir tartışma ortamı... Ben bazen kocaman ağabeyler, amcalar kavga ediyorlar sanırdım. Sonradan öğrendim. Bu kocaman ağabeyler ve amcalar meğer bizim oradan aldıkları kitaplar üzerinden fikir tartışmaları yapıyorlarmış. Şunu söyleyebilirim. Ben babamın nasıl biri olduğunu daha çok küçük bir çocukken anlamıştım. 14-15 yaşından itibaren, evden ve okuldan artakalan zamanlarımın çoğunu Akabe’de geçirdim. Akabe önceleri benim hayal dünyamdı. Sonra büyüdükçe babama ufak tefek işlerinde yardım etmeye başladım. Yıllar geçtikten sonra şimdi geriye dönüp baktığımda şunu rahatlıkla görebiliyorum: Ben Akabe’de büyüdüm. Çocukluğum gibi, gençliğim de Akabe’de geçti. Aydın Karakimseli, Mustafa Ağca, Mustafa Demir, İzzettin Erbay, Mehmet Çetinkaya, Mustafa Zeyrek, Kadir Hikmet Beyazıt, Mehmet Muçhan, İbra-

Babalar, anneler ve çocuklar... Akabe’nin atmosferi, hepimizi adeta büyük bir aile yapmıştı. Hiç unutmuyorum, bazen anneme, bari pazar günü dükkânı açmasanız da adamlar evde otursalar diye takılan teyzeler olurdu. Ama şunu bilmiyorlardı, eğer Akabe akşamları da açık olsaydı, birçokları evlerine bile gitmezdi. Ya da eve gidip geri dönerlerdi. Çünkü Akabe’de öyle derin, bazen öyle hararetli sohbetler olurdu ki günlerce, aylarca süren konular ortaya atılırdı. Kimse bırakıp gitmek istemezdi.

him Kamberli, Dursun Çiçek, Ruhi Akgümüş, Mehmet Ayman... Saymakla bitmez. Ahirete göçen kıymetli insanların elinde büyüdüm. Hayatta olanların olgunlaşmalarına şahitlik ettim. Hâlen de devam ediyorum. Liseyi bitirdikten sonra Erciyes Üniversitesi İşletme Bölümünü kazandım. Birçok akademisyenin uğrak yeri olan Akabe’nin bütün müdavimleri tahsilli ve doğal olarak çok okuyan insanlardı. Benim de hayatımı böyle insanların arasında geçirirken üniversite hayali kurmam doğaldı. Fakat eninde sonunda yapacağım işe de karar vermiştim. Akabe’de çalışacak, babama yardım edecek ve daha sonra onun yıllarca emek verdiği bu kitabevinde nöbeti ben devralacaktım. Bu karar kafamda kesin ve netti. Akabe’nin kalabalık olduğu saatler kadar, bir de seyrek saatleri vardır. Herkes işinde gücündeyken, öğleden önceleri mesela pek kimse olmaz. O saatlerde genellikle Aydın Amca, İzzettin Erbay gibi büyüklerimiz gelirlerdi. O saatlerde özellikle Aydın amca ile sohbet ederdik. Aydın amca’yı hem çok sever, sayar hem de fikirlerine çok değer verirdim. Onunla olan hususi sohbetlerimize dayanarak kesin kararımı verdim. Erciyes Üniversitesi İşletme Bölümünü ikinci sınıftayken bıraktım ve ani bir kararla, 14 gün içerisinde askere gittim. Babam bana darıldı ama, Aydın amca ve Akabe Üniversitesi bana yeter diye düşündüm. Askerdeyken Esat Ayata’nın hoşgörüsünü, cömertliğini, alçakgönüllülüğünü çok daha iyi anladım. Daha çocukken onun gibi olmayı isterken doğru bir karar verdiğimi içimde netleştirdim. Bugün geriye dönüp baktığımda doğru bir karar verdiğimi düşünüyorum ve müsterihim.

Akabe’de büyümek hem Türkiye’nin hem yaşadığım şehir Kayseri’nin birçok değişimine başka bir pencereden şahit olmaktı. Yıllar içerisinde çok satan kitaplar listesindeki değişimlere tanıklık ettim mesela.

Çok satanlar listesinde yer alan kitapları takip eden okurlar bir göstergedir. Yayınevlerinin dönem dönem öne çıkardıkları konular da bir göstergedir. Hele bazı yayınevlerinin Türkiye’nin değişimine nasıl katkı verdiği hayret ederim.

Akabe, Esat Ayata’nın hayata bakışı nedeniyle her düşünceye ait kitabın kendine yer bulduğu bir kitabevidir. Farklı dünya görüşlerini temsil eden kitaplar ve onların okurlarını tanımak da bir ayrıcalık oldu benim için. Kendimi, sadece kendi dünyamla sınırlandırmış olmadım hiçbir zaman. Kitap okurları üzerinden, farklı düşünsek de hepimizin bu ülkenin insanları olduğumuzu gördüm. İnsan olduğumuzu anladım. Anlaşamasa, tartışsak bile bu değişmez.

Akabe müdavimlerinin gündemi ve ülke gündemi arasındaki ilişkileri kitaplar üzerinden tanıma ve takip etmenin ne demek olduğunu gördüm. Zaman içerisinde okunan kitaplar, tartışılan konular üzerinden insanların zihinsel değişimlerine şahit oldum. Kitap ve hayat arasındaki ilişkinin yoğunluğuna bu açıdan bakınca her defasında şaşırmışımdır. Bazı konuların Akabe’de tartışılıp tüketildikten sonra ülke gündemine girmesi de çokça vakidir.

Şimdi orta yaş dönemini yaşayan bir yetişkinim. Evlendim, iki kız çocuğum oldu. Ben de çocuklarımı Akabe’ye getiriyorum. Sahabiye Medresesi’nin avlusunda oynuyorlar. Akabe’nin raflarına bakıyor, aralarında koşup oynuyorlar. Onlara bakarken kendi çocukluğumu hatırlıyorum. Akabe’nin onların hafızasında nasıl bir yer edineceğini zaman zaman merak ediyorum.

Akabe ve Esat Ayata hakkında hem bir çalışan, hem de Esat Ayata’nın oğlu olarak söyleyeceğim çok şeyler var. Ama hangi birini anlatayım. Sanırım bu işi Akabe kitabına havale etmek daha doğru bir tercih olacak. ■

Çocuk ve Kent: Kayseri’de Çocuk Olmanın Dönüşümü

Derya Evgin

Doç. Dr.
Kayseri Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Çocuk Gelişimi Bölümü

GİRİŞ

Kayseri, yüzyıllara dayanan kültürel birikimi, zengin tarihsel dokusu ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmış geçmişle, yalnızca ekonomik ve ticari bir merkez olmanın ötesinde, sosyal yaşamın ve çocukluk deneyimlerinin de şekillendiği benzersiz bir kettir. Şehrin dar sokaklarında, hanların avlularında ve geniş aile yapılarında çocuklar; geleneksel oyunlar, sözlü kültür ve disiplin uygulamaları aracılığıyla hem bireysel hem de toplumsal kimliklerini inşa etmişlerdir. Bu yazıda, Kayseri’de çocuk olmanın geçmişten günümüze nasıl evrildiği, hangi kültürel unsurların süreklilik kazandığı, modernleşme sürecinin

getirdiği yeniliklerin çocukluk deneyimlerini nasıl yeniden tanımladığı ve geleceğe yönelik potansiyel politika önerilerinin neler olduğu detaylı bir biçimde ele alınmaktadır.

problem çözme yetenekleri ve fiziksel gelişimlerine katkıda bulunmuş; aynı zamanda kuşaktan kuşağa aktarılması gereken kültürel mirasın da önemli bir parçası olmuştur (Yılmaz, 2010; Erhan, 2012).

TARİHSEL PERSPEKTİFTE KAYSERİ’DE ÇOCUKLUK DENEYİMLERİ

Geleneksel Kent Mekânları ve Sosyal İlişkilerin Temelleri

Osmanlı döneminden itibaren Kayseri’nin dar sokakları, han avluları, çeşmeler ve meskenler; çocukların doğayla iç içe, samimi mahalle ilişkileri içinde büyüdüğü alanlar olarak dikkat çekmiştir. Bu mekânlar, yalnızca yaşanan alanlar değil, aynı zamanda sosyo-kültürel bir eğitim alanı olarak işlev görmüştür.

Geleneksel yaşamda çocuklar, geniş aile yapısı ve mahalle dayanışması sayesinde;

- **Empati, paylaşım ve dayanışma** gibi temel değerleri erken yaşlardan kazanmış,
- Komşuluk ilişkileri ve kuşaklar arası iletişimle, toplumsal hafızanın aktif birer taşıyıcısı haline gelmişlerdir.

Bu süreçte, mendil kapmaca, saklambaç, çelik çomak gibi geleneksel oyunlar; çocukların sosyal etkileşimi,

Disiplin ve Değerler Eğitiminin Köklü Temelleri

Geleneksel aile yapısında, disiplin uygulamaları çoğunlukla otoriteye dayalı olmakla birlikte, sevgi ve sorumluluk bilinciyle harmanlanmıştır. Aile büyükleri -baba, amcalar ve diğer akrabalar-, çocukların davranışlarını şekillendirirken, sözlü gelenekler, atasözleri ve hikâyeler aracılığıyla;

- **Saygı, adalet, vefa ve hoşgörü** gibi toplumsal değerlerin kazandırılmasında merkezî rol oynamışlardır.

Bu bağlamda, disiplinin cezalandırma esasına dayalı yöntemleri, o dönemin sosyo-kültürel gereksinimlerine cevap verirken, çocukların toplumsal düzen ve dayanışma bilincinin oluşmasına hizmet etmiştir (Akarsu & Yılmaz, 2015; Çelik, 2010).

Oyun Kültürü, Doğa ve Çocukluk Belleği

Kayseri’de geleneksel oyunlar, çocukların sadece eğlenme aracı değil, aynı zamanda sosyal ve bedensel gelişimlerini destekleyen birer öğrenme platformu

olarak işlev görmüştür. Doğanın sunduğu geniş alanlar ve mahalle içi etkileşim ortamları, çocukların hayal gücünü ve yaratıcılığını besleyerek, onların fiziksel aktivitelerini ve sosyal becerilerini güçlendirmiştir. Bu bağlamda:

- **Doğa ile iç içe oyun alanları**, çocukların çevre bilinci geliştirmelerine katkı sağlarken,
- **Oyunlar**; takım çalışması, strateji ve empati gibi yetkinliklerin erken yaşlarda kazanılmasına olanak tanımıştır.

Bu unsurlar, Kayseri'nin kültürel belleğinde yer eden nostaljik anıların temelini oluşturmuş ve çocukluk döneminin toplumsal hafızada kalıcı izler bırakmasını sağlamıştır.

MODERN KAYSERİ'DE ÇOCUKLUK DENEYİMLERİNİN YENİDEN TANIMLANMASI

Kentleşme, Modern Mimari ve Oyun Alanları

Günümüz Kayseri'si, modernleşme, sanayileşme ve küreselleşme süreçlerinin etkisiyle, kent dokusunu yeniden yapılandırmıştır. Planlı caddeler, yüksek binalar, geniş otobanlar ve modern parklar geleneksel yapıla-

rın yerini almış; fakat bu dönüşüm, çocukların kentle kurduğu ilişkiyi de yeniden şekillendirmiştir. Modern kent planlaması:

- **Çocuk dostu alanlar** oluşturmayı hedeflerken,
- Güvenli, ferah ve yaratıcı oyun alanlarıyla çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimine destek vermeyi amaçlamaktadır (Özkan, 2018).

Bununla birlikte, geleneksel mahalle dayanışması ve doğal oyun alanlarının yerini alan bu yeni mekânlar, çocukların sosyal etkileşim biçiminde farklı dinamikler getirmiş hem bireysel hem de toplumsal kimliklerin yeniden inşasında etkili rol oynamıştır.

Dijitalleşme ve Eğitimde Modern Yaklaşımlar

Teknolojinin yaşamın her alanına nüfuz etmesiyle birlikte, modern Kayseri'de çocuklar yalnızca fiziksel alanlarda değil, dijital platformlarda da yoğun etkileşim içindedir. İnternet, mobil teknolojiler ve dijital oyun platformları;

- **Bilgiye erişimi hızlandırmış**,
- Çocukların sosyal ilişkilerini yeni biçimlere sokmuştur. Okullar, özel eğitim kurumları ve sivil toplum kuruluşları, çağdaş pedagojik yaklaşımlarla çocukların

bireysel yeteneklerini geliştirmeye yönelik programlar sunarken, aynı zamanda;

- **Çocuk haklarına saygılı, özgüven ve eleştirel düşünceyi destekleyen eğitim modelleri** benimsenmiştir.

Geleneksel aile içi değerlerle modern eğitim uygulamalarının sentezi, çocukların kent içinde aktif ve bilinçli bireyler olarak yetişmelerine zemin hazırlamaktadır (Akarsu & Yılmaz, 2015; Özkan, 2018).

Kentleşmenin Sosyal Adalet ve Eşitlik Boyutu

Kentsel dönüşüm süreçlerinin hızlanması, Kayseri gibi tarihî dokusu güçlü kentlerde sosyal adalet ve eşitlik kavramlarını yeniden gündeme getirmiştir. Modern kentleşmenin beraberinde getirdiği mekânsal ve sosyal ayrılmalar, dezavantajlı bölgelerde yaşayan çocukların yaşam kalitesini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle:

- Yerel yönetimlerin, çocuk haklarını koruyucu ve kapsayıcı sosyal politikaları geliştirmesi,
- Sivil toplum kuruluşlarının dezavantajlı çocuklara yönelik projeler üretmesi büyük önem taşımaktadır. Bu yaklaşımlar, kentsel mekânda çocukların eşit fırsatlara sahip olmasını sağlayarak, toplumsal daya-

nışmanın ve kültürel sürekliliğin korunmasına katkıda bulunmaktadır.

GELENEKSEL İLE MODERNİN SENTEZİ: KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR VE GELECEĞE YÖNELİK PERSPEKTİFLER

Geleneksel Değerler ile Modernizasyon Arasındaki Gerilim

Kayseri'de çocukluk deneyimlerinin evrimi, geleneksel değerlerin ve modern yaşamın arasındaki dinamik bir gerilim üzerine inşa edilmiştir. Modernleşme, planlı kent düzenlemeleri ve dijitalleşme; bazı geleneksel yaşam biçimlerinin ve oyun kültürünün yerini alırken, aynı zamanda:

- **Toplumsal hafızanın ve kültürel mirasın** korunması yönünde yeni stratejiler geliştirilmesini gerektirmiştir.
- Geleneksel aile yapısı, mahalle dayanışması ve doğal oyun alanlarının önemi, modern eğitim ve kentsel tasarım yaklaşımlarıyla entegre edilmelidir. Bu entegrasyon, çocukların hem köklerine bağlı kalmasını hem de çağın gereksinimlerine uyum sağlamasını mümkün kılacak sürdürülebilir bir stratejinin temelini oluşturur (Akarsu & Yılmaz, 2015).

Dijital Dönüşüm, Sosyal Yabancılaşma ve Çocukların Kentle Bağları

Dijitalleşmenin hız kazanması, çocukların yaşam tarzında önemli değişikliklere yol açmıştır. Dijital ekran sürelerinin artması;

- ▶ **Fiziksel sosyal etkileşimlerin azalması,**
- ▶ Çocukların kentle kurduğu somut bağların zayıflaması,
- ▶ Doğayla olan ilişkilerinin kopması gibi olumsuz etkilere neden olmaktadır.

Bu nedenle, kentsel planlama ve eğitim politikalarının dijital dünyanın sunduğu avantajları kullanırken, çocukların fiziksel, sosyal ve duygusal gelişimlerinin destekleneceği dengeli stratejiler geliştirmesi elzemdir.

Geleceğe Yönelik Politika Önerileri ve Entegre Yaklaşımlar

Geleceğin Kayseri’inde çocuk dostu, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir kent yapısına ulaşmak için aşağıdaki stratejiler öne çıkmaktadır:

1. Entegre Kentsel Tasarım:

Çocukların güvenliğini, fiziksel ve zihinsel gelişimlerini destekleyecek yeşil alanlar, açık hava oyun sahaları ve sosyal etkileşimi artıran mekânların planlanması, modern mimari ile geleneksel alanların korunmasının sentezlenmesi gerekmektedir.

2. Aile, Okul ve Toplum İş Birliği:

Çocukların kent yaşamında karşılaştıkları deneyimleri destekleyecek ortak projeler, seminerler, kültürel etkinlikler ve eğitim programları geliştirilerek, aile içi

geleneksel değerlerin modern eğitimle bütünleştirilmesi sağlanmalıdır.

3. Çocuk Hakları ve Sosyal Politikalarda Yenilik:

Dezavantajlı bölgelerde yaşayan çocukların eğitim, sağlık ve sosyal haklarına odaklanan, kapsayıcı ve adil politikaların geliştirilmesi; yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları arasında güçlü bir iş birliğiyle uygulanmalıdır.

4. Dijital ve Fiziksel Dünyanın Entegrasyonu:

Dijital teknolojilerin sunduğu imkanların, çocukların yaratıcılığını ve bilgiye erişimini desteklerken, aynı zamanda fiziksel sosyal etkileşimleri teşvik eden uygulamalarla harmanlanması gerekmektedir.

Bu stratejiler, hem Kayseri’nin köklü kültürel mirasının korunmasına hem de modern kentleşme dinamikleriyle uyumlu, sürdürülebilir bir çocukluk deneyiminin inşasına katkı sağlayacaktır.

SONUÇ

Kayseri’de çocuk olmak, şehrin derin tarihsel köklerinden beslenen geleneksel yaşam tarzı ile modern kentleşmenin dinamiklerinin iç içe geçtiği, zengin ve çok boyutlu bir deneyim sunmaktadır. Bu deneyim, tarihsel süreçte aile, mahalle ve geniş toplumsal ilişkilerin yoğun etkisiyle şekillenmiş; Osmanlı döneminden itibaren aile içindeki yaşlı bireylerin birikimi ve komşuluk ilişkilerinin sıcaklığı sayesinde çocuklar, erken yaşlardan itibaren sorumluluk, dayanışma ve yardımlaşma gibi temel değerlerle donatılmıştır. Geleneksel oyunlar –saklambaç, mendil kapmaca, çelik çomak gibi– çocukların sosyal, bedensel ve zihinsel gelişimine

önemli katkılar sağlarken, doğal oyun alanları onların hayal gücünü ve yaratıcılığını desteklemiştir.

Modernleşme, kentleşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte Kayseri’de çocukluk deneyimleri de önemli ölçüde dönüşmüştür. Geleneksel yaşam biçiminin yerini modern parklar, spor salonları ve dijital platformlar alırken; eğitim alanında da modern pedagojik yaklaşımlar, çocuk haklarına ve bireysel gelişime odaklanan uygulamalar devreye girmiştir. Bu dönüşüm, eski değerlerle yeni uygulamaların uyumlu bir biçimde sentezlenmesini sağlayarak hem geçmişin kültürel mirasının korunmasına hem de çağın gereksinimlerine uyum sağlanmasına olanak tanımaktadır.

Geleneksel mahalle kültürünün sıcaklığı, aile içindeki değerler ve doğal oyun alanlarının oluşturduğu sosyo-kültürel zemin, modern mimari, dijitalleşme ve çağdaş eğitim yaklaşımlarıyla yeniden yorumlanarak, çocukların bireysel gelişimi ve toplumsal dayanışmanın güçlenmesi açısından hayati bir rol oynamaktadır. Bu dönüşüm süreci, yalnızca bireysel anıların veya nostaljik bakışların ötesinde, toplumsal hafızanın, kültürel sürekliliğin ve sosyal adaletin sağlanmasında da temel bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Literatürde de belirtildiği gibi (Yılmaz, 2010; Akarsu & Yılmaz, 2015; Özkan, 2018), çocukluk dönemi, bireyin yaşam boyu süren kimlik ve değer inşasının temel aşamasını oluşturur. Dolayısıyla, geçmişin sıcak mirası ile modern dünyanın yenilikçi uygulamalarının uyumlu bir şekilde harmanlanması, Kayseri gibi tarihsel dokusu zengin kentlerde sürdürülebilir sosyal ve kültürel dokunun korunması açısından vazgeçilmezdir.

Gelecek nesillerin hem geleneksel kültürün sıcaklığını hem de çağın teknolojik ve eğitimsel olanaklarını benimseyerek yetişmeleri, Kayseri’nin kültürel kimliğini pekiştirecek ve kentin çocuk dostu yapısının sürekliliğine katkıda bulunacaktır. Bu kapsamda, aile, okul, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının oluşturacağı ortak politikalar ve stratejik yaklaşımlar, Kayseri’nin gelecekte de çocukların sağlıklı, güvenli ve yaratıcı ortamlarda yetişeceği bir kent olarak varlığını sürdürmesini sağlayacaktır. ■

KAYNAKÇA

Erhan, M. (2012). *Osmanlı Döneminde Çocukluk ve Toplumsal Eğitim*. Ankara: Tarih Yayınları.

Akarsu, B. & Yılmaz, H. (2015). *Geleneksel Aile Yapısı ve Disiplin Uygulamaları: Türkiye’de Çocukluk Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Dergisi.

Yılmaz, S. (2010). *Oyun Kültürü ve Çocukluk: Gelenekten Modern Zamanlara*. Kayseri: Kültür ve Toplum Yayınları.

Özkan, D. (2018). *Modernleşme Sürecinde Çocukluk: Eğitim, Teknoloji ve Aile İlişkileri*. İzmir: Eğitim Araştırmaları Dergisi.

Çocuk Edebiyatının Nahif Kalemi: Mevlâna İdris ve Şehirdeki Ayak İzleri

Feride Sönmez

Bir insanın hayatını satırlara dökmek, -hele ki o artık aramızda değilken- onu kelimelerle dokumaya çalışmak oldukça zor ve riskli bir eylemdir. Zira kültürümüz, vefat edenin ardından menfi konuşmayı hoş görmez; aksine, iyiliklerini bir nebze mübalağayla da olsa dile getirmek makbuldür. Ancak Mevlâna İdris için böyle bir kaygıya lüzum yoktur. Çünkü o, hayattayken gönüllerde ve zihinlerde nasıl yer etmişse, vefatından sonra da aynı güzellikle var olmaya devam etmektedir. Mübalağadan ârî, olduğu gibi anlatmak kâfidir.

1966 yılında Kahramanmaraş'ın Andırın ilçesinde dünyaya gelen Mevlâna İdris Zengin, Maraş'ın mayasında yoğrulmuş, mümbit topraklarının bereketiyle beslenmiş ve bu kadim şehrin yetiştirdiği güzel insanlar kervanına katılmıştır. Ardından İstanbul'da ikamet etmiştir. Sultanahmet'i cihanın merkezi addetmiş, diyar diyar dolaşıp Sultanahmet misali meskenler bulma arayışına çıkmıştır. Bu arayışında, şehirlerin bilinmeyen, kıyıda köşede kalmış kıymetli mekânlarını ve dahi

kıymetli insanlarını keşfetmiş, onlarla hemhâl olmuş ve dostlarını da bu keşif ve muhabbet yolculuğuna dâhil etmiştir.

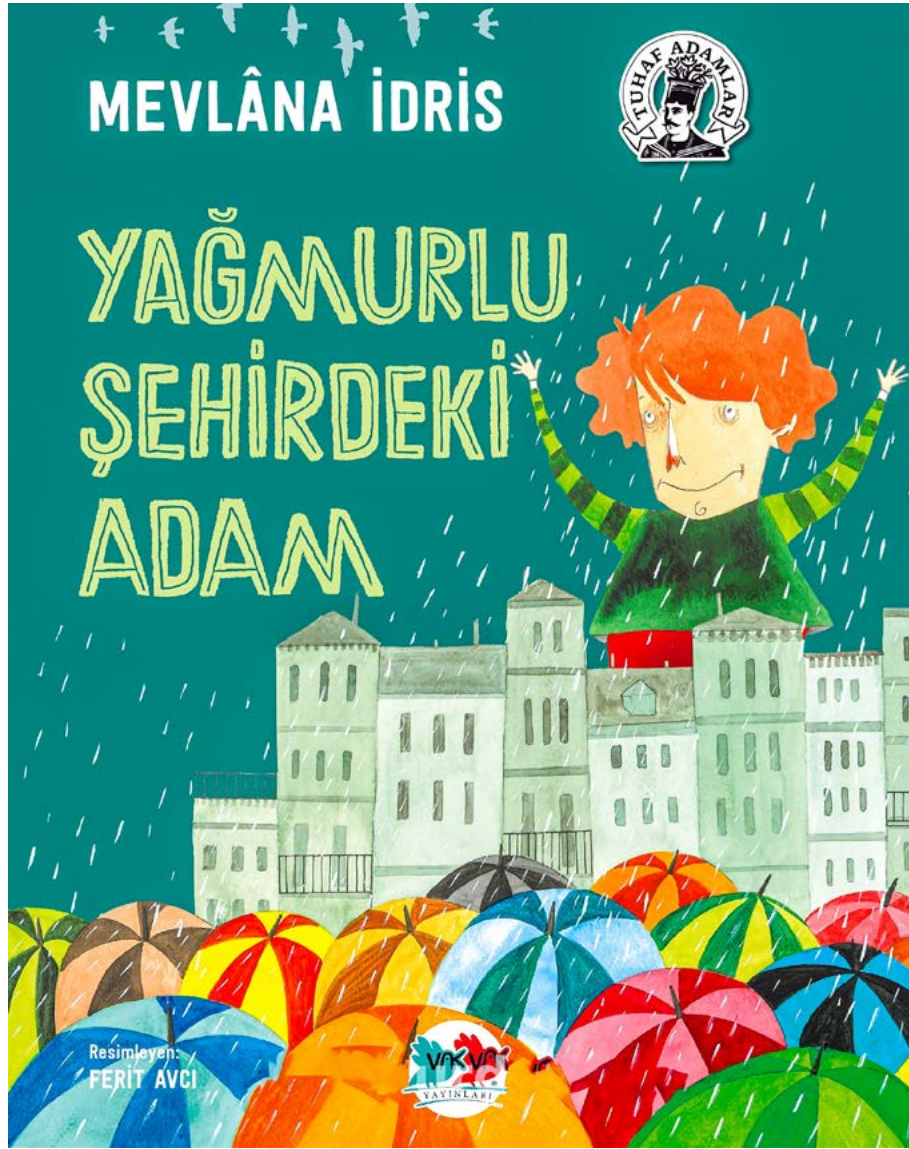
Mevlâna İdris'i yalnızca şair ve yazar kimliğiyle anmak, onun çok yönlü şahsiyetini eksik bırakmak olur. Ailesi ve dostları nezdinde o, bambaşka bir dünyaya ait, rengârenk bir kişiliktir. Onu tanıyan herkesin gönlünde derin bir iz bırakan bu eşsiz insanı, dostu Kemal Sayar'ın şu sözleri ne güzel özetler:

“Mevlâna İdris bizim ciğerparemizdi. Canciğerimizdi. İçimizdeki en renkli, en nevi şahsına münhasır insandı. Dünyaya ve ölüme en güzel gülümseyenimizdi. İçinde nice volkanlar zapt eden bir sükûnet. İstanbul'a geldiğim günlerde tanıştığım, sonra onun bizi elimizden tutup da götürdüğü her insana, her sokağa, her gönle teslimiyetle sokulduğum, onun kurduğu dostluk hal-kalarına dâhil olarak zenginleştiğim güzel arkadaşım. Sarsılmaz bir imanı vardı, kaynayıp çağlayan bir yüreği, nerede dünyanın kirinden, pasından arınmış bir arif görse ona doğru çekilen bir masumiyeti vardı. Kendisi

gibi insan güzellerine meftundu ve sevdiklerini de güzelliğe sürüklemekte usta bir kaptandı. İstanbul'un ve Türkiye'nin her yerinde onun çocuk orduları vardı, 'adamlarım' dediği masum kalpler. Çocukları çok sevmesi, onlarla arkadaşlık edebilmesi, daima bir çocuk kalbi taşımasındandı. Onları daima hayal kurmaya kışkırttı, baskıcı eğitim düzenine itaatsizliğe teşvik etti. Sayısız çocuğu hususiyetleriyle tanıır, onlara isimleriyle hitap ederdi. Zamanını şaşırmış, kurgudan gerçekliğe çıkmış bir 'Küçük Prens' gibiydi.”¹

Mevlâna İdris, ardında yalnızca şiirler, kitaplar ve hikâyeler değil; dostlarının, çocukların, okurlarının ve onu tanıyan herkesin yüreğine işlenmiş bir sevgi ve ilham mirası bırakmıştır. Dostlarının, ailesinin, okurlarının anlattıklarından biliyoruz ki, dervişane bir hâle, sufi bir mizaca, ince bir ruha, yüce bir gönle sahipti. Hayatına dokunduğu her insanda bir güzellik, bir şifa ve vedasının ardından kapanması mümkün olmayan derin bir boşluk bırakmıştır. Şiirde dile getir-

¹ Muhit Dergi; Kemal Sayar: Mevlâna İdris için Üzülmeli miyiz?

diği o büyük boşluğun yanı sıra, aramızdan ayrılışıyla doğan bir boşluk daha...

“Çok yürüdük yollar kayboldu

Yol olduk sana geldik

Ne getirdin deme bize

Senden başka neyimiz varsa o bizim yokumuzdur

Geldik işte bunlar ellerimiz

Bunlar da ellerimizin büyük boşluğu.”²

² Ellerimizin Büyük Boşluğu, Mevlâna İdris Zengin.

Eski Kafa Yeni Fikir

Mevlâna İdris, At Pazarı Meydanı’nda dostlarıyla bir araya gelmek üzere açtığı “Eski Kafa” isimli mekânıyla dönemin edebiyat dünyasında önemli bir buluşma noktası oluşturmuştur. Bu isim, yenilikçi fikirleri ve öncülük ettiği alanları göz önünde bulundurulduğunda eskiye olan muhabbeti ve hürmeti pekiştiren bir duruşun sembolüdür. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden mezun olan yazar, hayatına nakşolan hakikat ve adalet arayışını, ince bir işçilikle kalemine yansıtmıştır. Çocuk edebiyatında önemli bir yer edinen “Anayasa” isimli kitabında, çocuk haklarını mizahi ve özgün bir üslupla ele alarak bu kavramın güçlenmesine ve dünya edebiyatına taşınmasına öncülük etmiştir. Evrensel bir nitelik taşıyan bu eser, Mevlâna İdris’in adalet ve çocuk haklarına verdiği önemi etkileyici bir derinlikle gözler önüne

sermektedir.

Şehrin devasa karmaşasında çocukların kaybolmasını istemeyen Mevlâna İdris, onlar için daha yaşanılabilir bir şehir hayali kurmuş ve bu hayali gerçeğe dönüştürmek adına pek çok plan ve projeye adım atmıştır. Onun yaklaşımı, bireysel çabaların ötesine geçerek ülke çapında kapsamlı bir çocuk politikasının oluşturulmasını ve bu politikanın özellikle İstanbul gibi büyükşehirler için yerelleştirilip uygulanabilir

bir programa dönüştürülmesini hedefler. Böylesi bir politika, çocukların yaşam koşullarını iyileştirmeyi merkeze alırken onların kültürel ve sosyal anlamda zenginleşebilecekleri, güvenli bir şehir düzeni kurma ülküsünü taşır.

Bu bağlamda Mevlâna İdris, çocuklara yönelik çalışmaların sağlam bir veri tabanına dayanması gerektiğine inanır. Ona göre, Türkiye genelinde ve özellikle İstanbul özelinde bir “Çocuk Enstitüsü” ya da merkezi kurulması elzemdir. Böyle bir merkez, çocuklara dair tüm sosyal, kültürel ve istatistiksel verilerin toplandığı, analiz edildiği bir bilgi hazinesi olmanın ötesinde, çocukların ihtiyaçlarını önceleyen projelerin tasarlanmasına rehberlik edebilecek bir yapı sunar.

Şehir ve çocuk arasındaki ilişki, yalnızca fiziksel düzenlemelerle değil, aynı zamanda derin bir zihinsel ve duygusal bağla da inşa edilmelidir. Metropollerde, çocukların ihtiyaçlarını merkeze alan kültürel mekânların eksikliği ise bariz bir şekilde hissedilmektedir. Mevcut tiyatro, sinema, kütüphane gibi alanlar, yetersiz olmanın ötesinde, çoğunlukla çocukların dünyasına hitap edecek şekilde tasarlanmamıştır. Nitekim, on beş milyonluk bir şehirde hâlâ yalnızca çocuklara özel bir sinema salonunun bulunmaması bu eksikliğin en somut örneklerinden biridir. Dahası, kültürel kurumlar, yerel yönetimler ve okullar arasında sağlıklı bir iletişim ve koordinasyon kurulamadığından, çocukların şehrin estetik ve kültürel zenginlikleriyle buluşması büyük ölçüde sınırlı kalmakta, bu da onları şehrin ruhundan mahrum bırakmaktadır.

Eğitim açısından bakıldığında, uygulamalı bir “Şehir Dersi” ihtiyacı kendini açıkça hissettirmektedir. Zira, hâlâ denizi görmeyen yüz binlerce çocuğun bulunduğu gerçeği, böyle bir dersin önemini daha da pekiştirmektedir. Bunun yanı sıra, nitelikli eğlence ve kültür mekânlarından ekonomik yetersizlikler nedeniyle faydalanamayan çocuklar için kalıcı çözümler üretilmesi elzemdir. Örneğin, yerel yönetimlerin finansman desteğiyle bu çocukların ayda en az bir kez bu tür mekânlardan yararlanmaları sağlanabilir.

Bunlara ek olarak çocukların hem kültürel hem de fiziksel anlamda şehirle bağ kurmalarını destekleyecek projeler geliştirilmelidir. Çocuklara özel “ring otobüs” turları düzenlenerek bu turlar kültürel miras açısından zengin semtlerde gerçekleştirilebilir. Ayrıca, çocukların dergi, gazete, süreli yayın, kitap ve müzik albümleri gibi kültürel ürünlerden faydalanabileceği, hafif yeme-içme ihtiyaçlarını da karşılayabileceği yenilikçi ve zenginleştirilmiş bir kütüphane modeli hayata geçirilerek şehrin ruhunu çocukların dünyasına taşıyan bir kültür merkezi oluşturulabilir.

Sonuç olarak, çocukların ihtiyaçlarını merkeze alan sürdürülebilir bir şehir politikası, yalnızca belirli dönemlerde düzenlenen abartılı etkinliklerin ötesine geçerek kalıcı ve kapsayıcı bir yaklaşımla ele alınmalıdır.

Zira bu; çocukların sesi, onların hayalleri ve ihtiyaçları doğrultusunda şekillenecek bir şehir tasavvurunu gerçeğe dönüştürmek için en sağlam temel ve en güçlü ilham kaynağı olacaktır.

Çocuk Olacak Adam

Çocuğun özne değil, çoğu zaman bir nesne görüldüğü dönemlerde, Mevlâna İdris çocuk edebiyatına kazandırdığı otuza yakın masal kitabı, sayısız çocuk hikâyesi, deneme, şiir ve dergi çalışmalarıyla bu algıyı kökten sarsmıştır. Eserleri yalnızca memleketimizde değil, farklı dillere de çevrilerek

dünyanın pek çok köşesinde de yankı bulmuş, kalemıyla sınırları aşarak sesini duyurmuştur.

Bir röportajındaki dile getirdiği şu sözler, onun çocuklara ve çocuk edebiyatına verdiği değeri çarpıcı bir şekilde orta koyar. Mevlâna İdris, çocuğu yalnızca bir özne değil, bundan da öte “adam” kabul etmiş ve çocuk dünyasına duyduğu derin hürmeti eserleriyle taçlandırmıştır.

“Herkes adam olacak çocuktan bahseder ve fakat çocuk olacak adam nedense kimsenin dönüp baktığı, üzerinde durmaya değer bulunduğu bir alan değildir. Ama şu anda adam dediğimiz ya da kendilerini adam yerine koyanlara durup bakalım, sonra da çocuklara bakalım ve bir şey söyleyelim. Bunu hayatın her

alanında olduğu gibi, edebiyatta da yapalım. Yapmayalım mı yoksa? Ne hâlimiz varsa görelim mi hâlsiz düşünceye kadar? 'Emaneti ehline veriniz' buyruluyor. Şimdi kardeşim, ben elimde duran şeye bakıyorum, bir şiire, bir masala... Bunu neden her şeyi ama her şeyi sınırsız bir talan duygusuyla yok eden büyüklere vereyim ki? Reva mı yani?

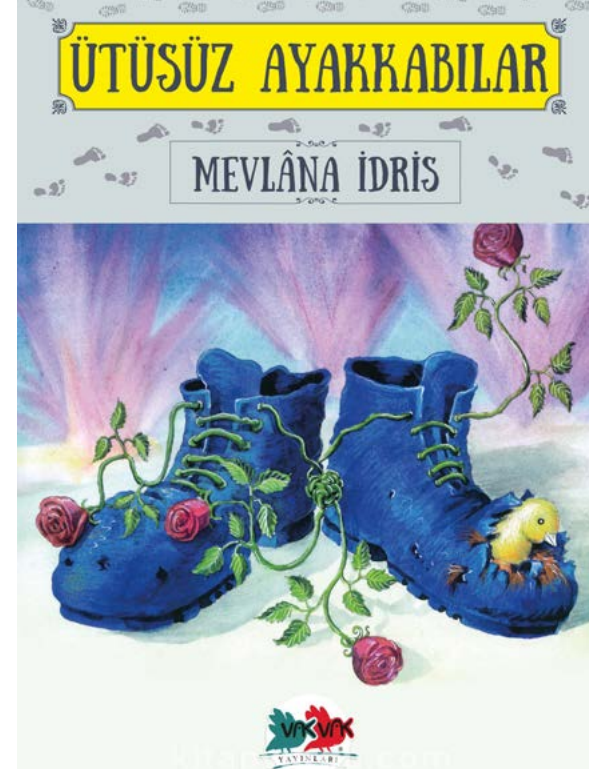
Çocuklara veriyorum, araya büyükler de sızıyor. Sızınlar bakalım.”³

Mevlâna İdris, çocuk edebiyatına adım attığı ilk eseri “Kuş Renkli Çocukluğum” ile şiirsel bir yolculuğun kapılarını aralamış, bu yolda şair kalemini çocuklara tanıtarak onların dünya-sında derin izler bırakmıştır. Masallarında da bu şiirsellik kendini gösterirken, mizahi bir üslup kullanarak çocukların ilgisini ve beğenisini kazanmayı başarmıştır. Öyle ki o; yalnızca bir yazar değil, aynı zamanda çocukların gerçek bir arkadaşı olmuş; bir nesle kitap okumayı ve çocuk edebiyatını sevdiren, ilham veren bir figür hâline gelmiştir.

Dostları onun çocuklara ve gençlere adanmış ömrü, idealist duruşu ve derin duygusallığı bakımından güzel insanlardan Cahit Zarifoğlu'na benzerliğinden söz etmiş; şaşırtıcı kurgu vizyonu ve spekülâtif zekasıyla da Saint-Exupéry'yi çağırıştırdığını dile getirmiştir. Özellikle ÇETO dergisinde yer alan çalışmaları da onun ufkunun ne kadar geniş, kaleminin ise ne kadar kavrayıcı ve kalıcı olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Mevlâna İdris'in çocuklara olan yaklaşımı, alışılmadık bir derinlik ve özgünlük taşır. O, çocuklara bir şeyler öğretmek, dikte etmek yahut onlara yön vermek amacı gütmemiş; aksine, çocuklardan öğrenmek, onların hayal dünyalarına kulak vermek ve onların gözünden âlemi müşahade edebilmek için çaba göstermiştir. Sonuçta, çocukların saf ve uçsuz bucaksız hayal gücüne sahip olmayı başarmış; bu yönüyle de eserlerini eşsiz bir zemine oturtmuştur.

³ Yolcu Dergisi, Sorunca Söylenenler, Mevlâna İdris Zengin.

Vejetaryen Aslan, Baloncu Kirpi ya da Romantik Tilki gibi eserleri; yalnızca çocuklar için yazılmış masallar olmanın ötesinde, çocuk edebiyatının sınırlarını genişleten, düşlerken gülümseten, mizahı ustaca kullanan sanatsal tecrübeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Her biri, çocukların zihinlerinde bambaşka ufuklar açar. Bu eserlerde ve diğer onlarca eserinde; onun hayal dünyasının enginliğini, nahif ve incelikli ruhunun izlerini bulmak mümkündür.

İyi Geceler Bayım

Edebiyatımızın usta kalemleri, berceste şairleri Abdürrahim Karakoç ve Cahit Zarifoğlu gibi Mevlâna İdris de 7 Haziran tarihinde dâr-ı bekaya irtihal etmiştir.

“Bir kum tanesiyim ama çölün dardını taşıyorum.” dizesinin sahibi olan bu mütevazı şairin kalbi, çölün dardını taşımaya ancak elli altı yıl dayanabilmiştir. Erken bir ayrılık olduğu düşünülürken o, adeta geçmişten gelip sevenlerine şu mısralarla karşılık vermiştir:

“En son ölüm gelir

⁴ Tarih Bitti, Mevlâna İdris Zengin.

Yine de erken deriz.”

Çocuk edebiyatı yazarlarından olan kardeşi Salih Zengin bu büyük kaybı, sevenlerine şu cümlelerle bildirmiştir:

“Ah, yazmak ne zormuş! Müslüman, insan, şair, yazar ve çocukların dostu, sevgili abim Mevlâna İdris bu gece Kahramanmaraş'ta tedavi gördüğü hastanede Rabbine kavuştu. Allah'ım onu meleklerle karşılayıp cennet bahçelerinde ağırlasın. Acımız tarifsiz... Hepimizin başı sağ olsun. Dua, dua, dua!”

Mevlâna İdris'in ardından bize emanet ettiği edebî mirası sahiplenmek, onu dualarla ve rahmetle yâd edebilmek yegâne teselli kaynağımız ve boynumuzun borcudur. Onun kalemi, sevgiyle yoğrulmuş bir iz bırakarak aramızdan ayrılmıştır; ancak eserleri, her zaman bizi aydınlatacak, ruhumuza dokunacaktır. Rahmetle...

“Çünkü herkes gitti
Çünkü herkes gider
Geceler var bir de iyi geceler
İyi geceler bayım hiç yittiniz mi
En az bir defa yitmeli insan
Nasıl geçti yıllar telefon beklerken mi
Şarkılar bitti şarkılar bitti
Bir şey söylemedin kadınlar için
Devrimler için bir şey söylemedin
Yıldızlar için
İyi geceler bayım...”⁴

ÇOCUK, AŞKIN, DİL, DÜŞÜNCE

Agamben ve Yalçın Koç Bağlamında Yeni Bir Dilin İmkânı

Dursun Çiçek

Çocuk babanın sırrıdır...

“Her doğan, İslâm fıtratı üzerine doğar. Sonra, anne-babası onu Hristiyan, Yahudi veya Mecusi yapar.” **Hadis-i Şerif**

“Ben benim, artık özellikler yok; ben benim, artık nitelikler yok. Ben sözün saf öznesiyim.” **Hallâc-ı Mansur**

*

Kant’ın aşkın olanı reddetmesi ve aşkınsal üzerinden yeni bir fizik/metafizik kurma denemesiyle fenomenler dünyası insanın ilgi merkezi olur. Artık insan için tecrübe ve gözlem-den ötesi yoktur. Eskilerin tecrübe, yenilerin deneyim dediği husus, Kant’tan bugüne hâlâ felsefenin en önemli tartışma konusudur. Kant sonrası bilhassa 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı düşünürleri hem insan hem deneyim hem de tarih, zaman ve mekân konusunda önemli tartışmalar yaparlar.

Kant’ın numen/fenomen ayrımını mutlaklaştırarak numen olanı yani aşkın olanı dışarı atması sadece öte ile irtibatın koparılması değil aynı zamanda insanın bizatihi deneyimlediği tarihinin ve hafızasının da dışarı atılmasıdır. Bir başka deyişle Kant ile birlikte aşkın yerine aşkınsal ikame edilirken insanın tarihî tecrübesinin ürünü olan tarih ve hafıza da zamanın dışına atılarak yeni ve kurgusal bir geçmiş icad edilir; insan hem aşkın olan bakımından hem de kendi tarihi bakımından köksüzleştirilir.

Gelişme ve ilerleme üzerine kurulu çizgisel tarih anlayışı ile beraber insanın da evrimci tarih anlayışı çerçevesinde sürekli gelişen ve ilerleyen rasyonel insan konumunda idealleştirilmesi, insanı tarihten, gelenekten ve tarihî tecrübesinden de zorunlu olarak koparır. İlerleyen ve gelişen insan, rasyonel, iyi ve mükemmel insan olarak kabul edilir. Geçmiş ise hem zaman olarak hem mekân olarak hem de insan olarak ilkel olarak nitelenir.

Aşkın olanla irtibatı koparılan insan fenomenler dünyasına hap-

sedilerek aslında tarihî tecrübesinden ve asıl deneyimlerinden de kopartılır. Kutsal olan akıl dışına atılırken *yeni kutsallar* akılla yeniden temellendirilir.

İnsanın kendi öz veya asıl tarihinden koparılması, bazı düşünürlerce hakikatinden yani kendinden koparılması olarak nitelenir. Bunu da Batı düşüncesinde ve İslam düşüncesinde kimi düşünürler çocuk üzerinden ele alırlar. Hayy bin Yakzan gibi metinlerde bile bir anlamda bu düşüncenin izlerine rastlarız. İnsanın yalnızlaşmayı arzulaması, özüne dönmesi, aslına dönme çabaları, hatalarından arınması gibi telakkiler de yine bu minvalde düşünülebilir. Aslında çocukluk fikri veya düşüncesi modernitenin açmazlarına karşı bir arayış olmakla birlikte, insanın geçici olan dünyadan kalıcı olana geçişine de bir kapı aralamaktır. Çocukluk bu manada insanın kendine, öz haline, saf haline, yalın haline, fıtrat ve yaratılış haline dönme arzusunu

içinde taşır. Kirlenmişlikten arınmaya, karışıklıktan ve kaostan düzene, kavgadan huzura, kalabalıktan azlığa, çokluktan tevhide gitme arzusu...
**

Kant’ın yeni bilimin merkezine koyduğu deneyim aslında Agamben ve Benjamin gibi düşünürlere göre bir gerçekliğe tekabül etmez. Nitekim Walter Benjamin “deneyim yoksulluğu” olarak niteler süreci. Agamben de Benjamin’in devamı olarak deneyimi asıl yok edenin modernite ve onun unsurları olduğunu belirtir. Ona göre bugün herhangi bir modern şehre bakıldığında gözlemlediğimiz gündelik hayat veya günlük yaşam deneyimin yıkılması için yeterlidir. Bir başka deyişle, deneyimin ortadan kalkması için özel bir hadiseye gerek yoktur. Çünkü çağdaş insanın ortalama bir günü deneyime çevrilebilecek neredeyse hiçbir şey içermemektedir. Bir bakıma bir gösteri, imaj, simülasyon hatta görüntü durumundan söz eden Agamben,

modern insanın deneyimlerinin bir gerçekliği olmadığını iddia eder:

“Ne erişemeyeceği bir mesafeden ona ulaştırılan haberlerle dolu bir gazeteyi okumak, ne de trafik tıkanıldığında otomobilinin direksiyonunda geçirdiği dakikalar: ne büyük kentlerde toplu taşıma araçlarında yaptığı tatsız yolculuk, ne de aniden ana caddeleri tıkayan gösteriler. Ne şehir merkezindeki binalar arasından havaya süzülen göz yaşartıcı bomba dumanı ne de nereden geldiği meçhul silah sesleri; ne gişe önünde kuyrukta beklemek ya da süpermarketin masalsı bolluk ülkesine yapılan ziyaret ne de otobüs ya da asansörde tanımadığı insanlarla yaşadığı dilsiz yakınlığın geçmek bilmeyen dakikaları... modern insan akşam evine -eğlenceli ya da sıkıcı, sıra dışı ya da sıradan, korkunç ya da keyifli- bir sürü olay yaşamış ve tükenmiş olarak döner ama bu

olayların hiçbirini deneyime dönüştürmemiştir. Bugün gündelik yaşamı -geçmişte hiç olmadığı kadar- dayanılmaz kılan şey onun deneyime çevrilemezliğidir, çağdaş yaşamın geçmiştekine oranla anlamsız ya da yetersiz olması değil.”¹

Agamben, müteâ/aşkın olanın bir otorite olarak bertaraf edilmesiyle onun yerine ikame edilen otoritelerin/aşkınsallıkların çeşitli vasıtalar aracılığı ile insanı ve niteliklerini yok edici yapısının farkındadır. Zaten onun tüm düşünceleri, modernitenin iddiaları ile ortaya çıkan durumun çelişikliği ve ikileminin yol açtığı sorunlarla ilgilidir. Aşkın yerini alan aşkınsallar, mesela iktidar, devlet veya burjuvazi tüm yaptıklarını dil içinde yaparlar. Ona göre, iktidar dilin içinde dolaşandır. Modernitenin uzantısı olarak ortaya çıkan söz konusu yeni aşkınsallıkların dillerine direnmeden, onları kesintiye uğratmadan onların yol açtığı tahribatın hiçbirini engellemek mümkün değildir. Modernitenin kurgusu ve inşası ile ona karşı çıkmak da karşı çıkanları moderniteye eklemeler.

Modernite ile ortaya çıkan büyük bozumuna dikkat çeken Agamben, modern sürecin dünyayı büyüden, kutsaldan, akıl-dışılıktan arındırmak iddiasıyla bir bakıma anlamsız, kendine özgü dili ile dilsiz ve ruhsuz bıraktığına da dikkat çeker. Tabiatın, insanın ve geçmişin arındırılması ve yeniden dizayn edilmesi, anlamından ve bir anlamda asıl dilinden de koparılmasıdır. İnsanın tarihi tecrübesinin fosilleştirilmesi ve hayatın dışına atılarak geçmiş yapılması

onun anlam krizi yaşamasının ve deneyimsizliğinin en önemli sebebidir.

Bacon’ın bilgiyi, Descartes’in muhayyileyi deneyim alanından kovmaları, ölçülebilir ve hesaplanabilirin dışında hiçbir gerçekliğin kabul edilmemesi, fenomenlerin ve fenomenler dünyasının mutlaklaşması, görünenin de kaybolmasına yol açar. Kant sonrası deneyime asla bir bütün olarak erişilemeyeceğini savunan Agamben’e göre, deneyim kesinlikle sadece yaşanabilecek ama asla sahip olunamayacak bir şeydir artık.

Agamben, otoritenin devlet, siyaset ve belli kesimlere indirgenmediği bir dünyada otoritesini yitiren değerlerin yokluğuna dikkat çeker. Ona göre insanın tarihî tecrübesinin, geleneğinin, kültürünün, hafızasının otorite kılığına girdiği atasözleri, özdeyişleri, masalları, hikâyeleri, oyunlarının ortadan kalkmasının nedeni bu sıradanlaşma, düzleşme ve deneyimsizliktir. Ya da başka deyişle deneyimin, dilin ve düşünmenin belli otoritelere inhisarındır. Nitekim onlar da boşluğu sloganlarla, mottolarla doldurarak insana yeni görüntüler üretirler. Bu durum ise insanı deneyiminin dışına atar. Hatta bu durumda insan deneyimi, deneyimin dışında seyreden pasif bir seyirci konumundadır. Agamben’e göre, deneyimi elinden alınmış bir insanlığa laboratuvar fareleri için hazırlanmış bir labirent kadar ayarlanmış ve kontrollü bir deneyimin dayatılmak istendiği bir anda, yani mümkün tek deneyimin korku ya da yalan olduğu bir zamanda deneyimin

-geçici olarak- reddedilmesi meşru bir savunma oluşturabilir.

Bu durumda insan kendisine giydirilen mekâna, kendisine şematize edilen zamana ve bunun uzantısı olan tarihe bir bakıma düşer. Tıpkı bunun gibi insanın kurgulanan dile düşmesi de kendi olamayışının en önemli göstergesi haline gelir. Sürekli başkalarının hayatını, deneyimini yaşayan insan; aynı biçimde başkalarının düşüncesini düşünür ve başkalarının dilini konuşur.

Agamben, saf veya yalın bir dile, dilsizliğe, hatırasız bir hafızaya sahip olarak, bunun imkânını düşünerek ve tartışarak modernite ile ikame edilen insan dilinin mutlak olmadığını öğrenebileceğimize işaret eder. Çünkü Bacon’dan ve Descartes’ten beri tek ve evrensel olarak tanımlanan ve dayatılan kesinlik tüm deneyimi ortadan kaldırmakta ve bir bakıma deneyimsizlik durumunu ortaya çıkarmaktadır. İnsanlar deneyimlerinde veya yapıp etmelerinde ya da düşüncelerinde kendilerine ait bir dilin değil kendilerini içinde bulundukları, Agamben’in deyimi ile içine fırlatıldıkları bir dilin içinde bulundukları ve böylece kendi *olmak-olabilmek* imkânını kaybetmektedirler. Otoritesizlikleri de başka otoritelere boyun eğmeyi gerektirir.

Deneyimin bilginin öznesine dönüşmesi, ona maruz kalmayı sağlar lakin asla onu belirlemeyi ve tanımlamayı sağlamaz. Dolayısıyla bu durumda insan, deneyiminin sahibi ya da fâili değildir. Nitekim Agamben bu duruma *deneyimlemesiz deneyim* diyerek nasıl bir açmaz olduğunu gösterir. Deneyim bizim tarafından yapılmasına rağmen bizim değildir.

Agamben’e göre, insan bu içine atıldığı durumdan ancak saf haline dönmesi ile kurtulabilir. Ona göre bu yalın hal çocukluktur. Bu bir bakıma modernitenin çizgisel tarih ve zaman anlayışına bir başkaldırıdır. Sürekli ileriye gitmeyi iyilikle, güzellikle, cennetle tanımlayan Batı düşüncesine bir bakıma “geriye” dönmeyi salık verir. Aslında tavsiye ettiği bir geriye gitme değil; kendine, aslına, esasına dönmedir. Belki bir arınma çabası diyebileceğimiz bu durum insana yeni bir dil ve düşüncenin imkânlarını sunar. Agamben’in çocukluk üzerinden söyledikleri; ilerlemeyi kemalin ve rasyonelleşmenin merkezine koyan moderniteye bir durma, sakinleşme ve yavaşlama talebi belki de. Dolayısıyla onun kast ettiği çocukluk bir temsil olarak düşünülmelidir.

Nitekim Agamben’e göre çocukluk, yalnızca biyolojik bir evre olarak düşünülemez. O, çocukluğu insan varoluşunun temel bir niteliği ve tarihin aslına dair bir kapı ve anahtar olarak ele alır. Ona göre çocukluk, insanın dil ile ilişkisinin nüvesi yani başlangıç noktasıdır. İnsan, diğer canlılardan farklı olarak, doğuştan konuşan bir varlık değildir; insanın sesi vardır lakin dil, sonradan edinilen bir kabiliyettir. Sesten dile geçiş sadece insana mahsustur. Agamben’e göre çocukluk dönemindeki “sözsüzlük” veya “dilsizlik” halinden konuşma yetisine geçişle sadece dil değil insanın tarihi de başlamış olur. İnsan, “ben” diyebilmek için önce kendini dilin içinde konumlandırır.

Agamben’e göre çocukluk, bu anlamda, dilin “tabii” bir durum olmaktan ziyade insan tabiatına bir kesinti, bir müdahale, bir yabancılaşma getirdiğinin göstergesidir.

Dolayısıyla insan bir dil sahibi olmakla tarihsel bir varlık olur. Çocuk bağlamında insan tabiatı, dil ile bölünmeye uğrar. İnsanın ya da öznenin bitişinin sebebi farklı insanların tüm farklılıklarına rağmen içine düştükleri dili ve insan rolünü yapmalarıdır. Tüm bu farklılıklara rağmen ortaya çıkan şey kendilerinden istenen ve beklenen deneyimlerdir.

Çocukluk bir dil deneyimidir ve orada dilin sınırları dil dışında, dilin göndergesi yönünde değil; bizatihi dil deneyiminde, dilin saf özgöndergeselliğinde bulunur. Ona göre Heidegger *Dilin Özü* hakkındaki konferanslarında “dil ile deneyimlemekten” söz eder. Bu deneyimi ancak adlardan yoksun olduğumuzda, sözün dudaklarımızda parçalandığı anda yaşarız. Heidegger’e göre sözün bu parçalanışı düşünce yolunda geri adımdır. Oysa çocukluğu mümkün kılan, sadece bir ad eksikliğinden ya da sözsüz bir acı çekme deneyiminden ibaret olmayan bir dil deneyiminin varlığıdır; mantığı gösterilebilecek,

¹ Giorgio Agamben, *Çocukluk ve Tarih (Deneyimin Yıkımı Üzerine Bir Deneme)*, Çev: Betül Parlak, Alfa Yayınları, İstanbul, 2020, s. 22.

yeri ve formülü ortaya konabilecek bir deneyimdir bu, en azından belli bir noktaya kadar.²

Bu düşünceleri kendine zemin yapan Agamben, *Çocukluk ve Tarih*'te “böyle aşkınsal bir deneyimin yeri dil ve söz arasındaki farklılıktadır; bu farklılık kuşatılamaz ama dil konusundaki her düşünumün de onunla yüzleşmesi gerekir” der. Ona göre dilbilim, felsefeye dönüşmeden bu çıkmazı aşıp yoluna devam edemez. O halde, dil deneyiminin her zaman dil ile söz arasında bölünmüş olma-dığı bir varlık için, yani bölünmemiş bir dilde ezelden beri konuşan bir varlık için ne tarih ne çocukluk ne de bilgi diye bir şeyin söz konusu olabileceği açıktır. Böyle bir durumda varlık başından beri kendi dilsel doğasıyla bir olacak, herhangi bir bilginin veya tarihin üretebileceği bir farklılık ve süreksizlikle hiçbir yerde karşılaşamayacaktır. “O halde dil ile sözün çifte eklemelişi, insan dilinin özgül yapısını oluşturur gibi gözükmektedir. Aristoteles düşün-cesinin felsefeye ve Batı bilimine miras bıraktığı o eyleyebilme gücü ve eylem, yani *dynamis* ve *energia* karşıtlığı da ancak bu yapıdan yola çıkarak gerçek anlamını kazanır.”³

Agamben'e göre eğer özne bir “söylem gerçekliği” ise, eğer özne konuşmanın belirteçler dizgesinin insanın üzerine düşürdüğü bir göl-geden başka bir şey değilse o zaman öznellik olarak bir “düşünüyorum” olarak, aşkınsal alanın da aslında aşkınsal ile dilsel arasındaki bir değiş tokuş ilişkisine dayandığı açıklık

kazanır. Dolayısıyla “Aşkınsal özne, *konusucu*’dan başkası değildir ve modern düşüncede dilin öznesinin açıkça dile getirilmeksizin bilgi ve deneyimin temeli olma görevini üstlenmesi üzerine kurulmuştur.” Ona göre, Kant sonrası psikolojinin aşkınsal bilince psikolojik bir töz atfetmesini sağlayan da bu değiş tokuş ilişkisidir. Bu nedenle aşkınsal alanın katı Kantçı ayrımını hâlâ geçerli sayıp onaylayacaksa eğer, bu ayrım aynı zamanda kesin bir biçimde aşkınsal alanı dil alanından ayıran sınırları çizen ve aşkınsal “metnin”, ben düşünüyorum’un, yani öznenin ötesine yerleştiren bir üst-eleştiriyle yan yana ortaya konmalıdır. Öyleyse aşkınsal kesin olarak dilsel anlamına gelmiyorsa aşkınsalın özne olması mümkün değildir. Özne *konusucudan* başkası değilse eğer, öznedeki deneyimin ilk durumuna yani saf deneyime, başka bir deyişle dilsiz olan deneyime asla ulaşamayız. Hatta aksine bu durum, öznenin dilde ve dil saye-sinde oluşturulması tam anlamıyla bu “dilsiz” deneyimden yoksun bırakılmak anlamına gelir. O halde bir ilksel deneyim de özne olmak şöyle dursun, insanda öznenin önce, yani dilden önce ortaya çıkan şeydir: terimin düz anlamıyla “dilsiz” bir deneyim, insanın çocukluğu, sınırı tam da dilin çiziceği yerdir.⁴

İnsanı moderniteye ve içinde bulunduğu duruma kayıtsızlığa olmasa da bir bakıma *dilsizliğe* ya da yeni bir dilin imkânına çağıran Agamben, *İnsanın çocukluğu diye*

bir şey var mı? İnsani olgu olarak çocukluk nasıl mümkün? Mümkünse neresi? sorularının izinden gider. “Bu çocukluğun dilden önce ve dilden bağımsız bir ruhsal ger-çeklikte aranabilecek bir şey olma-dığını da görmek gerekir” der. Ona göre çocukluk ve dil, çocukluğun dilin kökeni, dilin de çocukluğun kökeni olduğu bir döngüde sürekli birbirine göndermede bulunur gibi görünmektedirler. Belki de insanın çocukluğunda deneyimin yerini işte bu döngüde aramak gerekir. “Çünkü deneyim, burada konu ettiğimiz çocukluk, kronolojik olarak dili önceleyen ve belli bir noktada söze dökülmek için var olmayı bırakan bir şey olamaz; belli bir an geldiğinde, konuşmak için sonsuza dek terk ettiğimiz bir cennet değildir. Aksine, köken itibarıyla dille birlikte var olur, hatta her seferinde bireyin özne olarak üretilmesine yol açan bir dilsel temellük içinde, kendisi de dil tarafından istimlak edilerek kurulur.”⁵

Agamben daha sonra bunun imkânını tartışır. Agamben'e göre dile toslamadan çocukluğa girmemiz mümkün değilse o zaman insanın kökensel vatanı olarak deneyim sorunu da dil ve sözden oluşan çifte gerçekliği içinde dilin kökeni sorununa dönüşür. Ancak ve ancak insanın orada bulunduğu ama dilin henüz bulunmadığı bir ana ulaşabilsek “dilsiz ve saf deneyimin”, dilden bağımsız insani bir çocukluğun avuçlarımızda olduğunu söyleyebiliriz. Agamben tezine karşı

çıkılacağına farkındadır. Çünkü mevcut otoritenin dili ve bunun uzantısı olan düşünce ile söz konusu tezi anlamak mümkün değildir. Dolayısıyla artık doğa bilimlerinin bile terk ettiği köken kavramı terk edilebilirse fikirlerinin anlaşılması mümkündür.

Deneyimi insanın hâlâ çocuk olabilme imkânına indirgeyen Agamben'e göre, insanın çocukluğunda deneyim insani ve dilsel arasındaki basit bir farklılıktır. Bireyin en başından beri konuşan olmayışı, çocuk olmuş olması ve hâlâ çocuk oluşu söz konusu deneyimin bizatihi kendisidir. Ona göre çocukluk her şeyden önce dili etkiler ve temel bir biçimde şartlandırır. Dilin kendi aşkınsal kökenini çocuklukla temellendiren Agamben'e göre dile getirilemez olan aslında çocukluktur.

Deneyimi her insanın bir çocukluğa sahip olması olarak niteleyen Agamben'e göre çocukluk nasıl dili hakikate yazgılı kılıyorsa dil de hakikati deneyimin kaderi olarak kurar. “Çocukluk, hakikat ve dil burada tanımladığımız anlamda ilksel, tarihsel-aşkınsal bir ilişkiyle karşılıklı olarak birbirini sınırlar ve kurar.”

Çizgisel zaman ve tarih telakkisinin mutlaklaşmasının insanı tarihten de kendinden de kurtarmasına dikkat çeken Agamben; çizgisel tarih anlayışının mutlaklaşması ile insanın tarihten, hatıradan, hafızadan ve anlamdan soyutlandığına işaret eder. Modern insan tarih anlayışı ve zaman anlayışı arasındaki uyumsuzluğun sıkıntısını çekmektedir. Bundan dolayı da zamanda oluş ile tarihte oluş kaygılandırıcı bir biçimde bölünmüştür. Geçmiş ile tarih arasında uçurum vardır.

Çizgisel zaman telakkisini mutlaklaştıran ve bunu gelişme ve ilerleme ile pekiştiren modern insan, zamanı ve tarihi insani olmaktan da çıkarır. Çünkü böyle bir durumda insan; geleneği ve tarihî tecrübesi olmayan, hafızası ve hatırası olmayan kendi bağlamından, derinliğinden ve özünden kopuktur. İnsan olarak çocukluğundan kopuktur. Çocukluğundan koparılan insan ise o asli dilini/dilsizliğini yitirir. İnsanın çocukluğuna, dolayısıyla kendine dönmesinin en önemli yönlerinden biri de söz konusu gelişme ve ilerlemeye dayanan çizgisel tarih ve zaman telakkisini sarsabilmesinde yatar.

Agamben'in kastettiği anlamda zaman ve tarih çocukluğun zamanı ve tarihidir ve bu, otoriteler tarafından kurgulanmış, inşa edilmiş ve dayatılmış bir zaman ve tarih anlayışının şimdi'sine karşı bir duruştur. Bu duruş, tarihi yazan ve zamanı belirleyen otoriteler tarafından fosilleştirilmiş, dışlanmış, zamanın, mekânın ve tarihin dışına atılmış hafızayı, bilgiyi, geleneği, tarihî tecrübeyi hatırlatır. Hatırası olmayan çocuk bir hafızaya davet eder insanları. Tıpkı atasözleri, vecizeler, masallar gibi oyunlar bile bu hafızanın uzantılarıdır.

Agamben'e göre tarih, süreklilik değil, süreksizlikler üzerinden devam eder. Çocukluk, bu süreksizliğin en açık formudur çünkü dil ile söylem, doğa ile kültür arasında bir mesafe oluşturur. İnsan, bu mesafeyi kapatmak yerine, onunla “oynar”; bu oyun, tarihin sürekliliğini sağlayan bir mekanizmadır. Agamben, özellikle oyuncak kavramı üzerinden bu fikri geliştirir: Oyuncak, bir zamanlar kutsal veya pratik-ekonomik bir sürece ve bağlama ait olan nesnelerin ve unsurların artık fonksiyonsuz hale gelip çocuk oyununun bir parçası olmasından başka bir şey değildir. Bu unsurlar veya nesneler, “artık olmayan bir şimdinin” zamansallığını taşır ve tarihin saf hali olarak oyuncakta somutlaşır. Bunu atasözlerine, hikâyelere ve masallara da uygulayabiliriz. Öyleyse kurgusal olmayan bir hafıza çocukta mümkündür.

Agamben, tarihin yalnızca “dün-yayı değiştirmek” değil, aynı zamanda “zamanı değiştirmek”le ilgili olduğuna sıklıkla dikkat çeker. Oyun, atasözleri, masallar ve hikâyeler insani olanlardır ve bunlar vasıtasıyla insan kutsal ve ekonomik zamandan çocukluk vasıtasıyla kurtulur. Çünkü değişim

² Agamben, s. 12-13.

³ Agamben, s. 13.

⁴ Agamben, s. 72.

⁵ Agamben, s. 74-75.

potansiyelini sadece çocukluk içinde taşır. Sonuçta Agamben çocukluk ve tarih teorisiyle insanın tarihselliğini ve modern süreçteki deneyimin kay-bını anlamak için önemli ve orijinal bir şema ortaya koyar. Çocukluğu ilerlemeci ve gelişmeci telakkinin kesintiye uğrayacağı bir imkân olarak sunduğu gibi, çocukluk üzerinden içinde yaşadığı çağı ve değerleri sorgular. Bu anlamda o, çocukluk üzerinden yeni bir aşkınsallık arayışında olarak da nitelenebilir.

Çağdaş İslam düşüncesinin en önemli simalarından Yalçın Koç'un insan ile ilgili olarak geliştirdiği aşkın ve düşkün kavramları da konumuzla yakından ilgilidir. Yalçın Koç da hem modernite üzerinden hem de insanın dünyevileşmesi üzerinden meseleyi aşkın ve düşkün kavramları ile izah eder. İnsan; varlık, var oluş, yaratılış ve fitrat itibarıyla aşkındır. Çünkü onu yaratan, ona can veren nefes aşkındır. İnsan öte ile irtibatı itibarıyla aşkın olduğu gibi, bu dünyaya geldikten sonra da öte ile irtibatını doğru vasıtalar aracılığıyla sürdürürse aşkınlığını muhafaza eder. Bu irtibat sağlanamazsa öte'ye yabancılaşır ve düşkün olur. Her çocuğun İslam fitratı üzerine doğmuş olması aşkınlığın, daha sonra yaşadığı dünyevi süreç ise düşkünlüğün göstergesidir. Bu dünyada aşkınlığını sürdürebilmek insan için mümkündür. İnsan aşkınlığın gereği olarak bir Nebi'nin ve onun içinde olan âlimlerin ve âriflerin izinden giderse aşkınlığını, fitratını, diğer deyişle çocukluğunu yani ahlâk üzere yaratılmışlığını muhafaza eder. İnsan kendisine can veren nefesi unutmadığı, müteâl olanın kendisine verdiği sesi, nefesi ve dili bildiği sürece aşkınlığını sürdürür.

Aydınlanma ve modernitenin de ötesinde pek çok dil, düşünce biçimleri ve mantık çeşitleri, bil-hassa önermeler mantığı insanın düşkünlüğünün sebebi olur. Müteâl ile irtibatını unutan insan zaten düşkün olacağı için, kendisine dil ve düşünce vasıtası ile yeni aşkın-sallıklar oluşturur ve hem dünya-vileşir hem de beşerileşerek insan kalma yönündeki kemâlât sürecini tamamlayamaz.

Dolayısıyla aşkın, Yalçın Koç'un şemasında, insan idrakinin ve varoluşun en temel, ayrılmamış ve saf halini, özünü ifade eder; bu, insanın doğduğu andaki haliyle, yani çocukluğu ve fitratı ile ilişkilendirilir ve Koç'un tabiriyle “birincil dünya” ya da “birincil dil” olarak tasavvur edilir.

Koç'a göre, aşkın anlayış, insanın dil ve bilinç dünyasının kökenini ve zeminini oluşturur. Bu, henüz iç ve dış dünya ayrımının olmadığı, saf ve bütüncül bir varoluş sahnesidir. Aşkın dil, ayrılmamış bir dünyayı temsil eder ve bu dilde insan, kendisi ile dış dünya arasında bir bölünme yaşamaz. Ancak bu aşkın durum, zamanla “suret”ten düşerek ikili bir yapıya, yani iç ve dış dünya ayrımına evrilir. Bu evrilme, “ara safhadaki” ve nihayetinde “düşkün” aşamalarına geçişle sonuçlanır. Düşkün, aşkından gelen ve dilin önermeler düzeyine indiği bir varoluş katmanıdır.

İnsan ferdiyetini ancak aşkın ayrışmamış dilinden idrak edebilir. Bugünkü insanın ferdiyetini bulaması tamamen düşkünün dilinden kurtulamamasından kaynaklanmaktadır. Ona göre dil yalnızca bir iletişim vasıtası değil aynı zamanda varlığın teşkil edildiği ve sürekli-ğinin sağlandığı bir yer ve unsurdur.

Aşkın ve düşkün bağlamında insan olmayı, beşerî olandan insan olmaya bir kemâlât süreci olarak niteleyen Yalçın Koç; insan olmayı kemale erme, yükselme ve yücelme ile açıklar. Ona göre aşkın olana yükselmeyen, manevi urucunu tamamlamayan insanda ahlâk tezahür etmez. Öyleyse insanın özellikle bu dünyaya geliş gayesini mefhumu ile idrâk etmesi gerekir. Öte anlayışı olmayan bir insanın da bunu idrâk etmesi mümkün değildir. Beşerî konumda olan bir kimse, düşünerek veya aklederek kendi zeminine ve özüne ulaşamaz.

Yalçın Koç'a göre, Batı düşüncesinin müteâl olanı ya yok sayması ya da zihinselleştirmesi, hem bu dünyayı hem öte dünyayı anlamasını da engellemektedir. Bir bakıma öte fikri olmayan insan, bu dünyayı da hakkıyla bilememekte ve her şeyi dünyadan ibaret sanmaktadır. Dili, muhayyilesi, düşüncesi, idrâki bu önermeye göre olduğu için de dünyayı da yanlış yorumlamaktadır. Oysa ruh, bu dünyaya doğunca aşkın olanla bağı bitmez; onunla dili ve sesi, kendi mahiyetinde ve bağlamında sürer. Ancak yine de dünya, yapısı itibarıyla örtme, kapanma niteliğine sahiptir. Bundan dolayı da esası ve hakikati örtebilir.

Doğumla beraber düşkün surete bürünen insan, suretinin, geçiciliği idrâk edebilme araçlarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Öyleyse insan bir Nebi ve onun öğrettiklerini sürdüren âlim ve âriflerin bilgisi, usûlü ve örnekliliği olmadan bu dünyada kendi aklı, imkânları, hevâ ve hevesi ile bir şey yapamaz. Yapsa da yaptığı düşkünlük sınırlarında kalır. Kâmil insan ve onun varisleri ve insanın doğuştaki aşkın bağlamı, insanın

bu tehlikeye karşı esası ve özü, hakkı ve hakikati kaybetmemesine, onlara tutunmasına vesile olur. Eğer düşkün bulunduğu dünyayı mutlaklaştırır veya dil ve düşünce ile sınırlarsa özüne ve esasına ulaşamaz. Ancak bunu aşarsa aşkın olana ulaşabilir ve kendi hakikatini hatırlar. Ahlâklılık ve özgürlük, burada ortaya çıkar. Bir başka deyişle düşkünlük, geçici olan dünyayı mutlaklaştırarak dünyevileşmek olduğuna göre, insanın dünyevileşmeden kurtulması için hafızası ve dilini kurması, esasını şimdi yapması gerekir. Ama bunu, zihinsel olarak bu dünyadaki beşerî imkânlarıyla değil, geldiği bağlamın aşkın imkânlarına, diline ve sesine göre kurması gerekir.

Yalçın Koç, bir bakıma düşkün insanın dünyayı mutlaklaştırmasını ve insanı belirli niteliklere indirgeyerek onu beşer boyutunda tutmayı bir tutsaklık olarak niteler. Öyleyse dünyevileşmek, bir tutsaklıktır. Düşkün insanın ahlâkî çabaları da ethica'nın ötesine geçmez. Dolayısıyla düşkün insan için bir ahlâktan söz edemeyiz. Ona göre düşkün insan, ahlâksızdır. Ahlâksız olduğu için de zeminsizdir.

Nebi'nin ilâhî kelamla, aşkın kendi özünden gelen sesle muhatap olması, yani insanın fitratıyla muhatap olması, kendini, Ben'i ve O'nu bilmesidir. Düşkün ise bırakın ilâhî kelamın fitratını kendinden gelen sesi bile bilemez, duyamaz.

Agamben'in çocuk, Yalçın Koç'un aşkın üzerinden ortaya koymaya çalıştığı şemaların birbirinden önemli farklılıkları olduğu muhakkaktır. Ancak Agamben'in çocukluk, Yalçın Koç'un aşkınlık üzerinden Batı modernitesine ve Aydınlanma sürecine bilhassa insan, dil, zaman

ve tarih telakkisine karşı çıkışları, kaygıları bakımından birbirine benzetilebilir.

Elbette Agamben'in çocukluk üzerinden ortaya koymaya çalıştığı *aşkınsallıkla* Yalçın Koç'un aşkın üzerinden dikkat çektiği *Aşkın* en önemli farklılıktır. Agamben Kant'ın aşkınsallığına benzer bir biçimde aşkın olanı çocukluk üzerinden yine bu dünyada ararken, Yalçın Koç aşkınlığı Rahman'ın nefesi ve yaratması, bir isminin ve sıfatının uzantısı olarak görür ve onu metafizik bağlama taşır. Çünkü Batı düşüncesi en az üç yüz yıldır metafiziğini yitirmişti.

Agamben, dilin ve tarihin henüz biçimlendirmede bir başlangıç noktasını, çocukluğu merkeze alırken Koç, dilin ve bilincin ötesine geçerek aşkın bir anlam arayışını öne çıkarır. Agamben'in yaklaşımı daha çok ontolojik ve politik bir sorgulamaya dayanırken, Koç'un şeması varoluşsal ve ferdiyetçi bir bakış açısı sunar. Diğer taraftan Agamben'in dilin sınırlarını gösterme çabasına rağmen Koç, dilin sınırlarını aşmaya çalışır. Dilsizlik ve sessizlik bağlamında kimi kesişmelerine rağmen Agamben'in çocukluğa verdiği dünyevi anlam ile Koç'un aşkına verdiği müteâl/ metafizik anlam yine en önemli farklılıklardandır. Başka bir deyişle Agamben yeni bir metafizik kaygısında değilken Yalçın Koç meseleyi metafizik bağlamda ele alır.

Ancak tüm bunlara rağmen her iki isim de modernitenin yabancılaştırıcı ve düşkünleştirici özelliğinin altını çizerken her ikisi de kendi bağlamında dünyevileştiriciliğin insanı nasıl kendinden ettiğini anlatır. Agamben çözümü modernitenin dışladığı insan, zaman, tarih telakkisinin dışladığı değerler üzerinden insanın çocuklu-

ğuna dönmesi ve yeni bir dil/dilsizlik oluşturması ile temellendirirken, Koç da dünyaya gelen insanın yani çocuğun müteâl dili kaybetmemesi üzerinden temellendirir. Yani insanın yaratılış niteliklerini hatırlatır.

Agamben için çocuk, modern otoritelerin ve egemenlerin henüz tam anlamıyla ele geçirmediği bir varlıktır ve bu, politik bir karşı koyma ve direnme imkânını içinde taşır. Yalçın Koç ise aşkınlığı metafizik bir bağlama taşır ve bir bakıma insana neyi kaybettiğini hatırlatarak onu nerede bulacağını gösterir.

Yine her ikisinin önem verdiği en önemli husus insanın ferdiyetinden, şahsiyetinden, tarihî tecrübesinden soyutlanarak devlet, burjuva gibi otoritelerce üretilen dil ve zihin vasıtasıyla inşa edilmesi ve dünyevileşerek kendine, zamana, mekâna ve tarihe yabancılaşmasıdır. Bu bağlamda tarihin dışına atılan ve ilkelleştirilen unsurların yeniden hayata dâhil edilmesi, insanın ve insanlığın bir bakıma şimdide çocukluğuna ve aşkınlığına dönmesi yeni bir dilin ve düşünme biçiminin de imkânıdır. ■

İncir'in İncil'i

Yusuf Yerli

“Süleyman şöyle dedi: Ey İnsanlar, bize *Mantıku't-Tayr* (Kuş Dili) öğretildi.
Neml, 27/16

Müslüman yazarlar ve yorumcular, Meryem oğlu İsa'nın müjdelediği Ahmed'in, Saff suresinin o meşhur altıncı ayetinde yankı bulan o müstesna şahsiyetin, mevcut İncil metinlerinde nasıl bir surette tecelli ettiğini derinlemesine incelemişler, İncil'in satırları arasında gezinen onlarca ifadeyi Ahmed aleyhisselama işaret eden manalarla tefsir etmeye özen göstermişlerdir. Bu mütevazı çabamızda biz de benzer bir arayışla, incir meyvesinin İncil ve Kur'an'daki bağlamında saklı duran sembolik anlam katmanlarını aralayacak, böylece Hz. İsa'nın aslî müjdesinin, o ilk İncil'in mahiyetine dair bir iz sürmeye gayret edeceğiz. Bu keşif yolculuğumuzda, İsa'nın dünyaya teşrifiyle ilgili Kur'an ve İncil anlatılarının rehberliğinde ilerleyeceğiz. Özellikle doğum sahnelerinde Kur'an'ın özenle tasvir ettiği atmosferin sembolik derinliklerine nüfuz ederek, muhtemel anlam dünyalarına doğru bir tefekküre dalacağız.

I.

İNCİLLERDE İSA'NIN DOĞUMU:

İncil'deki Matta ve Luka anlatılarını birleştirerek İsa'nın doğum sürecini şu şekilde ifade edebiliriz:

O günlerde, Tanrı'nın lütfu Meryem'in üzerineydi. Nasıra'da yaşayan genç bir kadın olan Meryem, Davut'un soyundan gelen Yusuf ile nişanlıydı. Bir gün, melek Cebrail ona görünerek “Selam, ey Tanrı'nın lütfuna erişen! Rab seninledir” dedi. Meryem, bu sözler karşısında şaşkına döndü. Melek ona, “Korkma Meryem! Çünkü Tanrı'nın gözünde lütuf buldun. Kutsal Ruh senin üzerine gelecek ve doğacak olan kutsal Oğul'a İsa adını vereceksin. O, Yüce Olan'ın Oğlu olarak anılacak ve Tanrı ona atası Davut'un tahtını verecek” dedi. Meryem, “Bana dediğin gibi olsun” diyerek Tanrı'nın buyruğunu kabul etti.

O günlerde, Roma İmparatoru Augustus, tüm halkın sayım için kendi memleketlerine gitmesini emretti. Yusuf da Davut'un soyundan olduğu için, Meryem'i alarak Celile'nin Nasıra kentinden Yahudiye'deki Davut'un kenti Beytüllahim'e gitmek zorunda kaldı. Meryem hamileydi ve doğum zamanı yakındı. Beytüllahim'e

Karanlık Kilise/Göreme

vardıklarında kalacak yer bulamadılar. Bu yüzden, Meryem çocuğunu bir ahırda doğurdu, onu kundak bezlerine sarıp bir yemliğe yatırdı.

O günlerde, Doğulu bilgeler gökyüzünde yeni bir yıldızın parladığını gördüler ve onun Yahudilerin yeni doğan Kral'ının işareti olduğunu anladılar. Kudüs'e gelip “Yahudilerin doğan Kral'ı nerede? O'nun yıldızını doğuda gördük ve O'na tapınmaya geldik” diye sordular. Bu haber, Kral Hirodes'i ve Kudüs halkını telaşlandırdı. Hirodes, bilginleri çağırarak Mesih'in nerede doğacağını sordu. Bilginler, “Beytüllahim'de, çünkü peygamberler şöyle yazmıştır: Ey sen, Yahuda'nın Beytüllahim kenti, Yahuda önderleri arasında hiç de en önemsizi değilsin! Çünkü halkım İsrail'i güdecek önder senden çıkacaktır” dediler.

Hirodes, Beytüllahim ve çevresindeki iki yaş ve altındaki bütün erkek çocukların öldürülmesi için emir

verdi. Ancak Yusuf, rüyasında bir melek tarafından uyarıldı: “Kalk, çocuğu ve annesini al, Mısır'a kaç. Çünkü Hirodes çocuğu öldürmek istiyor.” Yusuf hemen kalktı, Meryem'i ve çocuğu alarak gece vakti Mısır'a doğru yola çıktı ve Hirodes ölünceye kadar orada kaldılar.

II.

KUR'AN'DA İSA'NIN DOĞUMU:

Kur'an'da İsa'nın doğumu, özellikle Meryem ve Âl-i İmrân surelerinde detaylı bir şekilde anlatılır. Bu surelerdeki anlatıları birleştirerek İsa (as)'nın doğumu sürecini şu şekilde ifadelendirebiliriz:

Meryem, Allah'ın seçtiği, tertemiz ve iffetli bir kadındı. O, Rabb'ine gönülden bağlıydı ve O'na tam bir teslimiyet içinde ibadet ederdi. Bir gün, Meryem ibadete

Çölde Doğum / Sadıki Bey

çekildiği bir sırada, Allah'ın bir elçisi ona göründü. İnsan suretinde beliren bu elçi, Allah'tan bir müjde getirdi:

“Ey Meryem! Şüphesiz ki Allah seni seçti, seni arındırdı ve seni âlemlerin kadınlarına üstün kıldı.

Ey Meryem! Allah, kendisinden bir kelimeyi sana müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa Mesih'tir...”

Meryem korku ve şaşkınlık içindeydi. Ona gelen meleğe, neden burada olduğunu sordu. Melek, Allah'ın bir lütfu olarak ona tertemiz bir oğul vereceğini bildirdi. Meryem, kendisine hiçbir erkek eli değmemişken nasıl çocuk sahibi olabileceğini sorduğunda melek şöyle cevap verdi:

“Rabb'inin bir emridir. O, bir şeyi dilediğinde sadece ‘Ol!’ der ve o şey hemen gerçekleşir.”

Allah'ın kudretiyle Meryem, hiçbir erkek dokunmadan hamile kaldı. Zaman geçtikçe karnındaki bebek büyüdü ve halkın kendisi hakkında kötü şeyler söyleyeceğini bilerek Meryem insanlardan uzak bir yere çekildi. Doğum sancıları başladığında bir hurma ağacının dibine sığındı. Acı ve yalnızlık içinde, “Keşke bugünü görmeden önce ölseydim ve unutulup gitseydim!” diye yakardı.

Ancak Allah onu yalnız bırakmadı. Bir ses ona seslendi:

“Ey Meryem! Üzülme! Rabbin sana bir su kaynağı yarattı. Hurma dalını kendine doğru silkele, üzerine taze hurmalar dökülsün. Ye, iç ve gözün aydın olsun!”

Meryem, Rabb'inin sunduğu nimetlerle güçlenerek oğlunu dünyaya getirdi. Bebeğini kucağına alarak halkının yanına döndüğünde insanlar onu suçlamaya başladılar:

“Ey Meryem! Senin baban kötü bir adam değildi, annen de iffetsiz değildi! Bu nasıl bir iştir?”

Meryem, Allah'ın buyruğuna uyarak hiçbir şey söylemeden çocuğu işaret etti. İnsanlar, “Biz beşikteki bir bebekle nasıl konuşabiliriz?” diyerek şaşkınlık içinde birbirlerine baktılar.

Tam o anda, mucize gerçekleşti. Beşikte yatan bebek konuşmaya başladı:

“Ben, Allah'ın kuluyum. O bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım, beni mübarek kıldı. Bana namazı ve zekâtı, yaşadığım sürece emretti. Anneme iyi davranmamı buyurdu ve beni zorba ve mutsuz kılmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve tekrar diriltileceğim gün selam bana olsun!”

Bu sözler halkı derinden sarstı. Allah'ın kudretiyle doğan bu çocuk, beşikteyken bile Allah'ın mesajını duyurmuş ve annesinin iffetine tanıklık etmişti. Böylece, İsa'nın doğumu, Allah'ın dilediği zaman her şeyi mümkün kıldığını gösteren bir ayet ve insanlığa bir mucize olarak gerçekleşmiş oldu.

III.

İncil ve Kur'an anlatılarında İsa'nın doğumu, doğum öncesi ve sonrası olaylar, mekân tasvirleri, Meryem ve İsa'nın yaptıkları ile halkın davranışları arasındaki benzerlik ve farklılıklar mukayeseli olarak incelendiğinde şu hususların altı çizilebilir:

Doğum Öncesi Olaylar:

Benzerlikler:

Her iki anlatıda da Meryem'in Allah tarafından seçilmiş ve lütufla donatılmış bakire bir kadın olduğu vurgulanır. İncil'de meleğin Meryem'e “Korkma Meryem! Çünkü Tanrı'nın gözünde lütf buldun” dediği aktarılırken, Kur'an'da melek, Allah'ın Meryem'i seçtiğini, arındırdığını ve âlemlerin kadınlarına üstün kıldığını söyler.

Her iki anlatıda da Meryem'e bir melek (İncil'de Cebrael, Kur'an'da Allah'ın bir elçisi) görünerek bir oğul müjdesi verir. Her iki anlatıda da doğacak çocuğun kutsal olacağı ve önemli bir role sahip olacağı belirtilir.

Her iki anlatıda da Meryem'in bu duruma şaşırdığı ve nasıl çocuk sahibi olacağını sorguladığı görülür.

Her ikisinde de doğacak çocuğun adının İsa olacağı doğumdan önce bildirilir. İncil'de “Kutsal Ruh senin üzerine gelecek ve doğacak olan kutsal Oğul'a İsa adını vereceksin. Kur'an'da “Ey Meryem! Allah, kendisinden bir kelimeyi sana müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa Mesih'tir...” (Âl-i İmrân 3/45)

İncil'de Meryem'in meleğin sözlerini “Bana dediğin gibi olsun” diyerek kabul ettiği ifade edilir. Kur'an'da “Bu, Rabb'inin bir emridir. O, bir şeyi dilediğinde sadece ‘Ol!’ der ve o şey hemen gerçekleşir” cevabıyla Allah'ın kudretine vurgu yapılır.

Farklılıklar:

İncil'de Meryem'in Yusuf ile nişanlı olduğu belirtilir. Kur'an'da böyle bir bilgi yer almaz.

İncil'de “O, Yüce Olan'ın Oğlu olarak anılacak ve Tanrı O'na atası Davut'un tahtını verecek” denirken Kur'an'da İsa (as)'ın Allah'ın kulu olduğu, Allah'ın ona kitap vereceği, onu peygamber yapacağı ve mübarek kılacağı ifade edilir.

İncil'de Roma İmparatoru Augustus'un emriyle Yusuf ve Meryem'in sayım için Beytüllahim'e gitmek zorunda kaldıkları anlatılır. Kur'an'da bu olaya değ-

nilmez. Kur'an'da Meryem'in hamile kaldıktan sonra halkın kendisi hakkında kötü şeyler söyleyeceğini bilerek insanlardan uzak bir yere çekildiği belirtilir.

Doğum Anı ve Mekân Tasvirleri:

Benzerlikler:

Her iki anlatıda da Meryem'in doğum sancıları çektiği belirtilir.

Farklılıklar:

İncil'de Meryem'in Beytüllahim'de kalacak yer bulamadığı için çocuğunu bir ahırda doğurduğu ve onu bir yemliğe yatırdığı tasvir edilir. Kur'an'da doğumun gerçekleştiği mekân tam olarak belirtilmez ancak Meryem'in şehir dışında bir hurma ağacının dibine sığındığı ifade edilir. Kur'an'da yemlikten bahsedilmez.

Kur'an'da Meryem'in doğum anında duyduğu acı ve yalnızlık ifade edilirken “Keşke bugünü görmeden önce ölseydim ve unutulup gitseydim!” diye yakardığı belirtilir. İncil'de böyle bir ifade yer almaz.

Kur'an'da Allah'ın Meryem'e bir su kaynağı yarattığı ve hurma ağacını silkeleyerek taze hurmaların dökülmesini sağladığı anlatılır. İncil'de bu detaylar bulunmaz.

IV.

Yazımızın ana teması meyveler üzerinden bir okuma denemesi olacağından; kutsal kitaplar, mitolojiler ve kültür bağlamında bazı meyvelerin salt meyve olarak besin olmalarından daha çok bir coğrafyayı, bir mekânı, bir siyasi ya da itikadi topluluğu, bir şehri ve hatta bir insanı ifade etmek amacına matuf sembol ve remz ya da mecaz ifadeler olarak kullanıldığından bahsetmemiz ve özellikle de Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'daki karşılıklarının altını çizmemiz gerekiyor.¹ Daha sonra doğum süreci ve sahnesinde geçen unsurları açımlaymaya çalışacağım.

¹ Arapçada ağaç şecere kelimesi ile ifade edilir, insanların soy kütükleri de günlük kullanımımızda şeceresini biliyorum yani soyunu sopunu, geçmişini biliyorum şeklinde kullanılır. Ağaç ile soy sop arasında metaforik bir ilişki olduğu kültürel bir okuma olarak da halen kullanılmaktadır.

İncir ve Hurma: Medeniyetin ve Kutsiyetin Çok Boyutlu Sembolleri²

İncir, zeytin ve hurma gibi bazı meyveler; insanlık tarihinde sadece botanik faydalarıyla değil, aynı zamanda çevrelerinde medeniyet kurucu meyveler olarak kabul görmüş, baş tacı edilmiş ve onlara günlük gıda anlamının ötesinde bir değer yüklenmiştir.

İncir, hurma ve zeytinin dikkat çekici önemi, vahiy kaynaklı dinler olarak adlandırılan semavi dinlerde ve vahiy kaynaklı olmayan diğer dinlerde de kendini göstermekte ve bu meyveler bu dinlerden bazılarının kutsal metinlerinde ya da öğretilerinde yer almaktadır. Kur'an-ı Kerim'de incirin bir sureye isim olması (Tîn) ve hem incir hem de zeytin üzerine yemin edilmesi, hatta başka sure ve ayetlerde çeşitli bağlamlarda (açıkça ya da üstü kapalı olarak) zikredilmesi bu önemin açık bir göstergesidir. Yeryüzünde pek çok meyve bulunmasına rağmen özellikle bu meyvelerin zikredilmesi, bu konu üzerinde derinlemesine düşünmeyi ve araştırmayı teşvik eden bir etken olmuştur. Bu yazıda incir ve hurma meyveleri üzerinde duracağımız için zeytin ile ilgili yorumlara değinmemeye çalışacağız.

Eski Ahit, incire dair birçok tasvir içermektedir. Örnek vermek gerekirse: “Verimli vadinin başındaki kent... mevsiminden önce olgunlaşmış incir gibi görülür görülmez koparılıp yutulacak.”

Yeni Ahit'te de incire dikkat çekilen pasajlar bulunur: “Ertesi gün Beytanya'dan çıktıklarında İsa acıkmıştı. Uzakta, yapraklanmış bir incir ağacı görünce belki üzerinde incir bulurum diye yaklaştı. Ağacın yanına vardığında yapraktan başka bir şey bulamadı. Çünkü incir mevsimi değildi. İsa ağaca, 'Artık senden hiç kimse bir daha meyve yemesin!' dedi. Öğrencileri de bunu duydular.” (Markos 11: 2-14)

Kutsal Kitap'ta incir ağacı İsrailoğullarını simgeleyen bir semboldür (Bkz. Yeremya 24:1-8; Hoşea 9:10; Nahum 3:12). Allah'ın onlardan beklediği de “iyi incirler”di. Yani sevgi, doğruluk, sadakat dolu olmak gibi. İsa da kendisi ve İsrail'le ilgili şu benzetmeyi açıklamıştı: “Adamın birinin bağında dikilmiş bir incir ağacı varmış. Adam gelip ağaçta meyve aramış, ama bulamamış. Bağcıya,

‘Bak’ demiş, ‘ben üç yıldır gelip bu incir ağacında meyve arıyorum, bulamıyorum. Onu kes. Toprağın besinini neden boş yere tüketsin?’” (Luka 13: 6-9) İşte İsa'nın lanetlediği³ bol yapraklı ama meyvesiz ağaç ibretinin anlamı çok açıktır. İsa, kendilerini Tanrı'ya çok meyve verenler olarak gösteren ikiyüzlü din adamlarını lanetliyor, onları İsrail ağacının pek yakında kesileceği hakkında uyarıyordu.

Bazı yorumlara göre, Kur'an'da geçen incir ve zeytin-den maksat bunların birer yiyecek olmasından ziyade bu isimlerle anılan mübarek mekânlardır. Cüneyd-i Bağdâdî mescitler üzerinden anlamlandırır: “Tîn” ve “zeytûn”u Kudüs mescidi, Tûr-i Sînâ'yı Tur mescidi ve Beled-i Emîn'i ise Mescid-i Haram olarak yorumlar.

Mevdûdî'ye göre “tîn” ve “zeytûn” kelimelerinden maksat bu meyvelerin yetiştiği yerler olan Şam ve Filistin'dir, çünkü o dönemde incir ve zeytin yetiştiren yerler olarak bu diyarlar Araplar arasında meşhurdur.

Elmalılı'ya göre, “tîn” kelimesi incir anlamına gelse de bunu incir şeklinde tercüme etmek çok doğru olmayabilir, çünkü müfessirlerin çoğunun yorumlarına göre burada “Tîn” ve “Zeytûn” birer özel isim konumundadır. Bu nedenle tîn ve zeytûnun yalnız incir ve zeytin diye tercüme edilmemesi; gerek Hristiyanlıkta gerek Yahudilikte gerekse İslam'da “çevresini mübârek kıldığımız” ayetinin anlamı gereğince mukaddes olarak tanınan, hayır ve bereketinden istifade için iyilikte yarışma suretinde çalışılması istenen kutsal topraklara dahi işaret olarak düşünülmesi gerekir.

Aynı iklim kuşağında yer alan bu iki ağacın meyve verme zamanları farklı olup incir mevsimi bütünüyle geçtikten sonra zeytin mevsimi başlamaktadır. Bu noktada Emin Işık; ayette önce incire, sonra zeytine yemin edilmesindeki sıralamaya dikkat çekerek Hz. Musa ile başlayıp Hz. İsa ile son bulan Musa şeriatının “incir” ile sembolize edildiğini söylemektedir.

M. Âbid el-Câbirî'ye göre müfessirlerin bu hususta beyan ettikleri görüşlerin içinde surenin bağlamına en yakın olanı; incirin, üzerinde Şam'ın bulunduğu dağ; zeytininse üzerinde Kudüs'ün bulunduğu dağ olduğudur. İncir dağı Filistin'de olup İsa (as)'ı temsil etmektedir.

Mesih ve incir ağacının işareti / Pieter Mortier

Hurma:

Hurma meyvesinin tıpkı çöl ve deve gibi hicaz bölgesi ve İslam kültürü bağlamında bir remz, bir sembol olarak hem geçmiş kadim zamanlarda hem de günümüzde kullanılan mecazi anlamlara sahip olduğu müsellemidir. Bu bağlamda şu rivayeti zikretmek yeterli olur sanırım:

Abdullah ibn Ömer (ra) rivayet ediyor: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: “Mü'minin misali bir hurma ağacına benzer. Ondan ne yersen o sana fayda verir.”

Evet, meyvelerin de bir coğrafyası, tarihi ve kültürel kimliği vardır. Meyveler sadece yetiştikleri topraklarla değil; aynı zamanda medeniyetlerin, dinlerin ve mitolojilerin içinde özel anlamlar kazanarak bir kültürel miras oluşturur.

Sonuç olarak, Kur'an'da zikredilen peygamberlerin büyük çoğunluğu bu bölgelerde yaşamış olduğu ve ilahi davetlerini buralarda gerçekleştirdikleri için bu ağaç cinsleri onların çağırdığı dinî öğretilerin birer remzi olarak kabul edilmektedir. İncir, hurma ve zeytin; böylece hem maddi hem de manevi anlamda derin kökleri olan, medeniyetlerin kuruluşundan peygamberlik müessesesine kadar uzanan geniş bir yelpazede insanlık için önemli semboller olmayı sürdürmektedir.

V.

Yeniden Kur'an'daki ve İncillerdeki doğum sahnesi ve burada zikredilen dekorlara dönerek bu anlatılarda İsa'nın mesajı/müjdesi konusunu ifade ettiğine inandığımız remz ve sembollerin neler olduğunun altını çizmeye çalışalım.

Kur'an'ın anlatımında doğum mekânı ve bu mekânda bulunan unsurlara bakalım: Kır ortamı, kurumuş bir hurma ağacı, hurma ağacından mucizevi olarak dökülen yaş hurma meyveleri, hurmanın altından fışkıran su pınarı...

Doğum mekânı olarak kent dışında تنها bir mevkiden bahsedilmesi basit bir mekân tasviri olmanın ötesinde bir anlam dünyasına göndermede bulunur. Meryem'in kent dışına çıkarak hem İsrailoğullarının hem de Roma'nın egemen olduğu bir ortamdan, bu iki unsurun umurlarında olmayan, bir anlamda tarih dışı bir konumda bulunan, aynı zamanda verimsiz bir çöl ortamına sahip Mekke'ye doğru yola çıkışı; Kudüs merkezli nübüvvet yerine bundan sonra Mekke merkezli nübüvvete geçileceğinin vurgusudur. Kiblenin değişeceğinin ilk hissedildiği sahnelerdir bunlar.

² Konu hakkında detaylı anlatım için: Merve Saçlı, “İncir ve Zeytin: Tîn Sûresi Bağlamında Kur'an'ın Teşrîfine Mazhâr Olmuş İki Nimet”, Mecmua - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 10, Güz 2020.

³ Maide, 78'de de bu lanete dikkat çekilir: “İsrailoğulları'ndan kâfir olanlar, Dâvûd ve Meryem oğlu İsa diliyle lânetlenmişlerdir. Çünkü onlar isyan etmişlerdi ve sınırı aşıyorlardı.”

Verimsiz bir arazide meyvesiz bir hurma ağacının bulunması ve Meryem'in bu ağaca sırtını vermesi/ yaslanması; İsmail soyundan ondan sonra ilahi mesaj taşıyan yeni bir peygamberin bu topraklara gelmemiş olduğunu, dolayısıyla hurma ağacının o gün bugündür meyveye durmadığını anlatır. Ataları uyarılmamış bir topluluk olarak altı çizilen Arap toplumunu remz eder hurma ağacı.

Meryem'in doğum sonrası ilahi işaretle hurma ağacını sallaması ve ondan taze hurmaların dökülmesi ve o hurma ile hem bebeğin hem kendisinin beslenmesi, artık İsmail soyunun yeniden dünya sahnesine çıkacağını ve ilahi mesajların bu soydan gelen seçilmiş elçi tarafından taşınacağını anlatır. Bu sahneyi yukarıda aktardığımız İsa'nın İncir ağacında meyve bulamaması meselesi ile beraber değerlendirdiğimizde vaziyet daha da netleşecektir. İncir ağacının İsrailoğullarının remzi olduğunu düşünürsek, ağacın meyve vermemesi, artık İshak soylu peygamberler döneminin kapandığını, o ağacın artık meyveye durmayacağını anlatır, İsmail soylu peygamberlik dönemi başlamıştır ve kurumuş sanılan hurma yeşerecek ve meyveye duracaktır.

Ağacın altından su pınarının fışkırması: Daha önce melek onu bir oğulla müjdelendiğinde Meryem, Sare validemizin melek tarafından İshak ile müjdelendiğine benzer bir müjde ile karşılaşarak Sare'ye duygusal bir yolla bağlanırken, su pınarı ile zemzemin bulunuşu üzerinden de Hacer validemiz ve onun evladını besleme kaygısı açısından buluşmuş oluyor. Sonuç olarak bu

anlatı ile Hz. İsa ve Hz. İsmail'in aynı pınardan sulandığı fikri ortaya çıkıyor.

Hız. İsa'nın kundakta iken konuşması ve bu konuşmada verdiği mesajlar gözönüne alındığında mesaj taşıyanın durumu ile çocukluk durumu arasındaki yakınlığın altını çizebiliriz. Çocuk müteal alemden edna aleme gelirken aynı zamanda cennetten bir koku ve Bezmi Elest'ten bir ses taşır dünyamıza. İsa as'ın kundakta iken “ben Allah'ın kuluyum” demesi adeta “elestü bi rabbiküm” sorusuna verdiği “bela” cevabının ednadaki yankısıdır.

VI.

İncir'in İncil'i:

Ve vaktiyle Meryem oğlu İsa: “Ey İsrailoğulları! Şüphesiz ben, Tevrat'tan geriye kalmış hakikat adına ne varsa hepsini doğrulamak ve benden sonra gelecek olan Ahmed adındaki bir elçiyi müjdelemek için size gönderilmiş olan Allah'ın elçisiyim” dediğinde de aynı şey geçerliydi. Ama, [gelişini İsa'nın önceden haber verdiği] elçi hakikatin bütün kanıtlarıyla onlara geldiğinde: “Bu [doğruluğunu iddia ettiğin mesaj], göz boyayan bir büyü[den başka bir şey değil]!” demişlerdi (Saff, 61/6).

Hristiyan dünyası tarafından kabul edilen mevcut İncilleri okumayı bilenler, kuş dilini çözmek için gayret gösterenler; İsa (as)'ın gerçek müjdesinin Hz. Muhammed (as) olduğunu İncillerde geçen incir meselleri üzerinden de görebilirler.

İncir'in meyve vermemesi ve hurma ağacının meyveye durmasının; kıblenin Mescid-i Aksa'dan Mescid-i Haram'a, Kudüs merkezli bir tarihten Mekke merkezli bir tarihe, İshak soylu bir vahiy geleneğinden İsmail soylu bir vahiy geleneğine dönüşün, İsa (as)'ın Ahmed (as)'ı müjdelemesinin sembolik bir ifadesi olduğunu söyleyebiliriz.

İncir Kudüs'tür.

Hurma Mekke'dir.

İncir İshak'tır.

Hurma İsmail'dir.

İncir İsrailoğullarıdır.

Hurma Ümmet-i Muhammed'dir.

İncir Mescid-i Aksa'dır.

Hurma Mescid-i Haram'dır.

İncir İsa'dır.

Hurma Muhammed'dir.

Dolayısıyla İncir'in (İsa (as)'ın) İncil'i (müjdesi) Muhammed (as)'dır. ■

Çocuk ve Şehir

Mustafa Karaosmanoğlu

Şair-Mimar

Her şeyin ölçmeye ve ölçülmeye dair bir “anlam” aralığı vardır ve her şey bir diğer şeyle karşılaşır bizim görece dünyamızda. Veya bütün bu ölçme ve ölçülmeye dayalı anlam alanlarıyla beraber, bizler dünyaya açılan zihnimizde, şeyleri “rumuz” haline getiren bir düzen üzerinden kavramaya daha yatkın varlıklarız. Lakin yine bizler, bir şeyi kendi üzerinden kavramanın ne kadar zor olduğunu analitik bir düzlemde olmasa da insiyaki olarak biliriz. Bir şeyi bilmenin neliğini anlama noktasında bu denli karışan zihnimiz, bu bir şeyden ikinci bir şeye doğru yol alırken biraz daha çetrefilli hale gelir. İkiyle veya daha fazla olanla tanımlı bu çoklukta, şeyler arasında bir eşleşme, bir düzen, bir farkındalık; aradaki ilişki biçimi üzerinden kendini kurmaya başlar. Biz böylece bir şeyin diğerine bakan yüzünde kapının nerelere değin açıldığını öğrenmeye gayret ederiz. Zihnimiz, bizi anlam-nesne

aksı üzerinde bir dönüşümün eşiğine getirir ve bırakır. Yani yaşarken; *şeyden anlama, anlamdan şeye* doğru hiç durmadan çeviriler yapar dururuz. Aslında bizler bir taraftan kavrarken diğer taraftan da karıştırmanın hikâyesini yazmış oluruz böylece.

Kim ne derse desin şehir, evvela karışık bir ilişkiler ağı, zorlu bir uğraştır insan indinde, buna mukabil şehir de kendi bünyesinde insanı bir mana olarak taşır ve okuması adına diğer insana gönderir. Dememiz odur ki kültür kazandığımız, kendimizi ifade ettiğimiz bir imkân alanı olarak şehir, insanı potansiyel olarak içerir ve bir tasarı olarak ortaya kor. İrfan sahibi bir mütehassis, şehir üzerinden yaptığı çıkarımlarla, hiç görmediği insanı, zevklerinden uğraşlarına, alışkanlıklarından ödevlerine değin, size kolayca tanıtabilir. Hatta işinin ileri derecede ehli olan bir insanbilimci, bir pigme ve bu pigmenin yaşam bağlantıları üzerinden insanlık tarihinin en azından pigmeye kadar olan uğrağındaki yol haritasını size ana hatları ile çizebilir.

Şehirle insan arasındaki bağlantı, bazen nitelik bir farklılığa kalbetse de her daim bir dil üzerinden yürür gider. Şehir insanın kulağına değişen bağlamlarda kelimeler fısıldarken, insan da şehre dair burçlar yük-seltmek için zamanla farklılaşan malzemeler yontar durur. Hayatın bir yüzünde şehir olmasa insani bir varoluştan bahsedilemez. İşin ilginç olanı bunun için vaziyete sadece göz ucuyla bakmış olmamız yeterlidir sanırım. Yani görünen o ki insan şehri bir nevi kendini dışarı taşıyıp görünür kılarken, şehir de duyan ve işiten bu varlığı içeriden imar ederek beşerden insan olmaya dair anlamsal bir çizgi çeker. Kısacası insan şehrin ontolojik tamamlayıcısı olurken şehir de insanın epistemolojik varlığına katkı sunar.

Bizler şehri zihnimizde iki unsur ile karşılar ve bunlar üzerinden okuruz; işbu unsurlardan biri fotoğraf, diğeri ise anlatımdır. Yani birinde şehrin bize ne anlattığını açıklamak için dile başvururken bir diğeri de yüze, çehreye ihtiyaç duyarız. Aşikârdır ki görme ve işitme duyularının sanat kavrama duyuları olduğunu kültürel tarihimiz boyunca bize hatırlatan birçok düşün adamı olmuştur. Lakin biz, önümüze bir değerlendirme eksenini çıkararak çıkan bu aksta, işbu anlatım biçimlerinden birini ağırlıklı olarak tercih ederiz. Eğer konumuzun ziyadesiyle kültür eksenli bir yönü, sinematografik bir tarafı olsaydı, şehrin yüzleri diye karşılayacağımız bu değerlendirme biçimi; okuma öğrenme ağırlıklı bir tarafta kaldığımızdan dolayı şehrin dilleri biçiminde ifade edilecektir. Yani ilk etapta öğrenme, çocuğu kulağından yakaladığından dolayı, biz çocukta bilginin kulakla taşınan bir

mahiyeti olduğunu, kulak aracılığıyla iç sese ulaşan bir özelliği barındırdığını biliriz. Bu bağlamda çocuk öğrenim indinde biraz da kulaktır diyebiliriz. Kulağın bu nitelikte işin içinde yer ettiği bu durumda, iletişim aracı sestten başka bir şey olamaz. Elbette ses, şehir dilinde çocuğa denk gelen bir ifadeye ulaşır. Kulak ve sesi çocuk için anlamlı kılacak nedensel ilke, ilk etapta çocukluk döneminin iç sese ayarlı olduğu kelimelerin anlama dönüşme yaşının bu çağa denk gelmesinden kaynaklanır. Yapılan araştırmalarda yaklaşık 2 ila 4 yaş arası bir zaman sürecinde oluşan iç ses, insan tekinin şeyleri ses aracılığıyla rumuzlar üzerinden kavrama dönemine denk gelir.

Konumuz çocuksa ve biz de çocuğun karşısına kos-koca bir şehri çıkarıp koymuşsak o zaman bu dengede iş nereye varacak diye peşinen sorabiliriz. Bahse konu resme neresinden dâhil olabilir, hangi kısmında kendimizi görebiliriz? Bu minval üzere bir araştırma yaptığımızda, bizim şehirle birlikte çocuğu nasıl varlıyacağımıza dair soruların kolay sorular olmadığını peşinen kabul etmek durumundayız. Yukarıda çocuğun şehir indinde, rumuz değer açısından sesle ifade edilebileceği üzerine bir şeyler söyledik. Evet, şehir-insan arasındaki ilişki biçimi neyse, şehir-çocuk arasındaki ilişki biçimi de formel olarak bundan çok farklı değildir. Çocuk anneden başlar ve sabırla örüntülenen o ilk yıllarında, duyulan seslerin mucizevi değişimi karşılığında anlama yollarını, böylelikle ilk inşa alanının “*kelime evi*” olarak küçük bir bedende kurulmasıyla yoluna devam eder. Böylece ilk yapıyı zorlayan anne olur. Kelime anne ile başlarsa babaya değin de genişler diyebiliriz. İlk mekân beşiktir; çocuğa ait bu enstrümanı şehrin neresi karşılar tam olarak bilinmez. Bildiğimiz anneden çocuğa doğru bir ninninin terennüm edilmesidir. Belki de bu uğrakta kulak, insanın derinliğine yapılan bütün ölçümlerde kendini açığa çıkaran duyumuz olarak kayda geçer. Anlamak kulak üzerinden başlar; gözle, elle, dille elde ettiğimiz verileri iç dilimize aktararak süregider. Bu durumda çocuk o yaşlarda kulak merkezli bir işlevsellığe koyulmuş olur.

Bu meyanda, insanın dünya üzerindeki duruşunu araştıran zihnimiz onu farklı biçimlerde kodlar bizim insani varlığımızda. Bir bakıma insan, kendi bütünlüğü çerçevesinde çocukken “ses”, delikanlı çağlarında “*kelime*” ve olgunluk döneminde de “*kavram*”a denk düşer, ihtiyarlardan soracak olursanız o “*hafızadır*” ve

bir bilgelik, bir kütüphane olarak gösterir kendini şehir dilinde. Çocukluk elbette sestir ve şehrin maddi bün-yesinde bir park, bir oyun alanı, bir yuva olarak kendini gösterir. Gençlik dönemleri, bedeni kutsama yaşları olarak şehir üzerinde spor salonlarını, sinemaları ve diğer eğlence yerlerini imler. Olgunluksa yapım yıllarını çıkarır insanın önüne; biraz sanattır, biraz meslektir ve epeyce şehir meclislerinde gösterir kendini. İhtiyarluk geçmişe bırakılan bir altın kolye gibi hatırlamanın en belirgin yerlerini ifade eder ve mezarlığı geçmiş ve geleceği aynı zamanda eşitlemek adına şehrin kucağına atar. Belki de insana dair zihnimizde işlevsel olan bölüm, böyle bir kategoriye içkin bir şekilde bizim bilinç dışımızdan, bilincimize doğru dayatır. Bu belki de bir sosyal veraset, bir varlıktan pay kapma kavgası sonucunda kucağımızda bulduğumuz şehir tarafımızdır. Wittgens-teın, “*her ifadenin bir fotoğrafı vardır*” demişti; bu sözü şehir ölçeğinde kurgularsak; biz de “*her fonksiyonun bir mekânı vardır*” yargısına kolayca ulaşabiliriz. Şehir

ve insan, her daim karşılıklı olarak birbirlerine alan açmışlardır. Bu dolayında şehrin insanda bir karşılığı olduğu gibi insanın da şehre yönelik bir karşılığı her daima olacaktır. Şarkı dediğimizde konser salonunu aklımıza getiriyorsak, bu şehrin zihnimizde içkin olan yerini yadsıyamayız anlamına gelir aynı zamanda. Dilersek bu meyanda örnekleri daha da çoğaltabiliriz; oyun oynamak istersek stadyumlar ve hipodromlarla karşılar bizi şehir, görsel açlığımızı sergi salonlarında veya sinemalarda gidermeye çalışırken, arka planda şehrin bu fonksiyon için ayırdığı bir mekân olduğunu her daim dağarcığımızda bulundururuz.

Bir insanın sokak karşılığı nedir; renk, koku, derinlik, merak, istek ve hoşnutluk gibi konular şehre aitliğini insan üzerinden ne şekilde gösterebilir? Bir insan kendi boyutlarını şehrin hangi kodlarında arayıp bulabilir? Belki de şehrin adına sorulacak en önemli sorular buradan başlayabilir. Şehrin her insan karşısında o insana izafeten değişken bir çehresi bulunuyorsa, o zaman şehrin an be an insan adedince değişebileceğini söyleyebiliriz. Belki de bir soru sorulduğunda; şehrin o sorunun niteliğiyle beraber bir başkalaşımaya girdiğini dikkatli gözlerle izleyebiliriz. Bu, zihnimizdeki karşılığı açısından bakıldığında, soru sorulmadan önceki şehir ile soru sorulduktan sonraki şehir asla aynı değildir yargısını önümüze kor. Her şehir, siz onu tanımlamaya başladığınız anda aslında değişme de başlıyor demektir. Çünkü hiçbir şehir görülmemiştir ki iyiden kötüye, güzelden çirkine, doğrudan yanlışa varıncaya değin zihnimizde bir imaj değeri olmasın. Hatta bazı şehirler kendi imaj değerinin dışına bile taşmadan, maddi tarafları unutulmuş bir şekilde yer ederler insan zihninde. Bu dolayında şehrin insana açılması insanın hemen yanından başlayan bir düşünsel, imajinal duruma işaret eder. Hatta daha ileri gidip bir veya birkaç aşama sonrasında şehri, bir kavramla başlatıp insan eksenli bir vurguya kolayca geçebiliriz.

Şehrin insanı içermesi hangi unsurlarla gerçekleşebilir diye sordüğümüzda; nasıl ki bir metinde sizin anlayacağınız şeyler size aitlik içeriyorsa, bu durum o metinde okuduğunuz satır aralarından kaynaklanıyor demektir. Evet, ta başında şehir insanla konuşur demiştik. Aslında bu konuşma soru-cevap halinde geçen bir konuşmayı taşıdığı için, işbu iletişimin ziyadesiyle boşluklara ve suskunluklara dayanan “*satır arası*” bir konuşma olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Şehir

size söylemedikleri ile de bir şeyler fısıldar adeta ve bu durumla birlikte giderek imgeleşir. Hafız’dan şiir okuyan hangi birimiz o tarihî Şiraz’ı kendi zihnimizde tekrar tekrar kurmaya kalkmayız ki? O Şiraz’ın maddi karşılığının bulunmadığını bile bile, o şehir zihnimizde imaj olarak yer almadan o şiiri algılamakta zorlanırız. Çünkü Hafız çapındaki yazarlar size bir metin sunmakla kalmaz, sizi alır metnin içine çekerler ve sizi o bağlamda başka bir iklimin insanı haline kolayca getiriverirler. Dolayısıyla bu çapta iklim yazarları olduğu gibi, iklim şehirleri de vardır. O şehirlere gitmeseniz bile oralarda sizi taşıyan bir şeyleri kendi benliğinizde hissetmekten geri durmazsınız. Bir iklim şehri aslında bir şehirden fazla bir şeydir ve diğer şehirlere olduğunca uzun ömürlüdür. Bir örneklik vermesi açısından Eflatun’un bahsettiği Atlantis şehrini bu noktada anmak sanırım ne söylediğimizin anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Şehrin bir başlangıcı, bir kuruluş tarihi olduğu hepimizin hilafsız kabul ettiği bir şeydir. Tarihsel sahnede yer almaya başladığında şehrin, bugünkü evrelerine apansız gelmediğini, aksine bu noktaya ulaşınca değin tedricen var kıldığını bilmekteyiz. Zihnimizde yer ettiği haliyle her doğumlu ve ölümlü varlıkta olduğu gibi, şehir hayatının da benzer evrelere sahip olduğu aşikârdır. Yani şehrin de bir doğum zamanı, bir çocukluk zamanı, bir gençlik, bir olgunluk, bir yaşlılık ve bir ölüm zamanının olduğunu bilmekteyiz. Her ne kadar şehre ölümü kimse kondurmasa da diğer şehrsel evrelerin varlığına dair zımnen bir ittifakın olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda herhâlde sokaklar şehrin çocukluk evresine denk gelir diye bir yargıda bulunabiliriz. Sokağın dar olduğundan tutun da çıkmazlığına varıncaya değin, patika olanından üzerinde vasıta taşıyanına varıncaya kadar çocuğunkine benzer çeşitli sürprizleri barındırdığını biliyoruz. Sokağın küçük ve sevimli olması onu eşleştirdiğimiz çocuklukla beraber hayal dünyamızda nerelere kadar uzandığını tam anlamıyla tahmin edebileceğimizi göstermez bize. Aksine bu nahif duyarlılığın içimize kadar sarkıtmış olduğu birçok unsurun, ileride ne gibi zenginliklerin kapısı olduğunu ancak potansiyel olarak bilebiliriz. Dar sokaklar, çıkmaz aralar, dallanıp budaklanan yollar bir şehirde çocuk seslerinin daha yoğunlukla dinlendiği mahallerdir. Sokak ne kadar genişlerse çocuk sesi o denli azalmaya başlar ve bu sakinlik yerini bir tutam ötede bulunan caddeye terk eder.

Nasıl çocuk anneye açılırsa, sokak da eve açılır, ev bir annedir ve sokağı kendi bünyesine doğru çağırır. Sokak aslında annenin şefkati ile beslenen çocuğa benzer bir yapı gibi görüldüğünden olmalı, değişkenlik içeren ilişkiler açısından araya yabancı ve bilinmez öğelerin pek alındığı söylenemez. Eğer evden farklı ve daha yabancı bir oluşa doğru açılıyorsak bu aslında caddeye doğru büyümenin de sınırlarına gelmişiz demektir. Anne baba olarak ebeveynlerin kendi çocuklarına “*evladım oynarken oyuna dalıp sokaktan uzaklaşmayın*” demesi gündelik dilde *çocuk-sokak* ilişkisinin niteliği ve nasıl kurulduğu üzerine bir fikir verir aslında. Cadde bir gençlik dönemi unsuru olarak, çocuğun büyüdüğünü imler. Şehrin insan üzerindeki yansımalarını hesap ettiğimizde olgunluk döneminin bulvarlara kadar uzandığını ve şehrin yatay ilişkiler ağında şu anki sınırın bu varlıkla tamamlandığını hissedebiliriz. Bu en azından bugünkü durumumuz için söyleyebileceğimiz bir şeydir. Havayolları, deniz yolculuğu ve tren ulaşımı,

olan biteni bir başka tarafa doğru genişletmekle birlikte, şehrin dikey ilişkiler ağında daha önemli bir yere sahip olurlar. Artık bu elemanlarla başka bir şehirle iletişim kurma aşamasına ulaşırız ve bu da bize taşınmanın zamanının geldiğini gösterir. Eskilerden gemi, hâlihazırda uçak; bir şehrin bitmesi ve aslında bir başka şehre doğru yönelmenin ötesinde bir bakıma ölçeği de şehirden ülkeye doğru genişletmekte herhangi bir beis görmezler. Artık bu unsurlarla beraber biz de bir alışkanlığın sınırlarından bir kültürün, bir medeniyetin sınırlarına doğru genişleyen yola girmişiz demektir.

Bütün bunların ötesinde şehrin çocuk dilini çağırın farklı eğlence mekânları, parklar, bahçeler, yuvalar vs. şehre çocuk dilinde birçok şey kazandırırılar. Mahallemizdeki parkın oyun yaşındaki bir çocuğun zihninde uzandığı yer, elbette bizim büyük olarak düşüncemizin çok ötelerine taşarak şehri hiç değilse tahayyül olarak genişletecektir. Bir çocuğun dilinden şehrin hangi imgelem sınırlarına vardığının okunması ve bu okumayla şehre yeniden bakmak kim bilir hangi imkânlarla yeni kapılar aralayacaktır. Bu doğrultuda bir şehrin parklarının ve bahçelerinin çocuklara kurulu bir şekilde verilmesinin önüne geçilmesi teklif edilebilir, işbu mekânları kurarken çocuklarla birlikte inşa edilmenin yöntemleri araştırılmalıdır. Yani *yapıcı ve kurucu oyun* diyebileceğimiz bir aşamada bu tip faaliyetler yeniden değerlendirilmelidir. Bu bağlamda çocuğun şehir kurucu bir öge olarak görüntüsünü manevi alandan maddi bir oluşa da taşımış oluruz. Ve şehrin sahiplenmesi bu şekilde daha küçük yaşlara doğru taşınmakla birlikte şehirle çocuk arasında derinlemesine birçok bağ da tesis edilmiş olur. Bir örneğe başvurursak eğer, sinema sektöründe bir aktör, rolüne hazırlanmak için, oynayacağı kişiyi ve şartlarını uzun bir süre araştırır ve o kişi olmaklığı o çevre ve çerçevede arar. Bu elbette anlaşılacak bir şeydir. Lakin bir mimarın, çocuklara yönelik bir mekân hazırlamaya giriştiğinde bir süre zarfında parklarda veya yuvalarda çocuklarla beraber vakit geçirdiği hiç görülmemiştir.

Okuryazar olmak ve semboller üzerinden anlama ulaşmak da buraya değin sayılan birçok unsurla beraber çocuk yaşlarına denk gelen bir şeydir. Dolayısıyla şehir dilinde çocuk, okul çağına kadar uzayan bir süreçte kendini gösterecektir. Her ne kadar çocuk, öğretilen ve eğitilen konumda alıcı bir unsur olarak meselenin bir tarafında dursa da, diğer taraftan çocukta var olan

haliyle öğrenme ve eğitilmeye açık doğarlarda, o yaşların getirisine paralel bir değişiklik de görülmeye başlar. Daha ziyadesiyle sokağın sonunda veya mahallenin bir ucunda kalan ilkokul, mektepli hale gelen çocuğun mekân olarak vardığı yeri gösterir. Öğrenme sürecinin epeyce başı sayılacak olan ilkokul, çocuğun indinde öğrenim görülen yerin değişmesinden ziyade öğretime katkı koyan aktörlerin de değiştiği bir süreç olarak hayatına yerleşir. Artık bilgi akışı anne baba ve büyük ebeveynlerin ötesinde bir yabancından sağlanacaktır ve böylece çocuğun zihni ilk defa farklılık ve resmiyete doğru bir açılım gösterecektir. Fakat çocuğun “*en*”e, “*biricik*”e, “*mutlak*”a ve “*kutsal*”a yönelik öğrenme sürecindeki monist öğretici figürü bu durumda da değişmez; nasıl ki anne ve baba tektir, öğretmen de tek bir kişi olarak çıkar çocuğun karşısına. Bu tip bir öğrenme biçimi, güvenliği ön plana alan, çocuğun gözünde yeni bir rol model oluşturan göstergeleri esas alır. Aslında çocuğa açılan bir şehir bileşeni olarak okul, onun yaşlarında birine hitap eden renk, şekil, uğraş ve muhteva bileşenlerinde araştırılarak oluşturulması gereken bir mahaldir. Şehrin dilinde bir ses olarak varlanan çocuğun, okulda karşılaştığı seslerin anne ve baba seslerinin ötesinde bir değişikliğe kalbetmesi muhteva alanında gerçekleşmeli ve fakat form olarak anne ve babada olduğu gibi benzer bir yapıya sahip olmalıdır. Bu durumda çocuğun öğrenme sürecinden kopmaması sağlanmalı ve buna yönelik mekân arayışına gidilmelidir.

Farklı şeylerin öğrenime tabi tutulması zihne yönelik faaliyetlerin de farklılaşması anlamına gelir ki zihinsel fonksiyonların bazı şeylere karşı aşırı duyarlılık göstermesi gerekirken bu aşırı duyarlılığın içinde birbirine zıt durumları bir arada harekete geçirmesi gerekmektedir. Bu uğrakta çocuğun karşısına hatırlamak ve unutmak; güçlü bir pozisyon alma, tercih etme biçiminde ortaya çıkar. Unutmak büyümenin anahtarıdır. Zihnin mutlaklığı; başka “*şey*”lerin olabilirliğine terk edilmeden mutlaklaşması, seçme yaparken soyutlamaya başvurması anlamına gelir. Oysa bir genç için bile durum gereği bir halden bir başka hale geçişin vasatında ikici halin sahiplenilmesi, birinci halin aleyhine bir çeşit unutulmanın yaşaması anlamına gelir. Bir insanın unutmadan büyümesinin mümkün olmadığı aşikâr olarak ortadadır. Bu durumda çocuk büyümenin yaşlarını yaşarken, unutmaması gerekliliği

üzerinden birçok cehde girer. Aslında hafızanın en diri olup hem geçmişin yakınlığı ve hem de hatırlanacak şeylerin nispeten çok az olduğu bir çağda yaşıyor olmanın vermiş olduğu diriliği değilleyen büyümenin bu yaşlara denk gelmesi unutmanın ne denli zor bir durum olduğunu gösterir. Çocuk maddi hatırlamanın zirvesinde, unutmayı yaşamının değişik yollarını arar ve bir şeyi var kılmanın diğerinin üzerine bir şal örtmekten geçtiğini keşfeder. Mutlaklığın ve kırılganlığın üst üste yaşandığı bu çağda baba kültürünün yıkılıp yerine öğretmenin iktidara gelmesi böyle bir şey olmakla beraber çocuğun sokaktan ayrılıp caddeye doğru yola çıktığını da gösterir. Aşırılıkların yoğun bir şekilde yaşandığı bu dönem her şeyde olduğu gibi unutmanın da kanlı bir şey olduğu dönemi işaret eder. Çocuk bunu ev, sokak ve okul üçgeninde yoğun olarak yaşar. Bir tarafta kendini hazırladığı hayatta hatırlamanın bir zırh olduğunu kavarken diğer tarafta bir şeyleri diğer şeylerin lehine terk etmenin unutmaya doğru yoğun bir kavgasına girer. Sokakta aşılamaz olan baba otoritesi çocuğun büyüyüp caddeye çıkmaya başlamasıyla buharlaşmaya durur diyebiliriz.

Unutma ve onun karşısına koyulan hatırlama, kendi aralarında oluşan gerilim nedeniyle insanın soy tarihine ilişkin de birçok anıyı diri tutar. Cennetten sürgün edilen insan, dünya hayatı ile birlikte bir tür unutmayı hatırlamanın yerine devamlı olarak yineler. Cennet; unutmanın sonu, hatırlamanın başlangıcı olarak dünya tarafından baskılanır. Sürgün sonrası hayatta, dünya kendini cennetin yerine ikame ederken, geçmişteki cenneti arada bir başvurulacak referans kaynağı olarak şiddetli bir özlem biçiminde geleceğin amacı olarak belirler.

Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri* isimli kitabında unutma konusunu mitlerle açıklarken Plotinos'un “*Anımsama unutmüş olanlar içindir*” sözünü zikreder. Hatırlamanın güçlendirdiği şey, unutmayı fazlasıyla

dönüştüren bir doğayla eşdeğer kılar. Unutma her zaman “şey”i hafızanın derinliklerine gönderme anlamını taşımaz; zihin, yanında olanı unutmanın yerine geçecek bir biçimde baskı altına alarak onu yerinden eder ve değersizleştirir. Aslında zihnin diğer kodlama alanlarında yer etmemişse belleğin alt kısımlarına doğru yolculuğa çıkarılır. Ki o zaman “şey” işe yaramaz bir durumla baş başa kalır.

Mircea Eliade aynı kitabın bir başka paragrafında; “*Akılda tutma ve unutma’nın mitolojisi, ruh-göçüyle ilgili bir öğretinin oluşması sırasında eskatolojiye ilişkin bir anlamla zenginleşerek değişikliğe uğramıştır. Bundan böyle en eski geçmiş öğrenmek önemli değildir, ama asıl önemli olan daha önceki kişisel yaşamlar, varoluşlar dizisini öğrenmektir*”.... “*Lethe pınarından (Platon’un, Phaidra’da, 248 c, betimlediği gibi ‘unutma ve kötülük yudumunu’) içme tedbirsizliğini göstermiş olan ruh, yeniden dirilir ve oluş çevriminin içine yeniden fırlatılır.*” (Mitlerin Özellikleri, s. 165, 166)

İnsanoğlunun geçmişten geleceğe kurduğu köprü-nün önemi; ziyadesiyle hatırlama ve unutma üzerine kuruludur. Unutmanın hatırlama üzerine bindirdiği fonksiyonel alan, sadece geçmişe yönelik tarafıyla bizi ilgilendirmez, farklı bir yönüyle geleceği kurmak adına geriye yaslandığımız en değerli malzemeleri bizim için toparlar. Bu durumda biz, hatırlamayı diğer türevlerinin ötesinde geçmiş bir ilgi üzerinden gelecek için önemseriz. Elbette ki nostaljik bir değere sahip olan hatırlama, geçmişe sahip çıkmayı öncelerken, bu hatırlamanın içinde mündemiç olan unutmalarla beraber gelecek kurgusu ile bizi hayati bir şekilde ilgilendirir. Geleceği önemseyen zihnimiz o kurgu üzerine geri dönüşler yaparak geçmişini yeniden oluşturmaya çalışır. Bu durumda bazı olmuş olanlar kayıt dışı edilip bazı olmayanlar hikâyenin genel kurgusu içine ustaca bir şekilde yerleştirilir. Bu bize Michel Foucault’nun “*her ideoloji meşruiyetini kendini tarihe temelleleyen ilk yalan üzerinden kurar*” sözünü hatırlatır. Yani hatırlamanın bir dönüş şeklinde ortaya çıkması şeyin ilk doğasına doğru gidişi imlediğinden dolayı, çocukluğu şimdinin sınırlarının kenarına getirir ve önümüze bir imkân alanı olarak yerleştirip bırakır. Yani bir anlamda hatırlama temelinde unutmayı gerekli kıldığı için kolaylıkla “şey”in çocukluğudur diyebileceğimiz bir yerde durur.

En doğrusunu Allah bilir. ■

Kapitalist İdeolojinin Ürettiği Kentlerde Çocuk Olmak

Eyyüp Akyüz

Kapitalist Kentlerin Özellikleri

Kapitalist ideolojinin inşa ettiği kentler, ekonomik büyümeyi ve sermaye birikimini merkeze alarak şekillenen mekânlardır. Bu anlayış, kentsel mekânları yalnızca değişim değeri üzerinden değerlendiren, toplumsal fayda ve insani ihtiyaçları ikinci plana atan bir yapı doğurur. Şehirlerin planlanmasında, rant beklentileri ve ticari kazanç hedefleri öncelikli hale gelirken, toplumsal faydayı gözetken kamusal alanların varlığı giderek azalmaktadır. Alışveriş merkezleri, lüks konut projeleri ve ticari yapılar kentsel mekânın ana unsurları haline gelirken şehirlerin sosyal ve kültürel işlevleri ihmal edilmektedir. Bu süreç, bireylerin sosyal yaşamlarını tüketim merkezli bir düzenin içine hapsedmekte ve onları toplumun ortak değerlerinden uzaklaştırmaktadır.

Kapitalizmin nesnesi olarak ortaya çıkan kentlerde, topluma hizmet eden parklar, meydanlar ve çocukların özgürce oynayabileceği alanlar hızla azalmaktadır. Bu alanların yerini sermaye odaklı projeler alırken sosyal etkileşim ve toplumsal bütünleşme imkânları ciddi şekilde zayıflamaktadır.

Kentsel planlama, artık toplumun geniş kesimlerinin ihtiyaçlarına değil; sermayenin çıkarlarına hizmet eden bir araç haline gelmiştir. Sonuç olarak, kentler bireyleri yalnızca tüketici kimliğiyle tanımlayan bir anlayışın ürünü olarak şekillenmekte, sosyal dayanışma ve kolektif yaşamın kökleri zayıflamaktadır.

Kapitalizmin nesnesi olarak ortaya çıkan kentlerde, topluma hizmet eden parklar, meydanlar ve çocukların özgürce oynayabileceği alanlar hızla azalmaktadır. Bu alanların yerini sermaye odaklı projeler alırken sosyal etkileşim ve toplumsal bütünleşme imkânları ciddi şekilde zayıflamaktadır. Şehirlerin bu dönü-

şümü, yalnızca sosyal bağları değil; aynı zamanda kentlerin ekolojik ve kültürel dengesini de bozmaktadır. Gelir düzeyine göre ayrılmış mekânlar, şehirlerde sosyoekonomik kutuplaşmayı daha da artırmaktadır. Zengin kesimler için prestijli konut projeleri, güvenli siteler ve gelişmiş altyapılar sağlanırken, düşük gelir grupları kentin çeperlerine itilerek yetersiz hizmetlerle mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Bu mekânsal ayrışma, sadece fiziksel bir uzaklaşma değildir, aynı

zamanda toplumsal dayanışmanın çözülmesine ve bireylerin birbirine yabancılaşmasına yol açmaktadır. Kapitalist kentlerin bu eşitsizlik odaklı yapısı, toplumun ortak yaşam ideallerini zayıflatırken gelecekte daha kapsayıcı ve sürdürülebilir şehirlerin inşasını zorlaştırmaktadır.

Doğanın bir metaya dönüştürülmesi, kapitalist kentlerin en dikkat çekici ve yıkıcı özelliklerinden biridir. Yeşil alanlar, ormanlar ve su kaynakları, sermaye birikimini artırma hedefiyle rant projelerine

dönüştürülerek yapılaşmaya açılır. Bu dönüşüm, kent sakinlerinin temiz hava, güvenli çevre ve sürdürülebilir yaşam hakkını ciddi şekilde ihlal eder. Parklar ve rekreasyon alanları gibi insanların doğayla bağ kurabileceği mekânlar, yerini alışveriş merkezlerine, lüks konut projelerine ve sanayi tesislerine bırakırken ekolojik denge hızla bozulur. Doğa, yalnızca sermayenin kullanımına sunulan bir kaynak haline gelir ve bu süreç, çevresel tahribatı hızlandırarak iklim krizine ve kentlerin yaşanabilirliğini tehdit eden sorunlara zemin hazırlar. Kentlerdeki ulaşım ve altyapı projeleri de bu eşitsizliklerin derinleşmesine hizmet eder. Toplu taşımaya yatırım yapmak yerine özel araç kullanımını teşvik eden yollar ve otoyollar inşa edilir. Bu durum, trafiği artırmakla kalmaz, aynı zamanda mahalleler

arasındaki sosyal bağların kopmasına neden olarak kentlerin hem fiziksel hem de toplumsal dokusunu zede-ler. İnsan ölçeği göz ardı edilerek büyüyen kentler, giderek daha yoğun trafik sorunları, artan hava kirliliği ve derinleşen sosyal izolasyonla karşı karşıya kalır.

Kapitalist kentlerin bireyleri salt tüketici kimlikleri üzerinden tanımlaması, toplumsal dayanışma ve kolektif yaşam anlayışını tamamen zayıflatır. Şehirler, insanların bir arada yaşayarak oluşturduğu sosyal yapıların yerini, metaların sergilendiği dev birer pazar alanına bırakır. Alışveriş merkezleri ve ticari projeler, sosyal etkileşimin yaşandığı meydanlar ve parklar gibi kamusal alanların yerini alırken bireyler, toplumun bir parçası olmaktan çok, sırf tüketim odaklı bir düzenin dişlileri

haline gelir. Bu kentler, toplumsal ihtiyaçlara değil, yalnızca sermayeye hizmet eden yapılar olarak şekillenmiştir. İnsan ölçeğinden ve yaşamın insani değerlerinden uzaklaşan kapitalist şehirleşme, insanın yaşam kalitesini, doğayla bağını ve toplumsal bağlarını gözetmeyen bir sistem yaratır. Bunun sonucunda ortaya çıkan kentsel dönüşüm süreci, toplumun dokusunu aşındırarak daha sürdürülebilir ve eşitlikçi bir şehir anlayışının mümkün olup olmadığına dair ciddi sorular uyandırır. Bu kentler, yalnızca ekolojik yıkımı değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı ve gelecekteki kuşaklar için yaşanabilir mekânlar oluşturma ihtimalini de tehdit eden bir düzeni temsil eder.

Kapitalist Bir Kentte Çocuk Olmak

Kapitalist bir kentte çocuk olmak; yalnızlaşan, mekânsal ve sosyal olarak sınırlandırılmış bir yaşamın içine doğmak anlamına gelir. Çocuklar, güvenle oynayabilecekleri doğal oyun alanlarından yoksun, betonarme yapılar arasında büyür. Geleneksel mahalle düzeninin yerini alan yüksek duvarlarla çevrili siteler ve apartmanlar, çocukları sosyal etkileşimden ve özgürce oyun oynama imkânından uzaklaştırır. Aileler, çocuklarının güvenliğini sağlamak adına bu tür kapalı alanları tercih ederken özgürlüklerini güvenlik karşılığında feda etmişlerdir. Ancak, bu ticaretin ne kadar kârlı olduğu hâlâ tartışmaya açıktır. Günümüzde pek çok kişi, sitelerde güvenlik kontrolünden geçerek kendi evine adım atmak zorunda kalmaktadır. Foucault; fabrikaları, okulları, kışmaları ve hastaneleri hapishanelere benzetmiştir. Bugün bu listeye evlerimizi eklemek, artık şaşırtıcı olmaktan çıkmıştır. Eskiden çocukların bir araya gelerek hem eğlenip hem de sosyalleştiği sokaklar, artık yoğun araç trafiğinin egemen olduğu tehlikeli bölgeler haline gelmiştir. Bu dönüşüm, çocukların hem fiziksel hareketlerini kısıtlar hem de onların toplumsal değerleri oyun yoluyla öğrenme fırsatını elinden alır.

Kamusal alanların azalması, çocukların toplumsal gelişim süreçlerini derinden etkiler. Parklar, oyun alanları ve yeşil alanlar yerini alışveriş merkezlerine, gökdelenlere ve rant projelerine bırakırken, çocuklar için açık havada vakit geçirme imkânları giderek sınırlanır. Bu durum, çocukları doğadan kopararak onların

Dijital dünyanın sunduğu sınırsız bilgi ve eğlence imkânları cazip görünse de bu imkânlar aynı zamanda bir bağımlılık riski taşır ve çocukları gerçek dünyadan soyutlayabilir. Sosyal medya ve çevrimiçi oyunlar, çocukların yaşlılarıyla yüz yüze kurabilecekleri bağların yerini tutamazken sanal etkileşimlerin getirdiği onay ihtiyacı, çocuklarda özgüven eksikliği ve sürekli bir tatminsizlik hissine neden olabilir. Dahası, dijital içeriklerin birçoğu reklam ve tüketim mesajlarıyla dolu olduğundan, çocuklar erken yaşta tüketim odaklı bir kimlik benimsemeye yönlendirilir.

hayal gücünü ve keşfetme arzularını törpüler. Özgürce koşabilecekleri, arkadaşlarıyla oyunlar oynayabilecekleri alanların kaybolması, çocukların fiziksel ve zihinsel sağlıklarını olumsuz etkiler. Betonla çevrili bir çevrede büyüyen çocuklar, yeşil alanları yalnızca bir ayrıcalık veya lüks olarak algılamaya başlar ve doğanın sunduğu huzur ve özgürlük duygusundan mahrum kalır.

Kapitalist kentlerin tüketim odaklı yapısı, çocukların, tıpkı yetişkinler gibi, erken yaşta tüketici kimliğiyle tanışmasına neden olur. Çocuklar, oyun ve hayal gücüne dayalı faaliyetlerden uzaklaşarak reklamlarla dayatılan ürünlerin cazibesine kapılmaya yönlendirilir. Oyun, yaratıcılık ve doğayla bağ kurma gibi çocukluk için hayati önem taşıyan deneyimler yerini, ekran başında geçirilen zaman ve tüketim alışkanlıklarına bırakır. Çocuklar, artık eğlenmek ve sosyalleşmek için doğal alanlar yerine alışveriş merkezleri gibi

tüketim merkezlerine bağımlı hale gelir. Bu tür mekânlar, çocukların bir arada oynayıp keşfederek öğrenme fırsatlarını kısıtlar ve onların sosyal etkileşimlerini tekdüze bir hale getirir. Çocukların toplumsal bağlar kurmasını zorlaştıran bu tüketim odaklı yaşam biçimi, bireyselleşmeyi derinleştirir ve paylaşımcı, empati dolu ilişkilerin önüne geçer. Yaratıcılıklarını geliştirebilecekleri oyun alanları ve fırsatların eksikliği, çocukların hem duygusal hem de zihinsel gelişimini sınırlarken, onları tüketim kültürünün dayattığı standartlara uyan bireyler olarak şekillendirir. Bu durum, çocukların hayal kurma yetilerini ve kendilerini özgürce ifade etme fırsatlarını gidecek yok ederek onların gelecekteki bireysel ve toplumsal rollerini de olumsuz etkiler.

Eğitim, kapitalist kentlerde sıkça eşitsizliklerin en görünür hale geldiği alanlardan biri olarak karşımıza çıkar. Ekonomik durum

ve coğrafi konum, çocukların eğitim olanaklarına erişimlerini doğru- dan belirler. Varlıklı mahallelerde yaşayan çocuklar, iyi donanımlı okullar, modern teknolojiye erişim ve çeşitli eğitim kaynaklarından faydalanabilirken yoksul mahallelerde yaşayan çocuklar, yetersiz altyapıya sahip okullar ve sınırlı kaynaklarla eğitimlerini sürdürmek zorunda kalır. Bu durum, sadece akademik başarıdaki farklılıkları değil, aynı zamanda fırsat eşitliğini ve toplumsal adaleti derinlemesine etkiler. Eğitimdeki bu eşitsizlik, çocukların erken yaşlardan itibaren toplumsal hiyerarşilere maruz kalmasına ve bu hiyerarşilerin doğal bir düzen olarak algılanmasına neden olur. Fırsat eşitsizliği, sadece bireysel düzeyde değil, toplumsal yapının geneline yayılan bir sorun yaratır. İyi eğitim alabilen çocuklar, ileride daha fazla fırsata sahip olurken eğitim olanaklarından yoksun kalanlar, yoksulluk döngüsünü kırmakta zorlanır. Bu durum, yalnızca bireysel hayalleri ve hedefleri sınırlamakla kalmaz, aynı zamanda toplumun sosyal ve ekonomik dengelerini de bozar. Eğitimdeki adaletsizlik, kentlerdeki sosyal uçurumları daha da derinleştirerek varlıklı ve yoksul kesimler arasındaki ayrımı kalıcı hale getirir. Eşit olmayan eğitim koşulları, çocukların yalnızca bilgiye erişimini değil, aynı zamanda kendilerine güvenme, topluma katkı sağlama ve geleceği şekillendirme becerilerini de olumsuz etkiler. Bu bağlamda, kapitalist kentlerde eğitim, çocukların potansiyelini geliştiren bir araç olmaktan çok, toplumsal eşitsizlikleri pekiştiren bir mekanizma olarak işlev görür.

Sürekli mükemmel olma baskısı, çocuklarda kaygı bozuklukları, depresyon ve özgüven eksikliği gibi psikolojik sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Bu psikolojik yükün, fiziksel çevreyle de desteklenmediği bir sistemde, çocukların stresle başa çıkma becerileri zayıflar.

Kapitalist kentin yoğun ve yorucu temposu, ebeveynlerin çocuklarıyla geçirdiği zamanı ciddi şekilde sınırlayarak aile içi ilişkilerde derin bir kopukluk yaratır. Uzun çalışma saatleri, iş stresi ve kentsel yaşamın karmaşası, ebeveynlerin çocuklarıyla birlikte anlamlı ve kaliteli vakit geçirme fırsatını neredeyse imkânsız hale getirir. Bu eksiklik, çocukların duygusal ihtiyaçlarının karşılanmamasına, ebeveynlerine olan güvenlerinin zayıflamasına ve aile bağlarının gevşemesine yol açar. Aile içinde ortak anıların oluşmaması, birlikte geçirilen zamanın azalması ve duygusal bağların kopması, çocukların aidiyet duygusunu zedeler ve gelecekte ilişkilerinde bağlanma sorunlarına yol açabilir. Ebeveynlerin kısıtlı zamanı, çocukları yalnızlaştırırken onlara rehberlik ve destek

sağlama noktasında da eksikliklere neden olur. Bu da çocukların hem bireysel hem de toplumsal kimliklerini şekillendirme süreçlerini olumsuz etkiler. Bu tür bir çevrede büyüyen çocuklar, yalnızca bireysel bir boşluk içinde değil, aynı zamanda toplumun temel değerlerinden de uzaklaşarak yetişir.

Kapitalist kentlerin dijitalleşmeyi teşvik eden yapısı, çocukların sosyal hayatlarını ve gelişimlerini derinden etkiler. Fiziksel oyun alanlarının azalması ve çocukların güvenli bir şekilde dışarıda vakit geçirme imkânlarının kısıtlanması, onları dijital oyunlara ve ekran başında geçirilen zamana yöneltir. Tabletler, akıllı telefonlar ve bilgisayarlar, çocuklar için hem eğlence hem de öğrenme aracı haline gelirken bu teknolojilerin aşırı kullanımı ciddi sorunlar doğurabilir. Fiziksel hareketin yerini ekran başında geçirilen hareketsiz saatler aldığında, obezite ve postür bozuklukları gibi sağlık sorunları ortaya çıkabilir. Ayrıca, yüz yüze etkileşimlerin yerini sanal iletişimin alması, çocukların empati kurma, duygusal ifade ve sosyal ilişki geliştirme becerilerini zayıflatır. Dijital dünyanın sunduğu sınırsız bilgi ve eğlence imkânları cazip görünse de bu imkânlar aynı zamanda bir bağımlılık riski taşır ve çocukları gerçek dünyadan soyutlayabilir. Sosyal medya ve çevrimiçi oyunlar, çocukların yaşlılarıyla yüz yüze kurabilecekleri bağların yerini tutamazken sanal etkileşimlerin getirdiği onay ihtiyacı, çocuklarda özgüven eksikliği ve sürekli bir tatminsizlik hissine neden olabilir. Dahası, dijital içeriklerin birçoğu reklam ve tüketim mesajlarıyla dolu olduğundan, çocuklar erken yaşta

tüketim odaklı bir kimlik benimsemeye yönlendirilir. Böyle bir ortamda çocukların doğal meraklarını, hayal güçlerini ve yaratıcı düşünme becerilerini desteklemek giderek zorlaşır. Dijitalleşmenin sunduğu fırsatlar ve avantajlar olsa da, fiziksel ve sosyal alanların eksikliğiyle birleştiğinde, bu durum çocukların bütüncül gelişimlerini derinden olumsuz etkileyebilir.

Kapitalist kentlerde mahalle kültürünün kaybolması, çocukların toplumsal aidiyet hislerini zayıflatır ve onları çevrelerine yabancılaştırır. Geleneksel mahallelerde çocuklar, komşularıyla, esnafla ve mahallede yaşayan diğer bireylerle doğal bir etkileşim kurarak güçlü bir topluluk bilinci oluştururken bu yapı kapitalist kentlerin bireyselleşmeyi teşvik eden düzeninde yerini izole yaşam alanlarına bırakmıştır. Mahalle, çocuklar için sadece bir yaşam alanı değil, aynı zamanda güven, aidiyet ve dayanışma

duygularının inşa edildiği bir sosyal çevreydi. Ancak yüksek duvarlarla çevrili siteler, bu organik bağları kopararak çocukların çevrelerine olan bağlılıklarını zayıflatmıştır. Bu bağların yokluğu, çocukların yalnızca fiziksel çevreleriyle değil, aynı zamanda insan ilişkileriyle olan bağlarını da sarsar. Çocuklar, mahallede bir topluluğun parçası olduklarını hissetmek yerine, soyutlanmış bireyler olarak büyür. Komşularıyla kurabilecekleri sıcak ilişkiler yerine, genellikle bir tek kendi aile üyeleriyle sınırlı bir sosyal çevreye sahip olurlar. Bu durum, paylaşım, yardımlaşma ve toplumsal sorumluluk gibi değerlerin öğrenilmesini zorlaştırır. Çocuklar, aidiyet hislerinin yerini alan bu boşlukta, yalnızca bireysel hedeflerine odaklanma eğilimi gösterir ve topluma katkıda bulunma motivasyonlarını yitirir. Ayrıca, aidiyet hissinin zayıflaması, çocukların kendilerini bir topluluğun

parçası olarak görme ve toplumun ortak değerlerine bağlanma süreçlerini olumsuz etkiler. Çocuklar, ait oldukları çevreden bağımsız bir kimlik geliştirdikçe topluma karşı duydukları sorumluluk azalır ve çevresel farkındalıkları zayıflar. Bu zayıflık, yalnızca çocukluk dönemini değil, ilerleyen yaşlarda toplumsal dayanışmayı ve toplumsal barışı da tehdit eden bir durum yaratır. Aidiyet duygusunun zayıflaması, çocukların yalnızlaşmasını artırırken toplumsal bağların çözülmesine de zemin hazırlar. Bu yüzden, kapitalist kentlerde aidiyet temelinde kurulan bağların yokluğu, yalnızca bireylerin değil, toplumun genel yapısının da zedelenmesine yol açar.

Kapitalist kentlerin bireyselleşmeyi teşvik eden ve rekabet odaklı yapısı, çocukların ruh sağlığı üzerinde derin ve karmaşık etkiler bırakır. Çocuklar, daha küçük yaşlardan itibaren akademik başarı, sosyal

statü ve tüketim gibi konularda bir yarışın içine çekilir. Bu rekabet ortamı, onların yalnızca yaşlılarıyla değil, aynı zamanda kendileriyle sürekli bir kıyaslama halinde olmalarına neden olur. Akademik başarıya aşırı vurgu yapılması, çocukların oyun oynama ve serbest zamanlarını değerlendirme gibi ihtiyaçlarını ikinci plana iterken bu durum onların doğal gelişim süreçlerini baltalar. Sürekli mükemmel olma baskısı, çocuklarda kaygı bozuklukları, depresyon ve özgüven eksikliği gibi psikolojik sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Bu psikolojik yükün, fiziksel çevreyle de desteklenmediği bir sistemde, çocukların stresle başa çıkma becerileri zayıflar. Doğal alanların eksikliği, çocukların nefes alabileceği, özgürce hareket edebileceği ve doğayla bağ kurarak sakinleşebileceği alanları ellerinden alır. Oysa doğa, çocukların hem zihinsel hem de duygusal sağlığı üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir; açık havada geçirilen zaman, çocukların hem bedenlerini hem de zihinlerini rahat-

latırken, hayal güçlerini de besler. Ancak kapitalist kentlerde bu tür alanların yerini betonarme yapılar, alışveriş merkezleri ve araç trafiği almış, çocukların oyun oynayarak enerjilerini atabilecekleri alanlar büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Bu durum, çocukların stresle baş etme kapasitelerini iyice sınırlarken ruh sağlıklarını koruma konusunda da onları savunmasız bırakır. Bireyselleşmenin ve rekabetin baskın olduğu bu ortamda, çocukların sosyal destek sistemlerinden uzak büyümeleri, yalnızlık ve dışlanmışlık hislerini artırır. Arkadaşlık ilişkilerinin yüzeysel hale gelmesi ve sürekli rekabetin bu ilişkileri gölgelemesi, çocukların toplumsal bağlar kurmasını zorlaştırır. Bu eksiklik; onların yalnızca ruh sağlığını değil, aynı zamanda empati geliştirme, iş birliği yapma ve dayanışma gibi değerlerle büyüme fırsatını da elinden alır. Kapitalist kentlerin bu rekabetçi yapısı, çocukları birer birey olarak değil, başarı odaklı sistemin parçaları olarak yetiştirmeye odak-

lanarak, onların duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını göz ardı eder.

Kapitalist kentlerdeki hızlı yaşam temposu, ebeveynlerin çocuklarıyla geçirdiği kaliteli zamanı ciddi şekilde sınırlar ve aile içindeki duygusal bağların zayıflamasına yol açar. Gün boyu yoğun iş temposu, uzun mesafeli işe gidip gelmeler ve kentin getirdiği stres, ebeveynlerin fiziksel ve zihinsel olarak çocuklarına yeterince vakit ayıramamalarına neden olur. Çocuklar, ebeveynleriyle geçirebilecekleri zamanı, genellikle teknolojik cihazlarla veya kendi başlarına vakit geçirerek doldurmak zorunda kalır. Bu durum, ebeveyn-çocuk ilişkisini yüzeysel hale getirirken çocukların güven duygusunun zedelenmesine de neden olur. Çocuklar, aileleriyle olan bağlarının zayıflamasıyla birlikte, kendilerini duygusal olarak daha yalnız hissedebilir ve bu yalnızlık hissi, ilerleyen yaşlarda bağlanma sorunlarına ve ilişkilerde istikrarsızlığa yol açabilir. Aile içinde birlikte geçirilen zamanın azalması, çocukların duygusal ihtiyaçlarının

karşılansında önemli bir boşluk yaratır. Özellikle çocukların oyun oynarken ebeveynlerinden aldığı destek, birlikte yapılan basit etkinlikler ya da samimi sohbetler, onların hem duygusal hem de sosyal gelişimi için kritik öneme sahiptir. Ancak kapitalist kentlerde bu tür etkileşimler, çoğu zaman yalnızca hafta sonlarına veya kısa zaman dilimlerine sıkışır. Bu kısıtlı süre, çocukların ebeveynleriyle güçlü bir bağ kurmaları için yetersiz kalır. Ebeveynlerin çocuklarıyla vakit geçirememesi, aynı zamanda çocukların problem çözme, duygularını ifade etme ve empati geliştirme gibi becerilerini de olumsuz etkiler. Bu hızlı yaşam temposu, aile içi iletişimi de zayıflatarak ebeveynlerin çocuklarının ihtiyaçlarını anlamasını zorlaştırır. Çocuklar, kendilerini ebeveynlerinden uzak ve anlaşılmamış hissederken bu durum aile içinde çatışmalara ve iletişim eksikliklerine zemin hazırlar. Ayrıca, aile bireyleri arasındaki bu duygusal mesafe, çocukların sosyal becerilerinin yanı sıra özgüvenlerini de olumsuz etkileyebilir. Kapitalist kentlerin getirdiği bu yoğunluk ve hız, yalnızca ebeveyn-çocuk ilişkisini zayıflatmakla kalmaz, aynı zamanda çocukların ileride kuracakları tüm ilişkilerde güvensizlik ve bağlanma sorunlarının temelini atar. Bu nedenle, kaliteli aile zamanı, kapitalist kentlerin hızlı temposunda en çok kaybedilen değerlerden biri olarak karşımıza çıkar.

Sonuç Yerine

Kapitalist ideolojinin inşa ettiği kentlerde çocuk olmak, bireyin fiziksel, duygusal ve sosyal gelişimini derinden etkileyen bir dizi yapısal sorunla karşı karşıya kalmak demektir. Bu kentler, çocukların

özgürce oynayıp keşfedebileceği doğal alanları yok ederek onları betonarme yapılar arasında büyü-meye mahkûm ederken, sosyal etkileşim ve toplumsal aidiyet bağlarını da zayıflatmaktadır. Yüksek duvarlarla çevrili siteler ve trafiğin egemen olduğu tehlikeli sokaklar, çocukların fiziksel hareket alanlarını kısıtladığı gibi, onların toplumsal değerleri öğrenme fırsatlarını da ellerinden almaktadır. Çocukların bireysel ve toplumsal kimliklerini şekillendiren eğitim sistemleri eşitsizliklerin pekiştirildiği bir mekanizma haline gelirken rekabetçi yapı onların ruh sağlığını zedelemektedir.

Kapitalist kentlerin tüketim odaklı yapısı; çocukları erken yaşta tüketici bir kimlikle tanıştırmakta, yaratıcılık, hayal gücü ve doğayla bağ kurma gibi çocukluğun temel unsurlarını ikinci plana itmektedir. Dijitalleşmenin etkisiyle çocuklar, fiziksel oyun ve sosyal etkileşim yerine ekran başında geçirilen zamanlara bağımlı hale gelirken bu durum onların zihinsel ve duygusal gelişimlerini sınırlandırmaktadır. Mahalle kültürünün yerini bireyselleşmiş yaşam alanlarının alması, çocukların aidiyet duygusunu zayıflatırken onları yalnızlaşan bireyler haline getirmektedir. Aile içinde yaşanan zaman yetersizliği ve duygusal kopukluklar, ebeveyn-çocuk

ilişkilerini yüzeysel hale getirerek çocukların güvende hissetme ihtiyacını karşılayamamaktadır.

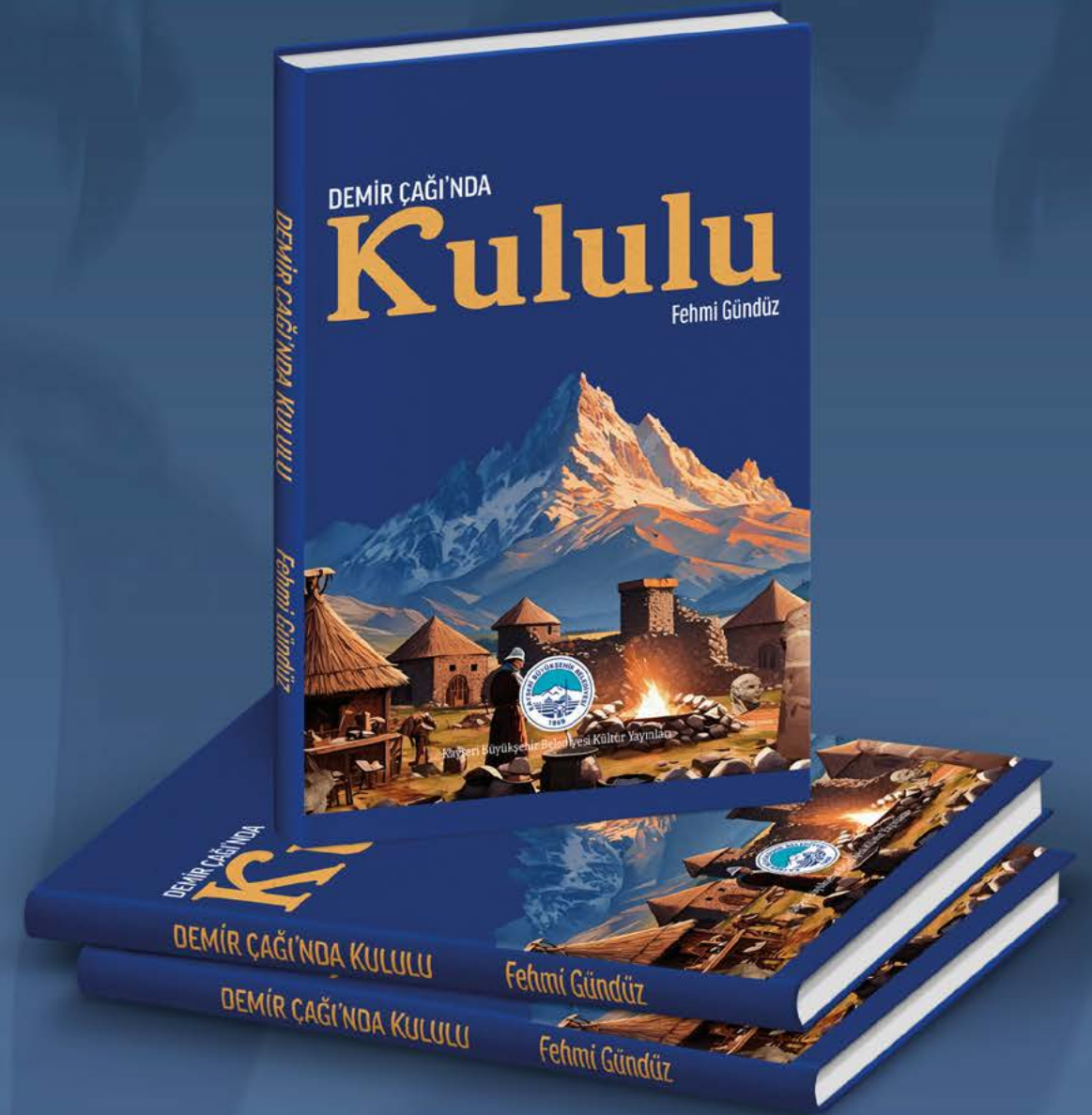
Tüm bu sorunlar, kapitalist kentlerin sadece fiziksel çevreyi değil, aynı zamanda bireylerin hayatlarını ve toplumsal yapıyı da şekillendiren bir sistem olduğunu göstermektedir. Çocuklar, bu sistemin hem en savunmasız hem de en çok etkilenen grubu olarak kapitalist kentlerde yalnızca tüketici bireyler olarak yetişmekte; toplumsal dayanışma, yaratıcılık ve empati gibi değerlerden uzak bir hayat sürmeye zorlanmaktadır. Gelecek nesillerin sağlıklı bireyler olarak topluma katkı sunabilmeleri için, çocukların ihtiyaçlarını öncelleyen, onların özgürce gelişimini destekleyen ve toplumsal bağları yeniden inşa eden şehir modellerine duyulan ihtiyaç her zamankinden daha acildir. Bu, bir tek çocukların değil, toplumun bütününün geleceği için bir zorunluluktur. ■

Resim: Osman Sapmaz

Demir Çağı'nda Kululu kitabı Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınlarından çıktı

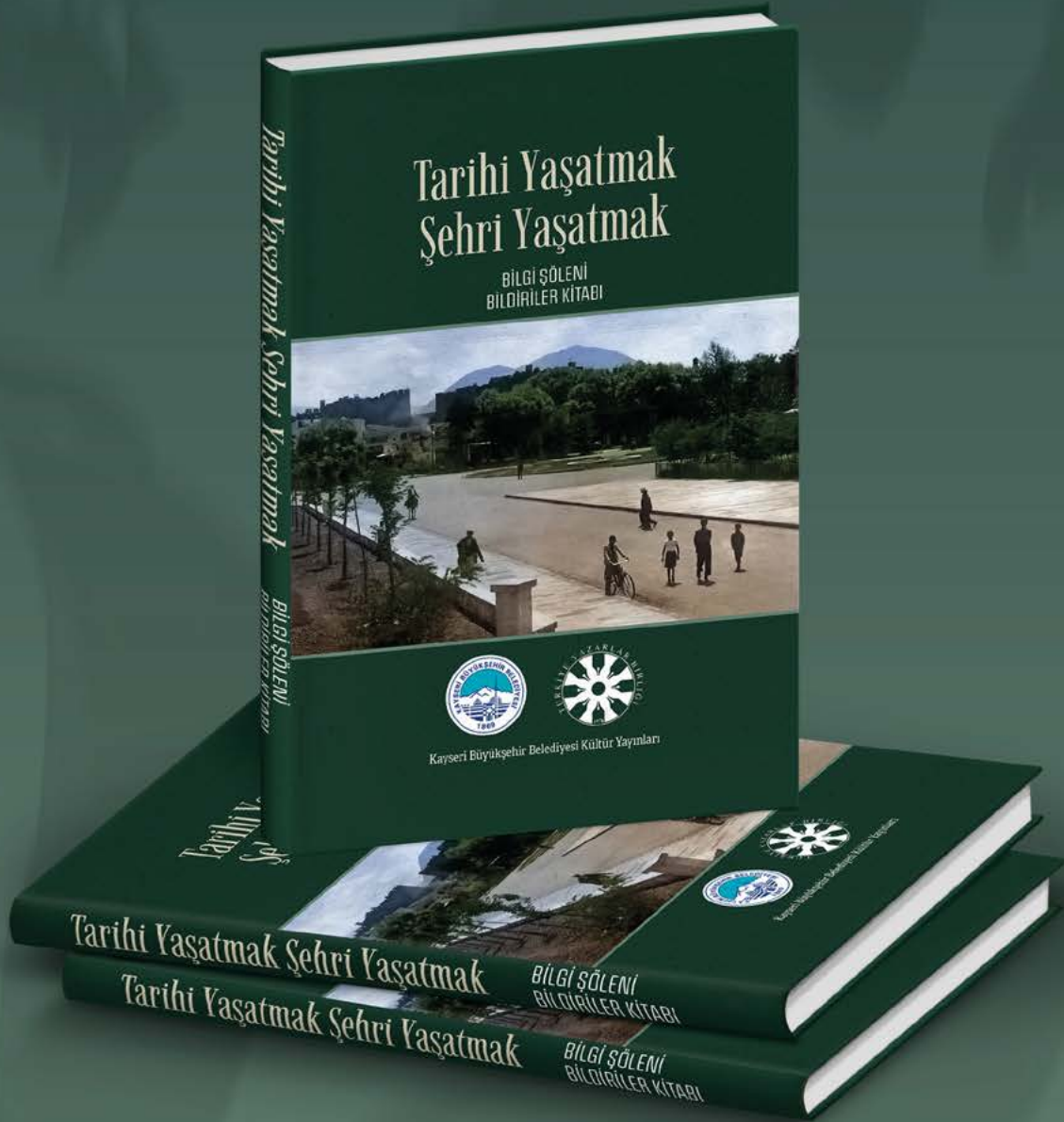

www.kayseri.bel.tr/e-kitaplarimiz adresinden
dijital olarak ulaşabilirsiniz.

Tarihi Yaşatmak Şehri Yaşatmak kitabı

Kayseri Büyükşehir Belediyesi
Kültür Yayınlarından çıktı

www.kayseri.bel.tr/e-kitaplarimiz adresinden
dijital olarak ulaşabilirsiniz.